

Agder Vitenskapsakademi – Årbok 2019

AGDER
VITENSKAPSAKADEMI
AGDER ACADEMY
OF SCIENCES AND
LETTERS

Årbok 2019

REDAKSJON

Ernst Håkon Jahr, Ragnar Thygese

NOVUS FORLAG
OSLO – 2020

© 2020 Novus AS, Agder Vitenskapsakademi og forfatterne.

Font: Adobe Garamond Pro

Agder Vitenskapsakademi

Postboks 422

4604 Kristiansand

www.agdervitenskapsakademi.no

E-post: post@agdervitenskapsakademi.no

Foto: Jørgen Gommæs / Det kongelige hoff

Hennes Kongelige Høyhet Kronprinsesse Mette-Marit,
Agder Vitenskapsakademis beskytter.

Innhold

Forord	9
Statutter for Agder Vitenskapsakademi	10
Statutter for priser og stipender	12
Prisvinnere	15
Matrikkel	17
Årsmelding for 2019	36

Vintermøte

Møtereferat	42
INGER JOHANNE HÅLAND KNUTSON	
Minnetale over Anne Berit Fuglestad	43
KRISTIAN OVERSKAUG	
1983: En ulveflokk og en fe dakar på Sørlandet – øyeblikk fra vegårsheiuulvens vandring	47

Vårmøte/Årsmøte

Møtereferat	64
ANNE RYEN	
Minnetale over Jonathan Baker	65
JAN KLØVSTAD	
Ild, begeistring og varme – Viggo Ullmann	70
MICHAEL SCHULTE	
Rakkestadsteinen fra Øverby i Østfold	86

Markering av Ernst Håkon Jahrs avgang som preses

Ernst Håkon Jahrs avgang som preses i Akademiet	104
MAY-BRITH OHMAN NIELSEN	
Takketale til Ernst Håkon Jahr	104

Hilsener og taler	107
-------------------	-----

ERNST HÅKON JAHR	
Takketale	118

Sommermøte

Møtereferat	128
BJARNE MARKUSSEN	
Minnetale over Jahn Holljen Thon	129
KNUT BRAUTASET	
Campus Gimlemoen – begynnelsen. Et kåseri	133

INES HEINDL	
Eating as Power and Solidarity	141

Høytidsmøte og årsfest

Møtereferat	148
JORUNN H. MIDTSUNDSTAD	
Hilsen fra nye medlemmer	150
Æresmedlemskap til tidligere preses Ernst Håkon Jahr	152
WŁODZIMIERZ MAZANKA	
Autumn day – “spring night”	153
ERNST HÅKON JAHR	
Minnetale over professor Jacek Fisiak	156
NILS CHR. STENSETH	
Det glemte havområdet: Skagerrak og Oslofjo den	160
GUNHILD VIDÉN	
Hilsen til Agder Vitenskapsakademi fra de gjestende akademier	165
Prisutdelinger	
Sørlandets Kompetansefonds forskningspris til professor Michael Schulte	167
«Fysiografens pris for yngre forskere» til førsteamanuensis dr. Daniel Romero	171
Sørlandets Kompetansefonds populærvitenskapelige pris til førsteamanuensis Vivian Kjelland	173
ERNST HÅKON JAHR	
Takk for æresmedlemskapet	176
JOSÉ JULIO CABEZA GONZALEZ	
Takk for maten!	179

Poznań Chapter of Agder Academy

JACEK WITKOŚ	
Report on activities in 2019	184
ERNST HÅKON JAHR	
Poznan Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters: 10 years of activity 2009 – 2019	187
By-laws for Poznań Chapter of Agder Academy	191
Members of the Poznań Chapter in 2019	192

ERNST HÅKON JAHR	
Professor Jacek Fisiaks begravelse i Poznań 13. juni 2019	193
Eulogy for professor Fisiak (1936–2019)	194
Minneskrift for Jacek Fisiak	197

Nobelmøte 5. desember

MARGRETHE WOLD	
Nobelprisen i fysikk 2019	200
ARILD SÆTHER	
Begeistring og skepsis – Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel 2019	204
TERJE SKJERDAL	
Nobels fredspris – Abiy Ahmed – Ein verdig fredsprisvinnar 2019	216
LEIV STORESLETTEN	
Abelprisen 2019: Karen Uhlenbeck	220
STEPHEN DOUGHERTY	
Holbergprisen 2019: Paul Gilroy	223
BARBARA GAWROŃSKA PETTERSSON	
Nobelprisen i litteratur 2018: Olga Tokarczuk	228
THORSTEN PÄPLOW	
Et forholdsvis kortfattet foredrag om litteraturprisvinneren 2019, Peter Handke	232

Annet

JAN KLØVSTAD	
To årsmarkeringar 2019 i Holt	245
JAN FAYE BRAADLAND	
Om Andreas Fayes europeiske dannelsesreise 1831, audiensen hos Goethe i Weimar og møtene med H.C. Andersen hos J.C. Dahl i Dresden	249
Eilert Sundt-prisen 2019	271
ERNST HÅKON JAHR	
Forskning og vitenskap i lys av dagens 'fake news' og antivitenskap	272

Bidragstere 277

Forord

Årboka for Agder Vitenskapsakademi for virksomhetsåret 2019 er redigert etter de samme prinsipper som i tidligere år, men siden Akademiet dette året – for første gang etter reetableringa som vitenskapsakademi i 2002 – har valgt ny preses, er dette forordet signert av to presides, den avgående, som ansvarlig for perioden fra januar og fram til årsmøtet 25. april, den andre for resten av året.

Ernst Håkon Jahrs avgang som preses blei markert med et eget arrangement i Lilletunstova på UiA, Gimlemoen, Kristiansand. Taler og bilder fra arrangementet utgjør et eget kapittel i årboka.

I 2019 markerte AVAs avdeling i Polen, Poznan Chapter of Agder Academy, sitt 10-årsjubileum med et dagsseminar i Poznan 18. oktober 2019. Avdelinga blei etablert av Akademiets styre i februar 2009. I juni 2019 døde professor Jacek Fisiak, Poznan Chapter's preses fra starten i 2009 til 2018. Poznan Chapter blei således bygd opp under hans ledelse. På grunn av professor Fisiaks eksepsjonelle posisjon i Poznan og Polen generelt og i norsk-polske akademiske forbindelser spesielt, blei det bestemt at minnetalen over han skulle holdes på Akademiets høytidsmøte.

Eilert Sundt-prisen er en forskningspris for ungdom i videregående skoler i Agder. Elevprosjektene tar for seg samfunnsfaglige problemstillinger, og prisen administreres av Fakultet for samfunnsvitenskap ved UiA, med akademimedlem professor Anne Ryen som primus motor. AVAs preses blei invitert til å stå for prisutdelinga i april 2019. Den foregikk i Clara Holsts auditorium på Gimlemoen, og talen preses Ernst Håkon Jahr holdt i samband med prisutdelinga, er med i årboka.

I 2019 var AVA tungt inne i to arrangement i Holt i Tvedestrand, nemlig 150-årsmarkeringa av Andreas Fayes dødsdag 5. mai 1869, og av 180-årsjubileet for oppstarten i 1839 av Holt seminar. De to markeringene er omtalt i et eget kapittel i årboka.

Kristiansand, 2. mars 2020

Ernst Håkon Jahr
preses til 25. april 2019

May-Brith Ohman Nielsen
preses fra 25. april 2019

Statutter

Agder Vitenskapsakademi, stiftet 27.10.2002

§1

Agder Vitenskapsakademi (Agder Academy of Sciences and Letters) har til formål å fremme alle former for vitenskapelig virksomhet og forståelsen for vitenskapens betydning. Virksomheten har ikke erverv til formål. Virksomhetens formål søkes realisert ved bl.a. å arrangere møter, konferanser og foredrag, å arrangere prisoppgaver og dele ut vitenskapelige priser, samt å bistå og formidle studieplasser ved samarbeidende læresteder i inn- og utland og legge til rette for utveksling av forskere.

§2

Akademiet har maksimalt 205 tellende medlemmer: 1) fra Agder (100 plasser), 2) fra resten av landet (50 plasser) og 3) utenlandske (50 plasser), dessuten 4) æresmedlemmer (maksimalt 5). Betegnelse gjelder bopel, ikke nasjonalitet eller statsborgerskap. Ved flytting kan derfor et medlem skifte gruppetilhørighet. Fra og med det år et medlem fyller 70 år, går det ut av den antallsbegrensede medlemsmasse, men beholder alle rettigheter som medlem.

Det bør sikres en rimelig fordeling av medlemmer mellom de ulike fagområdene. Medlemmene har innsynsrett ved innvalg, en rett som effektueres ved oppmøte i sekretariatet. Innvalg av medlemmer skjer etter begrunnet forslag fra minst to av Akademiets medlemmer. Fristen for å sende inn forslag fastsettes av styret. Styret skal hvert år avgjøre hvor mange ledige plasser som kan fylles i hver medlemskategori. Styret behandler og prioriterer mellom forslagene før de blir sendt til skriftlig avstemning blant medlemmene. Styrets prioritering skjer etter en vurdering av vedkommendes dokumenterte vitenskapelige kompetanse eller kunstneriske innsats. Innvalg skal bekreftes i medlemsmøte. Eventuelle nærmere bestemmelser om innvalg fastsettes av styret.

Valg av æresmedlemmer foretas av Akademiets medlemmer fra Agder etter forslag fra styret. Den foreslåtte må ha $\frac{3}{4}$ av de avgitte stemmer for å bli valgt. Eventuelle nærmere bestemmelser om valg av æresmedlemmer fastsettes av styret.

Styret kan bestemme å opprette avdelinger av Akademiet andre steder enn på Agder dersom det anses ønskelig for utvikling av eller støtte til Akademiets virksomhet. For å sikre nær forbindelse mellom Akademiet og Akademiets avdeling(er), er preses, eller den preses utpeker, fullt medlem av avdelingen(e). Styret bevilger årlig støtte til avdelingen(e) på det første styremøtet hvert år. Styret kan også bevilge forsknings- og reisestipender. Slike bevilgninger avpasses etter akademiets generelle økonomi.

Akademiet har også assosierte medlemmer. Som assosierte medlemmer av Akademiet kan innbys vitenskapelig interesserte personer og bedrifter og institusjoner som bidrar til å fremme Akademiets formål. Styret avgjør hvilke privatpersoner og bedrifter og institusjoner som skal innbys som assosierte medlemmer. Liste over assosierte medlemmer trykkes i Akademiets årbok.

Akademiets høytidsdag er den fredag som er nærmest akademiets stiftelsesdag 27. oktober. På høytidsdagen arrangeres en sammenkomst for medlemmer og inviterte gjester, der en fremstående forsker inviteres til å holde foredrag over et vitenskapelig tema, nye medlemmer hilses velkommen i akademiet, medlemmer som er avgått ved døden siste år minnes, og vitenskapelige priser deles ut.

§3

Akademiet ledes av årsmøtet, der alle medlemmene har adgang og stemmerett, og styret, som er valgt av årsmøtet. Akademiets daglige arbeid drives av et sekretariat med akademisekretæren som leder. Akademisekretæren velges av årsmøtet for ett år av gangen, og rapporterer til styret.

Årsmøtet holdes i første halvår. Mellom årsmøtene holdes det medlemsmøter.

a) Årsmøtet er akademiets høyeste myndighet. Styret kaller inn til årsmøtet med tre ukers varsel. Styret kan også innkalle ekstraordinært årsmøte med samme frist. Årsmøtet treffer vedtak om årsmelding, regnskap, og valg. Årsmøtet velger valgkomite på fire medlemmer. Valgkomiteen velges for tre år.

b) Styret velges av årsmøtet og består av preses og fire medlemmer. Det velges også første, andre og tredje varamedlem. Preses og fire styremedlemmer velges for to år. Styret konstituerer seg selv og velger visepreses blant styremedlemmene. Visepreses bør representere en annen vitenskap enn preses. Preses er styrets leder og Akademiets talsmann utad. Styret har som oppgave å ivareta Akademiets vitenskapelige og økonomiske interesser.

§4

Styret legger hvert år fram årsberetning og revidert regnskap for behandling på årsmøtet. Revisor oppnevnes av styret for hvert regnskapsår. Akademiets årbok legges fram på et medlemsmøte så snart den foreligger. Årboka inneholder bl.a. Akademiets matrikkel.

§5

For å kunne fremmes for årsmøtet må forslag til endring i disse statutter komme inn til styret minst en måned før årsmøtet. Forslag må gjøres kjent for medlemmene sammen med innkallingen til årsmøtet. Til vedtak kreves 2/3 flertall.

§6

Akademiet kan kun oppløses etter innstilling av styret, og etter vedtak med minst 2/3 flertall i to på hverandre følgende ordinære årsmøter. Ved eventuell oppløsning tilfaller Akademiets formue Universitetet i Agder.

(Statuttene ble vedtatt 27.10.2003, med senere endringer, sist 04.02.2016)

Statutter for priser og stipender

Agder Vitenskapsakademi deler ut fire priser: Sørlandets Kompetansefonds forskingspris, Sørlandets Kompetansefonds pris for populærvitenskapleg formidling, Fysiografens forskningspris til yngre forskere, og Agder Vitenskapsakademis forskningspris til yngre forskere.

Styret oppnevner to prisjuryer med 4 medlemmer i hver, en jury for priser i humaniora/samfunnsfag og en jury for priser i realfag/medisin. Jurymedlemmene oppnevnes med funksjonstid 4 år, men slik at ikke alle medlemmene i en jury skiftes ut samtidig.

Sørlandets Kompetansefonds forskingspris

1. Prisen vert delt ut av Agder Vitenskapsakademi for eitt eller fleire vitskaplege arbeid.
2. Prisen vert delt ut årleg, annan kvar gong i humaniora/samfunnsfag (i oddetals år) og realfag/medisin (i partals år).
3. Prisen er på NOK 30 000 og eit diplom eller bilete.
4. Prisen går til ein forskar knytta til Agder. Prisen kan delast mellom fleire forskarar som har samarbeidd om eitt eller fleire arbeid.
5. Juryen legg fram si innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret utnemner prisvinnar/prisvinnarar på bakgrunn av innstillinga frå juryen.
6. Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan føreslå priskandidatar innan ein frist sett av styret. Forslaget på kandidat skal innehalde ei grunngjeving på 1–3 sider og ei liste over publiserte forskingsarbeid.
7. Prisen vert delt ut av Preses på årsfesten.
8. Prisen vart fyrste gong delt ut i 2004.

Styret gjorde i sak S.20.2017, etter innspel frå juryen, dette vedtaket om kunstfagleg forskning: Publiserte og fagfellevurderte arbeider som gransker, reflekterer og teoretiserer over kunstfaglige temaer regnes som vitenskapelige, men for øvrig kvalifiserer kunstnerisk produksjon og utøvelse ikke for Sørlandets Kompetansefonds Forskningspris.

Sørlandets Kompetansefonds pris for populærvitenskapleg formidling

Prisen vert delt ut av Agder Vitenskapsakademi for omfattande vitskapleg formidling til allmenta.

Prisen vert delt ut årleg, annan kvar gong i humaniora/samfunnsfag (i partals år) og realfag/medisin (i oddetals år).

Prisen er på NOK 20 000 og eit diplom eller bilete.

Prisen går til ein forskar knytta til Agder. Prisen kan delast mellom fleire forskarar som har samarbeidd om eitt eller fleire arbeid.

Juryen legg fram si innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret utnemner prisvinnar/ prisvinnarar på bakgrunn av innstillinga frå juryen.

Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan føreslå priskandidatar innan ein frist sett av styret. Forslaget på kandidat skal innehalde ei grunngjeving på 1–3 sider.

Prisen vert delt ut av Preses på årsmøtet.

Prisen vart fyrste gong delt ut i 2004.

Fysiografens forskningspris til yngre forskere

Prisen er oppretta på grunnlag av en gave fra Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund til Agder Vitenskapsakademi ved jubileet i 2012.

Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere forskningsbidrag innen matematisk-naturvitenskapelige fag, medisin, og teknologiske fag.

Prisen tildeles en yngre forsker tilknyttet Agder. Prisen kan deles mellom flere bidragsytere som har samarbeidet om ett eller flere arbeider.

Juryen legger fram en innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret for Agder Vitenskapsakademi utnevner prisvinner/prisvinnere på bakgrunn av innstillingen fra juryen.

Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret. Kun personer yngre enn 35 år kan nomineres. Forslaget på kandidat skal inneholde en begrunnelse på 1–2 sider. Det skal legges ved publikasjonsliste.

Prisen deles ut av Preses under akademiets årsmøte.

Prisen er på NOK 10 000 og et diplom eller bilde.

Prisen kan lyses ut hvert annet år, og ble med disse statuttene første gang utlyst i 2015.

Agder Vitenskapsakademis forskningspris til yngre forskere

Prisen er oppretta på grunnlag av en gave fra akademimedlem professor Michael Schulte til Agder Vitenskapsakademi i 2014.

Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere forskningsbidrag innen humanistiske fag eller samfunnsfag.

Prisen tildeles en yngre forsker tilknyttet Agder. Prisen kan deles mellom flere bidragsytere som har samarbeidet om ett eller flere arbeider.

Juryen legger fram en innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret for Agder Vitenskapsakademi utnevner prisvinner/prisvinnere på bakgrunn av innstillingen fra juryen.

Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret. Kun personer yngre enn 35 år kan nomineres. Forslaget på kandidat skal inneholde en begrunnelse på 1–2 sider. Det skal legges ved publikasjonsliste.

Prisen deles ut av Preses under akademiets årsmøte.

Prisen er på NOK 10 000 og et diplom eller bilde.

Prisen kan lyses ut hvert annet år, første gang i 2016.

Styret gjorde i sak S.28.2017, jfr sak S.20.2017, dette vedtaket om kunstfaglig forskning: Publiserte og fagfellevurderte arbeider som gransker, reflekterer og teoretiserer over kunstfaglige temaer regnes som vitenskapelige, men forøvrig kvalifiserer kunstnerisk produksjon og utøvelse ikke for Agder Vitenskapsakademis forskningspris til yngre forskere.

Jakob Grafts fond for studentar i nordisk språkvitskap

Statuttar vedtekne av styret i Agder Vitenskapsakademi 26. august 2015

Jakob Grafts fond i Agder Vitenskapsakademi er framhaldet av “Jakob Grafts legat”, som blei oppretta i 2001 ved daverande Høgskolen i Agder av Odny Graf Eriksen, Annie Graf og Hjørdis Graf Hole. Jakob Graf (1913–1997) sin store interesse for særleg norsk språkvitskap var bakgrunnen for opprettinga av legatet. Frå 2015 ligg fondet i og blir forvalta av Agder Vitenskapsakademi.

Det skal om mogleg delast ut 1–2 stipend årleg frå fondet til studentar i nordisk språkvitskap på mastergrads- og ph.d.-nivå ved Universitetet i Agder.

Styret fastset for kvart år om det skal delast ut eit eller to stipend, og storleiken på stipendet/stipenda.

Styret oppnemner ein komite til å gi innstilling blant søkarane.

Søknader om reisestipend skal prioriterast.

Stipenda blir delte ut på Akademiets årsfest.

Stipendmottakarane skal innan eit år sende ein kort rapport til Akademiet om korleis stipendet er brukt.

Prisvinnere

Den første prisutdelingen fant sted i 2004. Prisvinnerne siden den gang er de følgende:

Sørlandets kompetansefonds forskningspris:

- 2004 professor dr.philos. Leiv Storesletten
- 2005 professor dr.philos. Ole B. Stabell
- 2006 professor phil.dr. Per Kjetil Farstad
- 2007 professor dr.philos. Roy T. Eriksen
- 2008 professor dr.rer.nat. dr.phil.habil. Reinhard Siegmund-Schultze
- 2009 professor dr.art. Unni Langås
- 2010 professor ph.d. Gunhild Hagestad
- 2011 professor ph.d. John Thomas Conway
- 2012 professor dr.rer.nat. dr.techn. Jose Julio Gonzalez
- 2013 professor dr.ing. dr.habil. Matthias Uwe Pätzold
- 2014 professor ph.d. Oddvar Holmesland
- 2015 professor ph.d. Frank Yong Li
- 2016 professor ph.d. Yuriy Rogovchenko
- 2017 professor dr.philos. Pål Repstad
- 2018 Forsker og professor II Halvor Knutsen
- 2019 professor phil.dr. Michael Schulte

Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris:

- 2004 stipendiat dr.art. Kristine Hasund
- 2005 historiker Terje Strøm-Olsen
- 2006 professor cand.philol. Martin Skjekkeland
- 2007 professor ph.d. Stephen Seiler
- 2008 fylkeskonservator cand.philol. Frans-Arne Stylegar
- 2009 førstekonservator cand.philol. Aagot Noss
- 2010 professor dr.oecon. Steen Koekebakker
- 2011 professor dr.philos. May-Brith Ohman Nielsen
- 2012 professor dr.oecon. Ellen Katrine Nyhus

- 2013 førsteamanuensis ph.d. Martin Carlsen
førsteamanuensis ph.d. Ingvald Erfjord
førsteamanuensis ph.d. Per Sigurd Hundeland
2014 professor cand.philol. Sylfest Lomheim
2015 professor em., biskop em. Olav Skjevesland
2016 overlege ph.d. Jarle Jortveit
2017 professor dr.philos. Hans Herlof Grelland
2019 førsteamanuensis ph.d. Vivian Kjelland

Fysiografens pris til yngre forskere:

- 2014 ph.d. Helle Ingeborg Mellingen
2015 ph.d. Hanne Stensola og ph.d. Tor Stensola
2017 professor dr.rer.pol. Martina Comes
2019 førsteamanuensis ph.d. Daniel Romero

Agder Vitenskapsakademis pris til yngre forskere:

- 2016 førsteamanuensis ph.d. Robin Rolfhamre

Skipskredittfondets pris for maritim forskning:

- 2004 professor dr.oecon. Jan Inge Jenssen og førsteamanuensis dr.oecon.
Sigbjørn Sødal

Matrikkel

Styret 26. april 2018 – 25. april 2019

Ernst Håkon Jahr, preses
Inger Johanne Håland Knutson, visepreses
Hallvard Hagelia, styremedlem
Marit Aamodt Nielsen, styremedlem
May-Brith Ohman Nielsen, styremedlem
Margrethe Wold, 1. varamedlem
Anne Berit Fuglestad, 2. varamedlem [død 18.8.18]
Gudlaug Nedreliid, 3. varamedlem

Akademisekretær Ragnar Thygese
Revisor Arild Sæther

Styret 25. april 2019 –

May-Brith Ohman Nielsen, preses
Inger Johanne Håland Knutson, visepreses
Hallvard Hagelia, styremedlem
Marit Aamodt Nielsen, styremedlem
Margrethe Wold, styremedlem
Vladimir Oleshchuk, varamedlem
Anne Ryen, varamedlem
Michael Schulte, varamedlem

Akademisekretær Ragnar Thygese
Revisor Jan Kløvstad

Æresmedlemmer

- Brautaset, Knut**, m.sc., m.ed., dosent, UiA, fagfelt reguleringsteknikk, oljehydraulikk, servoteknikk, f. 1939, æresmedlem 2003
- Hanisch, Thor Einar**, siv.øk. og h.a. NHH, tidl. regional høyskoleledelse på Agder, tidl. akademisekretær, fagfelt organisasjon og ledelse, f. 1932, medl. 1969, æresmedlem 2014
- Jahr, Ernst Håkon**, dr.philos., dr.hc.mult. (Poznan og Uppsala), professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1948, medlem 2002, preses 2002–2019, æresmedlem 2019

Medlemmer

- Almås, Elsa Mari**, cand.psychol., professor, UiA, fagfelt sexologi, f. 1954, medl. 2017
- Alon, Anna**, ph.d., professor, UiA, fagfelt regnskap og revisjon, f. 1975, medl. 2019
- Alon, Ilan**, ph.d., professor, UiA, fagfelt business administration, f. 1971, medl. 2017
- Andersen, Otto**, siv.øk., professor, UiA, fagfelt internasjonalisering, f. 1948, medl. 2002
- Andersen, Øivind**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt antikk gresk retorikk og poesi, f. 1944, medl. 2015
- Angelo, Elin**, ph.d., professor, NTNU, fagfelt musikkpedagogikk, f. 1975, medl. 2019
- Armstrong, Charles Ivan**, dr.art., professor, UiA, fagfelt britisk litteratur, f. 1969, medl. 2014
- Askedal, John Ole**, cand.philol., professor, UiO, fagfelt tysk lingvistikk, f. 1942, medl. 2013
- Austad, Tore**, cand.philol., lektor, tidl. akademisekretær, kirke- og undervisningsminister 1981-83, fagfelt norsk, f. 1935, medl. 1965
- Austad, Torleiv**, dr.theol., professor, Menighetsfakultetet, fagfelt systematisk teologi, f. 1937, medl. 2003
- Barletta, Antonio**, ph.d., professor, Università di Bologna, fagfelt teknisk/industriell fysikk, fluiddynamikk, . 1963, medl. 2008
- Barrow-Green, June**, ph.d., senior lecturer, Open University, UK, fagfelt matematisk analyse i Frankrike og England i det 19. og første del av det 20. århundre, f. 1953, medl. 2014
- Beferull-Lozano, Baltasar**, ph.d., professor, UiA, fagfelt elektronikk med spesialisering innen data og matematikk, f. 1972, medl. 2015
- Bekken, Otto Borger**, ph.d., førsteamanuensis, UiA, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1940, medl. 2006
- Benestad, Esben Esther Pirelli**, cand. med., professor, UiA, f. 1949, medl. 2017
- Bere, Elling Tufte**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt samfunnsnærings, f. 1974, medl. 2017
- Berg, Kirsten Marie Bråten**, fagfelt kunstner og kulturformidler, folkemusiker, sanger, kveder og sølvsmed, f. 1950, medl. 2008
- Bernt, Jan Fridthjof**, dr.jur., professor, UiB, fagfelt forvaltningsrett, kommunalrett, sosial- og helserett,

- rettskildelære, rettsteori, f. 1943, medl. 2005
- Bjorvatn, Bjarne**, dr.med., professor, UiB, Senter for internasjonal helse, og WHO, Geneve, fagfelt infeksjonsmedisin, mikrobiologi, internasjonal helse, f. 1936, medl. 2002
- Bjorvatn, Kjell**, dr.med., professor, UiB, fagfelt odontologi, f. 1933, medl. 2007
- Bjøranger, Jan**, professor, UiS, fagfelt musikk, spesialområde fiolin og o kester, f. 1968, medl. 2006
- Bjørnenak, Trond**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt bedriftsøkonomi, økonomisk styring, f. 1964, medl. 2002
- Braunmüller, Kurt**, dr.hab., dr.hc. (UiA), professor, Universität Hamburg, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1948, medl. 2008
- Brautaset, Knut**, se æresmedlemmer
- Breen, Olav**, prosjektleder, UiA, tidl. akademisekretær, fagbokforfatter, f. 1948, medl. 1973
- Breistein, Ingunn Folkestad**, dr.theol., professor, rektor, Ansgar Teologiske Høgskole, professor II, UiA, fagfelt nyere norsk kirkehistorie, f. 1963, medl. 2008
- Breiteig, Trygve**, cand.real., dosent, UiA, fagfelt matematikkdiraktikk, f. 1941, medl. 2003
- Breivik, Gunnar**, dr.scient., professor, Norges Idrettshøgskole, fagfelt samfunnsvitenskap, idrettsfilosofi og etikk, . 1943, medl. 2008
- Burn, Robert P**, ph.d., professor, University of Exeter, fagfelt matematikkdiraktikk, f. 1934, medl. 2005
- Bøhn, Einar Duenger**, ph.d., professor, UiA, fagfelt filosofi, f. 1977, medl. 2018
- Bardson, Bentein**, fagfelt scenekunst, f. 1953, medl. 2010
- Carlsen, Martin**, ph.d, professor, UiA, fagfelt matematikkdiraktikk, f. 1975, medl. 2019
- Cestari, Maria Luiza**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt matematikkdiraktikk, f. 1946, medl. 2002
- Comes, Martina**, dr.rer.pol., assoc. prof., Technical University of Delft, fagfelt informatikk, f. 1982, medl. 2013
- Conway, John Thomas**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematikk, fysikk, f. 1956, medl. 2002
- Custodis, Michael**, dr.phil.habil., dipl.soz., professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, fagfelt musikkvitenskap, f. 1974, medl. 2016

- Da Silva, António Barbosa**, dr.theol., professor, Ansgar teologiske høyskole, fagfelt systematisk teologi og psykisk helsearbeid, f. 1944, medl. 2006
- Dahl-Jørgensen, Knut**, dr.med., professor, UiO, fagfelt pediatri, spesialitet sukkersyke blant barn og unge, f. 1949, medl. 2007
- Darquennes, Jeroen**, ph.d., professor, Université de Namur, visiting professor, Université Saint-Louis, Bruxelles, fagfelt germansk språk og litteratur, kontaktlingvistikk, f. 1974, medl. 2014
- Dobek, Andrzej**, d.sc., dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt fysikk, f. 1946, ass.medl. 2010, medl. 2014
- Dorfmueller, Joachim**, dr.phil.hab., professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, fagfelt musikkvitenskap, f. 1938, medl. 2004
- Dougherty, Stephen**, ph.d., professor, UiA, fagfelt amerikansk litteratur, f. 1962, medl. 2016
- Dovland, Olav Kristian**, dr.scient., professor, UiA, fagfelt matematisk analyse, f. 1967, medl. 2010
- Drange, Tore**, sivilarkitekt, selvstendig næringsdrivende, f. 1939, medl. 2006
- Dybo, Tor**, dr.art., professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, spesielt jazz, etnomusikologi, f. 1957, medl. 2006
- Dürscheid, Christa**, dr.phil.habil., professor, Universität Zurich, fagfelt germansk språkvitenskap, f. 1959, medl. 2016
- Dziubalska-Kołodziej, Katarzyna**, d.litt., ph.d., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, lingvistikkens historie, f. 1960, medl. 2005
- Eckert, Hartwig**, ph.d., professor, Europa-Universität Flensburg, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1942, medl. 2017
- Eckhoff, Knut**, dr.philos., professor, UiB, fagfelt anvendt matematikk, f. 1944, medl. 2013
- Edlund, Lars-Erik**, fil.d., professor, Umeå universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1953, medl. 2009
- Edstrøm, Olle**, fil.d., professor, Göteborgs universitet, fagfelt musikkvitenskap, f. 1945, medl. 2009
- Eggen, Astrid Birgitte**, dr.polit., professor og prorektor for utdanning, UiS, fagfelt utdanningsledelse, f. 1959, medl. 2017
- Eide, Solveig Botnen**, dr.art., professor, UiA, fagfelt sosialt

- arbeids etikk, f. 1956,
medl. 2017
- Ellingsen, Svein**, dr.hc.
(Menighetsfakultetet),
salmedikter, f. 1929,
medl. 2006 [død 05.04.2020]
- Elmevik, Lennart**, fil.d.,
professor, Uppsala universitet,
fagfelt nordisk språkvitenskap,
f. 1936, medl. 2009
- Engebretsen, Martin**, dr.art.,
professor, UiA, fagfelt språk,
kommunikasjon og teknologi,
f. 1961, medl. 2010
- Eriksen, Roy T.**, dr.philos.,
professor, UiA, fagfelt engelsk
filologi, enessansestudier,
f. 1948, medl. 2002 [død
22.04.2019]
- Evjen-Olsen, Bjørg**, dr.med.,
overlege, Sørlandet sykehus,
Flekkefjord, fagfelt obstetrikk
og gynekologi, f. 1960,
medl. 2015
- Eythórsson, Thórhallur**, ph.d.,
dosent, Háskóli Íslands, fagfelt
språkvitenskap, f. 1959,
medl. 2014
- Falkenberg, Andreas Wyller**,
ph.d., professor, UiA, fagfelt
internasjonal handel og
verdikjeder, kultur og etikk,
f. 1948, medl. 2004
- Falkenberg, Joyce**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt strategisk
forandring og implementering,
allianser og nettverk, f. 1947,
medl. 2004
- Farstad, Per Kjetil**, phil.dr., dr.hc.
(Münster), professor, UiA,
fagfelt musikk, klassisk gitar,
lutt og andre historiske
strenginstrumenter, f. 1952,
medl. 2004
- Fedorowski, Jerzy**, dr.sc., ph.d.,
professor, Uniwersytet im.
Adama Mickiewicza w
Poznaniu, fagfelt geologi,
spesielt fossiltfeltet, f. 1934,
medl. 2010
- Fiane, Arnt**, dr.med., avd. leder og
professor i thoraxkirurgi,
OUSRikshospitalet, fagfelt
thoraxkirurgi, f. 1958,
medl. 2014
- Fisiak, Jacek**, OBE, dr.hab.,
dr.hc.mult. (Jyväskylä og
Opole), professor, Uniwersytet
im. Adama Mickiewicza w
Poznaniu, fagfelt engelsk
språkvitenskap, f. 1936,
medl. 2004 [død 03.06.2019]
- Foss, Øyvind**, dr.theol., fagfelt
sosaletikk, f. 1934, medl. 2016
- Fowler, Alastair**, d.litt., CBE,
FBA, regius professor,
University of Edinburgh, fagfelt
engelsk litteratur og retorikk,
f. 1930, medl. 2003
- Gabbay, Dov M.**, ph.d.,
dr.hc.mult. (Toulouse og UiA),
professor, Kings College,
London, fagfelt logikk og
informatikk, bevisteori, logisk
modellering av naturlige språk,
f. 1945, medl. 2006

- Gallefoss, Frode**, dr.med.,
 forskningssjef, Sørlandet
 sykehus Kristiansand, fagfelt
 lungespesialist, f. 1956,
 medl. 2006
- Golusinski, Wojciech**, dr.med.,
 dr.hab., professor, Uniwersytet
 Medyczny im. Karola
 Marcinkowskiego w Poznaniu,
 fagfelt øre, nese, hals, f. 1956,
 medl. 2003
- Gonzalez, Jose Julio**, dr.mult.,
 professor, UiA, fagfelt
 systemdynamikk,
 informasjonssikkerhet og kritisk
 infrastruktur, f. 1944,
 medl. 2002
- Goodchild, Simon**, ph.d.,
 professor, UiA, fagfelt
 matematikdidaktikk, f. 1950,
 medl. 2008
- Gran, Jan Tore**, dr.med., professor,
 Rikshospitalet, fagfelt
 reumatologi, f. 1949,
 medl. 2002
- Granmo, Ole-Christoffer**,
 dr.scient., professor, UiA, fagfelt
 informatikk, f. 1974,
 medl. 2013
- Grelland, Hans Herlof**, dr.philos.,
 cand.real., master i filosofi,
 professor, UiA, fagfelt
 kvantekjemi, fysikkens filoso
 og eksistensfilosofi, . 1947,
 medl. 2002
- Grevholm, Barbro Elisabeth**,
 fil.lic., d .hc. (Tallinn), docent
 ved Luleå tekniska universitet,
 professor ved UiA, fagfelt
 matematikdidaktikk og
 matematikk, f. 1941,
 medl. 2002
- Grøttum, Kjell Arne**, dr.med.,
 overlege, Sørlandet sykehus HF,
 fagfelt indremedisin,
 blodsykdommer, f. 1934,
 medl. 2002 [død 19.04.2019]
- Gundersen, Svein Gunnar**,
 dr.med., overlege professor II,
 UiA, fagfelt infeksjonsmedisin,
 tropemedisin, internasjonal
 helse, f. 1948, medl. 2002
- Gupta, Rolf Arnvid**, cand.mus.,
 professor II, UiA, fagfelt
 musikk, f. 1967, medl. 2005
- Hadjerrouit, Said**, dr.ing.,
 professor, UiA, fagfelt
 systemering og
 informatikdidaktikk, f. 1954,
 medl. 2012
- Hagelia, Hallvard**, teol.dr.,
 professor, Ansgar Teologiske
 Høgskole, fagfelt
 språkvitenskap, spesialområde
 semittiske og klassiske språk,
 f. 1944, medl. 2007
- Hagestad, Gunhild O.**, ph.d.,
 dr.hc. (UiA), professor, UiA,
 fagfelt sosiologi,
 befolkningseldring, livsløp,
 generasjonsforhold, f. 1942,
 medl. 2002
- Halvorsen, Else Marie**, dr.philos.,
 professor, HiT, fagfelt didaktikk
 knyttet til kulturarv, verdilæring
 og kulturforståelse, f. 1934,
 medl. 2006

- Hanisch, Thor Einar**, se
æresmedlemmer
- Hannesdóttir, Anna Helga**, fil.d.,
professor, Gøteborgs universitet,
fagfelt nordisk språkvitenskap,
f. 1952, medl. 2015
- Hansen, Michael Rygaard**, ph.d.,
professor, dekan, UiA, fagfelt
mekatronikk, f. 1964,
medl. 2019
- Haug, Dag Trygve Truslew**,
dr.art., professor, UiO, fagfelt
idé- og kunsthistorie og
klassiske språk, f. 1976,
medl. 2008
- Haugeberg, Glenn**, dr.med.,
overlege, Sørlandet sykehus HF,
fagfelt reumatologi, f. 1962,
medl. 2005
- Haugen, Paal-Helge**, lyriker,
forfatter og dramatiker, f. 1945,
medl. 2003
- Haugen, Richard**, dr.philos.,
professor, UiT, fagfelt
spesialpedagogikk, kognitiv
psykologi, motivasjons- og
læringspsykologi, f. 1941,
medl. 2002
- Haumann, Dagmar**, ph.d.,
professor, UiB, fagfelt engelsk
lingvistikk, f. 1963, medl. 2008
- Havstad, Johannes Schrøder**,
dr.scient., tidl. fylkesagronom
og daglig leder ved Planteforsk.,
avd. Landvik, fagfelt jord- og
hagebruk, lokalhistorie, f. 1930,
medl. 2010
- Hawkins, Stan**, professor, UiO,
professor II, UiA, fagfelt
musikkvitenskap,
populærmusikkforskning,
f. 1958, medl. 2012
- Heindl, Ines**, ph.d., professor,
Europa-Universität Flensburg,
fagfelt ernæring, f. 1950,
medl. 2017
- Hernes, Gudmund**, ph.d.,
dr.hc.mult. (Umeå og Bergen),
professor, forsker Fafo, fagfelt
samfunnsvitenskap, f. 1941,
medl. 2003
- Holbek, Jonny**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt strategisk ledelse,
innovasjon, nyskaping,
organisasjonsteori, f. 1940,
medl. 2002
- Holme, Audun**, ph.d., professor,
UiB, fagfelt matematikk,
f. 1938, medl. 2010
- Holmesland, Oddvar**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt britisk
litteratur, f. 1952, medl. 2002
- Hopmann, Stefan Thomas**,
dr.phil., professor, Universität
Wien, fagfelt pedagogikk,
f. 1954, medl. 2002
- Hovland, Geir**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt mekatronikk,
robotteknologi,
prosessautomatisering, f. 1970,
medl. 2008
- Hustvedt, Siri**, ph.d., forfatter,
f. 1955, medl. 2009
- Hydle, Ida Marie**, dr.mult.,
forsker I, OsloMet, fagfelt
medisin, antropologi, f. 1947,
medl. 2003

- Hägg, Henny Fiskå**, dr.art.,
førsteamanuensis, UiA, fagfelt
teologi og samfunn, f. 1955,
medl. 2009
- Høeg, Ida Marie**, dr.philos,
professor, UiA, fagfelt
religionsfilosofi, . 1965,
medl. 2019
- Haakedal, Elisabet**, dr.art.,
professor, UiA, fagfelt
religionspedagogikk, f. 1955,
medl. 2009
- Haanes, Vidar Leif**, dr.theol.,
professor, rektor,
Menighetsfakultet, Oslo, fagfelt
kirkehistorie, teologihistorie,
stat og kirke, f. 1961,
medl. 2006
- Isaksen, Arne**, dr. polit., professor,
UiA, fagfelt samfunnsgeografi
f. 1954, medl. 2017
- Jahr, Ernst Håkon**, se
æresmedlemmer
- Jaworski, Barbara**, ph.d., dr.hc.
(UiA), professor, Loughborough
University, fagfelt matematikk-
didaktikk, f. 1944, medl. 2002
- Jenssen, Jan Inge**, dr.oecon.,
professor, UiA, fagfelt
entreprenørskap og
forretningsutvikling, f. 1960,
medl. 2005
- Johannessen, Jan Vincents**,
dr.med., professor, fagfelt
kreftforskning, patologi,
f. 1941, medl. 2005
- Johnsen, Berit Eide**, dr.art.,
professor, UiA, fagfelt
demografi og økonomis
historie, f. 1955, medl. 2008
- Johnsen, Hans Christian
Garmann**, dr.polit., ph.d.,
professor, UiA, fagfelt
vitenskapsfilosofi,
kunnskapsøkonomi,
innovasjon, f. 1955, medl. 2008
- Julie, Cyril Martin**, ph.d.,
professor, University of the
Western Cape, fagfelt
matematikkdidaktikk, f. 1947,
medl. 2008
- Justnes, Årstein**, dr.theol.,
professor, UiA, fagfelt
bibelvitenskap, f. 1970,
medl. 2018
- Jørgensen, Torstein**, dr.theol.,
professor, Misjonshøyskolen i
Stavanger, fagfelt kirke- og
misjonshistorie, f. 1951,
medl. 2011
- Kaczmarek, Maria Agnieszka**,
dr.hab., professor, Uniwersytet
im. Adama Mickiewicza w
Poznaniu, fagfelt biologi,
f. 1951, ass.medl. 2010,
medl. 2018
- Karimi, Hamid Reza**, ph.d.,
professor, Politecnico di Milano,
fagfelt reguleringsteknikk,
f. 1976, medl. 2013
- Karlsen, Espen**, dr.fil., forsker,
Nasjonalbiblioteket, fagfelt
overgangen fra latinsk til norsk
skriftkultur i middelalderen,
f. 1966, medl. 2015
- Kazzazi, Kerstin**, pd.dr., Project
researcher in the Academy

- Project «Runic Writing in the Germanic Languages – RuneS», Catholic University of Eichstaett-Ingolstadt, fagfelt Linguistics, f. 1965, medl. 2018
- Kerswill, Paul**, ph.d., professor, University of York, fagfelt språkvitenskap, f. 1956, medl. 2006
- Kiefer, Ferenc**, ph.d., dr.hc.mult. (Stockholm, Paris, Szeged), professor, direktør for lingvistikk, Ungarns Vitenskapsakademi, fagfelt språkvitenskap, f. 1931, medl. 2007
- Kjosavik, Steinar**, dr.polit., professor, USN, fagfelt fagdidaktikk, formingsfaglig område, f. 1939, medl. 2016
- Kjærdsdam, Finn**, ph.d., dr.techn., dr.hc. (Stavanger), professor, Aalborg Universitet, fagfelt teknologi, f. 1943, medl. 2007
- Kløvstad, Jan**, prosjektleder, bokbyen ved Skagerak, f. 1956, ass.medl. 2017
- Knudsen, Harald**, ph.d., professor, UiA, fagfelt strategisk og internasjonal ledelse, læringsteori, vitenskapsfilosofi, f. 1943, medl. 2002
- Knutsen, Halvor**, ph.d., seniorforsker/professor og leder for toppforskingssenteret Center for Coastal Research, fagfelt populasjonsgenetikk, f. 1973, medl. 2019
- Knutsen, Torbjørn Lindstrøm**, ph.d., professor, NTNU, fagfelt internasjonal politikk, f. 1952, medl. 2009
- Knutson, Inger Johanne Håland**, ph.d., førsteamanuensis, UiA, fagfelt matematikk, ergodeteori, f. 1961, medl. 2010
- Kocka-Krenz, Hanna**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt arkeologi, f. 1947, ass.medl.2010, medl. 2012
- Koekebakker, Steen**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt finansiell økonomi, energimarkeder, f. 1972, medl. 2010
- Koroniak, Henryk**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt kjemi, f. 1949, ass.medl. 2010
- Korzeniowski, Andrzej**, dr.hab., dr.hc. (Krakow), professor, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, fagfelt logistikk og kvalitetssikring, f. 1939, ass.medl. 2010
- Kostrzewski, Andrzej**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt geografi f. 1939, ass.medl. 2010
- Kramarz-Bein, Susanne**, dr.phil.hab., professor, Universität Münster, fagfelt nordisk litteratur,

- skandinavistikk, f. 1959,
medl. 2006
- Kristiansen, Aslaug**, dr.polit.,
professor, UiA, fagfelt
pedagogikk, f. 1955,
medl. 2007
- Kristinsson, Ari Páll**,
Forskningsprofessor,
Avdelingsleder, fagfelt
Lingvistikk, islandsk,
språkplanlegging, f. 1960,
medl. 2018
- Kristjánsdóttir, Anna**, cand.paed.,
professor, Universitetet i Island,
fagfelt matematikkdidaktikk,
f. 1941, medl. 2002
- Kristoffersen, Gjert**, dr.philos.,
professor, UiB, fagfelt nordisk
språkvitenskap, f. 1949,
medl. 2007
- Kvanvig, Helge Steinar**, dr.theol.,
professor, UiO, fagfelt Det
gamle testamente, semittiske
språk, orientalske religioner,
f. 1948, medl. 2004
- Lande, Gunvor**, dr.theol.,
førsteamanuensis, UiA, fagfelt
kyrkjevitskap, feministteologi,
f. 1937, medl. 2003
- Lande, Aasulv**, dr.theol., professor,
Lunds universitet, fagfelt
teologi, misjonsvitenskap,
f. 1937, medl. 2003 [død
08.07.2019]
- Langfeldt, Gjert**, dr.polit.,
professor, UiA, prof. II, HVL,
fagfelt didaktikk, f. 1948,
medl. 2009
- Langås, Unni**, dr.art., professor,
UiA, fagfelt nordisk
litteraturvitenskap, f. 1957,
medl. 2003
- Lassen, Tom**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt industriell
økonomi, risikoanalyse,
vedlikeholdsteknikk, f. 1950,
medl. 2002
- Lauvdal, Torunn**, dr.polit.,
professor, UiA, fagfelt
pedagogikk, organisasjon,
teknologiledelse, f. 1947,
medl. 2004
- Leer-Salvesen, Paul Egil**,
dr.philos., professor, UiA,
fagfelt teologi, f. 1951,
medl. 2002
- Lie, Svein**, cand.philol., professor,
UiO, fagfelt nordisk
språkvitenskap, f. 1942,
medl. 2002
- Lilleaas, Ulla-Britt**, dr.polit.,
professor, UiA, fagfelt sosiologi,
f. 1944, medl. 2006
- Lima, Åsvald**, dr.philos., professor,
UiA, fagfelt matematikk,
f. 1942, medl. 2002
- Lindboe, Christian Fredrik**,
dr.med., overlege, Sørlandet
sykehus HF, fagfelt klinisk
patologi, f. 1945, medl. 2002
- Linn, Andrew Robert**, ph.d.,
professor, University of
Sheffield, f felt engelsk språk,
lingvistikkens historie, f. 1967,
medl. 2005

- Lohndal, Terje**, ph.d., professor NTNU, fagfelt lingvistikk, f. 1985, medl. 2012
- Lombnæs, Andreas G.**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt nordisk litteraturvitenskap, f. 1945, medl. 2002
- Lomheim, Sylfest**, cand.philol., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1945, medl. 2004
- Lumsden, Malvern Macrae**, ph.d., professor, UiA, fagfelt psykologi, f. 1941, medl. 2008
- Lønn, Øystein**, forfatter, f. 1936, medl. 2002
- Mackie, Neil**, CBE, professor, Royal Academy of Music, London, f. 1946, medl. 2011
- Malicki, Julian**, dr.sc., ph.d., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, director, Wielopolska Cancer Centre, fagfelt biofysikk, radiologi og onkologi, f. 1961, medl. 2008
- Mansoor, Mohammad Azam**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt biokjemi og bioteknologi, f. 1956, medl. 2005
- Marciniak, Bronisław**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt fotokjemi, f. 1950, medl. 2009
- Marciniac, Bogdan**, dr.hab., dr.hc. (Lodz), professor, director of the Wielopolska Center of Advanced Technologies, fagfelt organometallisk kjemi, f. 1941, medl. 2015
- Markussen, Bjarne Kristian**, dr.art, professor, UiA, fagfelt Nordisk litteraturvitenskap, f. 1965, medl. 2019
- Marszałek, Andrzej**, dr.hab., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt medisin, ass.medl. 2010
- Marton, Waldemar**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, professor, UiT, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1932, ass.medl. 2013
- Matlary, Janne Haaland**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt EU, forsvars- og sikkerhetspolitikk, menneskerettigheter, diplomati, f. 1957, medl. 2003
- Mazanka, Włodzimierz**, magister, billedkunstner, fagfelt maleri, f. 1951, ass.medl. 2012
- Melosik, Zbyszko**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt sosiologi og pedagogikk, f. 1956, ass.medl. 2010
- Middleton, Peter Hugh**, ph.d., professor, UiA, fagfelt elektrokjemi, brenselcelleteknologi, korrosjon,

- kontrollsystemer, f. 1956,
medl. 2004
- Midtgård, Ole-Morten**, dr.ing.,
professor, NTNU, fagfelt
elektrisitetforsyning, fornybar
energi og energioptimalisering,
f. 1967, medl. 2007
- Midsundstad, Jorunn**, dr.philos.,
professor, UiA, fagfelt
allmennpedagogikk, f. 1963,
medl. 2019
- Midtvedt, Tore**, dr.med., professor,
Karolinska Institutet,
Stockholm, fagfelt medisinsk
mikrobiell økologi, f. 1934,
medl. 2002
- Mygland, Åse**, dr.med., overlege,
Sørlandet sykehus HF, fagfelt
nevrologi, f. 1958, medl. 2005
- Myhre, Eivind S.P.**, dr.med.,
seksjonsoverlege, professor, UiT
og Sørlandet sykehus HF, fagfelt
kardiovaskulær patofysiologi,
klinisk kardiologi, f. 1951,
medl. 2002
- Myhre, Hans Olav**, dr.med.,
professor, St. Olavs Hospital,
Universitetssykehuset i
Trondheim, fagfelt kar- og
thoraxkirurgi, f. 1939,
medl. 2008
- Nedoma, Robert**, dr.ph, professor,
Universität Wien, fagfelt eldre
nordisk filologi, eldre tysk
filologi, . 1961, medl. 2018
- Nedreld, Gudlaug**, dr.philos.,
professor, UiA, fagfelt nordisk
språkvitenskap, f. 1952,
medl. 2004
- Nesland, Jahn Marthin**, dr.med.,
professor, UiO / Det norske
radiumhospital, fagfelt
tumorpatologi, f. 1951,
medl. 2005
- Newman, Michael**, ph.d.,
professor, Manchester Business
School, University of
Manchester, fagfelt
informasjonssystemer, f. 1948,
medl. 2008
- Nielsen, Marit Aamodt**,
dr.philos., professor, UiA,
fagfelt nordisk språkvitenskap,
f. 1948, medl. 2002
- Nielsen, May-Brith Ohman**,
dr.philos., preses, professor,
UiA, fagfelt historie, f. 1962,
medl. 2003
- Norby, Truls Eivind**, dr.scient.,
professor, UiO, fagfelt kjemi,
elektrokjemi, f. 1955,
medl. 2005
- Norman, Victor Danielsen**, ph.d.,
dr.hc. (Handelshögskolan i
Stockholm), professor, NHH,
fagfelt internasjonal økonomi,
kapitalflyt, handel og skipsfa t,
f. 1946, medl. 2004
- Nossum, Rolf Tomas**, dr.scient.,
professor, UiA, tidl.
akademisekretær, fagfelt
informatikk,
matematikkhistorie, f. 1954,
medl. 2004
- Nowicki, Bogumil**, professor,
Akademia Muzyczna im.
Ignacego Jana Paderewskiego w

- Poznaniu, fagfelt klaver, ass.medl. 2010
- Nyhus, Ellen Katrine**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt forbrukeratferd, markedsføring, finansiell atfe d og reiseliv, f. 1966, medl. 2017
- Nylehn, Børre**, siv.ing. NTH, professor, UiA, fagfelt samfunnsfag, organisasjonsteori, f. 1940, medl. 2002
- Oleshchuk, Vladimir A**, ph.d., professor, UiA, fagfelt datavitenskap, f. 1959, medl. 2005
- Olsen, Harald**, cand.real., seniorrådgiver, forsker, UiA, fagfelt kultur, religion, kunst, f. 1945, medl. 2005
- Omdal, Helge Godtfred**, fil.d ., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1940, medl. 2002
- Óskarsson, Veturliði**, ph.d., professor, Uppsala universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1958, medl. 2015
- Oszkinis, Grzegorz**, dr.hab.med., professor, Wojewódzki Szpital Specjalistyczny we Wrocławiu, f. 1958, ass.medl. 2012
- Pedersen, Per Egil**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt informasjonsledelse, elektroniske markeder, konsumentatferd, f. 1960, medl. 2002
- Pepin, Birgit**, ph.d., professor, Technische Universiteit Eindhoven, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1956, medl. 2009
- Pop, Ioan**, ph.d., professor, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, director Centre of Mechanics and Astronomy, fagfelt hydrodynamikk, f. 1937, medl. 2005
- Prinz, Andreas**, ph.d., dr.hab., professor, UiA, fagfelt spesifikasjonsspråk o kompilatorer, f. 1963, medl. 2004
- Puppel, Stanislaw**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, ecocommunication, f. 1947, medl. 2008
- Pätzold, Matthias**, dr.ing.hab., professor, UiA, fagfelt mobil radiokommunikasjon, f. 1958, medl. 2002
- Ralph, Bo**, fil.d ., professor, Göteborgs universitet, innehar stol nr. 2 i Svenska Akademien, fagfelt nordiske språk, f. 1945, medl. 2004
- Rambø, Gro-Renée**, dr.art., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1972, medl. 2016
- Randøy, Trond**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt strategi og internasjonal ledelse, f. 1962, medl. 2002

- Rasch, Bjørn Ole**, musiker, musikkpedagog, professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, f. 1959, medl. 2003
- Rasmussen, Rannfrid**, cand.scient., fagfelt matematikk, spesialområde Niels Henrik Abel, f. 1935, ass. medl. 2007
- Rasmussengruppen AS v/Dag Rasmussen**, ass.medl. 2007
- Rauhut, Michael**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, f. 1963, medl. 2009
- Rees, Andrew**, ph.d., reader, University of Bath, fagfelt matematikk, spesialfelt hydrodynamikk, f. 1959, medl. 2004
- Reichert, Frank**, ph.d., professor, rektor, UiA, fagfelt IKT, mobile kommunikasjonsnettverk, f. 1957, medl. 2006
- Repstad, Pål Steinar**, dr.philos., dr.hc. (Uppsala), professor, UiA, fagfelt religionssosiologi, samfunnsvitenskapelig metode, forskningsetikk, f. 1947, medl. 2002
- Rickhard, Leonard**, billedkunstner, fagfelt maleri, f. 1945, medl. 2002
- Riis, Ole Preben**, mag.scient., professor, UiA, fagfelt religionssosiologi, f. 1944, medl. 2007
- Robbersmyr, Kjell G.**, dr.ing., professor, UiA, fagfelt mekatronikk, f. 1956, medl. 2009
- Rogovchenko, Yuriy**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematisk analyse, diffe ensiallikninger, perturbasjonsmetoder og matematisk modellering i biologi, f. 1961, medl. 2014
- Rolfhamre, Robin**, dr., professor, UiA, fagfelt tidlig-moderne studier, musikkvitenskap, musikkfilosofi, musikkutøvelse, f. 1986, medl. 2018
- Ronneberger-Sibold, Elke**, dr. philol., professor, Universität Eichstätt-Ingolstadt, fagfelt Germanic phonology, morphology and syntax from Germanic to old high German, old Saxon, old Norse to modern German, f. 1950, medl. 2017
- Ruthven, Kenneth**, ph.d., professor, University of Cambridge og UiA, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1952, medl. 2019
- Ryen, Anne**, professor, UiA, fagfelt sosiologi, kvalitativ metodologi, etikk, frynsegoder, og kjønn, f. 1955, medl. 2017
- Sauer, Hans**, dr.phil.habil., professor, Ludwig-Maximilians-Universität München, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1946, medl. 2016
- Schulte, Michael**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt nordisk

- språkvitenskap, f. 1963,
medl. 2006
- Seiler, Kerry Stephen**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt
idrettsvitenskap, spesialområde
folkehelseforskning, f. 1965,
medl. 2007
- Sein, Maung K.**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt
informasjonsvitenskap, f. 1954,
medl. 2002
- Selander, Sven-Åke**, dr.mult.,
dr.hc. (Åbo Akademi),
professor, Lunds Universitet,
fagfelt kirke- og
samfunnsvitenskap og
pedagogikk, f. 1934,
medl. 2005
- Shaw, Honorata Helena**, dr.hab.,
professor, Uniwersytet
Medyczny im. Karola
Marcinkowskiego w Poznaniu,
fagfelt endodontics, operative
dentistry, dental materials,
f. 1940, medl. 2007
- Shults, LeRon**, dr.mult., professor,
UiA, fagfelt systematisk teologi
og utdanningspsykologi,
f. 1965, medl. 2007
- Siegmund-Schultze, Reinhard**,
dr.mult., professor, UiA, fagfelt
matematikkens sosial- og
idehistorie, f. 1953, medl. 2002
- Sikorska, Liliana**, dr.hab.,
professor, Uniwersytet im.
Adama Mickiewicza w
Poznaniu, fagfelt engelsk
litteraturvitenskap, f. 1966,
medl. 2007
- Skeie, Bjørn**, dr.med.,
seksjonsoverlege, Rikshospitalet
Universitetsklinikk, Avd.
Hjertesenteret i Oslo, fagfelt
anestesiologi med hovedvekt på
intensivmedisin, f. 1952,
medl. 2002
- Skjekkeland, Martin**,
cand.philol., professor, UiA,
fagfelt nordisk språkvitenskap,
f. 1943, medl. 2002
- Skjevesland, Olav**, cand.theol.,
biskop emeritus i Agder og
Telemark bispedømme, tidl.
professor i praktisk teologi ved
MF, fagfelt homiletikk og
pastoralteologi, f. 1942,
medl. 2002 [død 08.09.2019]
- Skommer, Grzegorz**, dr.hab.,
professor, Uniwersytet im.
Adama Mickiewicza w
Poznaniu, fagfelt norsk språk,
ass.medl. 2010
- Slettebø, Åshild**, dr.polit.,
professor, UiA, fagfelt etikk og
kvalitet i helsetjenesten, f. 1960,
medl. 2017
- Solvang, Bernt Krohn**, magister,
professor, UiA, fagfelt
organisasjon, statsvitenskap,
f. 1943, medl. 2010
- Spanos, Apostolos**, dr.philos.,
professor, UiA, fagfelt antikke
greske tekster fra historisk og
politisk synsvinkel, f. 1969,
medl. 2015
- Stabell, Ole B.**, dr.philos.,
professor, UiA, fagfelt biologi,
zoofysiologi, kjemisk økologi,

- f. 1948, medl. 2002 [død 03.11.2019]
- Stakkeland, Arne**, dr.philos., fagfelt sang, musikkpedagogikk, musikkhistorie, f. 1942, medl. 2012
- Steinsvåg, Sverre**, dr.med., avd.overlege, Ø-N-H-avd., Sørlandet sykehus HF, professor, UiB, fagfelt allergologi, nesebihule sykdommer, f. 1957, medl. 2002
- Stenseth, Nils Christian**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt evolusjonsbiologi, f. 1949, medl. 2015
- Storesletten, Kjetil**, ph.d., professor, UiO, fagfelt kvantitativ makroøkonomi, politisk økonomi, velferdspolitik, f. 1967, medl. 2008
- Storesletten, Leiv**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt anvendt matematikk, f. 1939, medl. 2002
- Strandbakken, Asbjørn**, dr.juris., professor, UiB, fagfelt rettsvitenskap, f. 1964, medl. 2009
- Stray, Arne**, dr.philos., professor, UiB, fagfelt matematikk, især kompleks funksjonsteori, f. 1944, medl. 2006
- Stubhaug, Arild**, dr.hc. (UiO), forfatter, fagbøker, biografie, statsstipendiat, f. 1948, medl. 2005
- Stylegar, Frans-Arne Hedlund**, cand.philol., by og arealplanlegger, Multikonsult, fagfelt arkeologi, f. 1969, ass.medl. 2018
- Støkken, Anne Marie**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt velferdsadministrasjon, velferdspolitik, utdanningspolitikk, f. 1949, medl. 2002
- Svendsen, Arnljot Strømme**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt skipsfartsøkonomi og kulturøkonomi, f. 1921, medl. 2007
- Svennevig, Jan**, dr.art., professor, UiO, fagfelt retorikk og språklig kommunikasjon, f. 1962, medl. 2002
- Svennevig, Jan Ludvig**, dr.med., professor, Rikshospitalet, UiO, fagfelt kirurgi, f. 1943, medl. 2009
- Säljö, Roger**, fil.d., professor, Göteborgs universitet, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1948, medl. 2009
- Sæther, Arild**, dr.philos., professor, UiA, NorFa professor, Latvijas Universitāte, Riga, fagfelt europeisk økonomisk integrasjon, mikroøkonomi, konkurransepolitikk, økonomisk idehistorie, f. 1940, medl. 2002
- Sætre, Tor Oskar**, dr.ing., professor, UiA, fagfelt

- materialteknologi, f. 1956,
medl. 2002
- Sødal, Helje Kringlebotn**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt
kristendomskunnskap,
kirkehistorie, f. 1962,
medl. 2014
- Sødal, Sigbjørn**, dr.oecon.,
professor, UiA, fagfelt
samfunnsøkonomi,
spesialområde
transportøkonomi, f. 1961,
medl. 2007
- Söderhamn, Karin Ulrika**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt sykepleie
/ helsefag, f. 1952, medl. 2014
- Sørensen, John Dalsgaard**, ph.d.,
professor, Aalborg Universitet,
fagfelt styrkeberegninger og
sikkerhet for vindmøller,
f. 1956, medl. 2006
- Thibault, Paul John**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt
språkvitenskap, medievitenskap,
f. 1953, medl. 2005
- Thorsvik, Jan**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt organisasjon og
ledelse, f. 1951, medl. 2005
- Thygesen, Ragnar**, dr.polit.,
professor, UiA,
akademisekretær, fagfelt
spesialpedagogikk, f. 1951,
medl. 2014
- Tobies, Renate**, dr.hab.,
gastprofessorin, Friedrich-
Schiller-Universität Jena, fagfelt
vitenskapshistorie og
matematikkhistorie, f. 1947,
medl. 2007
- Torp, Arne**, cand.philol., professor,
UiO, fagfelt nordisk
språkvitenskap, f. 1942,
medl. 2014
- Trondal, Jarle**, dr.polit., professor,
UiA, fagfelt offentli
administrasjon, f. 1971,
medl. 2008
- Trudgill, Peter**, ph.d., dr.hc.mult.
(Uppsala, East Anglia, La Trobe
Melbourne, UBC Vancouver,
Patras), professor, Université de
Fribourg; professor, UiA, fagfelt
engelsk og allmenn
språkvitenskap, f. 1943,
medl. 2003
- Tveit, Per**, dr.ing., dosent, UiA,
fagfelt brokonstruksjoner og
styrkeberegninger, f. 1930,
medl. 2004
- Tveit, Sigvald**, komponist og
musikkforsker,
førsteamanuensis, UiO, fagfelt
musikkteori og satslære, f. 1945,
medl. 2006 [død 08.01.2019]
- Tveiten, Oddgeir**, ph.d., professor,
UiA og NLA, fagfelt
mediavitenskap, f. 1959,
medl. 2016
- Tykarski, Andrzej**, dr.hab.,
professor, rektor, Uniwersytet
Medyczny im. Karola
Marcinkowskiego w Poznaniu,
fagfelt medisin, f. 1957,
ass.medl. 2010
- Tyvand, Peder A.**, dr.philos.,
professor, NMBU, fagfelt
anvendt matematikk og
mekanikk, f. 1951, medl. 2014

- Tønnessen, Elise Seip**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt litteratur- og medievitenskap, f. 1951, medl. 2003
- Tønsberg, Knut**, ph.d, professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, f. 1949, medl. 2018
- Vandenbussche, Wim**, ph.d., professor, Vrije Universiteit, Brussel, fagfelt sosiolingvistikk, f. 1973, medl. 2011
- Vos, Francisca Pauline**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1960, medl. 2013
- Vosters, Rik**, ph.d, professor, Vrije Universiteit Brussel, fagfelt sosiolingvistikk, f. 1984 medl. 2019
- Våland, Torstein**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt elektrokjemi og energiteknologi, f. 1936, medl. 2002
- Walker, Alastair**, dr.phil., professor, Universität Kiel, fagfelt lingvistikk, f. 1949, medl. 2011
- Walker, Greg**, FRHS, FEA, FSA, regius professor, University of Edinburgh, fagfelt rhetoric and English literature, f. 1959, medl. 2015
- Walle, Bartel Van de**, ph.d., professor, Technische Universiteit Delft, fagfelt krisehåndtering, f. 1966, medl. 2016
- Waxenberger, Gabriele**, dr.hab., professor, Ludwig-Maximilians-Universität, München, fagfelt runic scripting techniques in Germanic languages, f. 1956, medl. 2015
- Weglarz, Jan**, dr.hab., dr.hc.mult. (Szczecin, Poznan, Zielona Góra), professor, Politechnika Poznanska, fagfelt informasjonssystemer og informatikk, f. 1947, ass.medl. 2010, medl. 2011
- Wetterlin, Allison Louise**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt fonologi og fonetikk i germanske språk, f. 1962, medl. 2017
- Whittaker, Sunniva**, dr.art, professor, rektor, UiA, fagfelt fransk språkvitenskap, f. 1960, medl. 2019
- Wiig, Øystein**, dr.philos., professor, UiO, Naturhistorisk museum, fagfelt arktiske marine pattedyr, f. 1949, medl. 2006
- Willbergh, Ilmi**, ph.d, professor, UiA, fagfelt allmenndidaktikk, f. 1969, medl. 2019
- Williams, Henrik**, dr.phil., professor, Uppsala universitet, fagfelt nordiske språk, f. 1958, medl. 2017
- Wilson, Richard**, phd, dr.hc. (Constanta), professor, Kingston University, fagfelt engelsk litteratur, f. 1950, medl. 2009
- Witkoś, Jacek Ireneusz**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w

- Poznaniu, preses i Poznań
Chapter, fagfelt engelsk
språkvitenskap, f. 1963,
medl. 2015
- Wold, Margrethe**, dr.phil.,
førsteamanuensis, UiA, fagfelt
astronomi, f. 1969, medl. 2016
- Woodhead, Linda**, dr.hc. mult.
(Uppsala, UiA og
Menighetsfakultetet), MBE,
professor, Lancaster University,
f. 1964, medl. 2017
- Young, Peter**, ph.d., professor,
UiA, fagfelt britisk litteratur,
engelskspråklig afrikansk
litteratur, f. 1941, medl. 2002
- Zehnder, Markus**, dr.theol.,
professor, Biola University,
fagfelt Det gamle testamente,
f. 1964, medl. 2016
- Zhou, Jing**, dr., professor, UiA,
fagfelt mekatronikk, f. 1978,
medl. 2018
- Øhrn, Konrad Mikal**,
cand.philol., professor, UiA,
fagfelt komposisjon, f. 1950,
medl. 2013
- Øksendal, Bernt**, ph.d., professor,
UiO, fagfelt matematikk,
spesialområder stokastisk
analyse og kompleks
funksjonsteori, f. 1945,
medl. 2007
- Øverby, Nina Cecilie**, ph.d.,
professor, UiA, fagfelt ernæring
i tidlige livsfaser; graviditet,
barndom og oppvekst i forhold
til helse, f. 1973, medl. 2017
- Øyhus, Arne Olav**, dr.scient.,
professor, UiA, fagfelt
utviklings- og kulturstudier
med fokus på Afrika og Asia,
f. 1950, medl. 2002
- Aamlid, Trygve Sveen**, dr.scient.,
professor, Norsk Institutt for
bioøkonomi, fagfelt
plantekultur, f. 1960,
medl. 2016
- Aanensen, Ove Torbjørn**, dr.ing.,
dir. AKOA A/S, tidl adm. dir.
Agderforskning, tidl norsk
industriattaché i Tyskland,
fagfelt fysikk, spesialfelt
nettverksdannelser,
prosjektutvikling, f. 1934, medl.
2004
- Aarli, Johan A.**, dr.med., professor,
UiB, fagfelt nevrologi og
nevroimmunologi, f. 1936,
medl. 2003
- Aasebø, Turid Skarre**, dr.polit.,
professor, UiA, fagfelt
pedagogikk, f. 1955,
medl. 2003
- Aasland, Dag Gjerløw**, dr.scient.,
professor, UiA, fagfelt økonomi
og etikk, f. 1950, medl. 2009

Årsmelding for 2019

Vedtatt av styret 5. august 2020

Agder vitenskapsakademi hadde i året 2019 et medlemstall på 297. Ved innvalget blir disse valgt inn i tre kategorier: Medlemmer fra Agder, fra Norge utenfor Agder, og medlemmer utenfor Norge. I 2019 var 152 registrert som bosatt i Agder, 56 var registrert som bosatte i Norge men utenfor Agder, og 74 var registrert som bosatte utenfor Norge. Dertil hadde Akademiet 15 assosierte medlemmer. I kategorien “Fra Agder” er det 3 æresmedlemmer.

Ledelse, styre og valgte verv

Etter valget på årsmøtet i 2019 besto styret av professor dr.philos. May-Brith Ohman Nielsen (preses), førsteamanuensis ph.d. Inger Johanne Håland Knutson (visepreses), professor dr.philos. Marit Aamodt Nielsen, professor teol.dr. Hallvard Hagelia og førsteamanuensis ph.d. Margrethe Wold. Vararepresentanter har vært professor ph.d. Vladimir Oleshchuk (1. varamedlem), professor Anne Ryen (2. varamedlem) og professor dr.phil. Michael Schulte (3. varamedlem).

Professor dr.polit. Ragnar Thygesen ble gjenvalgt som akademiskretær.

Valgkomiteens medlemmer er professor ph.d. Yuriy Rogovchenko, professor dr.polit. Aslaug Kristiansen, professor dr.philos. Gudlaug Nedrelid, og professor dr.ing. Tor Oskar Sætre. Revisor har vært Jan Kløvstad.

Etter statuttene velges styremedlemmer og varamedlemmer for to år, mens akademiskretæren velges for ett år. Valgkomiteens funksjonstid er tre år. Både styremedlemmer og varamedlemmer innkalles til styremøtene.

Møtevirksomhet og representasjon

I 2019 arrangerte Agder Vitenskapsakademi fire medlemsmøter, hhv. 7. februar, 25. april, 29. august, alle på Gimle Gård, i tillegg til høytidsmøtet og årsfesten den 25. oktober i «Klubben», Kristiansand. I tillegg

arrangerte Akademiet den 5. desember, for tolvte år på rad, møte med populærvitenskapelige presentasjoner av årets Nobelpriser, Holbergprisen og Abelprisen. Møtet ble holdt i Rådhuskvartalet i Kristiansand, og var et samarbeid mellom Agder Vitenskapsakademi og Kristiansand Filosofikafé.

Avgående preses Ernst Håkon Jahr representerte Akademiet ved högtidssammanträdet i Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg i januar, på høytidsdagen i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim i mars, på Det Norske Vitenskaps-Akademis årsmøte i Oslo i mai, ved utdeling av Abelprisen i Oslo i mai og Kavliprisesene i Oslo i oktober.

Påtroppende preses May-Brith Ohman Nielsen og akademisekretæren representerte Akademiet ved utdeling av Holbergprisen i Bergen i juni og ved högtidssammanträdet til Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund i desember.

Akademisekretæren representerte akademiet ved högtidssammanträdet i Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur i Uppsala i november.

Visepreses Inger Johanne Håland Knutson representerte Akademiet ved utdeling av Gunnerusprisen i DKNVS.

Det ble avholdt 5 styremøter i Akademiet.

I tillegg til de ordinære komiteene i akademiet, har styret fra høsten 2019 også hatt en økonomikomite i arbeid.

Prisvinnere 2019

Professor dr. phil. Michael Schulte, Universitetet i Agder, ble tildelt Sørlandets Kompetansecifonds forskningspris.

Førsteamanuensis ph.d. Daniel Romero, Universitetet i Agder, ble tildelt Fysiografens pris.

Førsteamanuensis ph.d. Vivian Kjelland, Universitetet i Agder, ble tildelt Sørlandets kompetansecifonds populærvitenskapelige formidlingspris.

Skifte av preses for Agder Vitenskapsakademi

Skifte av preses for Akademiet ble markert ved et arrangement i 9. mai i Lilletunstova, Universitetet i Agder. I tillegg til ny preses May-Brith Ohman Nielsen, hyllet en rekke kolleger og representanter fra andre vitenskapsakademier Ernst Håkon Jahr for hans 17-årige ledelse av Akademiet.

Under Akademiets høytidsmøte 25. oktober ble Ernst Håkon Jahr utnevnt til æresmedlem. I den sammenheng ble det avduket et portrett av ham malt av den polske kunstneren Wlodek Mazanka.

Poznan Chapter

Akademiet har fra 2009 en avdeling i Poznan i Polen, som avlegger separat årsrapport. «Chapteret» ble i 2017 avregistrert i det polske forenningsregisteret, og har fortsatt som en avdeling av AVA under norske bestemmelser. I 2018 gikk professor Jacek Fisiak av som preses for chapteret, og ble etterfulgt av professor Jacek Witkos. Høsten 2018 ble Fisiak utnevnt av kongen til Ridder av 1. kl. av Den Kongelige Norske Fortjenstorden. Jacek Fisiak gikk bort 3. juni 2019.

Den 18. oktober kunne Poznan chapter feire sitt 10-årsjubileum med et omfattende faglig program. Tidligere preses Ernst Håkon Jahr og akademisekretær Ragnar Thygesen representerte Agder Vitenskapsakademi ved anledningen.

Eilert Sundt-prisen for 2019

Preses Ernst Håkon Jahr var invitert til å stå for prisutdelingen ved Eilert Sundt-prisen 25. april 2019 i Clara Holts auditorium på Gimlemoen. Eilert Sundt-prisen er en årlig konkurranse blant elever i videregående skole i Agder, og administreres av Fakultet for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Agder. Elevene inviteres til alene eller i grupper å utføre mindre forskningsprosjekt innen samfunnsfag, og det deles ut priser til de beste prosjektene. Preses holdt en tale forut for prisutdelingen. Talen trykkes i årboka. Akademiet ønsker å ha et årvisst samarbeid med arrangørene av Eilert Sundt-prisen.

Komiteer

Redaksjonskomiteen for årboka bestod av Ernst Håkon Jahr, Ragnar Thygesen og Iav Breen.

Økonomikomiteen hadde disse medlemmene: Anne Ryen, Marit Aamodt Nielsen, Ernst Håkon Jahr og Ragnar Thygesen

Prisjuryenes sammensetning har vært som følger:

I humaniora/samfunnsfag:
 Ingunn Folkestad Breistein
 Gunhild Hagestad
 Oddvar Holmesland
 Ellen Kathrine Nyhus

I realfag/medisin:
Frode Gallefoss
Margrethe Wold
Stephen Seiler
Tor Oskar Sætre

Xristos Research Centre

Xristos Research Centre er en del av det store klosteret Leimonos på øya Lesbos i Egeerhavet, der en gruppe andelseiere tilknyttet UiA har gått sammen om å bygge et forskningssenter. Senteret består av et felles biblioteks-/arbeidsrom og sju studioleiligheter. Agder Vitenskapsakademi er den ene av tre store andelseiere i Xristos, og en av de sju leilighetene står gratis til akademiets og medlemmenes disposisjon gjennom hele sommersesongen, som er på 24 uker. I den utstrekning Akademiets leilighet på Xristos ikke benyttes av våre egne medlemmer, får medlemmene av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim og Kungl. Gustav Adolfs Akademien i Uppsala tilbud om å bruke den. Ledig kapasitet utover dette kan benyttes av forskere tilknyttet UiA og andre norske læresteder. I 2019 har Agder Vitenskapsakademis leilighet på Xristos vært benyttet i 12 uker.

Inntakskontoret for medisinske studier og psykologi i sentral-europa

Inntakskontoret i Akademiet samarbeidet i 2019 med fire polske, et tsjekkisk og et slovakisk universitet om rekruttering til deres engelskspråklige studier. Inntakskontoret gjennomførte veiledningsvirksomhet overfor et betydelig antall skandinaviske søkere og interesserte. Inntakskontoret i akademiet formidlet i 2019 medisin- og tannlegestudenter til Poznań University of Medical Sciences (PUMS), medisinstudenter til Collegium Medicum ved Nicolaus Copernicus University i Bydgoszcz og Medical University of Gdansk (Polen), og til Masaryk University, Faculty of Medicine i Brno (Tsjekkia).

Det ble i 2019 innledet samarbeid med University of Veterinary Medicine and Pharmacy i Košice (Slovakia) om rekruttering til deres seksårige studium i veterinærmedisin. Akademiet samarbeidet også med Warsaw International Studies in Psychology (WISP) ved University of Warsaw om rekruttering til deres femårige masterprogram i psykologi. Dette samarbeidet ble avsluttet i november 2019.

Thor Kristian Anisch ledet inntakskontoret i AVA.

Akademiets økonomi

Akademiet mottar tilskudd til driften fra Universitetet i Agder og Rasmussengruppen, og Sørlandets Kompetansefond har bevilget støtte til prisene. Medlemmene betaler egenandel ved sosiale sammenkomster og årsfest.

Akademiet har også siden rundt 2007 hatt inntekter fra virksomheten i Nordisk inntakskontor for medisinske studier og psykologi. Siden 2015 har imidlertid ikke virksomheten i inntakskontoret generert tilstrekkelig overskudd til selve akademi-driften. Styret oppnevnte derfor høsten 2019 en økonomikomité for å gjennomgå ulike sider av økonomien i Akademiet og i driften i inntakskontoret og foreslå endringer. Endringene vil kunne gjøres i 2020.

May-Brith Ohman Nielsen, Preses
 Inger Johanne Håland Knutson, Visepreses
 Margrethe Wold, Styremedlem
 Marit Aamodt Nielsen, Styremedlem
 Hallvard Hagelia, Styremedlem
 Vladimir Oleshchuk, Varamedlem i styret
 Michael Schulte, Varamedlem i styret
 Anne Ryen, Varamedlem i styret

Ragnar Thygesen, Akademisek etær

VINTERMØTE

Torsdag 7. februar 2019

Gimle Gård, Kristiansand

Møtereferat

Møtet ble arrangert på Gimle Gård, torsdag 7. februar fra kl. 18.00.
Møteleder var preses Ernst Håkon Jahr.

Inger Johanne Håland Knutson holdt minnetale over Anne Berit Fuglestad.

Kristian Overskaug, DKNVS, holdt foredraget *1985: Den første ulveflokk på grenseskogen – scenarier framover*. Etter foredraget kom følgende personer med kommentarer eller stilte spørsmål til foredragsholderen: Rolf Nossun, Hallvard Hagelia, Leiv Storesletten, Thor Einar Hanisch, Jose Gonzalez, Olav Breen, Arild Sæther, Sylfest Lomheim og Arne Flor.

Det var 23 personer til stede.

Etter møtet var det kveldssete i UiAs lokaler.

Inger Johanne Håland Knutson

Minnetale over Anne Berit Fuglestad

Anne Berit Fuglestad

Matematikkdidaktikk-miljøet i Norge mistet en av sine dyktige fagpersoner da Anne Berit Fuglestad sovnet stille inn 18. august 2018, 73 år gammel. Anne Berit var svært engasjert i jobben som professor ved Universitetet i Agder helt til sykdommen sa tydelig stopp sommeren 2018. Da hadde hun levd med en kreftdiagnose i rundt et år.

Anne Berit jobbet ved Institutt for matematiske fag og brant for faget sitt, matematikkdidaktikk, som er et fagområde som har spesielt fokus på læring av og undervisning i matematikk. Da hun gikk bort, ledet hun blant annet doktorgradsutdanningen i matematikkdidaktikk og veiledet flere ph.d.-studenter. Hun var en kunnskapsrik person som samarbeidet lett med andre og som alltid stilte opp. Det var lett å banke på døra hennes for å få svar på ting en lurte på. Vi som var kolleger med henne, minnes en varm person med mange gode verdier i livet og som hadde en lun humor.

Anne Berit Fuglestad vokste opp i Sandnes. Etter artium var hun først lærer et år ved Varhaug skole, før hun begynte å studere realfag ved Universitetet i Bergen. Her tok hun hovedfag i ren matematikk og ble cand.

real. i 1971. Etter fullført hovedfag og pedagogisk seminar begynte hun som lektor ved Hamar Lærerhøgskole, hvor hun ble i rundt 20 år. I løpet av tiden i Hamar studerte hun til mellomfag i pedagogikk og tok rundt to års studier i informatikk ved Universitetet i Oslo samtidig som hun underviste.

Det var lang reisevei fra Hamar til hjemstedet Sandnes, og i Kristiansand ble det bygd opp et miljø i matematikdidaktikk. Dette var det fristende å bli en del av. Så i 1991 ble hun tilsatt ved Kristiansand Lærerhøgskole, som i 1994 ble en del av Høgskolen i Agder. Anne Berit ble tilsatt for å bygge opp studiet IKT for lærere. Dette var halvt- og ettårsstudier som lå under Institutt for matematiske fag etter at høgskolene ble slått sammen, og som eksisterte i mange år. Anne Berit var spesielt interessert i hvordan ny teknologi kunne brukes for å forbedre matematikundervisningen, og hun ønsket å studere det nærmere. En av fordelene ved å komme til Agder, var å få muligheten til å få avsatt tid til å ta en doktorgrad, og i 1997 fullførte hun Ph.D.-graden ved University of Nottingham i England, som var et av de ledende sentrene for matematikdidaktikk på den tiden. Avhandlingens tittel er *Computers and the understanding of mathematics. A study of teaching decimal numbers.*

Fra 1994 kunne Institutt for matematiske fag tilby hovedfag i matematikdidaktikk. Anne Berit ble en viktig brikke i oppbygningen av dette, som ble det første hovedfaget ved Høgskolen i Agder. Blant annet utviklet hun et emne i bruk av digitale hjelpemidler i matematikundervisningen, som hun underviste i i mange år. Dessuten veiledet hun mange masterstudenter.

I 2002 startet doktorgradsutdanningen i matematikdidaktikk. Dette var det andre doktorgradsprogrammet som ble satt i gang ved Høgskolen i Agder, og det var et viktig skritt på veien til å bli universitet. Nye professorer var tilsatt for å få dette til, og ved oppstart hadde instituttet fire kvinnelige professorer i matematikdidaktikk. Anne Berit fikk opprykk til dosent i denne prosessen. I 2011 ble også hun professor. Mange doktorgradstudenter fikk gleden av å ha Anne Berit som veileder.

Rundt 2004 ble det satt i gang utviklingsforskning på såkalt «inquiry»-basert undervisning ved instituttet, noe som kom til å prege mye av Anne Berits videre arbeid i matematikdidaktikk. Dette er undervisning som vektlegger en spørrende og utforskende tilnærming til matematikken. For, som hun skriver i et sammendrag av et av sine prosjekter, «Mange oppfatter matematikk som en samling regler, uten å forstå ideer og strukturer bak. For å kunne bruke matematikken kreativt og med for-

ståelse, er det nødvendig å ha begrepsforståelse, ikke bare kunne utføre regneoperasjoner.» I flere av prosjektene som Anne Berit etter hvert ble engasjert i, ble det utviklet læringsfellesskap av lærere og didaktikere, som kom sammen for å arbeide med åpne matematikkoppgaver, både for å få erfaring med, og for å planlegge, inquiry-basert undervisning. Deltakerne skulle sammen være aktive med å stille spørsmål, undersøke og utforske matematiske sammenhenger. Lærerne skulle så ta i bruk disse ideene i sine klasser i skolen. Didaktikerne forsket på denne prosessen. For Anne Berit var det naturlig å ta i bruk digitale hjelpemidler i slik inquiry-basert undervisning. Flere av hennes prosjekter kombinerte disse to interessene. I slike samarbeidsprosjekter evnet Anne Berit å ta lærerens og skolens perspektiv samtidig som hun stilte krav og forventninger til dem.

Det måtte skaffes finansiering av forskningsprosjektene, og Anne Berit var en suksessrik søknadsskriver. Hun ledet noen av de største prosjektene som instituttet har hatt. Prosjektene fikk midler fra utdanningsprogrammer i Norges Forskningsråd, fra Sørlandets Kompetansefond og fra det Regionale Forskningsfond Agder. Det siste prosjektet som hun var aktivt med i, ble avsluttet våren 2018.

Anne Berit har aktivt formidlet fra prosjektene hun har jobbet med, i form av foredrag i ulike fora, i bøker og i tidsskrifter. Tidlig på 80-tallet skrev hun om bruk av lommeregner i matematikkundervisningen. Siden 1999 har hun skrevet adskillige innlegg om bruk av digitale hjelpemidler i matematikkundervisningen i *Tangenten*, et tidsskrift for matematikkundervisning, for å formidle gode ideer til lærere. Hennes tekster fungerte svært godt. Etter hvert ble det mer forskningsartikler, og i løpet av de siste ti årene hadde hun flere publikasjoner i internasjonale tidsskrifter. I tillegg deltok hun aktivt på mange konferanser.

Anne Berit Fuglestad var glad i arbeidet sitt, og hun tok lett på seg oppgaver. «Det er jo så interessant», kunne hun si med et lurt smil. Hun hadde lange arbeidsdager. Det ble mange bedømmingskomiteer på henne, og hun var med i en rekke ulike styrever og råd, både lokalt slik som fakultetsstyre og forskerutdanningsutvalg, men også nasjonalt og internasjonalt. F.eks. var hun med i styret for Norsk Matematikkråd i mange år, hvor hun var en god representant for matematikkdiridaktikk-miljøet. Hun ble satt stor pris på for sin seriøsitet og grundighet i arbeidet. I en periode var Anne Berit med i styret for et av de viktigste internasjonale nettverkene i matematikkdiridaktikk, International Group for the Psychology of Mathematics Education (PME), som arrangerer

årlige konferanser rundt om i verden. Hun var med og organiserte en slik konferanse i Bergen i 2004. Da hun døde, var hun norsk representant i ICMI (The International Commission on Mathematical Instruction), som er en verdensvid organisasjon for forskning og utvikling i matematikkundervisning på alle nivåer.

Naturen var en viktig rekreasjonskilde for Anne Berit. Hun likte å sykle og å gå, enten lokalt i Jegersberg eller på fjellturer i ferier. Ved å reise på konferanser kom hun seg mye rundt i verden. Ofte tok hun en dag eller to ekstra for å være turist, gjerne sammen med en kollega. På fritiden var hun engasjert i styrer og råd i misjon og menighet.

Anne Berit hadde ingen egen familie, men hennes to brødre med familier betydde mye for henne. Vi er mange kolleger lokalt, nasjonalt og internasjonalt som er takknemlige for det Anne Berit Fuglestad har betydd for oss og for matematikkdiridaktikken.

1983: En ulveflokk langs grensestrøkene i øst og en ferdakar på Sørlandet – øyeblikk fra vegårsheiulvens vandring

Kristian Overskaug¹

Artikkelen berører kort noe om forekomsten av ulv i Skandinavia tilbake mot forrige århundreskifte, og fokuserer videre på det første kjente ulvekullet i Sør-Skandinavia i nyere tid – her familiegruppen som levde langs de svensk-norske grensetraktene mellom Hedmark og Värmland fra høsten 1983. Samtidig dukker det opp en ulv på Sørlandet – gjerne omtalt som Vegårshei-ulven. Artikkelen forsøker å rekonstruere noe av disse ulvenes vandringer basert på mer tilfeldige meldinger om observasjoner, på en tid da telemetristudier på arten i Skandinavia ikke var utbredt. Presentasjonen bygger bl. a. på den populærvitenskapelige boken «Ulveslekt», og i tråd med dette er formen i en sakprosa fortellerstil.

For drøyt hundre år siden... og mot vår tid

Forut for og straks etter år 1900 var ulven ikke uvanlig i hele Fennoskandia. Tilgrensende deler av Russland hadde på samme tid også etter alt å dømme relativt livskraftige forekomster av ulv, og en kan anta at rekruttering/migrasjon foregikk begge veger over grensen mellom Norge og Russland i nord og tilsvarende mellom Russland og Finland lenger sør. Et halvt hundreår senere,

Kristian Overskaug

*Professor og general-
sekretær i Det Kongelige
Norske
Videnskabers Selskab*

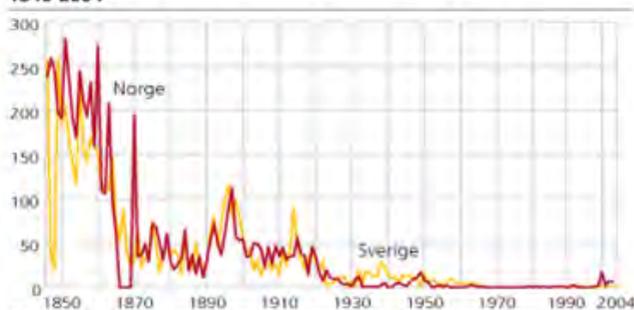
¹ Kristian Overskaug (f. 1959) er biolog med dr. grad fra NTNU (1999). Han har sin bakgrunn fra institutt- og universitetssektoren, og er fra 2008 Gen. sek. i DKNVS i Trondheim.

mot 1950, kommer den i Finland noe bort fra de sørlige deler av landet, og bare i Lappland, nord for Polarsirkelen, er det mer faste forekomster. Mot vår egen tid har arten etter alt å dømme blitt mer uvanlig i de tradisjonelle ulveområdene i Lappland, mens den samtidig har kommet noe tilbake lenger sør og øst i Finland.

I Norge og Sverige – gjennom hundreåret før 1970 – var ulvens saga ganske lik i de to landene (Fig. 1), og nokså parallell med utviklingen i Finland. Fram til 1880-årene var ulven utbredt over hele Skandinavia, for så gradvis å bli fortrent nordover. Ved inngangen til år 1900 finnes arten i mer eller mindre faste forekomster bare i fjelldistriktene fra Midt-Skandinavia og nordover, vesentlig innen reindriftsområdene. På begynnelsen av 1970-tallet er det trolig bare fem-seks dyr tilbake i Norge og Sverige. Valping har etter alt å dømme ikke foregått på mange år. I alle fall ikke i noen vesentlig grad. Og nå blir ulven fredet. Hensikten er at fredningen skal gi grunnlag for at ulven ikke forsvinner. Enkeltindivider finnes fortsatt her og der, og det kan som kjent være nok med to for at det skal bli fle e.

Fig. 1.

**Utbetalte skuddpremier på ulv og «nedskjutting av varg»¹.
1846-2004**

¹ Statistikken registrerer utbetalte rovviltpremier, etter at ulv ble fredet i 1972 registreres irregulær avgang og dyr felt eller drept på annen måte.

Vinteren 1973–74 er det i alle fall en enslig ulv i de veldige fjellområden rundt Sarek i Sverige, og trolig to forskjellige ulver ved Kåbdalis og Udtja Samby i Norrbottens Län. De to siste blir borte. Fram til høsten 1977 er det ingenting som tyder på mer enn én ulv i Nord-Sverige. Tilfeldig opptrer det også ett og annet individ lenger sør. I samme tidsrom er det ulv i aktivitet også på norsk side av grensen. Hovedsakelig i Troms, men også sørover i landet og kanskje til og med helt ute på Vestlandet. Flere forhold tyder også på at valper kommer til verden i de sørnorske grensetraktene sommeren 1976, da en flokk på etter alt å dømme fi e dyr holder til i Hedmark og de tilgrensende delene av Sverige.

Så i november 1977, da sporsnøen legger seg permanent i de nord- og mellomsvenske områdene, opptrer det plutselig åtte-ni ulver i de distriktene der det året før var bare ett, eller i høyden noen få dyr. Den mest omtalte av disse ulvene den påfølgende vinteren er *Malmbergsulven*. Som et spøkelse feier han gjennom reinflokkene i Mellanbyns beitedistrikter i nordlige Sverige i ukene før jul og legger etter seg omkring åtti døde dyr. Ja, så vanskelig er han å få greie på, denne ulven, at avisene lenge skriver om gaupa som river rein i Malmberget. Men så blir det klart at det er en ulv det dreier seg om, og med myndighetenes velsignelse blir snøscooterpatruljer satt inn i jakten på dyret. Så går det noen uker der noen leter etter døde reinsdyr, reineierne jager ulven og ulven jager rein. Mest framgangsrik er ulven som legger bak seg både reinkadaver og snøscootere. Lille julaften gir jegerne opp, men kommer tilbake allerede juledagen. Denne gangen med helikopter. Det jagede dyret kaster seg hit og dit i den tunge snøen og forsøker å finne skjul da det klaprende helikopteret kommer i lav høyde inn over de svenske fjellene. Den øredøvende lyden fra maskinen, og rotorene som maser opp snøen til et eneste kaos rundt ulven, overdøver smellene fra skytteren i helikopterdrøra.

Malmbergsulven er imidlertid ikke den eneste ulven i Nord-Sverige denne vinteren. Bare ti mil borte, i Vittangi-området, er det trolig minst to ulver. I de nordlige delene av Stora Sjöfallet nasjonalpark har tre, og kanskje fle e ulver tilhold innenfor et område på omtrent seks kvadratmil. Og i den vestlige delen av Norrbottens Län finnes ytterligere i alle fall ett ensomt dyr. I mars kommer dette dyret nordfra og ned på fjellområdet Storhele, følger elva et par mil østover før det vender tilbake og går nordover inn i området som kalles Sjavnja igjen. Siden hører ingen mer til det. Også fra Västerbotten og fra nordlige deler av Dalarna blir det berettet om ulv denne vinteren. Hvor kommer de fra?

Avisene skriver at de kanskje har levd opp i fangenskap og er sluppet ut i terrenget senere. Andre hevder at ulvene har nådd den skandinaviske halvøya på naturlig måte, fra Finland eller Russland, og absolutt er ville ulver. For de dreper da effektivt sine byttedyr, disse ulvene? Og spesielt tar de elg midt i reinbeitedistriktene. Kan det tolkes som at ulvene kommer langt østfra, der det er lite rein, men mye elg? Og at de dermed har tatt med seg denne vanen hjemmefra så å si, med først og fremst å jage elg?

I alle fall hadde det kommet mye ulv østfra inn i Finland disse senere årene. Mer enn en tredjedel av ulv som krysset grensen fra Russland til Finland i løpet av 1970-tallet, kommer nettopp i året 1977. Men da snøen faller høsten -79, synes ulvene på det meste å være borte fra de nord-svenske

fjellene. Etter alt å dømme har bare ett ensomt dyr tilhold i Stora Sjöfallet nasjonalpark den påfølgende vinteren. Men selvsagt kan det også ha vært fle e der.

1983: Värmland – Hedmark

Det var kanskje nordfra de hadde sin opprinnelse, ulvene som på midten av 1970-tallet og utover hadde tilhold i de sør-øst-norske grensetraktene? Senere telemetristudier av ulv bekrefter i alle fall at lange vandringer hos arten sørover og nordover på den Skandinaviske halvøya ikke er uvanlig. Og en eller annen gang vinteren 1982–83 fant to av dem sammen langs grensa mellom Värmland og Hedmark – med et valpekull sommeren 1983 som resultat. Seks valper er det i kullet (Fig. 2).

Fig. 2.

Utpå dagen den tjueniende desember det året jager flokken elg på svensk side (Fig. 3). Jaget går inntil en veg som går til tettstedet Torsby. Men elgen glipper også denne gangen. Slik er det gjerne. Mange forsøk må ofte til før ulvene lykkes. Likevel, det skjer enda mer i ulvefamiliens liv denne dagen. De er observert. Av folk på vegen. Åtte ulver i en flokk har etter alt å dømme ikke vært tilfelle i grenseskogene på virkelig lang tid. Fra denne dagen ved Torsby innledes en ny epoke i ulvenes liv. I framtiden skal det nesten ikke gå en dag uten at ulvefamilien er i media.

Nitten-åttifi e kommer. De første dagene av det nye året skiller seg ikke vesentlig fra den siste tiden av året forut – for ulvene. De er stadig i bevegelse, ofte fle e mil i døgnet. Det eneste nye må eventuelt være at nå holder de ikke lenger sammen hele tiden. Av og til kan noen av dem stikke en runde på egen hånd, for deretter å slå seg sammen med flokken igjen. Disse raidene kan bære ganske langt av gårde, ja helt inne i Åsnes kommune på norsk side av grensen er det enkelt dyr av ulv på besøk disse dagene, og som kan ha sitt utspring fra flokken på åtte dy .

Fig. 3.

Ungdyrene leker fortsatt mye, mens foreldrene opprettholder den mer forsiktige og årvåkne atferden. Etter beste evne ser det ut til, eller kanskje er det tilfeldig, så holder de seg ganske bra unna folk og bebygde områder. Stort sett går det godt. Likevel, Finnskogen er stor, men ikke *så* stor.

Sett fra norsk side disse dagene, er det i området fra Støa, ei grend ikke langt fra grensen i Trysil kommune, og videre østover mot Bjurberget, at flokken for det meste er på farten. Gjennom dette grenslandskapet bor det

folk spredt utover. Og det er vel ikke til å unngå at ulvefamilien nå og da passerer ganske nært inntil der det holder til mennesker. De første ti dagene av januar 1984 er da heller ikke passert før ulveflokken på sin evige vandring blant annet passerer forholdsvis nært et småbruk ikke langt unna Mackartjärn på svensk side – et lite tettsted et stykke vest for Bjurberget.

Det skal imidlertid bli mer folk på skogen etter ulvene. For nå skal de telles. Det har myndighetene bestemt. Riktignok har de gamle nordmenn også tidligere gått manngard etter ulven – da med den målsetting å jage dem ut av skogene, og samtidig ta livet av noen. Det gjaldt å få dem unna. Ulvene åt opp buskåpen. Forfatteren Peter Christen Asbjørnsen (1812–85) var ikke alltid like imponert over disse drivjaktene:

... Undertiden har man ... anstillet Store Klapp- eller Drivjakter her i Landet... (men) da man sjælden har havt eller villet underordne sig nogen anden Anfører end Brændeviinsdunken, kan man gjøre sig et Begrep om Resultaterne: Spetakel, Skrig, Forvirring og Hurlumhei ...

Det som skal skje nå, er bare en telling av ulvene. I samarbeid med folk på svensk side får ulvetellingen fle e hundre mann opp av godstolen, vekk fra fjernsynsskjermen, og ut i skogen på ulveregistrering. Trass i at det er helg. En kjenner jo til flokken nå, men kan det også væ e fle e der ute?

Ulveflokken på sin side merker lite til aktiviteten på skogen. Hele denne fredagen den andre mars, da tellingen foregår, hviler flokken. De befinne seg fortsatt på svensk side av grensen. Lørdagen den tredje mars er de på

farten igjen. Nå er kursen lagt an vestover mot riksgrensen og Norge. I tillegg til flokken finnes det i alle fall tre ulver til i distriktet denne marsdagen, men disse dyrene opererer på egen hånd. Ett oppholder seg omkring fem kilometer øst for Bjurberget, og ett annet ved et sted som heter Åstrand øst for Klarälven. Det tredje oppholder seg ved Rotbergsjøen i Norge. Innenfor Rotbergsjøområdet har det for øvrig vært ulv allerede en ukes tid. Så sent som natten til den siste søndagen i februar har folk i husstander ved Løvhaugsåa, en vakker og ørretførende liten elv på Grue Finnskog, våknet av ulvesangen som bølger gjennom natten. Morgenen etter står avtrykkene etter brede labber klart og tydelig i en skogsbilveg i grenda. Som så ofte før benyttet ulven seg også her av veg når den forflytter seg fra ett sted til et annet.

Et stykke lenger nord, ved plassen Lukashaugen, blir det også registrert spor etter det langbente rovdyret disse første vårdagene. Ett og annet individ, og kanskje fle e enn de som er nevnt, er det da altså på den norske siden av grensen, selv om det er i den svenske delen av Finnskogen ulvene for det meste oppholder seg. Men nå er det duket for et tyngre besøk på norsk side.

Siden flokken forlot den siste jakten og hvileplassen ved henholdsvis Mangslidjtjärn og Bjurberget, så har den holdt det gående vestover. Kursen er fortsatt støt mot grensen da mørket faller på om ettermiddagen lørdagen den tredje mars. Natta til den fje de mars krysser flokken inn i Norge i traktene mellom Fallsjøen og Røgden i Grue kommune, før de senere er tilbake på svensk side igjen.

Ferdakaren i Agder

Mens grense-ulvene lever sitt liv i vinterlandskapet på Østlandet inntreffe en annen hendelse lenger sørvest i Norge – i sørlandskommunene nede i Agder. En ulv er i området (Fig. 4). Ja, har trolig vært der en stund. Det tar tid å ta det innover seg. Men de svære sporstemplene i snøen og de mange funnene av drepte sauer i fle e områder gir etter hvert et bilde av at det virkelig er en vaskeekte ulv det dreier seg om. Mange har sett den også. Kryssende over vegen en sen kveldstime eller en tidlig morgen, eller frampå engene, men det har ikke vært så godt å fortelle om noe slikt.

Etter hvert er imidlertid situasjonen klar som dagen. Det er en ulv det dreier seg om. Nå er ikke distriktet helt ukjent med ulv. Flere historier kan fortelles om det. Rundt forrige århundreskiftet hadde de også en kar der nede som heller ikke for pent fram med buskapen til folk. Denne ulven var visstnok ikke mulig å lure på noen som helst måte. Verken under jakt eller

Fig. 4. Vegårsheiulven

ved utlagt gift. Til å begynne med i hvert fall. Folk den gang trodde det kom av at den som ungdyr var vitne til at mora åt seg i hjel på stryknin. Giften var lagt ut i en dyreskrott som tilhørte en reindrift som holdt til der nede på den tiden. En mente at den unge ulven på en eller annen måte koblet lukten av strykninen og moras krampaktige død. Siden nærmet den seg aldri et gift-åte. I stedet ga den seg til å drepe husdyra til folk. Dette pågikk i mange år. Flere jegere var det som prøvde, men ingen klarte å lure denne ensomme ulven. I alle fall ikke i dens ungdomstid. Etter hvert begynte en også å spekulere i om dette virkelig kunne være en helt vanlig ulv. Noen mente ulven måtte være en synder som ikke fikk fred i sjelen og i graven.

Men det gikk som det måtte gå til slutt. Den ellefte desember 1898, for øvrig en uheldig dag i måneden for ulvene på Sørlandet skal det siden vise seg, må ulven gi tapt ute i Bykle et sted. Kan hende hadde alderen innhentet ham. Han var ikke like årvåken lenger som i unge år? Eller sulten drev ham til å ta sjanser? En helt vanlig ulv viser det seg i alle fall å være. Og etter dette var det ikke mye verken å se eller høre til ulv i disse sørnorske områdene før innpå vår egen tid. Riktignok var det muligens besøk her og der, blant annet i Numedal i 1940-årene, og ytterligere en ensom vandrør var på ferde i Flå i Buskerud rett etter krigen. Likedan var det spredte rykter fra sørlandskommunene fle e ganger på slutten av nitten-sekstitallet og gjennom syttiåra. Men mer substans i det blir det når denne ungvulven dukker

opp rundt 1980. Rundt ett år gammel er han da. Helt nede på Lista, noe av det mest sørlige Norge, er han trolig på besøk. Men oddsene er dårlige for ulven.

På 1980-tallet kjenner en ikke helt til hvor han kommer fra. En tenker vel at han kan være født et sted på Sørlandet eller i Sør-Norge – eller at han har kommet rekende fra langt borte fra – gjennom slike langvandringer som mange ungulver foretar seg? Ja, han kunne være noenlunde av samme opprinnelse, om ikke nødvendigvis helt av samme blod, denne ulven og ulvene i familiegruppen inne på Finnskogen? Eller er han en virkelig ferdakar – med opprinnelse langt i øst? Uten noe nært slektskap til de andre av hans egne som nå befinner seg her og der i landet? Men hvorfor Sørlandet? Er det leveforhold for ulv der nede nå i 1980-åra?

Landsdelen blir muligens oppfattet som nokså bebygd og utbygd, og mangler kanskje de virkelig store og uberørte villmarksområdene som en gjerne assosierer med ulvemarker. Men skogområdene er småkuperte og ofte ganske lite besøkt av folk, og absolutt med usjenerte partier. Det er mye utmark i Agder! Mange små raviner og dalsøkk, vann og tjern, og høyder mellom femti og tre hundre meter over havet skaper et mosaikkpreget landskap som ulven ser ut til å like og ferdes i. Gårder og grender ligger spredt omkring. Dessuten, så veldig redd for folk er han ikke denne ulven, ser det ut til. Ja, snarere er det nettopp der folk og gårdsbruk med sauedrift er lokalisert at han ser ut til å trives. Og landskapet har gode bestander av elg og rådyr, samt betydelige mengder med bever. Der ulven er mer vanlig enn hos oss, er det ganske velkjent dette at den kan oppholde seg nær menneskene, og også legge ynglehulen sin nært inntil kulturlandskap og bebygde områder. Ja, omtrent helt inn i byer kan ulv dra på jaktbesøk. Om ulven på Sørlandet ikke gjorde akkurat det, så gir denne enslige ulvehannen der nede på 1980-tallet oss enda en påminnelse om det vide atferdsregisteret hos ulven, og dens evne til å tilpasse seg forholdene. Også ganske så nært inntil der folk bor.

Allerede våren og sommeren 1982 begynner folk å bli oppmerksomme på at husdyra som blir borte på beite, kanskje er tatt av et stort rovdyr. Noe utenom det vanlige er på ferde inne på heiene. Både på Vegårshei og i Åmli legger ulven seg til å drepe sau (Fig. 5). Etter hvert holder han seg mest i Vegårshei. Hit og dit mellom besetningene går blodraidene. En natt dreper han en søye i Espedalen. Noen netter etter blir et lam tatt ved Grønnfjel på andre siden av Vegårsheivannet – femten kilometer i luftlinje fra Espedalen. I alle fall tror en at det var samme ulven, men sikker kunne en jo ikke være. Gjennom hele sommeren er ulven i disse distriktene.

Fig. 5.

Det er heller til å unngå at han blir sett nå og da. I slutten av september blir han sett der han jager elg, og senere passerer han foran en elgpost ved Haukåsen. Når sauene blir sanket inn og status gjort opp dette året, mangler det over hundre og femti av de ni hundre dyra som ble sluppet på beite i de områdene ulven farter. Og mange mener for øvrig altså at det må være fle e ulver. Minst to. Og kanskje så mange som fem. Kan det ha kommet valper til også på Sørlandet et sted?

Vinteren gir et pusterom for husdyreiere i området. Gjennom vintermånedene svitsjer ulven over på ville byttedyr, fremst kanskje elg og rådyr, inntil en ny vår er på trappene og nye besetninger av sau slippes ut i de usikre heiene våren 1983. De bange anelser mange har er også på sin plass. For den unge ulvehannen, forutsatt at det er bare han som er synderen, lar ikke vente særlig lenge på seg. Før sommeren er gått har han bortimot to hundre sau på samvittigheten i Vegårshei-området, og atskillige dyr også andre steder i regionen. Riktignok har han konkurranse av en annen ganske nater kar, jerven, som blander seg inn i historien i Hægebostad-området lenger vest – der ikke langt unna fi e hundre sauer og lam forsvinner denne fatale 1983-sommeren. Hva som er hva i alle sammenhenger, er selvfølgelig ikke godt å vite, men ulven synes å være ganske sentral i dette ensemblet.

Mange mennesker mener nå de har sett den grå og langbeinte ulven i løpet av sommeren. Og på Mykland i Froland kan folk for første gang på mange mannsaldre høre den eldgamle ulvesangen inne på heiene. Mange mener ulvehannen på dette tidspunktet har funnet seg en make, og at en her må forberede seg på ett og annet. Men i disse distriktene får sauene gå

stort sett i fred. Da er det verre i distriktene lenger østover, øst for Nidelva og Nisser. Det er særlig i områdene nord for Vegårsvannet ulven holder seg. Riktignok er han ikke på farten i saueflokkene hele tiden, men når han først slår til, legger han ned for fote. Kraftige bitt i strupen og over ryggen, på sidene og under buken gjør det av med sauene. Men i blodrusen tar han seg ikke alltid tid til å drepe skikkelig. Maltrakterte og halvdøde dyr ligger ofte igjen i skogen. Mange av dem nyttiggjør han seg ikke – i alle fall ikke akkurat da. Andre igjen eter han helt opp, og i noen grad graver han også ned dyra han dreper.

Allerede tidlig på våren gir myndighetene sin velsignelse til at ulven må ryddes av vegen. Men i første omgang går han klar forsøkene på jakt som blir satt i gang. Utpå høsten blir det imidlertid mobilisert på nytt. Ved juletider står det innpå et halvt hundre mann klare til å ta ham så snart han avslører seg i forbindelse med snøen som nå begynner å legge seg innpå heiene. Men selv om han setter spor etter seg her og der også i siste halvdel av desember, får ulvehannen jula i fred. Dagene i det nye året som er i emning skal imidlertid bli verre.

Natten til den andre januar 1984 begynner det å snø på Vegårshoi og i kommunene omkring. Medlemmer av jaktlaget og øvrig nettverk er år-våkne. Spor blir sjekket. Rykter fulgt opp. Dagen etter, den tredje januar, krysser ulvehannen vegen som går fra Vegårshoi til Gjerstad. Heldig for ham blir sporene på vegen ødelagt av brøytebilen, samtidig som det snør og føyer så mye at andre spor han setter etter seg, også forsvinner ganske fort. Føler han at noe er i gjære, ulven? Mer folk på skogen? En spesiell stemning? Det sies at dyr kan fornemme slikt. For eksempel om det er jakt på gang eller ikke. I alle fall er han nå til stadighet på farten i leveområdet sitt. Allerede dagen etter krysser han et islagt vann på Sigde i grenseområdet mellom Gjerstad og Drangedal. Nå blir han også sett, men den harde iskorpa gjør at han heller ikke nå setter spor etter seg som er mulig å følge opp. Og slik fortsetter det.

Den åttende januar er han i traktene mellom Flaten og Vojekleivene i grensetraktene mellom Vegårshoi, Tvedestrand og Åmli kommuner. Sporene står klare og tydelige i nysnøen fra Markvann til Sandvann. Neste dag er jegerne fra fjern og nær på plass i terrenget, men kvelden og mørket kommer og gir den jagede ulven enda noen stjalne timer. Mens jegerne hviler ut kjemper ulven for å opprettholde livet inne på januar-skogen. Et rådyr bøter med livet til dette formålet noen timer ut i den tiende januar. Men før ulvehannen har rukket å fordøye kjøttet, begynner det å røre på seg av uthvilte tropper i den grå morgenen. Det klikker i sluttstykker og beskyt-

tende votter legger seg over avtrekkermekanismer og kikkertsikter. Jegerne finner sine poster og radiosamband blir etablert. Hovedpersonen på sin side, ulven, er i disse timene opptatt med andre ting enn å bry seg så særlig mye med alle kallene ute på skogen. Kanskje er det nettopp denne litt fandenivoldske atferden – ispedd litt englevakt – som igjen redder ham.

For i stedet for å renne i veg strakt unna driverne som kommer bak ham i sporet, og dermed gå seg rett på en av de mange geværpostene, så lar han seg rive med av den ferske vitringen av elg og rådyr som har passert på tvers av kursen hans. Dermed gir han seg til å krysse fram og tilbake etter farene av hjortedyra. Resultatet er et virvar av spor som medfører at de som kommer bak i sporet på ulven, ikke lenger greier å holde orden på hvilken veg rovdyret har tatt. Så blir det igjen ettermiddag, og januarmørket senker seg på nytt over heiene på Vegårshei. Den fem år gamle hannen tuller seg sammen et sted der inne og sover. På et berg et sted. Med god utsikt. Ingen kjenner ham. Eller vet hvor kommer fra. Men han har lagt sitt liv til disse sørlandskommunene. Og nå er han er på flukt. Halvt hundre mann har han snodd seg unna. Kun ved seg selv. Jegerne drømmer om ham i søvnen når natta kryper på.

I de tidlige morgentimene dagen etter, midt i uka, onsdagen den ellefte januar, rykker hele førtifem mann inn i området der ulven holder til. De tar seg inn i området både fra Ulfsvatn – Espeland og fra Kil-siden. Ulven har etablert dagleie ute på en liten bergknaus, eller kanskje er det en stor stein? Snøen skjuler hva det egentlig er, men fra dette stedet har han god kontroll over terrenget rundt seg. Nå i morgentimene ligger han sammen-tullet på tradisjonelt ulvevis på dagleiet sitt og fordøyer rådyrkjøtt han har ett i seg natten forut. Ulven ligger med gjenlukkede øyne. Hodet og snuten er vendt mot dyrets eget bakspor som står tydelig i snøen ned lia mot liggeplassen. Sporet er forræderisk tydelig i den gråkvite januarnøen. Drømmer ulven der han ligger og sover? Er han ensom – er det mulig å si det om ferdakaren? Savner han andre ulver rundt seg? Eller er han lykkelig i nuet og det er det? Og hva er egentlig historien hans? Hva slags fortelling ligger i ulvens liv og det at han ender opp her nede på Sørlandet? Har han kommet helt fra øst? Virkelig fra fremmed land helt i øst? Har han sett de russisk-finske skogene? Og villmarkene videre vestover på Nordkalotten? Ja, da kan det hende at han vet mer om sammenhengen mellom hendelser enn de fleste av oss and e.

Rett før klokken tolv på formiddagen spisser ulvehannen plutselig ører. Øynene er med ett lys våkne, selv om han på denne tiden av døgnet vanligvis pleier å sove tungt. Noe i lia der baksporet hans kommer fra, har vek-

ket ham. Til å begynne med nøyer han seg med å ligge slik omtrent urørlig – bare ørene beveger seg – for om mulig bedre å lokalisere og kategorisere lyden som har trengt gjennom skogen fram til ham. Men så reiser han på hodet, vrir det fra side til side i et forsøk på å fange opp mer lyd og eventuell vitring fra dette som rører på seg i skogen. Likevel velger han å fortsatt holde seg på dagleiet sitt. Han har lite lyst til å forlate det. For det første ligger han og fordøyer mat, og det er ikke særlig gunstig å røre på seg da. Dessuten liker han ikke å bevege seg for mye på høyllys dag. Han har en aversjon mot det, som ligger i ryggmargen på ham.

Men da lyden og lukten av mennesker omtrent samtidig når ned til ulvehannens dagleie på den store steinen – eller hva det er – så er faren med ett overhengende. Den fordrer rask reaksjon. Ulven forlater dagleiet i et eneste sprang rett ut fra avsatsen han ligger på. Han går ikke ned fra dagleiet, rundt avsatsen og videre nedover skogen, men bykser direkte ut i løse lufta og lander i snøen nedenfor. Han er en smule støkket. Han skulle ha dratt seg unna tidligere. Som det er nå, så blir det en ren flukt i lange sprang nedover bakken nedenfor dagleiet. Om lag ett hundre meter nedenfor stopper han opp et øyeblikk, tverrvender i forhold til sporreksla han har satt etter seg, og værer en kort stund tilbake mot der han kom fra. Slik mange dyr under flukt ofte gjør. Rådyr. Rev. For å nevne noen. De ønsker å avklare hva som skremte dem. Men ulven dveler ikke lenge. Straks etter bykser han gjennom januarsnøen.

Foto: Ernst Håkon Jahr

Kristian Overskaug holder foredrag i Akademiet.

Så nære til å følge på ham kan han ikke huske at de har vært før. Han pleier vanligvis å ha god kontroll. Det holder normalt med å bøye av kursen litt for å unngå dem, eller holde seg i ro på dagleiet til de har passert. Utallige er de gangene han har ligget oppe på åskammer og høyder i terrenget og sett mennesker fare forbi på veger og over myrer uten at det har vært nødvendig å røre på seg. Men denne gangen kommer de stødig rett på ham. De overrumpler ham. En stund holder ulven nå på gjennom skogen inntil han øyner en lysning lenger fremme. Det går en mindre veg der som han må over. Etter som han nærmer seg vegen, slakker han av på farten og går over i trav. Den relativt korte flukten har ikke gjort ham spesielt sliten, men pusten går likevel noe hurtigere enn vanlig. Ånden står kvit ut av den halvåpne kjeften på ulven. Tunga henger litt ned på den ene sida av underkjeven. Selv om magen er full, og han burde ha ligget i ro og fordøyd i mange timer enda, er det likevel noe målrettet over ulven når han nå først er kommet i gang.

Der han krysser fremover mot vegen kan det nesten se ut som om han har tenkt seg ut på langfart. Den seige takten. Den flytende måten å bevege seg på og som tilsynelatende ikke forbruker særlig mye krefter. Uten å hefte med å se så mye til høyre eller til venstre, holder han kursen mot vegen. Den vegen har all hans oppmerksomhet nå. Og blant annet derfor får han ikke helt med seg jegeren som sitter der godt plassert til venstre for hans egen kurs. Merker han noe, ulven? En bevegelse? En kontur i landskapet som ikke stemmer helt? Et lite vinddrag som drar med seg vitringen av mennesket som har rigget seg til på denne posten slik i passe avstand i forhold til der ulven kommer? Ingen vet helt dette. Det er kanskje heller ikke så viktig. Det viktige for ulven nå, slik det hele har utviklet seg, er at jegeren er dyktig. Og det er han. Han leser terrenget godt. Han vet hvordan han skal arrangere seg for et godt og trygt skuddfelt. Han er erfaren.

Blykula treffer ulven i siden akkurat der den skal gjøre. Sjøkket smeller ulven direkte i bakken. Et kort øyeblikk hiver han litt på seg. Så vet han ikke mer av livet. Ulven er heldig. Jegeren er dyktig. Det er et godt skudd.

Nytt kull ved grensen

Uvitende om Vegårshieulvens skjebne setter det gamle ulveparet i Värmland nye to valper til verden når sommeren 1984 kommer. Ganske ubemerket og uten særlig dramatikkk fostrer ulveparet opp valpekullet sitt. Riktignok er de i nærkontakt med mennesker fle e ganger, og i løpet av ettersommeren er det fle e som ser den lille familiegruppen. Men i det store og hele lever de en tilbaketrukket tilværelse. Ungdyrene fra 1983-kullet har stort sett for-

latt flokken, noen har vandret ut – virkelig langt ut – helt til ned i Skåne i Sverige, og der det dyret også til slutt måtte strekke bein for ei børsepipe.

Først i begynnelsen av november dette året kommer snøen i Nord-Värmland. Det er ikke mye som faller, men nok til at ulvene nå ikke kan skjule seg like godt som før. Sporreklene etter gruppen på fi e dyr avslører først at områdene rundt Bjurberget fortsatt er et populært oppholdssted. I tillegg til flokken på fi e dyr oppholder det seg for øvrig ytterligere et enslig individ innenfor leveområdet i grensestrøkene. I tillegg har en ulv tilhold tjue til tretti mil lenger nordøst, i Hälsingland – länet som har tilsvarende lang kystlinje mot Østersjøen. Begge de enslige dyrene er tisper, trolig søsken fra 1983-kullet. Det kan selvfølgelig være fle e ulver ute og farer, men disse seks individene er blant de ulvene en ser ut til å kjenne best til i Sør-Skandinavia etterjulsvinteren 1985.

Oppholdsstedet for flokken den påfølgende sommeren 1985 er innenfor det som har vært ulvenes kjerneområde gjennom hele åttitallet. Nå har gammel-tispa også fått et tredje kull valper. Horisonten rundt, om en kommer seg opp på et av bergene og får litt utsyn, viser velkjente konturer av skogåser og høydedrag. Bjurberget. Mangslidberget. Skråkarberget. Gammelulvene kjenner dem. Stiene. Luktene her og der langs tråkkene. Etter disse årene har antagelig gammelulvene et nokså finslippt kart oppe i hodet av hvordan terrenget rundt ser ut. Svarte og tause står horisontene i ulvemerkene etter som august og høsten nærmer seg.

Det hender at ulvene tuller seg ned mot folk, og videre borti menneskenes husdyr. Ved fle e plasser innover skogene bor det mennesker som driver med husdyrbruk. Lukta av sau stikker i nesten hver en ulvesnute som slenger innom området. Og skrålet av lamma som er kommet til verden tidligere på våren, kan også høres lang lei innover skogen. En av disse plassene med sau setter hun kursen mot, ulvetispa, da hun en kveld i slutten av juli legger ut på en av sine nattlige jaktturet.

Flokken har nå en stund hatt tilhold på en ganske åpen, men noe gress- og buskasbevokst slette. Stedet ligger videre i kanten av et myrdrag, og er akkurat slik passe fuktig og tilbaketrukket som ulvene vil ha det. Området bærer for øvrig også preg av lekende valper, med opprevne røtter og istykkertygde pinner liggende spredt ut over hele plassen. Og så er det lukta. En annen merkbar ingrediens på ulvenes oppholdssteder. Rester av byttedyr og ekskrementer skaper en sursøt eim, som er særlig påtakelig nå i solvarmen midt på dagen. Tispas raid er slik at hun normalt vil være tilbake på tidligmorgenen, forhåpentligvis med noe spiselig til det tilsynelatende alltid like styggsultne avkommet. Det er sent på kvelden den 28. juli. Været er

kjølign. Nettene har blitt merkbart kaldere den siste tiden. Det er snart august. Den siste sommermåneden eller den første høstmåneden – alt etter som en ser det. *Jernnatta* som de gamle nordmenn kalte den.

Tispa legger kursen mot grender hun har besøkt tidligere. Minnet om de små sauebrukene der ute ruger i bakhodet på henne. Muligheten for et ganske lett kjøpt varp, et lam for eksempel, kan være til stede ved en av disse plassene. Det kan passe bra, særlig siden valpestellet har gjort henne noe treg i kroppen når det gjelder å jage annet vilt. Litt rusten så å si. Dessuten skulle hun gjerne hatt noe skikkelig noe, noe stort noe, med hjem til de sju valpene denne gangen. Ja, valper, de er jo snart for ungdyr å regne. Med litt vinkling hit og dit i terrenget utover natta, når hun sauebrukene først tidlig på morgenen. Det er blitt 29. juli. Lenge ligger hun vaksomt i utkanten av åkerstubbene rundt husene. Blikket henger ved sauene, som ligger og står mellom husa og henne. Det ulveskrå blikket sveiper så over landskapet rundt. Som menneskene er også disse kvite og ullete dyra i ro om natta. I alle fall store deler av den. Nå på morgenen ligger de og glipper mot morgensola og vurderer snart å starte dagen. Hun burde ha slått til mye tidligere. Klokka nærmer seg hardt åtte på morgenen. Til å begynne med forstår kanskje ikke den gamle ulvetispa riktig hva det er som rører ved henne i den fortsatt stille julimorgenen. Men så når lyden av geværet som et piskesmell fram over marken. Samtidig som smerten fra et eller annet sted i kroppen, kanskje beinet, melder seg som en eksplosjon i hjernen på ulven. Midt i sjokket synger det i bakhodet på ulvetispa, som hos de fleste kvestede dyr, at hun må finne skjul. Hun kommer et stykke av gårde. Akkurat inn i noe som kan ligne en tetning. Der blir hun liggende. En stund senere lever hun fortsatt. Deretter varer det ikke så lenge.

Det kan være vanskelig å være ulv. Men det kan sannelig også være vanskelig å være menneskene som verger sine husdyr.

Lite er kjent om ulvevalpenes skjebne videre utover høsten 1985. Når den første snøen kommer i begynnelsen av november, vises det spor etter fem dyr i ulvenes kjerneområde. De holder sammen og ledes av den store hannen. Den har en karakteristisk skjev tå på den ene labben som gjør sporstemplet gjenkjennbart.

Trettifem år senere lever det fortsatt ulver i grenseskogene. Nå er det også blitt atskillig fle e av dem. Og mange av dem er kanskje av den gamle hannens blod. Slik sett lyktes de godt i livet den gamle hannen med den skjeve tåa og maken hans. Fordi de da *fortsatt* er der til stede i ulvene som nå i våre dager jager elg langs grensen.

I dag er ulven en stor utfordring, om ikke blant de største, innen norsk naturforvaltning.

Kilder, fiksjon og fakta

Passasjene hvor stedsnavn respektive datoer er nevnt i sammenheng med ulvens aktivitet, skriver seg fra antatte observasjoner av ulv eller til forekomst av ulvespor, og omtrent til det tidspunkt som er referert. Kronologien er tilstrebet å være så korrekt som mulig. Kilder til konkrete hendelser er i hovedsak ulike avismeldinger og omtaler av ulvenes forekomst gjennom de årene artikkelen omfatter.

Forfatteren kan ikke med sikkerhet vite om det i alle tilfeller har dreid seg om samme individ der dette er antydning, selv om mye tyder på det. Likeså er sammenstillinger og tolkninger av ulveflokkens indre liv, og atferd hos enkeltindivider, konstruksjoner bygd på forfatterens fantasi og noe av hva en vet om ulvens biologi. Motivet er å prøve å formidle noe fra ulvenes dagligliv, som ellers kan være vanskelig å fange opp.

Ifølge min nabo oppe i *bakkan*, som vi sier i grenda vår – han har levd noen år og har fjellene og skogene mot grensen under huden, så er det mulig slik i grove trekk å tenke seg til hva ulven driver med. Om hvordan den av og til streifer omkring på egen hånd, mens den i andre faser av livet er en del av storfamilien – ulveflokken. Det er ikke sikkert dette tenkte bildet er absolutt riktig, men kanskje ikke langt unna? «Poenget er, Kristian», sier gubben, «at jeg og de andre der ute i skogene *er av den samme verden*».

Vårmøte og årsmøte

Torsdag 25. april 2019

May-Brith Ohman Nielsen overtar som preses etter Ernst Håkon Jahr.

Møtereferat

Gimle Gård, torsdag 25. april 2019 fra kl. 18.00.

Møteleder preses Ernst Håkon Jahr.

Anne Ryen holdt minnetale over Jonathan Baker.

Jan Kløvstad holdt foredrag om *Viggo Ullmann* i serien 'Agderforskarar før UiA'.

Michael Schulte holdt foredrag om *Rakkestad-steinen*.

Årsmøtesaker

1. Godkjenning av innkalling og saksliste. *Vedtak:* Innkalling og saksliste godkjennes.
2. Valg av 2 medlemmer til å underskrive protokollen. *Vedtak:* Gudlaug Nedrelid og José Gonzalez underskriver protokollen.
3. Referat fra medlemsmøte 7. februar 2019. *Vedtak:* Referatet godkjennes.
4. Styrets årsmelding for 2018. *Vedtak:* Styrets årsmelding for 2018 opptas som akademiets årsmelding.
5. Regnskap. *Vedtak:* Regnskapet for 2018 godkjennes og oversendes Brønnøysundregistrene. Styret meddeles ansvarsfrihet.
6. Valg. May-Briith Ohman Nielsen ble valgt til preses for 2 år. Marit Aamodt Nielsen ble gjenvalgt som styremedlem for 2 år. Margrethe Wold ble valgt som styremedlem for 2 år. Vladimir Oleshchuk ble valgt som 1. varamedlem, Anne Ryen ble valgt som 2. varamedlem og Michael Schulte ble valgt som 3. varamedlem – alle for 2 år. Ragnar Thygese ble gjenvalgt som akademisekretær for 1 år. Jan Kløvstad ble valgt til revisor for 2 år.

Gudlaug Nedrelid (sign.)

José Gonzalez (sign.)

Anne Ryen

Minnetale over Jonathan Baker

Jonathan Baker

Professor Jonathan Baker 1943 – 2018. Med en mastergrad i økonomisk geografi fra London School of Economics, ble Jonathan Baker ansatt ved Agder Distrikthøgskole (ADH) allerede i 1972. Her ble han sterkt involvert i oppstarten av årsstudiet i det såkalte “Utviklingsstudiet” samme sted, og siden tilknyttet utviklingsstudiet ved Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging (IGUS) ved UiA. I 1984 tok han sin ph.d. i geografi ved University of London, med vekt på rural-urban migrasjon i Etiopia. Jonathan Baker la sine mange feltarbeid hovedsakelig til Etiopia der han også hadde vært gjesteforsker og foreleser ved Haille Selasse University, men gjennomførte også flere feltstudier og arbeidet med data fra Tanzania. Han ble professor i utviklingsstudier i 2002, og hadde i perioden 1989 – 1995 hatt permisjon for å arbeide ved Det Nordiska Afrikainstitutet (NAI) i Uppsala, Sverige, tilknyttet forskningsprogrammet «Urban Development in Rural Context in Africa». Jonathan Baker var aktiv forsker som professor emeritus ved IGUS helt fram til han døde av kreft.

***

Professor emeritus Jonathan Baker var medlem av Agder Vitenskapsakademi fra starten i 2002. Han var aktiv på fle e felt. Jeg vil minnes og la dere bli kjent med ham som internasjonal respektert forsker supplert med fortellinger fra da han var med i mitt forskningsrådsfinansierte forskerteam til den globale kvinnekongressen i Kampala, Uganda, om Jonathan som fryktløs og entusiastisk basketballspiller, og om vårt siste møte som et symbolsk portrett av institusjonell utvikling.

Professor Baker – Jonathan – jeg vet du hører meg nå!

Jeg husker da vi satt rundt kantinebordet i personalkantina. Du hadde akkurat mottatt brevet om opprykk til professor og delte komiteens evaluering av ditt vitenskapelige arbeid med oss juniorer. Jeg husker ennå at de skreiv du burde vært professor allerede. Det forsto vi jo og delte stoltheten over at arbeidet ditt omsider ble formelt anerkjent. Dette var viktig også for vår institusjon.

I din forskning fokuserte du på den østlige delen av det store afrikanske kontinentet, og primært Etiopia med Addis Abebe og “the urban-rural links”, altså forbindelseslinjene mellom de urbane og de mer landlige delene. Du arbeidet også med data fra feltarbeid i Tanzania hvor du i mange år også tok studentene på U-landsstudiet – det gamle begrepet heftet opp mot et utdatert verdensbilde – på studietur. I motsetning til stemmer som var opp tatt av urbanisering, så unngikk du ren dualisme og utforsket derimot kommunikasjonen mellom det urbane og rurale også de årene du arbeidet ved Det Nordiska Afrika-instituttet. I ditt perspektiv var dette dynamiske rom med stendig tjenesteutveksling, som når familiens urbane medlemmer holdt fast i sitt landlige bånd, f.eks. ved å inngå som arbeidskraft i og støtte familien i hektiske onnetider. Vi kjenner dette fra Norge også, men du så ut over de ordinære fortellingene ved å arbeide tett med ditt empiriske materiale og ved å ta den tida man trenger for å produsere publikasjoner med høy kvalitet. Heller færre og av god kvalitet, enn fle e halv gode. Du lot deg aldri koptere av New Public Managements fasinasjon over tellekanter. Du insisterte på å arbeide skikkelig med dine manus. Det var dette som gjorde deg til en respektert forsker. La meg kort nevne enkelte av dine internasjonale publikasjoner som eneforfatter eller medforfatter med kolleger i Nord og i Sør:

“What role do small and intermediate urban settlements play in the development of Sub-Saharan Africa ?”

Poverty and Wealth at the Rural-Urban Interface: An Actor-Centred Perspective from Northern Tanzania

Survival and Accumulation Strategies at the Rural-Urban Interface in North-West Tanzania

Migration and mobility in a rapidly changing small town in northeastern Ethiopia
Rural-Urban Interaction in the Oromiya Zone of North-Eastern Ethiopia

Disse er alle innen det bredere temaet “rural-urban mobility” – eller rurbanisme. Data er hovedsakelig fra Etiopia og Tanzania, og publikasjonene dine er også sitert av andre internasjonale forskere.

La meg også nevne et kvalitetsmerke ved en god kvalitativ forsker: din respekt for folk uavhengig av sted, status, meritter eller opphavsland. Altså, hvorfor samtale med folk med mindre du også lytter til dem?

Denne holdningen og evnen til kommunikasjon ga respekt og både var og er avgjørende når man foreleser om og utfører feltarbeid. Dette gjelder særlig i regioner plassert i motsatt ende av det historisk dominerende rangssystemet som i årtier har fått prege vår forståelse både av sted, folk, deres kultur og innsikt. Kolonialisme framsto som den store ramma som andre fortellinger ble forstått innen, og derfor tatt for gitt. Du forsto dette tidlig. Selv som britisk, eller kanskje nettopp som britisk. Jeg er ikke sikker, Jonathan, men jeg husker du fortalte meg om bakgrunnen din. Storbritannia baler ikke utelukkende med sin koloniale fortid, men også med klasse. Begge handler om å rangere. Jeg formoder at ditt liv før Norge utgjorde en viktig bakgrunn for dine analytiske refleksjoner undt hvordan gripe det fenomenet du utforsker.

Som kvalitative forskere må vi alltid spørre: hvilket fenomen er det jeg ser? Hva handler dette om? Og, vi hører hva folk sier, men forstår vi hva de forteller oss? Mange feiler på disse enkle, men likevel så komplekse og avgjørende momenter. For å beskrive deg, vil jeg referere til den polske, internasjonale sosiologen Zygmunt Bauman, som skrev om det avgjørende ved å gå på tynn is. De fleste haster av gårde for å unngå problemer. Men, sier Bauman, å skynde seg, forkludrer evnen til å se. Professor Baker gikk sent. Og helt konkret, særlig mot slutten. Din evne til å se, til å merke seg og å reflektere eller, slik vi formulerer det, å arbeide tett med data, er hvordan jeg kom til å se deg helt fra de tidligere årene på DH’en i Knudsengårdens andre etasje. Resultatene av dette kjennetegnet er da også bakgrunnen for ditt medlemskap i Vitenskapsakademiet.

Men, jeg kjente også en annen Baker. Jeg kjente Jonathan. Da jeg startet på ADH, var jeg svært ung i forhold til deg – i hvert fall slik jeg så det (du hadde alt runda de 35). Men vi møttes to ganger i uka til basketball med Ib, Jan, Pål, Leif Oskar og de andre fra DH’ens 2. etasje i Tollbodgata. Kampene gikk for seg i gymsalen på gamle Katta, der jeg hadde spilt volleyball i gymnastida. Jonathan var stort sett i moderat storform og pleide lure motspillere ved å sikte til venstre når han så mot høyre og omvendt, og sikta

stort sett mot kurva fra vingene. Basketball på ADH var ingen «gentleman's sport». Vi hadde to regler: vi refunderer ikke utgifter ved første besøk på legevakta, og max tre skritt med ballen. Man kom unna med det meste annet. Det ble brukne tær, ribben, og stadig noen på krykker etter ha tråkket over. Jeg ødela skuldra i et forrykende nærmøte med Ib og måtte skrive på tavla med venstre på forelesninga neste dag. Her møtte vi motstanderen Jonathan den røffe, som skrålte "Pernilla!" når han sto i en god skåringsposisjon. Ib kan bekrefte dette. Han var like tøff. Det var slik jeg ble sosialisert inn i den sydlige akademiske kulturen. Vi lo utrolig mye. Jeg savner den gode latteren din, Jonathan. Den londonske med fynn uten filte .

Husker du at vi badet på Bahari Beach, Dar es Salaam, sammen med (Lillesands) Paul? Jeg har et fantastisk foto av oss tre, alle med store maver. Jeg var gravid i fje de måned, mens dere to menn holder pusten for å holde linjene. Husker du, Jonathan? Det var du som kommenterte dette. Du lo godt da du så det bildet. Nå er dette minner for oss alle, om ei felles tid som var.

Og, kan du huske konferansen i Kampala, Uganda i 2002? Jeg kunne ikke finne deg. Det løste seg. Jeg fulgte den entusiastiske lyden av en begeistret kvinneforsamling. Helt riktig, rundt hjørnet fant jeg en veldig høy mann i midten av en forsamling av afrikanske kvinnelige forskere. Sjelden har jeg sett et mer sprudlende publikum. Du smilte hver gang jeg fortalte denne historien i UiAs H2 etasje, men her gjenfant man aldri den samme entusiasmen, selv om man hadde trålet korridoren i hundre år. Nå er latteren en annen. Temmet og sjeldnere. Heller enn en fortelling om Jonathan og afrikanske groupies, er dette en beretning om kvinnestemmer som formidler en sjelden erfaring: en britisk velrespektert samfunnsforsker som lytter og respekterer, ikke gjennom den dominerende diskursen om et kontinent i nød, men om et kapabelt folk som må håndtere store makroendringer i en kontekst den gang skapt gjennom Verdensbankens nedlatende politikk, referert til som "the Structural Adaptation Programme", SAP, like vellykket som vår norske "Nærpolitireform". SAP kastet folk ut i arbeidsledighet til helseproblemer og tap av verdighet. Disse kvinnene var der fordi de hadde deltatt på den sesjonen der du hadde holdt ditt foredrag. Her hos oss gjør vi det noe annerledes ved formelt å avslutte sesjonene før vi haster videre. I Uganda ble det starten på en levende samtale som fortsatte ut over sesjonen. Dette er den faglige interesserte og interessante Jonathan.

På mange måter var du slik vi gledet oss over, en klassisk «British slugger» i forskning som i basketball. Dette er en flott kombi-kompetanse for en internasjonalt akseptert forsker, – pågangsmot til å entre en debatt uten frykt for motstanderen.

Så, Jonathan, vil jeg dele en smerte med deg. Den er ikke privat, men om nye institusjonelle grenser helt motsatt av tidligere praksis. Det handler om grenser som blir hindre for å utvise sympati og respekt når livet selv blir trøbbelsomt.

Siste ganga vi møttes, så passerte du den åpne kontordøra mi (den er alltid åpen). Jeg holdt på å tømme hyllene for å flytte ut av H2 etter at mitt institutt valgte å la seg forflytte til noen Moelven-brakker i ytterkanten av kampus. Du gikk svært langsomt forbi døra mi slik du pleide. Du stoppet, og vi hadde en hyggelig passiar om organisatoriske manøvre. Etter ei stund gikk du videre til målet – kaffetrakte en. Jonathan, ingen hadde fortalt meg at du hadde kreft. Vi satt kanskje fi e kontor fra hverandre, men på hver vår side av instituttgrensen. Du på Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging (IGUS), jeg på Institutt for sosiologi og sosialt arbeid (ISS). Likevel så gjennomgripende. Jeg har jo selv vært gjennom en kreftbehandling og føler meg virkelig både skamfull og uhøflig. Jeg kunne gitt deg en stor klem eller grepet armen din for å kommunisere til deg at jeg vet og forstår, eller vi kunne tatt en prat om du hadde ønsket det. Kaffe var der jo. Jeg gjorde ikke noe av dette. Bare snakket om andre ting. Jonathan, hvordan kunne dette skje? Hvorfor blir man ikke fortalt når kolleger gjennom nesten 40 år blir alvorlig syke, slik at man kan være medmenneske? Hvorfor svarer småledere at dette er hemmelig og privat? Bevares, det er det vel den det gjelder, som skal svare på. Etter å ha fulgt organisasjonsutviklingen over noen tiår, vet vi begge hvorfor. Måtte vi få lov til å være medmennesker når tida kommer, ikke bare kolleger!

Uansett, jeg var så glad for å møte din eldste sønn på samlingen i Lille-tunstova, en ung replika av sin far. Selv latteren og gestene. Jeg delte noen historier om hvordan vi møttes – ofte i tøffe kamper om ballen, eller ved å hindre den andre i å skåre. Med et minimum av regler, men tonnevis av latter. Han lo godt og ga meg den klemmen jeg ikke fikk gitt deg sist gang vi møttes. Nå fikk du den likevel. Også han sto i sentrum. Hvis vi går fra «place» til «space», så bedriver du nok enda med rurbanisme.

Jonathan, jeg vet der er fortellinger jeg ikke kan fortelle fordi jeg aldri inngikk i det vi refererte til som ADHs «old boys» nettverk – noen av de gamle mennene henimot de 40. Det er det som er livet, at man er innvevd i så mange fortellinger, aldri kun en.

Professor Baker, dine mange og utmerkede publikasjoner lever videre som bidrag til internasjonaliseringen av ADH, HiA og UiA. Du var også en høyt skattet foreleser og veileder.

Vi minnes et kjært og respektert medlem av Agder Vitenskapsakademi.

Jan Kløvstad

*held. foredrag om Viggo
Ullmann*

Agderforskarar før UiA:

Ild, begeistring og varme – Viggo Ullmann

Jan Kløvstad

Viggo Ullmann var grundtvigianar minst like mykje som Grundtvig sjølv. Det var det levande ordet som skulle formidlast. - Elevane fekk ikkje lov til å notere mens han underviste, fortel flei e elevar av han. Dei skulle lytte, budskapet skulle synke inn. Ullmann stod ved kateteret og talte. Han var ein meister på talarstolen. Seinare skulle han av Bjørnstjerne Bjørnson bli omtalt som ”Næst mig, Skandinaviens bedste taler”. Han var ikkje smålåten på eigne vegner, Bjørnstjerne Bjørnson. Men ein solid attest var det, ein attest dei fleste som levde mellom 1875 og 1910 var samde i.

Viggo Ullmanns folkehøgskoleliv starta i 1870. Tjueto år gamal hørte han Christopher Bruun halde foredrag i Studentersamfundet i Christiania. Bruun dreiv Norges første folkehøgskole i Gausdal, ein av grunnane til at Bjørnson kjøpte Aulestad like ved. Christopher Bruun oppmoda studentane til å tvinne saman tre trådar: bondevenn-tanken, målsaka og folkehøgskolesaka, samtidig som han snakka om ”åndløsheten i den lærde dannelsen”. Det var desse tre trådane som også blei samla i Johan Sverdrups arbeid fram til etableringa av Venstre i 1884 og det som skulle bli ein sjølvstendig norsk stat i 1905. Mange blei påverka av Christopher Bruun. Og det var få, kanskje ingen, som gjekk så sterkt inn i dette som nettopp unge Viggo Ullmann.

Vi må ta med oss noen reinte biografiske fakta. Viggo Ullmann, født 21. desember 1848 i Kristiania, son av Vilhelmine og Axel Ullmann. Røter på farsida frå Austerrike og Danmark, på morsida frå dei kjente og evnerike slektene Treschow, Hansteen og Dunker. Det var ein kulturheim. Da Viggo var fi e år, skilte foreldra seg og alle dei fem ungane blei buande heime hos mora til dei tok utdanning eller gjekk ut i arbeid. Mor Vilhelmine var sentral i kulturlivet i hovudstaden. Ho styrte også flei e jenteskolar. Som heilt ung møtte Viggo Ullmann både Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie og Sarsfamilien med flei e professorar som ofte kom på besøk. Amalie Skram har brukt mor Vilhelmine som modell i flei e bøker, og skreiv ein gong til henne at "Levede De i Frankrig blev De en av de berømte kvinder, der samlede nationens bødste om sig." Astrid Lorenz har skrive biografi om Ragna Nielsen, storesøster til Viggo, kjent som Norges første gymnasrektor og leiande kvinnesakskvinne. Lorenz har også skrive bok om miljøet rundt mor Vilhelmine Ullmann.

Når eg snakkar om mor Vilhelmine, er det to grunnar til det. Den eine er at mora betydde veldig mykje for Viggo Ullmann heile livet. Den andre grunnen er at ho han gifta seg med, også heitte Vilhelmine. Ho var frå Løten, og blei i periodar minst like viktig som mannen sin for elevane.

Læreår

Viggo Ullmann hadde mora som første læraren, så Knud Knudsen frå Holt på Kristiania Katedralskole. Knudsen hadde møtt Grundtvig. Og Knudsen var den store reformatoren i det som i dag blir kalt vidaregåande skole. Som Ullmann skreiv: "I den innestengte latinskoleluft stilte han elevene i forhold til det virkelige liv og gav dem noe å tenke på." Både Knudsen og Ullmann kjempa for å få ut latinen av skolen, og få inn det levande morsmålet og meir brukte språk som engelsk. Den unge Viggo var også på scenen på katedralskolen, ofte i hovudroller. Så huslærer på Nes Verk ved Tvedestrand, det store jernverket der Jacob Aall hadde bygd opp ei boksamling med 4300 registrerte verk. Bak eitt nummer skjulte seg det heile 184 band av ein tysk encyklopedi. Han hadde altså nok å lese på. Og han las. Så mykje at han ombestemte seg. Han ville ikkje lenger bli prest, men filolog, språkmeneske og lærar. Tilbake i Kristiania hørte han foredrag i Studentersamfundet. Han hørte Bjørnson og Jonas Lie, – som "greb mig dypt og med en eneste beslutning kastede jeg mig midt i jubelen og hørte fra denne tid med til det unge Norges rekker." Det skulle vise seg at han blei ein av leiarane i dette unge Norge. To og eit halvt år med filologi på Universitetet, og han gjekk ut med topp karakterar og stor gjeld.

Initiativet

Etter dette handla alt om folkehøgskole og politikk. Han valte den nye og omdiskuterte folkehøgskolen, i staden for ei sikker og trygg økonomisk karriere i den høgare skolen. Sommaren 1872 var folkehøgskoleeleven, underoffis en, bonden og seinare ungdomslagsleiar, lensmann, ordførar og stortingsmann for Venstre, Ivar Fløistad, i gang med å skape den første folkehøgskolen i Aust-Agder. Dette var i ei økonomisk oppgangstid, der Arendal var landets viktigaste sjøfartsby og Norge tredje største sjøfartsnasjonen i verda.

Per Eiesland hadde hatt folkehøgskolekurs på Eiesland i Fjotland med 15–20 elevar vinteren 1860–61, så heilt først ute var ikkje Fløistad og Ullmann. Ivar Fløistad hadde gått ein vinter på Sagatun på Hamar. Han var disippel av Olaus Arvesen, som meinte at ungdommen kom

ut av latinskolen som framande for vårt eige kulturliv. Ungdommen i dei lærde skolane blei bokstavelig talt sende ut til framande land lenge før dei kjente det minste til sitt eige. I dei åra dei er mest opne for påverknad, blei dei proppa med greske, latinske, tyske, franske og andre utanlandske gloser og talemåtar, og dei fekk ikkje ein augneblink ei kjensle av ”den levande straumen som heiter morsmålet.

Etter åtte-ti år var dei ikkje berre blitt framande for sitt eige, dei hadde til og med fått fordommar mot det, hevda Arvesen. Vi er, som vi forstår, midt i den nasjonale reisinga. Viggo Ullmann blei anbefalt av Olaus Arvesen, og sette kursen mot Skjulestad i Austre Moland i dagens Arendal.

Studievinter i dansk folkehøgskole

Det vil seie, han tok ein grundig omveg. Saman med nordlendingen Adolf Mauritz Steenbach Arctander ville Viggo Ullmann til Danmark, for å møte Grundtvig og vere i dansk folkehøgskole ein vinter for å førebu seg til livsgjerninga si. Arctander hadde tatt ein god eksamen og fått eit så solid stipend at dette skulle dekke det meste av utgiftene både for Arctander og Ullmann heile vinteren 1872–1873 i Danmark. Dei la i veg frå Kristiania 31. august. Første stopp var hos den liberale redaktøren Sven Hedlund i Göteborgs Handels- og Sjøfartstidning. Hedlund var den liberale leiaren i Sverige, som Johan Sverdrup var det i Norge og folkehøgskoleleiaren Sofus Høgsbro i Danmark. I Göteborg gjorde redaktør Hedlund stas på dei to unge nordmennene, som også blei kjente med journalisten, forfattaren og professoren Viktor Rydberg og flei e andre. Rydberg er rekna som ein av

hovudarkitektene både for dei svenske liberale og for grunntankane om det svenske "folkhemmet". Men mens dei var i Göteborg kom sørgebodskapen frå Danmark: Grundtvig hadde sovna inn. Dei drog likevel vidare. Og Viggo Ullmann blei plukka ut til å vere ein av dei tjue som bar kista til Grundtvig gjennom folkehavet på mange tusen i Københavns gater. Han har skildra dette æresoppdraget grundig i brev til sin kjære Vilhelmine.

Askov i Sønder-Jylland var den fremste folkehøgskolen på den tida. Alle som ville noe i nordisk folkehøgskole forsøkte å kome seg dit. Viggo Ullmann drog dit, var med i det meste, han lytta, heldt noen taler, brukte fritida til å omsetje gamle sagatekster frå norrønt og islandsk til datidas norsk-dansk. Rektoren der var Schrøder. Ludvig Schrøder. Eg siterer Viggo Ullmann:

I går talte han så vidunderlig – om de forskjellige måter at opleve livet på, når man skulde leve det som kristen: den opfatning at livet skulde være en stadig forberedelse til døden, og den at livets mål og mening var at føre et sandt menneskeliv, hvor det menneskelige kunde gjøres til grundlag for det kristelige. Om dette talte han så deilig og greiede det så klart for oss.

Urolig religiøs tid

Dette var ei uroleg tid reint religiøst. Pietismen var på frammarsj. Dei leiande teologane på Universitetet i Oslo predika at alt var synd, og at livet var ein einaste lang jammedal på veg til døden og paradiset. I den store biografien om Lars Oftedal skriv Berge Furre at den alvorlege Gisle Johnson skulle ha hatt eit "fald", reine syndefallet. Det var to vitne på at professoren var sett i ein samtale i Kirkegata i Oslo, der han smilte og "lo fle e gange". Men ein teologisk student viste til at det i ein salmetekst stod at "han som troner i himmelen ler spottende mot Herrens fiende". Så det var nok et sånt smil det handla om, blei det sagt. Det blei også sagt at Johnson og kompanjongen Paul Caspari hadde spionar blant studentane og at dei la opp eksamensoppgåvene sånn at studentar med grundtvigianske sympatiar skulle få dårlege karakterar. Dei to var 1800-talets Ole Hallesby.

Det var i dette religiøse og politiske landskapet Viggo Ullmann førebudde seg til å navigere. Det skulle ikkje bli lett. Han og Arctander var innom flei e folkehøgskolar, kyrkjer og politiske møte i Danmark, sugde til seg kunnskap og storkosa seg. Viggo Ullmann la planar, store planar, både om den komande folkehøgskolen på Skjulestad og for å utdanne lærarar og prestar. Men på dette tidspunktet var nok ikkje unge Ullmann heilt på det reine med at det var få norske bygder som var så sterkt påverka av

professor Gisle Johnsons pietisme som Austre Moland, medrekna Barbu menighet nesten på bygrensa – der kapellanen Hafslund gjorde det han kunne for å bli kvitt den grundtvigianske og noe fi kanta presten Dietrichson i hovudsoknet i Austre Moland.

Viggo Ullmann førebudde seg ved å sette opp budsjett, og ved å avtale med Gyldendalske boghandel i København at han skulle omsette både frå gresk, latin og norrønt til Nordisk månedsskrift. Arctander var ikkje heilt frisk mot slutten av Danmarksopphaldet, og teologen Johan Lange tok hans plass som andrelærer med glede ”da høiskolegjerningen længe havde været i hans tanker”. Ivar Fløistad samla inn pengar og annonserte etter elevar. Han skreiv til Ullmann og Lange at ”efter det behøver Ullmann og Lange blot at notere sin ankomst. Alt er ordnet, attester sendt, modtagelsen vil blive glimrende.”

Det blei den, for Viggo Ullmann som på denne tida var påfallande ivrig etter å markere at han ikkje skulle drive med politikk: ”Folkehøiskolen vil jeg ofre mig for; jeg giver mig i den ting ikke for nogen jordisk magt, dertil føler jeg lysten og kallet, dertil og intet andet.” ”Gennem hjertet til hjernen”, var Ullmanns valspråk – han ville at skolen skulle føre til et ”sandt og edelt menneskeliv”, ”af frihed, af lighed, af broderskab”, til den store oppgåva for dei nordiske landa; ”forsoningen af det menneskelige og det kristelige, af frihed og kristenliv.”

Sjølv ein visjonær som Viggo Ullmann måtte ein gong i mellom sjå realitetane rundt seg. Han var på eit besøk i Austre Moland etter påske i 1873, møtte dei som støtta opp om skolen og særleg Ivar Fløistad. Men han såg at det kunne bli vanskeleg:

En ting er det, som står mig litt for hovudet i Nedenæs, og det er den gode pastor Dietrichson. Er han ikke en vel myndig herre? Passer det ikke på ham det gamle ordsprog: Gud fri mig for mine venner, så skal jeg nok klare mig for mine uvenner?

Det skulle vise seg å bli sannspådd. Ullmann hamna midt i konflikten mellom den strie grundtvigianaren, dei reaksjonære pietistane, og den eine sekta etter den andre som slo rot i Arendalsdistriktet.

Skolestart

Men skolen starta opp. Første oktober 1873 var første dagen på Folkehøiskolen i Nedenæs, på Skjulestad i Austre Moland, ti kilometer nordaust for Arendal sentrum. Bygdefolket hadde samla inn 65 spesiedalar, 260 kro-

ner, det gamle huset var ominnreidd til skole. 19 elevar var på plass, og på åpningsfesten 5. oktober var det fullt av folk. Ivar Fløistad skildra festen og første skoletida i ein fyldig artikkel i avisa Verdens Gang:

Skoleværelset var vakkert pyntet: på veggen til høire hang det norske rigsvåben stort og skinnende; midt for indgangen var der tre skandinaviske flag plantet korsvis på veggen. Det var også gjort på veggen til venstre, og ellers rundt på veggene hang portretter av de mest berømte norske, svenske og danske digtere, historikere, eventyrsamlere osv.

Festen blei åpna ved å synge Bjørnsons ”Der ligger et land mod den evige sne”. Viggo Ullmann heldt åpningstale om

fædrelandets drivende magt. Kun når fedrelandskjærlighet gjennomtrenger og gjennomgløder os, kan vi udrette noget virkelig stort. Elsker vi Gud av hjertet, elsker vi også vort fædrelands lykke.

Han talte om Tord Foleson som sette merkestonga så hardt i bakken på Stiklestad at den stod, sjølv om Tord Foleson blei hogd ned. Han talte om Gud og om Grundtvigs lære og samanhangen mellom den sanne kristendom og det glade og rike menneskeliv. Talen var krydra med Grundtvigsitat, og forsaminga song. Dei song Grundtvig og Bjørnson. Johan Lange, den andre læraren, talte om dannelse som ikkje kjem av kunnskap aleine, men når ”kundskaben følges af hjertevarme”. Presten Dietrichson og læraren Jens Svendsen talte også. Det var stor stas. Viggo skriv til mor Vilhelmine 15. oktober: ”Så glad og tilfreds som jeg har været disse fjo ten dage, har jeg vist sjelden været det, vi lever det hyggeligste samliv med gutterne og har allerede megen glæde av dem.” I november skriv han at

For øvrig går alting godt og jeg er rigtig glad og tilfreds og føler, jeg er kommet på min rette hylde. Min helbred er i bedste stand og motion har jeg nok af. Folket i bygden står vi i det bedste forhold til og ved vore bibellæsninger og øvrige møder har vi fuldt hus.

Johan Lange siterer Vinje ein gong det kjem folk med gåver til skolen: ”Det strøymer på meg så eg knapt kan anda”.

”Alt hvad der kunde tænkes være til brug i det praktiske liv.”

Når vi i dag les det dei skriv og høyrer kva dei underviste i, er det beint fram imponerande. Eg siterer Ivar Fløistad:

Foruden modersmålet både skriftlig og muntlig samt fedrelands- og verdenshistorie drives det også regning, jordbrugs lære (med blant anna oppmåling av jordstykker med enkle praktiske instrument, teikning av kart, ordentleg gardsrekneskap med dobbel bokføring og ”lidt forstand på de almindelige husdyrsygdomme”).

Det var amtsagronom Hans Jacob Gulbrandsen som stod for desse faga, ”geografi, ja også exercis og skydning. Elevane givest også kundskab til vor statsforfatning (medregnet grunnloven, formannskapslovene og fattigloven) og litteratur.” Det er ”vekkende og belærende foredrag” – på den tida var begrepet ”belærende” positivt. Kort oppsummert: Elevane lærte ”Alt hvad der kunde tænkes være til brug i det praktiske liv.” Og det var ganske langt frå den innestengte latinskolelufta.

Elevane kom frå dei nærmaste bygdene, noen også med lenger reiseveg. Eg har rekonstruert elevlista gjennom det som er nemnt såvidt i bygdeboka heime, teksten bak på eit elevbilde som ennå heng på garden Moen i Austre Moland og kopi av ei tingarliste for Nordisk højskoleblad som eg fann på Aust-Agder Arkivet. Påfallande mange av elevane blei lærarar, ordførarar, noen også stortingsmenn. Det var jo ikkje stemmerett for kvinner på den tida, ein stemmerett Viggo Ullmann blei ein av dei første og fremste forkjemparane for. Livet såg altså lyst ut, både for vår mann og for skolen hans. Men det var ein undertone der. Den religiøse og politiske striden var der, sjølv om Viggo Ullmann skreiv både til mor Vilhelmine og i den konservative Vestlandske Tidende at ”politik har jeg aldrig i mit liv skrevet et ord om – mig bekendt i aviserne, og jeg agter til min dødsdag ikke at gøre det.” Og vidare at ”Den almindelige beskyldning mod højskolerne, at de driver på politikk, rammer ikke os, den slags ting berøres sjelden eller aldrig hos os.” Det varte likevel ikkje lenge før han blei kommunestyremedlem i Landvik og var på tale som stortingskandidat for Nedenæs amt.

Tre elevar – hardt arbeid

Da andre skoleåret begynte var det berre tre elevar. Ein frå Gjerstad lengst aust i Aust-Agder, dei to andre frå Mandalskanten. Ingen kom frå dei nærmaste bygdene, der kampanjane mot grundtvigianismen, presten i Austre Moland, Ullmann, folkehøgskolen og heile dens vesen var harde. Kapellan Haslund hadde lært konfirmantane sine at ”verken mormonerne, baptister eller methodister var så farlige kjætttere som grundtvigianerne, for den havde de midt iblandt sig.” Ullmann gav ikkje opp. Han heldt foredrag for dei tre elevane som om heile klasserommet var fullt. Det blei til og med arbeid

Viggo Ullmann

med å bygge nytt skolehus, så optimistiske var dei i det nesten folketomme skolerommet. Ullmann måtte finne pengar for å livnære seg. Han underviste på jentekurs på Sagatun på Hamar om sommaren, omsette bøker og artiklar i rykande fart, han fylte nesten aleine heile nummer av Oplandenes Avis på Hamar med artiklar om den skadelege latinskolen og det gode alternativet: grundtvigianske folkehøgskolen. Han omsette Jornades si Gote kronike og Gudrunsnaget for Nordisk Månedsskrift, skreiv ei artikkelrekke i Göteborgs Handels- og sjöfartstidning, la fram program for korleis dei kunne starta folkehøgskolar i Sverige, – og skreiv dikt til Hjelms Blad. Avisa i Göteborg hadde to norske korrespondentar: Bjørnstjerne Bjørnson og Viggo Ullmann. Og så inspirerte han Jens Svendsen til å starte Venstreavisa Agderposten hausten 1874. For å hjelpe Svendsen skreiv Ullmann side opp og side ned, mest om religiøse emne. Stort sett høfleg og sakleg, men irritasjonen over dei reaksjonære pietistane som ville ta frå han levebrødet og velte heile skolen var ikkje lett å skjule. I desember 1874 skreiv han at ordet pietisme eigentleg er eit klengenamn for ”misforstået fromhed”, men han sjølv ville ikkje brukte eit slikt negativt klengenamn. Ullmann samla mange tilhøyrarar på talane sine i Arendal, alltid grundig refererte av Jens Svendsen i Agderposten. Men det stod stadig klarare at det ikkje var mogleg å drive skolen vidare, med så mykje motstand og så få elevar.

Til Landvik

Redninga blei klokkaren i Landvik, åndshovdingen, ungdomsleiaren og folketalaren Torjus Hanssen. Han kom på besøk til skolen, invitert av ungdom frå Landvik som var elevar der og hadde håp om at Hanssen kunne hjelpe. Han møtte Ullmann, ”piber kom frem og passieren i gang”. Torjus Hanssen er ein av mange som skreiv om Ullmann som talar:

Og så stod Ullmann frem på den lille trammen som tjente som forhøyning, noget kateter eller talerstol var ikke der. Men slik som det glødet og lyste av de bevingede foredrag. Det var en begivenhet av heimsens saga som rullede opp. Jeg så personerne lys levende for mig, og deres gjerninger, og deres gjerningers følge blev så klart fremstilt at jeg synes å ha levd med i den for lengst hensvundne tid. Jeg hadde nok lest om magten i det milde ord, men at det kunde frembringe slike underlige bevegelser i sindet, slike hjertevarme følelser, det hadde jeg dog neppe anet. Jeg satt aldeles betatt og drømmende da taleren hadde sluttet. Han havde talt en time, jeg syntes det var et kvarter.

Siste skoledag på Skjulestad var skjærtorsdag 25. mars 1875. Fleire hundre bygdefolk møtte opp og takka han for tida i bygda. Aslak Torjusson skreiv mange år seinare i boka om historia til folkehøgskolane at dei som følgde Ullmann desse åra la merke til kort fort og djupt han utvikla seg menneskeleg og åndeleg.

Det er mest som ein kan merke korleis åndslivet hans veks i rikdom og spennvidde frå månad til månad. Truleg hadde han her sine rikaste voksterår. Det andre er den smittande entusiasmen og det lyse livssynet som alltid kom til å farge livsgjeringa hans.

Og så legg Torjusson til: ”Det trongs nok til dagane som kom”.

Mektige motstandarar også i Landvik og amtstinget

Torjus Hanssen berga skolen. Frå skoleåret 1875 starta dei opp i Landvik i Grimstad. Der blei Ullmann i fi e år. Mens det var presten som var for og kapellanen mot skolen i Austre Moland, var det omvendt i Landvik. Torjus Hanssen var klokkar og folkehøgskolevenn. Presten Salvesen var ein enda hardare og mektigare motstandar enn kapellanen Haslund i Austre Moland. Det begynte så godt, med nytt skolebygg som seinare blei først amtsskole, så kommunehus og Landvik Aldersheim, men blei totalskadd i ein brann. Men presten truga Torjus Hanssen med at han burde ”afsigje sig fra sin post som kirkesanger og lærer eller at afholde sig fra at virke til grundtvigianis-

mens udbredelse.” Ungdommen blei truga til å halde seg unna skolen. På fi e år i Landvik var det 133 elevar, dei færreste av dei frå Grimstadkanten. Langt flei e av ungdommane kom frå bygder som Vegårshei, Gjerstad, Mandal, Hægeland, Rauland, Herefoss, Holt og Gjøvdal. På den tida var det få eller ingen elevar frå byane. Der var latinskolen – den høyerer skolen – einerådande for dei som fekk meir enn noen heilt få års skolegang. Det var stor forskjell på skoleordninga i byane og på bygdene. Seinare skulle det kome landsgymnas i Bø, Hornnes, Volda, Stord og andre stader for å gi bygdeungdom same standard som i byane. Men på 1870-talet var det folkehøgskolen som vaks fram som alternativ.

Viggo Ullmann heldt vinterkurs og sommarkurs, for gutar og jenter – og også eit blanda sommarkurs. Han bygde opp eit nært samarbeid med Vrå højskole i Nordjylland, ein skole som framleis eksisterer, nå mest med vekt på kreative linjer. Truleg har ingen verken da eller etterpå drive så omfattande samarbeid mellom Agder og Jylland som Ullmann dreiv med da, lenge før dei store båtane begynte å gå både to og tre gonger for dagen mellom Kristiansand og Hirtshals. Han omsette og gav ut salmebok med enormt mange Grundtvigsalmar, han skreiv artiklar, omsette bøker frå mange språk. Det kravde mykje arbeid på mange felt for å halde skolen, ideane, han sjølv og kona Vilhelmine som han gifta seg med i 1875 i live.

Elevtalet minka, dei økonomiske problema minka ikkje. Staten gav tilskot, om amtstinget gjorde det same. Staten gav det tredobbelte av amtet, men gav null om amtet ga null. Striden kom til å stå nettopp i amtstinget i 1877. Skoledirektør Wulf, Valleprosten Blom og Åmlipresten Beylegaard førte an i åtak på folkehøgskolane, Grundtvig og særleg Ullmann. Det var hard kost. Ullmanns arvtakar på Seljord folkehøgskole, Jakob Naadland, har kalt det eit hardt spel for å sverte skolen. Truleg var både Ullmann og Hanssen kjelder for Naadland, som har skrive at skolen blei kalla ”Hovedes Anstalt” og ”Djævelens Synagoge”. Mange torde ikkje vise at dei ville høyre på Ullmann, men – og eg siterer – ”løynde seg attum buskur og holt oppi bakken, og stod der og lydde, så ingen såg dei. Så skulde ikkje noen kunna seie at dei hadde vore og høyrte på Ullmann.” Når presten kunne prøve å ta levebrødet frå ein så respektert mann som Torjus Hanssen, var det ein risiko for heile framtida for ein ungdom å gå på folkehøgskolen. I amtstinget kjempa Ivar Fløistad, og Agderposten refererte debatten over flei e utgåver, nærmast ordrett. Men dei tre teologane fekk flei tal, og med det blei det slutt på både amtsstøtte og statsstøtte.

”Bittert, bittert skuffet er jeg blevet”

”Bittert, bittert skuffet er jeg blevet”, skreiv Viggo Ullmann, som likevel klarte å halde på ei stund til. Sommaren 1879 var han truleg ein av dei første i landet som dreiv felles skole for jenter og gutar. Det var 35-40 elevar på sommarkurset, av dei seks danske og tolv frå Drangedal. Tre frå Hardanger var både elevar og hjelpelærarar. Det var Odmund Vik, Lasse Trædal og Nils Botnen, som alle kom til å markere seg sterkt i folkehøgskolen og i Venstre. Til jul i 1879 var det slutt, med fem elevar som var modige nok til å gå på folkehøgskolen på Vigmarken. Vigmarken var oppkalt etter Ole Vig, han med Blandt alle lande. Ungdomslaget i Landvik heiter ennå Vigmarken ungdomslag.

Ullmanns elevar visste kva han stod for, og flei e av dei inviterte han til å halde skole på heimplassane deira. Han dreiv kurs flei e stader i Telemark, - i Seljord, Drangedal, Gjerpen og Vinje. Typisk var vinteren 1881-1882 på Fosstveit i Kroken i Drangedal, der Anne Fosstveit var vertskap. To av barna hennes, Aslaug og Knut, hadde vore elevar å sommarkurset på Vigmarken. Anne Fosstveit var frå Gjerstad, og mange av dei 31 gutane og 19 jentene var derifrå.

Til Seljord

I 1884 fekk Ullmann, med god hjelp, kjøpt Utgarden i Seljord. Dit kom det blant mange andre søner og døtre av folk som hadde samarbeidd med Ullmann i Austre Moland og Landvik. Men det var ikkje lett der heller. Peder Lindhjem har skrive om da Olaus Arvesen dreiv folkehøgskole der, i tida før Viggo Ullmann kom hit fast. Eg siterer Lindhjem:

Det som blei ståande som det store stridsspørsmålet denne vinteren, var forholdet mellom presten Th. Fr. Barth og Olaus Arvesen. Nokre av bygdas menn fekk ordna det slik at Arvesen fekk tale i kyrkja når presten var i anneksskyrkjene. Arvesen var òg teolog, men langt meir liberal enn den strengt ortodokse presten. Futen August Barth, bror av presten, var ihuga pietist og hadde stor påverknad på bror sin.

Det blei reint gale etter ei preike like over nyttår. Presten meinte Arvesen forkynte falsk lære. Han stempla folkehøgskulen som ukristeleg og farleg, og derfor måtte skulen motarbeidast. Arvesen blei òg skulda for andre ting. Det var like ille, om ikkje verre, at han hadde tillate Viggo Ullmann å tale til elevane i skulelokalet. Og ei tredje synd, han hadde oppmoda elevane til å lesa Bjørnsons skrifter.

Viggo Ullmann kom altså til Seljord i 1884. Han ville sameine grundtvigianisme og haugianisme. Pietistane kjempa mot han. Ullmann dreiv lærarskole etter ”folkehøgskoleprinsipp i Seljord”, og motstanden mot denne førte til etableringa av den langt meir konservative lærarskolen på Notodden. Seinare kom også den første kristenkonservative folkehøgskolen, Sagavoll på Gvarv. Begge desse blei starta for å hindre at ungdommen kom til Ullmann i Seljord. Frå 1887 til 1992 ville ikkje amtstinget gi tilskot til Ullmann i Telemark heller. Gunnar Knudsen slo i bordet: ”Reaktionen i Thelema ken voxer frodigt!”, og Viggo Ullmann var flei e gonger like ved å gi opp. Men han heldt på, ikkje minst fordi kona Vilhelmine var så sterk støtte. Ho er omtalt som den perfekte folkehøgskolemora, som elevar og lærarar alltid kunne få råd, hjelp og støtte hos. Vilhelmine og Viggo Ullmann dreiv skolen heilt til 1902. Viggo Ullmann var mykje på Stortinget, som var samla noen månader i året, og økonomien blei etter kvart betre. Det kom gjestar frå heile Norden, og det femte nordiske høgskolemøtet var der i august 1900. Før det fekk han ei stor anerkjenning: Stortinget løyvde pengar til forsøk med direkte statstilskot og stipend til frie folkehøgskolar i 1898. Det låg klart og stilltiande bak dette vedtaket at Ullmann skulle få ofre seg heilt for skolegjerninga da han trekte seg tilbake får politikken etter den stortingsperioden. Venstre var lei av pietistiske maktmenneske som ville knekke det frie ordet.

Siste kvelden

Tidleg på sommaren 1902 slutta Ullmann som folkehøgskolestyrar. Læraren Rasmus Stauri har skrivne om den siste kvelden på skolen:

”Jeg skal reise i morgon og vilde gjerne at elevene samledes i skolesalen i kveld kl 8”, sa han. ”Men jeg vil be dere om en ting: ingen av dere lærere må si et ord. Be eleverne om at heller ingen av dem siger noget. Jeg vil falde rent sammen, hvis nogen siger noget, selv orker jeg ikke få frem et ord. Vi vil bare synge en sang sammen.” Da alle var samla i skulesalen, sa han: ”Jeg vil få si eleverne og lærerne farvel, og be om at vi synger sammen den sang hvormed jeg for 29 år siden begyndte min skolegjerning, Grundtvigs gamle høiskolesang: ”Hvad solskin er for det sorte muld.” Då vi hadde sunge, reiste han seg og gjekk. Ikkje eit ord vart sagt. Men det er den mest gripande avskilfesten eg har vore med på. Vi hadde alle kjensla av at han her gravla den største og fagreste ungdomsdræumen sin. Han, sjølv ordmeisteren, hadde ingenting å segja. Han makta det ikkje.

Enorm arbeidskapasitet

Ullmann var folkehøgskolemann, og samfunnsbygger. Han var forfattar og omsetjar. I Norsk Forfatterleksikon er det ei oppramsing av alt han skreiv. Den fyller fem store tettskrivne sider. Det største litterære verket er ”Håndbog i Verdenshistorien for seminarier og ungdomsskoler 1–4”, som han arbeidde med i ledige stunder heilt frå starten av 1890-talet til han blei for sjuk i 1907. Første del handlar om historia fram til Jesu fødsel, det siste bandet han fekk ferdig er om dei nordiske landa 1848–1870, der han la stor vekt på utviklinga fram mot Danmarks tap mot tyskarane i 1864. Det er det levande språket som bryt gjennom i dette store verket, ikkje for mykje hemma av byråkratspråk:

Verdenshistorien er skildringen af, hvorledes menneskene under Guds styrelse har hævet sig stadig højere og højere, åndelig, moralsk og materielt. Historiens midtpunkt er Jesus Kristus. Menneskeslægten opdrages til ham, og han sætter for den de store formål for menneske- og samfundsliv, som det er menneskenes opgave her på jorden stadig at komme nærmere. Alle disse formål samler han i det ene: ”Vær fullkomne, som eders fader i himlen er fuldkommen”.

Dette skreiv han altså mens prest og fut i Seljord kjempa mot han, og amts-tinget tok vekk støtte til ein ukristeleg og skadeleg skole! Dette fi ebinds-verket står i Grundtvigbiblioteket i Vartov kirke i København, og det er mogleg å få tak i noen få eksemplar frå norske antikvariat. Han blei ikkje ferdig med band 5, sjølv om han gledde seg til å fortelje om målet for

Guds følelse med slægten – opgaven for folkene, samfundslagene og enkeltmændene – var at vinde frem til samvirke i staden for den nærværende spede kamp for tilværelsen, og at det allerede på de forskjellige områder var samarbeide i gang om at skabe ett lykkelig menneskesamfund.

Han var optimist til det siste.

Den største Grundtvig-formidlaren

Ullmann omsette bøker og artiklar frå gamalnorsk, islandsk, gresk, latin, engelsk, tysk og flei e andre språk. Latinskolen var kanskje ikkje heilt unyttig likevel? Han omsette og ga ut tre band på til saman 877 sider om ”Femogtyve år af Roms historie i det fje de århundre efter Kristus af Ammanius Marcellinus” mens han dreiv folkehøgskole i Landvik og Drangedal. I 1877 kom første songsamlinga ”Salmer og sanger til brug ved møder og i hjemmet”. Sidan gav han ut flei e. I ”Sangbog for den norske ungdoms-skole” i

1884 er det heile 499 danske, norske og svenske salmar og songar. Det er 153 Grundtvigsalmar i boka. 153 av 499 er ein høg andel, særleg når det er fylldige bolkar som Norges historie, Fædrelandet og folket, Norske folkeviser og Skyttersagen i boka. Og også verd å merke seg: 108 songar på nynorsk i 1884! Av ”lokale” forfattarar er det mange songar av Wergeland, og også nr 333 ”Naar dei blømande vollane angar” av Gunnar Rysstad. I 1887 gav han ut salmebok saman med presten Wexelsen. Av 227 salmar var 108 av Grundtvig, og også mykje Ingemann, Brorson og flei e andre danske. Ingen andre formidla så mykje av den danske salmeskatten til Norge som Ullmann.

Den geniale talaren

Talaren Viggo Ullmann var av flei e omtalt som genial. Han kunne vere både jordnær og visjonær, og ironisk. Fleire historier går på folkemunne i Telemark den dag i dag. På eit folkemøte begynte ein høgremann talen sin med å seie at ”Så har vi igjen hatt gleden av å høyre den Ullmannske lireklasse lire av seg dei kjente Venstremelodiane sine.” Da reiste Ullmann seg og peikte bort på høgremannen: ”Og til ei lirekasse høyrer det alltid ein apekatt!” På eit anna møte sat det ein på første benk og med vilje forstyrra talarane. Ullmann opna: ”Vyrde forsamling – og han dér!”

Men først og fremst var det innhald og form. Noen omtalar: ”Gamle mænd og kvinder og de unge med sad med tårer i øinene og fulgte hvert ord. ... Det er sådanne religiøse foredrag som griber de unge, og som det gror efter.” På eit ungdomslagsstemne på Vigmarken i Landvik i 1903 spurte fylkesleiar Jørgen Midttun om han kunne hoppe inn og halde eit foredrag også kvelden før han eigentleg skulle tale. Dei blei samde om at russisk-japanske krigen var eit passande emne, og Ullmann gjekk rett på talarstolen. Eg siterer Olav Midttun, den seinare kringkastingsjefen:

Han nemnde fyrst dei historiske og politiske, sosiale og kulturelle føresetnadene for krigen i Japan og Russland, motsetningane mellom dei to rika og deira ulike livskrav. Så greidde han ut korleis krigen hadde gått, om hærførarar og tilburder. Foredraget var heilt fullenda i form. Ikkje ein gong tala han i miss, ikkje ein gong tok han upp att: det heile kunne gått i prenten med ein gong. Og han tala utan manuskript, utan eit notat!

Da Ullmann hadde politiske foredrag i Uppsala og Stockholm våren 1884 var 100 riksdagsmedlemmer med på bankett til ære for han. Svenskekongen inviterte til bankett på slottet samtidig med Ullmanns Stockholmsforedrag,

i eit forsøk på å få ned tilhøyrartalet på foredraget. Ullmanns talar og ry i Sverige fekk mykje å seie for dei liberales Norgesvenlege haldningar i heile den komande unionsstriden. Helge Seip skreiv ein gong at Viggo Ullmann og hans fredarbeid var til at Alfred Nobel bad det norske Stortinget ta seg av utdelinga av Nobels fredspris. Den fremste svenske folketalaren, Teodor Holmberg, skreiv at ”Som politisk folktalare hade han endast i Bjørnstjerne Bjørnson sin övermann, som religiös talare, särskild för ungdom, stod han ööverträffad”

Politikaren

Den unge mannen som ikkje skulle inn i politikken, blei ein av Norges fremste politikarar frå tidleg på 1880-talet til han døde. Han var ordførar i Seljord ei tid, stortingsmann frå Bratsberg amt 1886–1900, stortingspresident 1892–94 og igjen 1898–1900. Han sat i styret i Venstre heilt frå partiet blei starta i januar 1884 til 1900, det meste av tida som sekretær. I to periodar var han partileiar i det som da var Norges fremste parti. Berre to politikarar har hatt to leiarperiodar i eit norsk parti, - Viggo Ullmann og Odd Einar Dørum. Historikaren Jostein Nerbøvik hadde fått tak i ei lang 17. mai-sløyfe frå Ullmanns tid i Seljord i 1893. På den stod det ”Vinstre framum alt”. Det var forresten same året Ullmann blei beden av kongen om å bli statsminister. Men han stilte som vilkår at den såkalla konsulatsaka skulle løysast straks, og takka nei. I 1886 foreslo Ullmann alminneleg stemmerett for både kvinner og menn, 27 år før det blei vedtatt. I standardverket ”Den norske kvinnebevegelsens historie” er det berre den første formannen, H. E. Berner, som er nemnt like mange gonger som Ullmann. Gunnar Knudsen, karakteriserte Viggo Ullmann som ”Venstres kanskje største agitatoriske kraft”. Knudsen var vara for Ullmann i fi e periodar, og så sat dei saman i mange år på Bratsberg-benken. Frå 1903 til han blei alvorleg sjuk, var Ullmann amtmann. Også der gjorde han ein enorm innsats, blant anna for industrireisinga i Telemark og med samferdslesaker. Han var redaktør i Varden ei tid, og også i den uavhengige Venstreavisa ”Frit ord – Frisindet Dagblad for Bratsberg amt og dets byer” i 1907–1908.

”Nu er ros i alle munde”

Viggo Ullmann blei gravlagd på Vestre gravlund i Oslo. Gravferda var prega av mange og varme talar. Blant talarane var stortingskollega Jørgen Løvland, den konstituerte amtmannen L. Christophersen, Olaus Arvesen og mange andre. ”Nu er ros i alle munde; – først dog måtte kjæmpen blunde”, skreiv

Rasmus Stauri om dei rosande orda også frå politiske motstandarar. Arvesen sa at Ullmann ”tænte en ild, viss mage eg aldri har set; og jeg ved ikke nogen mand i dette land, som har gjort magen; han skapte fred, men en fred med ild, begeistring og varme.” Vilhelmine levde til 1918, ho var som nemnt ”Norges bedste høiskolemor”.

Nå er det 130 år sidan Viggo Ullmann skreiv at ”Historiens midtpunkt er Jesus Kristus. Menneskeslægten opdrages til ham, og han sætter for den de store formål for menneske- og samfundsliv, som det er menneskenes opgave her på jorden stadig at komme nærmere.” Dette skreiv han i innleiinga til verdenshistoria si, denne kjettaren og vranglæraren som dei kristenkonervative og politisk konservative gjorde alt dei kunne for å stoppe.

Men blei det fred over Viggo Ullmanns minne? Nei, ikkje heilt. I september 1923 var det eit gildt stemne i Austre Moland, skreiv Agderposten. ”Ullmanns-Minne” heitte stemnet og initiativet kom frå Jakob Naadland, rektor på folkehøgskolen her i Seljord og gamal venn av Ullmann. Fulle hus begge dagar på det relativt nybygde ungdomshuset Heimtun, talane refererte over tre utgåver av Agderposten. Sonen Vilhelm Ullmann takka på vegner av familien, og det heile var vellykka. Bortsett frå at høgrevisa Den vestlandske Tidende ikkje likte at Jakob Naadland hadde fortalt sanninga om det konservative amtstinget som tok knekken på skolen. Dette starta ein strid mellom Vestlandske Tidende og Agderposten i flei e veker, der Vestlandske Tidende skreiv at ”selvfølgelig fik provsten (Beylegaard) amtstingets fromme fle tal med sig på at nægte ethvert bidrag til den vederstyggelige trafik som kaldtes folkehøiskolen ”

Orda om den vederstyggelige folkehøgskolen var skrive 50 år etter skolen starta på Skjulestad, 44 år etter at amtstilskotet blei stogga, og 25 år etter at Viggo Ullmann hadde landets høgste embete som stortingspresident. Han sette spor etter seg, Viggo Ullmann.

Det er altså ingen grunn til å ønske fred over hans minne.

La han heller inspirere oss til ”ild, begeistring og varme”.

Kjelde:

Foredraget bygger på boka Jan Kløvstad: *Ild, begeistring og varme. Ivar Fløistad, Viggo Ullmann og Folkehøgskolen i Austre Moland 1873–1875*. Tvedestrand boktrykkeri, 2000. I denne boka er det kjeldeliste.

Michael Schulte

*holder foredrag om
Rakkestadsteinen*

Rakkestadsteinen fra Øverby i Østfold

Et nytt runefunn fra førhistorisk tid¹

Michael Schulte

Innledning

Det er nøyaktig ti år siden Hogganviksteinen ble funnet i Mandal i 2009. Nå har vi enda et nytt runefunn fra før-litterær tid, som gir oss innsikt i urnordisk språk og kultur. I mai 2017 ble runesteinen fra gården Øverby i kommunen Rakkestad i Østfold oppdaget. Det dreier seg sannsynligvis om en bautastein, som har stått oppreist ved en ferdselsåre. Blant de tidlige og entusiastiske funnrapportene er Fredrik Norland, den 9. oktober 2018, og Charlotte Price Persson, den 4. desember 2018 (se litteraturreferanser). Rakkestadsteinen er en urnordisk *irilaR*-innskrift, og den har en rekke paralleller i Norden. Før Hogganvik hadde det gått 62 år siden Rosselandssteinen fra Kvam i Hardanger ble oppdaget på Vestlandet (se Høst 1976, 65–67; Schulte 2011a, 58). Den gangen var det komponisten Geirr Tveitt som varslet Carl Marstrander om den nyfunne urnordiske runesteinen med 25 runer (se Marstrander 1951).

Rakkestadsteinen ligger i dag på gressplenen på tunet på Øverby nordre. Den er 252,5 cm lang og 112,5 cm bred. Steinhellens tykkelse varierer mellom 27 og 33 cm, og den stammer opprinnelig fra nærområdet ved Sparreåsen, høydedraget vest for Øverby. Steinen er i gneiss

¹ Dette er en sterkt forkortet og revidert versjon av mitt bidrag “Raskhet i de eldre runeinnskrifter. En runologisk og lingvistisk kommentar til den nyfunne Rakkestadsteinen fra Øverby i Østfold”, som utkom i *Scandinavian Philology* 17 (2020), 72–95; se litteraturlisten.

og har sannsynligvis stått oppreist på samme måte som Hogganviksteinen (jf. Schulte 2010; 2011a; Glørstad mfl. 2011). Rakkestadsteinen veier omtrent to tonn og har en innskrift med minst 43 runer i den eldre *fuparken*.² Dette er enda en runestein med eldre runer som føyer seg inn i rekken av urnordiske runesteiner på norsk og svensk grunn (jf. Schulte 2010). Til nå er de mest kjente runesteinene fra denne perioden i Norge Tunesteinen, Eiangsteinen, Hogganviksteinen og Rosselandsteinen.

Her gis kun en kort presentasjon av dette nye runefunnet med fokus på min egen tolkning. For utfyllende informasjon se Iversen mfl. (2019) og Schulte (2020). Bidraget bygger på en grundig undersøkelse av filolog Karoline Kjesrud, senioringeniør Magne Samdal, arkeolog og konservator Sigrid Mannsåker Gundersen, overingeniør Justin J.L. Kimball, språkforsker Harald Bjorvand og arkeolog Frode Iversen, som skannet runeinnskriften ved hjelp av 2D- og 3D-skanning og med ulike lyssettinger (se skann- og fotogrammetriundersøkelsen “Metode for dokumentasjon og identifikasjon av innskriften” i Iversen mfl. 2019, 6 –69).

Foto: Jan Berge

Ill. 1: Forfatteren sammen med grunneieren Olav Schie ved befaring av Rakkestadsteinen ved gården Øverby, den 22. mars 2019.

Kort om steinens funnhistorie³

I 1905 ble den store og tunge steinhellen på to tonn fraktet ned fra sitt opprinnelige sted på Sparreåsen og brukt som nedre trappetrinn i det den gangen nye våningshuset på Øverby. Runesteinens opprinnelige plassering

² Til sammenligning veier Hogganviksteinen mindre enn et tonn, nærmere bestemt et sted mellom 500 og 800 kg, og den er 145cm høy, 152cm bred og 23–25cm tykk (sml. Schulte 2010; Knirk 2011).

³ For utfyllende informasjon se Persson 2018 og Iversen mfl. 2019, 64–65.

har antakelig vært ved foten av Sparreåsen langs en eldre vei eller et veikryss mellom gamletunet på Øverby og Hen. Ved Sparreåsen har det vært et gravfelt med fi e gravhauger, som nå er bortpløyd og slettet. Tidlig på 1960-tallet var tre av disse gravhaugene fortsatt bevart (se nærmere Iversen mfl 2019, 75–79, med illustrasjoner). Jeg antar at Rakkestadsteinen har vært reist i fritt terreng på eller rett ved en gravhaug nettopp som Tunesteinen (jf. Høst 1976, 109).

To sider av steinhellen har runeinnskrifter. Runene på kantsiden (A-delen) er synlig og vendt utover, mens flatsiden med nå sterkt skadete runer lå mot jord inntil 1997. Allerede i 1990 ble steinen flyttet og brukt som steinbank ved det nye våningshuset på Øverby, med flatsiden (B- og C-linjen) vendt mot jord.

Rakkestadsteinen: tekst og kontekst

Rakkestadsteinen inneholder minst 43 runer fordelt på tre linjer på to ulike flater av denne store steinhellen. Innskriften på Hogganviksteinen er atskil- lig lengre med seksti-en runetegn (jf. Schulte 2010; Knirk 2011). Det dreier seg om en opprinnelig liggende, nærmest rektangulær helle som måler ca. 112,5 × 252,5 cm. A-delen av innskriften består av nitten tydelige runer på kantsiden (hvor runene 1–2 sannsynligvis utgjør en binderune) og et noe uklart antall runer på den brede flatsiden (omtrent tjuetre runer fordelt på to linjer, B-linjen og C-linjen). Lengden på runeinnskriften på A-linjen er ca. 170 cm. Runene på B- og C-linjen har en høyde på 15 til 16 cm. Denne flatsiden var den jordvendte undersiden, da A-linjen av innskriften ble oppdaget i 2017. Overflaten av B- og C-linjen er svært slitt, og lesningen av noen runer er nærmest umulig, selv om det ble gjennomført fle e detaljundersøkelser med 2D- og 3D-skanning (se “Metode for dokumentasjon og identifikasjon av innskrifte ” i Iversen mfl. 2019, 66–69)

Runeinnskriften er plassert på kantsiden (innskriftdel A) og på den ene flatsiden som tidligere har vært vendt mot jord (innskriftdelene B og C). Innskriftdel A (linje 1) er leselig og tolkbar bortsett fra de første to runene, mens flatsiden i sin helhet er p eget av store avflakinge .

Skriftsystemet er den eldre fuþarken som består av tjuEFI e runetegn (jf. Schulte 2018a, 15–16). Språklig sett er innskriften klassisk urnordisk og ligger forut for den såkalte synkopetiden ca. 500–700/750 e.Kr. Formen **irilar** fra eldre *erilar viser for øvrig virkningen av den eldre *i*-omlyd, som kjennetegner den urnordiske perioden; jf. Barmensteinens **þirbijar** (KJ 64) med gjennomført heving *e* > *i* foran *ij* mot tysk *derb* (se Schulte 2018b, 83). I de eldre runeinnskriftene opptrer **irilar** og den lydmessig eldre for-

Foto: Emil Omenås

Ill. 2: Rakkestadsteinen i sin opprinnelige posisjon før den ble løftet. Runene på kantsiden (dvs. A-linjen) er tydelige. I bakgrunnen er Sparreåsen der steinen opprinnelig har vært plassert ved et gravfelt.

Foto: Grethe Torstensen

Ill. 3: Runologisk feltarbeid: grunneieren Olav Schie står sammen med Magne Samdal, Grethe Torstensen, Frode Iversen, Sigrid Mannsåker Gundersen og Karoline Kjesrud, med en sterk lyskaster på innskrifted B.

men **erilar** side om side (se nedenfor avsnitt 3). Dermed kan Rakkestadsteinen i likhet med Hogganviksteinen og Barmensteinen grovt dateres til tiden 350–500 e.Kr. ut fra lingvistiske kriterier. Muligens er Hogganviksteinen eldre enn Rakkestadsteinen, siden den viser den typologisk eldre formen av e-runen Π fremfor $\mathbb{M}$.

Innskriften har tre linjer, og den iøynefalne delen er linjen på smalsiden (kantsiden), som leses fra høyre til venstre, dvs. nedenfra og opp, når vi tenker oss at steinen sto oppreist. Innskriftedelen B, derimot, leses i motsatt

retning, venstre til høyre, i skrive- og lese-mønsteret *bustrophedon* (“slik som oxen vender [plogen]”; jf. Iversen mfl. 2019, 65).

Innskriftdel A (linje 1) har nitten runer som er opptil 22,5 cm høye. Selve innskriften strekker seg over 170 cm. Denne A-delen har tydelige forvirringstegn, men den er fortsatt lesbar. Jeg leser innskriftdelen A (kantsiden) for seg og antar at verbet (f.eks. en bøydd form **writu** til **writan* “riste, skrive”) er utelatt i det sterkt formelpregete språket som runeristerne anvender. (Om dette verbet og det leksikaliske felt rundt runeproduksjonen se Ebel (1963), Schulte (2001) og (2002), dessuten Tarsi (2019) om forholdet mellom **writan* og lat. *scribere*.) Barmensteinen kan i så måte sammenlignes her: **ek þirbijar ru**, “Jeg, Therbs sønn (eller: den som gjør kraftløs) (ristet el. ristet) ru(nene)” (jf. Krause 1971, 140; Schulte 2018b, 94). Med andre ord, jeg leser linje 1 som en syntaktisk enhet, som ikke henger sammen med de to andre linjene på flatsiden. Denne lesningsmåten får støtte av Hogganviksteinen, som har fi e linjer som kan leses hver for seg (se særlig Schulte 2010, 51–52 og 2013, 122–123).

Typologisk sett dreier det seg etter mitt skjønn mest sannsynlig om en *ek erilaR*-innskrift, selv om lesningen av de første to runene **ek** ikke er uproblematisk (om innskrifttypologien se nedenfor).⁴ Det bør vektlegges at binderrunen **ek** realiseres delvis med ulike ligaturer i de eldre runeinnskriftene, jf. **ek**-ligaturen på Bysteinen hvor runen < er integrert i e-runen (jf. Grønvik 1996, 126; se allment om binderuner MacLeod 2002). MacLeod (2006, 193) fremhever at binderuner er særlig hyppige på runesteiner med den omtalte *ek erilaR/irilaR*-formelen, men også i delvis forvansket form på brakteater. I tillegg foreslår Magnus Källström å lese innskriften på den nyfunne Trollhättanbrakteaten IK 639 som *ek erilaR*-innskrift med en skadet binderune **ek** og en feilskrivning, “eftersom **k**-runan har bundits i hop med fel **e**-runan i sekvensen [dvs. **eekrilar** for **ek erilar**; M.S.]” (Axboe & Källström 2013, 164). Videre slår Birkmann (1995, 157) fast at det dreier seg om et avgrenset tidsrom mellom 400/450 og 525/550, slik at det muligens kan være snakk om et “motefenomen”.

Jeg translittererer og tolker innskriftdelen A slik (leseretningen i linje A er fra høyre mot venstre, mens B-linjen leses motsatt vei; se Schulte 2020; jf. Iversen mfl. 2019, 72)

⁴ Jeg viser blant annet til feilskrivning av pronomenet *ek* på de to identiske Väsby- og Åskatorp-brakteatene (se KJ 128 / IK 241).

A-linjen   M̄<|R|I|F|Y|R|F|S<F|Y|R|N|†|X|Y
ēkirilaRraskaRrunōR
 ‘Jeg, Irilen (runemesteren), Rask (et personnavn, den hurtige/raske/kvikke), [rister/ristet el. lignende] runene.’

Innskriftdelen B og C på flatsiden (linje 2 og 3) ligger nå vendt mot jord. Lesningen av denne delen er preget av forholdsvis store skader, som har særlig slettet ut kvistene, slik at den gjenstår uten klar og overbevisende tolkning. Siden deler av dette innskriftpartiet er flaket av, er en helhetslesning av innskriftdelen B og C nærmest umulig. Lesningen av B- og C-linjen følger Iversen mfl. (2019, 71–72). Leseretningen i B-linjen er fra venstre til høyre, i C-linjen antakelig igjen omvendt fra høyre til venstre, med skrive- og lesemønsteret *bustrophedon* (se Iversen mfl. 2019, 72)

B-linjen |†|S|†|: |I|I|I|I|I|I| F†M|Y|P|F|N
inisni: [xxxxxxxx] aTeRfaU
 C-linjen |†|
i ni

Iversen mfl. (2019, 63, 71–73) leser A- og B-linjen som en sammenhengende, syntaktisk velformet setning, som strekker seg over A- og B-linjen:

Lū! irilaR raskaR rünōR in(n) Īsni.
 “Hogg, raske/dyktige iril runer inn for Isni!”

Īsni blir tolket som et ellers ukjent manns- eller kvinnenavn. Her blir tydeligvis Ottar Grønviks interpretasjon av Eikeland-innskriften (KJ 17a) brukt som syntaktisk tolkningsmodell (se Grønvik 1976):

ek wiR wiwio writu i runōR asni
ek wīR wiwi(j)ō writu ī rünōR Āsnī.
 “Jeg WiR av Vivja risser/skriver inn runer for Āsni (dativ).”

Derimot leser jeg linje 1 på Rakkestadsteinen for seg og regner med en elliptisk setningskonstruksjon med den utelatte verbalformen **writu* ‘jeg rister/skriver’ eller en tilsvarende verbform i 1. person entall til verbet **wurkijan*, **faihijan*, eller muligens **talgijan*; jf. Eikelandspennen **writu i runōR** (KJ 17a), Tjurköbrakteaten **wurte runōR** (KJ 136), Nolebysteinen **runo fahi** (KJ 67), og Nøvlingsspennen **bidawarijar talgidai** (KJ 13a).

Etter mitt skjønn kan setningskonstruksjonen på Rakkestadsteinen sammenlignes med Järsbergsteinen (**ek ērilar runor waritu**), mens det finitt verbet som sagt er utelatt (se argumentasjonen i Schulte 2020).

B- og C-linjen tolker jeg som en kodert eller ikke-leksikalsk sekvens, som har diverse paralleler i de eldre og yngre runeinnskrifter. Blant annet kan det vises til Ållerstad- og Bysteinen (se Schulte 2019; Kusmenko 2017). På Ållerstadsteinen fremtrer sekvensen **kk | kiiii | kkk** (se Schulte 2019), og By avslutter med de fi e runene **rmþi**; begge de to innskriftene representerer muligens varianter av *istil*-formelen (jf. Kusmenko 2017). Det gjenstår som et fremtidig forskningsprosjekt å klassifisere ulike typer av ikke-leksikalske, koderte og forkortede runesekvenser innenfor en innskrifttypologi; jf. også runene **aaasrpkf | aarpaa** på Hogganviksteinen (se Schulte 2010, 2013; også Mees 2016, med en annen tolkning).

Selv om A-linjen på Rakkestadsteinen inneholder kun nitten runer, derav de første to utydelige, fremstår den som en viktig kilde for urnordisk språk. De to leksemene som, av ulike grunner, står sentralt og bør drøftes, er **irilar** og **raskar**.

Lesning og tolkning, med fokus på A-linjen

De første to runene på Rakkestadsteinen er delvis skadet og forvitret og dermed utydelige. Frode Iversen mfl. (2019, 70) foreslår å lese dem som **lu**. Etter min egen gransking (uten skanning) av steinen ville jeg foretrekke å lese denne sekvensen som **ll**, dvs. **ui**. Dersom vi ønsker å få støtte for et nytt urnordisk leksem, trenger vi et entydig belegg. Iversen mfl. (2019, 74) identifiserer *lū* som 2. sg. imperativ til et urnordisk verb **lūan* 'hogge, kutte, skjære', som tolkes som en arkaisk form av det norrøne j-verbet *ljja*, pret. *lūða* 'slå, hamre, banke; knekke, skade, svekke osv.'

Men det kan stilles fle e spørsmål ved denne tolkningen (se diskusjonen i Schulte 2020). Selv om rekonstruksjonen av et urnordisk verb **lūan* i og for seg virker rimelig, er betydningssiden problematisk, og ikke minst lesningen er usikker.

Kuhn (1938, 57–59) legger også merke til at verb for å 'meisle', 'hogge' (særlig germ. **hawwan-*, gno. *hoggva*) ikke opptrer i urnordisk, og er først belagt i sen vikingtid, i og med at gno. *hoggva* 'hogge, meisle' og *rista* 'riste, risse' avløser *fá* 'male, fargelegge' (< urn. **faihijan/fāhijan*) og (*v*)*rita* 'riste, skrive' (< urn. **writan*); jf. Læborgsteinen (DR 26) i Danmark: "Anord. *hoggva* 'hauen', das das Einmeißeln bezeichnet, tritt erst im 10. Jahrhundert

auf” (Kuhn 1938, 67; se nærmere Källström 2007, 139–154).⁵ I samsvar med dette finner vi verbet gno. *berja* ‘hogge, banke [runer]’ på den norske Skollevollsteinen fra Farsund (N 213), visstnok med utfylling etter **b**-runen: **skokr b[arþi]** “Skog b(anket, dvs. hogget runene)”. Skollevollsteinen dateres til 1000 og kan ikke være mye eldre eller yngre enn det (se Schulte 2018c, 159). Med andre ord, uttrykket “å banke, hogge runer” er vel belagt i sen vikingtid (fra og med 900-tallet og oppover), mens det glimrer med sitt fravær i den eldre perioden. Jeg kan derfor ikke slutte meg til tolkning av sekvensen **lu** som imperativ “hogg!” Den støtter seg utelukkende ved rekonstruksjon og mangler direkte semantisk-leksikalske parallellbelegg. Dessuten virker den usannsynlig fra et pragmatisk, tekstlingvistisk perspektiv: *Iriolen* er vanligvis subjektet (i første person) som utfører skriveprosessen (se omtalen av *ek irilar*-innskriftene nedenfor). Hvem skulle være den som tilter *irilen* og oppfordrer ham til å riste runer?

Som jeg foreslo i mitt tidligere bidrag (Schulte 2020), foretrekker jeg å lese *ek irilar* på Rakkestadsteinen, som er en fast formel og et fast setningsledd i urnordisk. En rekke innskrifter støtter denne tolkningen, selv om lesningen av de første to runene er uklar (se rapporten i Iversen mfl. 2019). Her følger belegg på *ek erilar* og *ek irilar* (jf. Brylla 1993, 28-30; Birkmann 1995, 151-159; Grønvik 1996, 53; Imer 2015a, 114, også Iversen mfl 2019, 81):

- (1) Bratsbergspenne (KJ 16) **ēkerilar**
- (2) Järsbergstein (KJ 70) [...] **ek erilar runoR waritu**
- (3) Äskatorp- og Väsby-brakteatene (KJ 128 / IK 241,1 og 241,2) [...] **uuigar ēerilar f[a]hidu uuilald**
- (4) Rosselandstein (KJ 69) **ek wagigar irilar agilamu(n)don**
- (5) Veblungsnes fjellinnskrift (KJ 56) **ek irilar wiwila[n]**
- (6) Lindholm amulett (KJ 29) **ek erilar sawilagar ha(i)teka [...]**
- (7) Bystein (KJ 71) **ek irilar hroR aR hroR eR [...]**
- (8) Kragehul lanceskaft (KJ 27) **ek erilar asugisalas muha haite [...]**

Ek erilar-innskriften på Järsbergsteinen (KJ 70) strekker seg over fem linjer:

/// ubaR hite : harabanaR hait/// ek erilar runoR waritu

“Úfr (‘den lumske?’) heter jeg, Hrafn heter jeg. Jeg *Erilen* rister runer.”

⁵ Se Palm (1992, 211–214); Peterson (2006), under *hagg(v)al/hogg(v)a* og *rista*; dessuten Ebel (1963, 64–68).

I denne sammenhengen skal jeg kun antyde *erilaR/irilaR*-problematikken. Det er viktig, at *irilaR* nevner sitt navn (eller binavn) i mange av disse runeskriftene; dette gjelder sannsynligvis også for Rakkestadsteinen. Flere forskere drøfter *Irilens* mulige militære tilknytning (se særlig Düwel 2015, 282, 284 og Iversen mfl. 2019, 63–64, 90–93). *Irilens* navn **harabanaR** (gno. *Hrafn*) på Järsbergsteinen indikerer en krigersk kontekst; det heter for eksempel i *Krákumál*, strofe 2: *brafn óð í valblóði* “Ravnen vadde i likblod (dvs. blod av de falne krigerne)”. Semantikken til urgerm. *hrabna-understreker denne funksjonen (se Nedoma 2018, 1589):

the name stem certainly does not refer to the bird’s strength or power. However, its characteristics as a scavenger was probably relevant in onomastic regards, evoking the idea of feeding on dead warriors at the battlefield

Dillmann (2003, 542) fremhever at den norrøne mytologien, særlig Odins kult, kaster lys på en rekke urnordiske navn, blant annet **harabanaR** på Järsbergsteinen. Den “mørke fuglen” viser seg vanligvis på slagmarken og blir i Norden til *valravnen* (geng. *wæl-hrafn*), som fortærer krigernes øye og hjerte i kampen (se særlig Lukman 1958, med en grundig gjennomgang av det nordiske og gammelengelske kildematerialet). Den norrøne mytologien bekrefter denne krigerske symbolikken. Ravnen er en åtselseter, og personnavnet Ravn (urn. *HrabnaR*) symboliserer derfor krig og kamp.⁶ Krigsguden Odin er den enøyde ravneguden som sender ravnene sine ut på slagmark (jf. Lukman 1958, 134, dessuten Epple 1996). Odin, den guddommelige runemesteren, relateres også til skrift, fordi han mestrer „skriftens makt“, i særdeleshet runene (jf. Düwel 2000, 33–34). Dermed finnes det en tett relasjon mellom guden Odin, som personifiserer skriftens domene, og *irilaR*, som også verbaliserer skriveprosessen og fremhever skriftkyndigheten sin.

Det er tydelig at fle e *ek erilaR*-innskrifter, blant annet Kragehul-lansekraftet (KJ 27), også står i en krigersk kontekst og er anbrakt på våpen. Innenfor en slik tolkningsramme fremhever Mees (2003) at *irilaR/erilaR* er en militær leder (*troop commander*) som er underordnet en hærkonge (*Heerkönig*); jf. også personnavnet **harja** ‘kriger’ på Vimosekammen (KJ 26) rundt 160 e.Kr. (se diskusjonen i Imer 2015a, 115; Düwel 2015, 282, 284; også Iversen mfl. 2019, 63–64, 90–93). Selve etymologien av ordet *erilaR* støtter sannsynligvis opp under en slik tolkning, i og med at *erilaR/irilaR* kan avledes av germ. *erōn*- f. ‘kamp, strid’ (> gno. *jara* f. ‘kamp’, se NO, sp.

⁶ Se den lange rekken med belegg i den norrøne skaldediktningen: Egilsson 1913–1916, 275, under *brafn*, dessuten Beck 1970, med fokus på eddadikt.

329); *erilar* er dermed en ‘elitekriger’.⁷ Antonsen (1975, 36) derimot, mener at *erilar/irilar* kan sammenlignes med litauisk *erelis*, *arelis* ‘ørn’, lat. *orior* ‘stige opp’ og got. *airus* ‘budbringer’.⁸ Ut fra denne påståtte etymologien kan vi tolke *irilar* som en *budbringer* i en administrativ kontekst (jf. diskusjonen i Imer 2015a, 115 og Iversen mfl. 2019, 90–93). Dette fokuset kaster blant annet lys på den faste *jeg*-formelen *ek erilar/lek irilar*, og på objektet *rūnōr* på Rakkestadsteinen og Jårsbergsteinen (KJ 70) i betydning av en strategisk, hemmelig meddelelse. Flere forskere har drøftet dette intrikate problemet.⁹

Det mest interessante ordet i den leselige innskriftdelen er utvilsomt **raskaR** som fremstår som personnavn eller binavn; jf. **swarta** ‘den svarte’ på skjoldhåndtak fra Illerup ådal, **lamo** ‘den lamme’ på spennen fra Udby/Skovgårde, **gliaugir** ‘den glimøyde’ på Nebenstedt brakteat I og muligens **hnabudas**, gen. sg. til *HnabudaR, tilsvarende gno. *Hnōfuðr, den lemlestede’ på Bøsteinen (til det sterke verbet gno. *hnafa*, pret. *hnóf*, ‘hogge, skjære’; fle e slike binavn drøftes hos Brylla 1993).

I en systematisk studie av urnordiske binavn konstaterer Eva Brylla (1993, 33) at adjektiv er en rik kilde for binavn, og at det forekommer eksempler på sterk og svak bøyning; de arkaiske formene **lamo** og **swarta** er svake, mens **raskaR** på Rakkestadstein bøyes sterkt, nettopp som **wakraR** (= an. *vakr* ‘våken; flink, rask’) på Reistadsteinen (KJ 74). Brylla (1993, 33) nevner de følgende eksemplene med sterk bøyning, både substantiv og adjektiv:

godagas ‘den gode’ (Valsfjo d), **laipigar** ‘den sorgsne/farlige’ (Møgedal), **swarta** ‘den svartaktige’ (Illerup sköldhandtag I), **tAitR** ‘den glade’ (Tveito), **wakraR** ‘den vakne, raske’ (Reistad), **wagigar** ‘den som far våldsamt fram’ (Rosseland), **hagiradaR** ‘den som ger goda råd’ (Garbølle), **gliaugir** ‘den glimögde’ (Nebenstedt I), **haukoþur** ‘den höklike’ [...] (Vånga), **hnabudas** ‘den vanställd’ (Bø).

Her er det tydeligvis den positive egenskapen ‘raskhet’ som kjennetegner denne personen, dvs. *Irilen*. Det dreier seg dermed om et personnavn eller binavn *RaskaR*, som er formelt identisk med den sterke adjektivformen *raskaR*.

⁷ Se Orel 2003, 205; Mees 2003, 47–50, men mer tilbakeholdende: Bjorvand & Lindeman 2019, 593–594, under *jarl*.

⁸ Sml. Mees 2003, 47; Bengtson, 2016, 46.

⁹ Denne *erilar*-problematikken blir nærmere drøftet hos Mees 2003; Sundquist 2007, 2009 og 2015; se dessuten Düwel, 2015, særlig 274–285, med et svar til Mees (2003). Iversen mfl. (2019, 89–93) videreutvikler dette hovedfokus med tanke på *Irilens* militære lederroller i en administrativ landskapskontekst.

Det er tydelig at raskhet og fart er avgjørende aspekter ved det urnordiske ordforrådet som preger både personnavn og våpennavn. Urnordisk *RaskaR* et et nytt personnavn i denne leksikalske gruppen. Ordet tilsvarende tysk *rasch* og roten i *über-raschen*, både betydningsmessig og etymologisk, men det har en mer innfløkt ordhistorie i nordgermansk enn i vestgermansk. Gammelnorsk har svært få belegg av det tilsvarende leksemet *raskr*, mens *karskr* (med metatase) er svært hyppig. En viktig grunn til at ordet *raskr* ble avløst av andre formasjoner, ligger antakelig i selve fonotaksen: superlativ *raskstr* har en besværlig konsonantforbindelse *-skst-* som vanligvis unngås i gammelnorsk.¹⁰ Vi vet at gammelnorsk kvittet seg i stor grad med komplekse konsonantgrupper gjennom assimilasjon, dissimilasjon og konsonantbortfall (jf. Schulte 2018b). Når det gjelder etymologien, finnes det to tolkningsalternativer.

- (1) Det kan dreie seg om en avledning med *k*-suffik til roten germ. **ras-* 'bevege seg raskt, fare i veg' som vi finner i norrønt *rasa* 'fare i vei', norsk *rase* 'fare voldsomt, herje; være sint' (jf. *i rasende fart* osv.).¹¹
- (2) Ellers blir det tolket som en *ska*-avledning med den indoeuropeiske roten **reth-* 'å løpe'.¹²

Vi slår fast at urnordisk *raskaR* blir rekonstruert enten som urgerm. **rad-ska-* [**rad̥-ska-*] eller **ras-ka-*. Betydningsmessig er dette leksemet best bevart og utviklet i vestgermansk (tysk *rasch*) og assosieres med fart og bevegelse, jf. middelnederlandsk *rasch*, nederlandsk *ras*, engelsk *rash* 'hastig, brå', gammelhøytysk *rask*, *reski* 'rask, kvikk', *rasko* adv. 'heftig, livlig' og tysk *rasch*.

Vi konkluderer med at *raskaR* (personnavnet **raskaR** på Rakkestadsteinen) er et felles nordvestgermansk leksemet **raska-* 'rørig, kvikk' (jf. Iversen mfl. 2019, 74). Semantisk er dette ord sammenlignbar med **wagnijo** på Vimose, og mest sannsynlig også med ***wagar** (dativ et. **wage**) på Opedalsteinen (KJ 76), **wagigar** på Rosselandsteinen (KJ 69), dessuten **wakraR** på Reistadsteinen, **haraR aR** på Eidsvågsteinen (KJ 92), **hraR aR** på Røsteinen (KJ 73) og **hroR aR** på Bysteinen (KJ 71; germ. **hrōz-/hraz-* med to ulike avlydstrinn). Urnordisk *raskaR* er nærmest beslektet med tysk *rasch* og det sammensatte verbet *über-raschen* (og det tilsvarende norske import-

¹⁰ Et eksempel på denne superlativ er DN II, 461¹⁷: *bjóðom vér [at þér] farir suðr til landsendann til ríkissins, verju þet rasksta sem þér kunnor* (se også Fritzner III 1896, sp. 39a).

¹¹ Se Falk & Torp 1903–1906 II, sp. 96; dessuten Bjorvand & Lindeman 2019, 941.

¹² Se Kluge 1995, sp. 667b; Heidermanns 1993, s. 304–305 og 693–694; dessuten Paul 2002, sp. 780a.

ordet fra middelnedertysk *overraske*) som opprinnelig var et militært uttrykk: “å overtreffe i raskhet, væ e raskere enn noen”.¹³

Oppsummering

Jeg oppsummerer de vesentlige resultatene i denne undersøkelsen av den nyfunne Rakkestadsteinen, med utgangspunkt i Iversen mfl. (2019)

1. Ifølge min tolkning representerer A-linjen en syntaktisk enhet med ellipse av verbet. En bøydd form av **writan*, ‘riste, skrive’, **wurkijan* ‘lage’, **faihijan/fāhijan* ‘male, skrive’ eller eventuelt **talgijan* ‘risse, skjære’ er da underforstått (jf. den forkortede setningen på Barmensteinen **ek þirbijar ru**). Denne syntaktiske tolkningen støttes ved noen andre innskrifter på runesteiner. Sammenlign særlig de fi e antakelig uavhengige radene på Hogganviksteinen, som hver utgjør en enhet (jf. Schulte 2011b; 2013). – Et alternativ kunne rent teoretisk være å lese sekvensen **faū** på slutten av linje 2 som dette manglende verbet og tolke det som synkopert form (med i-omlyd) av urnordisk **faihiju* ‘jeg maler, skriver’ (1.pers.sg. ind. presens). Problemet er imidlertid at **fahi** < **faihiju* er velbelagt (se Noleby KJ 67 og Åsum KJ 131), og at Rakkestad ikke viser spor av synkopen (jf. Schulte 2020).
2. Sekvensen *ek erilarR* eller *ek irilarR* bør tolkes som en fast formel (jf. Grønvik 1996, 52–53) som realiseres grafisk med ulike ligaturer (binde-runer) hvor k blir enten integrert i **e**-runen eller etterhengt; se Schulte (2020) og ovenfor.
3. Lesning og tolkning av de første to runene som **!u**, *lū*, imperativ til et urnordisk svakt verb **lūan* ‘hogge’ (omdannet fra et germansk primærverb) ville være mer plausibel, dersom denne lesningen hadde vært tydelig bekreftet.
4. Bidraget argumenterer for at *irilarR* er en elitekriger/militær leder og kultfunksjonær (om *Irilens* funksjon som militær leder se Mees 2003; dessuten Düwel 2015; Iversen mfl. 2019). En av hans fremste egenskaper er ‘raskhet’, noe som tydeligvis kommer frem i det urnordiske ordforrådet, særlig i de urnordiske personnavnene knyttet til irilen (se ovenfor).

¹³ Sml. Kluge 1995, sp. 844b; Paul 2002, sp. 1043b.

Litteraturliste

Kilder og forkortelser

Danske runeindskrifter. Database. Københavns Universitet, Nationalmuseet, København Universitet. URL: <http://runer.ku.dk/AdvSearch.aspx> (åpnet: 11.03.2019).

DR [med innskriftnummer] = L. Jacobsen og E. Moltke, under medvirkning av A. Bæksted og K. M. Nielsen. *Danmarks runeindskrifter*. Bd. 1–4. København, Munksgaard, 1941–1942.

IK [med innskriftnummer] = M. Axboe, K. Düwel, K. Hauck og L.v. Padberg. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Ikonographischer Katalog*, 1–3. München, Fink, 1985–1989.

KJ [med innskriftnummer] = W. Krause & H. Jankuhn 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*, I. Text. Göttingen, Vandenhoeck, Ruprecht, 1966.

Litteratur

Antonsen, E.H. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen, Niemeyer, 1975.

Axboe, M. og Källström, M. Guldbrakteater fra Trollhättan – 1844 og 2009. *Fornvännen*, 2013, bind 108, 153–171.

Beck, H. Die Tiere der Jagd und Walstatt in den eddischen Liedern. *Das Tier in der Dichtung*. Red. U. Schwab. Heidelberg, Winter, 1970, 55–73.

Bengtson, J.D. *Iarl and Iormun-: Arya- and Aryaman-: A Study in Indo-European Comparative Mythology*. *Comparative Mythology*, 2016, bind 2, del 1, 33–67.

Birkmann, T. *Von Ågedal bis Malt. Die skandinavischen Runeninschriften vom Ende des 5. bis Ende des 9. Jahrhunderts*. Berlin, De Gruyter, 1995.

Bjorvand, H. og Lindeman, F.O. *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. 3. utgave. Oslo, Novus, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 2019.

Brylla, E. Binamn i de urnordiska runinskrifterna. *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991*, 27–37. Red. L. Peterson. Uppsala, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 1993.

Dillmann, F.-X. Runenmeister. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (2. utg.), 25, 537–546. Red. H. Beck et al. Berlin, De Gruyter, 2003.

Düwel, K. og Ebel, E. Jarl. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*

- (2. utg.), 16, 29–34. Red. H. Beck et al. Berlin, De Gruyter, 2000.
- Düwel, K. Runenkenntnis als Oberschichtenmerkmale (mit besonderer Berücksichtigung methodischer Aspekte). Red. O. Grimm, A. Pesch. *Archäologie und Runen. Fallstudien zu Inschriften im älteren Futhark*. Kiel, Hamburg, Wachholtz, Murmann Publishers, 2015, 265–290.
- Ebel, E. *Die Terminologie der Runentechnik*. Dissertation, Universität Göttingen, 1963.
- Egilsson, S. *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. Forøget og påny udgivet ved Finnur Jónsson. København, Møller, 1913–1916.
- Epple, W. *Rabenvögel: Göttervögel – Galgenvögel. Ein Plädoyer im Rabenvogelstreit*. Karlsruhe, Braun, 1996.
- Falk, H. og Torp, A. *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Kristiania, Aschehoug, 1903–1906.
- Fritzner, J. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Bd. 1-3: Kristiania, 1886–1896. Bd. 4: Rettelser och tillegg. Med Finn Hødnebo. Oslo, 1972.
- Glørstad, Z.T., Johansson, J. og Stylegar, F.-A. Minnelund og monument. Runesteinen på Hogganvik, Mandal, Vest-Agder. *Viking*, 2011, 74, 9–24.
- Grønvik, O. Runeinnskriften fra Eikeland på Jæren. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 1976, bind 30, 133–190.
- Grønvik, O. *Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra førkristen tid i Norden*. Oslo, Universitetsforlaget, 1996.
- Heidermanns, F. *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive*. Berlin, De Gruyter, 1993.
- Høst, G. *Runer. Våre eldste norske runeinnskrifter*. Oslo, Aschehoug, 1976.
- Imer, L.M. *Jernalderens runeindskrifter i Norden. Kronologi og kontekst Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 2013. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 2015a.
- Imer, L.M. *Jernalderens runeindskrifter i Norden. Katalog. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 2014. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, 2015b.
- Iversen, F., Kjesrud, K., Bjorvand, H., Kimball, J.J.L. og Gundersen, S.M. Irilen på Øverby i Vingulmark. *Viking*, 82, 2019, 63–98.
- Källström, M. *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Doktoravhandling. Stockholm, Stockholms universitet, 2007.
- Kluge, F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 23. utg. Berlin, De Gruyter, 1995.

- Knirk, J. Hogganvik-innskriften: en hard runologisk nøtt. *Viking*, 2011, bind 74, 25–39.
- Krause, W. *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg, Winter, 1971.
- Krause, W. og Jankuhn, H. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*, 1. Göttingen, Vandenhoeck, Ruprecht, 1966.
- Kroonen, G. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden, Brill, 2013.
- Kuhn, H. Das Zeugnis der Sprache über Alter und Ursprung der Runenschrift. Red. K. H. Schlottig, *Beiträge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft*. [Festschrift für Gustav Neckel]. Leipzig, Harrasowitz, 1938, 54–73.
- Kusmenko, J. Was bedeuten die Runen **rmþi** in der Runeninschrift auf dem Stein von By? *Die Faszination des Verborgenen und seine Entschlüsselung – Rāði sār kunni. Beiträge zur Runologie, skandinavistischen Mediävistik und germanischen Sprachwissenschaft*, 243–259. Red. J. Krüger et al. Berlin, De Gruyter, 2017.
- Lindeman, F.O. *Les Origines Indo-européennes de la “Verschärfung” Germanique. Étude comparative*. Oslo, Universitetsforlaget, 1964.
- Lukman, N. The Raven Banner and the Changing Ravens. A Viking Miracle from Carolingian Court Poetry to Saga and Arthurian Romance. *Classica et Mediaevalia. Revue Danoise de Philologie et d’Histoire* 1958, bind 19, 133–151.
- MacLeod, M. *Bind-runes. An Investigation of Ligatures in Runic Epigraphy*. Uppsala, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2002.
- MacLeod, M. Ligatures in Early Runic and Roman Inscriptions. *Runes and their Secrets. Studies in Runology*, 183–199. Red. M. Stoklund et al. Copenhagen, Tusculanum, 2006.
- Marstrander, C.J.S. *Rosslandssteinen*. Bergen, Grieg, 1951.
- Mees, B. Runic **erilaR**. *NOWELE*, 2003, bind 42, 41–68.
- Norland, F. Fant 1600 år gammel runestein i Rakkestad. *Østfold Fylkeskommune. Nyheter*, 9.10.2018. URL: <https://www.ostfoldfk.no/nyheter/fant-1600-ar-gammel-runestein-i-rakkestad.103539.aspx> (åpnet: 11.01.2019).
- Nedoma, R. Germanic personal names before AD 1000 and their elements referring to birds of prey. With an emphasis upon the runic inscription in the eastern Swedish Vallentuna-Rickeby burial. *Raptor and Human – Falconry and Bird Symbolism throughout the Millennia on a Global Scale*, 1583–1602. Red. K.-H. Gersmann og O. Grimm. Kiel og Hamburg, Murmann, 2018.

- Orel, V. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden, Brill, 2003.
- Palm, R. *Runor och regionalitet. Studier av variation i de nordiska minneinskrifterna*. Runrön 7. Uppsala, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 1992.
- Paul, H. *Deutsches Wörterbuch. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*. 10. überarbeitete und erweiterte Auflage. Tübingen, Niemeyer, 2002.
- Persson, C.P. Sensasjonell runestein funnet i Østfold. *Forskning.no*, 4.12.2018. URL: <https://forskning.no/arkeologi-samfunn/sensasjonell-runestein-funnet-i-ostfold/1265780> (åpnet: 11.03.2019).
- Peterson, L. *Svenskt runordsregister, tredje, reviderade upplagan*. Uppsala, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2006. URL: <http://www.rattsatt.com/rundata/Runordsregister.pdf> (åpnet: 11.03.2019).
- Schulte, M. Methodische Überlegungen zum Lexikon des Urnordischen. *Modalität und mehr. Modality and more*. Red. H. Vater og O. Letnes. Trier, Wissenschaftlicher Verlag, 2001, 166–177.
- Schulte, M. The development of Proto-Nordic lexicon. *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, 1. Red. O. Bandle et al. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2002, 657–664.
- Schulte, M. Runene på Hogganvik-stenen ved Mandal. En runologisk og lingvistisk kommentar. *Agder Vitenskapsakademi Årbok*, 2010, 48–65.
- Schulte, M. Die sprachliche Deutung der Hogganvik-Inschrift. Ergänzungen zum vorläufigen Bericht. *THI TIMIT LOF. Festschrift für Arend Quak zum 65. Geburtstag*. Red. G. Kroonen et al. Amsterdam, New York, Rodopi, 2011a, 57–68.
- Schulte, M. Hogganvik, Runendenkmal. § 1. Runologisches. § 2. Lexikalisches und Namenkundliches. *Reference Global – Germanische Altertumskunde Online*. Red. H. Beck et al. Berlin & Boston, Walter de Gruyter, 2011b. DOI:10.1515/GAO_2.
- Schulte, M. The Norwegian Hogganvik stone as an emblem of social status and identity. *Across the Sólundarhaf: Connections between Scotland and the Nordic World. Selected Papers from the Inaugural St. Magnus Conference 2011*. Red. A. Sanmark & A. Somerville. *Journal of the North Atlantic*, 2013 [special volume] 4, 120–128.
- Schulte, M. *Urnordisch. Eine Einführung*. Wien, Praesens, 2018a.
- Schulte, M. Den eldste tiden (-700). *Norsk språkhistorie, NSH IV: Tidslinjer*. Red. A. Nesse og H. Sandøy. Oslo, Novus, 2018b, 51–117.

- Schulte, M. Vikingtiden (700–1050). *Norsk språkhistorie, NSH IV: Tidslinjer*. Red. A. Nesse og H. Sandøy. Oslo, Novus, 2018c, 119–196.
- Schulte, M. Ällerstad [Ellestad], Runendenkmal. In: *Germanische Altertumskunde Online* (GAO). Red. Heinrich Beck et al. Berlin, Boston, 2019. URL: GAO.2015.0026, besøkt: 11.11.2019.
- Schulte, M. Raskhet i de eldre runeinnskrifter. En runologisk og lingvistisk kommentar til den nyfunne Rakkestadsteinen fra Øverby i Østfold. *Scandinavian Philology*, 2020, bind 17, 72–95.
- Sundqvist, O. Kultledare i fornskandinavisk religion. Uppsala, Uppsala universitet, 2007.
- Sundqvist, O. Urnordiska *erilaR* – en tidig kultledare i sydvästra Skandinavien. *Järnaldrens rituella platser*. Red. Anne Carlie. Halmstad, Kulturmiljö Halland, 2009, 299–316.
- Sundqvist, O. Contributions of the oldest runic inscriptions to the reconstruction of ancient Scandinavian religion. Some methodological reflections with reference to an example of the phenomenological category of ‘ritual specialist’. *Archäologie und Runen. Fallstudien zu Inschriften im älteren Futhark*. Red. O. Grimm & A. Pesch. Kiel, Hamburg, Wachholtz, Murmann Publishers, 2015, 121–143.
- Tarsi, M. Lat. *scribere* in Germanic. *NOWELE*, 2019, bind 72, del 1, 42–59.

Markering av Ernst Håkon Jahrs avgang som preeses

9. mai 2019

Ernst Håkon Jahr og May-Brith Ohman Nielsen.

Markering av Ernst Håkon Jahrs avgang som preses i Akademiet

Professor Ernst Håkon Jahr gikk av som preses på årsmøtet i Akademiet 25. april. Han hadde da vært preses siden 2002, da det tidligere Agder Akademi ble reetablert som et moderne vitenskapsakademi. Professor May-Brith Ohman Nielsen ble valgt til ny preses.

Akademiet markerte Jahrs avgang med et arrangement og middag i Lilletunstova på UiA 9. mai 2019.

Den nyvalgte preses May-Brith Ohman Nielsen ønsket velkommen. Professor Robin André Rolfhamre bidrog med musikalske innslag.

May-Brith Ohman Nielsen

Takketale til Ernst Håkon Jahr ved markeringen av skiftet av preses

Kjære Ernst Håkon.

På vegne av Agder Vitenskapsakademi vil jeg takke deg varmt for din store innsats som preses i akademiet over hele 17 år. Vi kan ikke få takket deg nok. Du har i din lange tid som preses ikke bare ledet virksomheten i en ferdig etablert organisasjon, du har *bygget* selve organisasjonen, slik vi kjenner den i dag. Fra det gamle Agder Akademi, som var et allment folkeakademi, og som hadde gått i en langvarig, kanskje evigvarende, dvale, ble det bygget opp et moderne vitenskapsakademi, det Agder Vitenskapsakademi vi kjenner i dag. Dette har du ikke gjort alene. Akademisekretærer, styret, stab og en rekke andre har vært viktige bidragsytere til utviklingen av både organisasjon og innhold. Men, det hadde ikke skjedd uten deg. Agder Vitenskapsakademi er som ide og i sine former ditt verk. Mange kan bygge organisasjoner, men få kan bygge et vitenskapsakademi.

Den organisasjonen Agder Vitenskapsakademi fremstår som i dag, speiler derfor i høy grad det som har vært din visjon og vilje, din brede akademiske og organisatoriske erfaring, dine vide vitenskapelige interesser, din

bakgrunn i andre vitenskapsakademier og ditt store kontaktnett i samfunnet. Alt dette vil vi takke deg for.

Din lange tid som preses handler både om ditt langvarige engasjement og innsats, men også om din ansvarsfølelse for det du bygger opp og setter i gang og de verv du påtar deg. Du ville således lede vitenskapsakademiet ”gjennom etableringsfasen”, slik du sa det, til organisasjonen og dens virksomhet, tyngde og tradisjon, var klar for en ny fase.

Det syntes du nå. Tida er kommet for at noen andre tar Agder Vitenskapsakademi videre. Vi skal lede akademiet videre på basis av det som ble skapt og utviklet i ”din tid” og med visshet om at du alltid er raust tilgjengelig for å dele dine erfaringer.

Takk for din visjon fra 2002 om at regionen Agder og dens akademiske liv og institusjoner trengte et vitenskapsakademi, men ikke et regionalt akademi, derimot et akademi med medlemmer både fra Agder, resten av Norge og fra andre land. Takk for din vilje til å forfølge denne visjonen og din evne til å omsette den i praktisk institusjonsbygging. Du har bygget institusjoner både før og parallelt med at du bygget opp AVA. Takk for at du har gjort din brede erfaring med akademia og akademiske organisasjoner tilgjengelig for vitenskapsakademiet og anvendt denne for akademiets beste.

Takk for din brede faglige interesse og kunnskapssyn. Du insisterte fra starten av på at AVA skulle være et akademi for alle vitenskaper og også for personer som hadde utmerket seg innen ulike kunstarter. Det har vi blitt. Medlemmene vi har i dag, og de arrangementer AVA har hatt og vært involvert i i din tid som preses, vitner om dette. Takk for at du har brakt mennesker fra ulike vitenskaper sammen.

Takk for ditt engasjerte arbeid med regionens vitenskaps- og lærdomshistorie slik den har fremkommet i akademiets foredragsserie *Agderforskere før HiA* og i dine egne mange publikasjoner, foredrag og andre bidrag. Dette arbeidet har bokstavelig talt skapt historie gjennom å avdekke, nyfortolke og bevisstgjøre om de rike vitenskaps- og kunnskapstradisjonene i regionen og deres plass i nasjonal og internasjonal sammenheng.

Takk for at du med din solide bakgrunn i andre vitenskapsakademier ikke tenkte at disse vitenskapsakademiene var ”nok for deg”, men at du brukte denne erfaringen til å bygge opp et vitenskapsakademisk fellesskap som hadde det meste av sin aktivitet i den regionen mange av oss lever og arbeider i, og slik la grunnlag for et fellesskap som knytter vitenskapsfolk i regionen og omverdenen sammen på tvers av fag. At du har bygget gode kontakter gjennom utvekslinger med de andre vitenskapsakademier i Norge og Norden er svært betydningsfullt for AVA.

Takk for at du har delt ditt brede kontaktnett og oppfordret andre til å involvere sine kolleger og kontakter i akademiets arbeid og som medlemmer. Selv om det er vanskelig å bli medlem i et vitenskapsakademi, det krever betydelige akademiske meritter over tid og en omfattende innvelgelsesprosess, så har AVA hatt en rekke aktiviteter som er allment tilgjengelig for interesserte. Ditt brede nettverk innenfor samfunnsliv og organisasjoner har du også brukt for å bygge kontaktflater mellom disse og vitenskapsakademiet. Dette er viktig fordi at selv om vitenskapsakademi skal fremme vitenskapen, så er vitenskap en viktig del av samfunnet og bør være i interaksjon med samfunnet på mange plan. Takk for at du har bidratt til å synliggjøre og skape forståelse for dette gjennom akademiets praksiser og aktive nettverksbygging utad.

Takk for inspirasjon, for oppmuntringer og for at du har brukt så mye av din tid på å bygge fundamentet for et vitenskapelig fellesskap. Selv setter jeg også stor pris på at du eksplisitt har oppfordret meg og dine andre etterkommere i styret og medlemsmassen til nytenking og videreutvikling av akademiet innenfor rammene av AVA sin virksomhet. Virksomheten har tre sider: det organisatoriske, det vitenskapelige og det sosiale. I respons til din oppfordring vil jeg som ny preses, sammen med styret og akademisekretæren, arbeide for at AVAs organisatoriske sider blir mer tidsmessige, i den forstand at de speiler og styrker organisasjonen og medlemsmassen slik

Tidligere preses Ernst Håkon Jahr, preses May-Brith Ohman Nielsen og akademisekretær Ragnar Thygesen.

den er *i dag*, etter din 17 år lange oppbyggingsperiode, til et moderne vitenskapsakademi. I tråd med denne transformasjonen vil vi strebe mot at den vitenskapelige siden fremstår som enda mer vitenskapsfokusert og orientert mot vitenskapsutøvelsen, og at den sosiale siden blir enda mer sosial.

Kjære Ernst Håkon, vi vet du vil fortsette å bidra til dette, men på andre måter enn før, og vi er evig takknemlige for din innsats. Det fine portrettet av deg, som er under arbeid, vil bli presentert på årsfesten i oktober, når det blir overrakt fra kunstneren til AVA. Imens vil vi gi deg vår varmeste hyllest og samstemte skål. – Takk.

Frank Reichert, rektor UiA (videohilsen)

Kjære Ernst Håkon.

Tusen, tusen takk for at du gjorde oss til et universitet. Uten din hjelp hadde vi aldri kommet så langt. Og igjen en stor takk for at du har bygd opp vårt vitenskapsakademi i Agder til et internasjonalt anerkjent vitenskapsakademi. Det er helt fantastisk hvilken energi og kompetanse du har lagt ned i alle de oppgaver du har tatt på deg. Takk for innsatsen og lykke til i framtiden.

Sunniva Whittaker, rektor electa UiA (videohilsen)

Kjære Ernst Håkon.

Jeg er lei meg for at jeg ikke kunne være til stede på denne markeringen av at du nå går av som preses i Agder Vitenskapsakademi. Jeg har lest talen du skrev i 2002 i anledning 40-årsjubileet for Agder Akademi og starten som vitenskapsakademi. Da la du veldig stor vekt på at det var viktig å revitalisere akademiet og ha en rekke aktiviteter og styrke medlemsmassen, særlig da blant de yngre. Jeg har sett på medlemsstatistikkene at det har blitt en ganske formidabel økning i antall medlemmer. Jeg ser at du har gjort en stor jobb i tiden du har vært preses. Nå skal du levere stafettpinnen over til din kollega professor May-Brith Ohman Nielsen, og jeg er helt sikker på at hun kommer til å fortsette det gode arbeidet i samme ånd.

Tor A. Aagedal, høgskoledirektør/universitetsdirektør HiA/UiA 1998–2015

Kjære Ernst Håkon.

Min oppsummering av deg er enkel: Rett mann på rett sted til rett tid.

Første gang på rett sted var som dommeren i tre sesonger i NRK-serien «Har det på tunga». Du bidro sterkt til at TV-programmet ble interessant å se på.

Andre gang var som rektor ved HiA. Motstanden mot nye universiteter hadde bred støtte, også i departementet. Det ble foreslått å vanne ut universitetskravene, slik at vi ville få A- og B-universiteter. Ernst Håkon bidro sterkt til at dette ikke skjedde.

I møte med NOKUT var Ernst Håkon rett mann. Han lente seg ikke tilbake og ventet på komiterapportene, han minnet dem om mandatene og foret dem med informasjon, slik at det skulle bli vanskelig å si nei.

Ernst Håkon var ikke bare opptatt av universitetsbyggingen. Han anså også akademibyggning som en viktig oppgave, og brukte sine organisatoriske evner og akademiske bekjentskaper i inn- og utland, med resultat at Agder Vitenskapsakademi ble stiftet i 2002. Neppe noen andre kunne gjort den jobben.

Som kollega var du fin, vi fikk raskt en god arbeidsdeling. Du var en dyktig møteleder som respekterte alle styremedlemmene, også de som kunne være kvasse i motinnlegg.

Jeg vil takke deg for alle gangene du har vært på rett plass til rett tid. Og for et godt og tillitsfullt samarbeid gjennom dine år som rektor og som preses.

Leiv Storesletten, professor emeritus, styremedlem i AVA 2002–2012, visepreses 2011–2015

Agder Akademi, grunnlagt i 1962, hadde som oppgave å auka interessa for vitskap og bidra til løysing av vitskaplege problem i kultur- og næringsliv i Agderfylka. Etter nokre aktive år med Halvor Vegard Hauge som preses, gjekk Akademiet inn i ein dvaletilstand.

Dvaletilstanden heldt fram til byrjinga av 2002. Då tok sekretæren, Tho Einar Hanisch, kontakt med rektor for Høgskolen i Agder, Ernst Håkon Jahr. Han viste seg å vera den rette mannen til å gjenreisa Agder Akademi til eit levedyktig og livskraftig vitskapsakademi. Han var ein velrenommert språkforskar, hadde i tillegg mykje administrativ erfaring og eit stort fagleg

nettverk innan akademia, både i Noreg og i andre nordiske land. Dessutan hadde han det mot og den gründar-innstilling som trongst.

Vi veit korleis det gjekk. Agder Vitskapsakademi vart grunnlagt i 2002, med nytt styre og med Ernst Håkon som preses. Institusjonen har frå starten og fram til i dag vore det aktive og livskraftige vitskapsakademi som vi berre kunne drøyma om. Arkitekten og drivkrafta har i første rekkje vore Ernst Håkon Jahr, optimistisk, kreativ og internasjonalt orientert som han er. Han fortener stor takk og ære for sin store og fruktbare innsats.

Thor Einar Hanisch, akademisekretær AVA 2002–2012

Kjære Ernst Håkon.

Når du fant å ville gå av som Preses for vårt kjære Agder Vitenskapsakademi, var det til stor overraskelse for meg og sikkert for mange akademikolleger. I den grad har du preget AVA at i manges bevissthet var – og er – du og akademiet tilnærmet ett. I tråd med slik din ridderkollega Halvard Vegard Hauge preget det fra 1962 av. Han inviterte en rekke fremragende sørlendinger til å stifte sitt og vårt Agder Akademi. Du inspirerte fremragende menn og kvinner fra Norge, Norden og Europa til å komme til oss og bidra til å utvikle og legitimere ditt og vårt for en ny tid. Hauge lanserte universitetssaken, du og vi førte den fram til takeoff. Hauges visjon ble din realitet, nemlig et UiA med tilhørende herligheter, som Handelshøyskole og Teknisk høyskole, og så mye mer. Foran deg i rektorløypa gikk Knut Brautaset, også AVAs første æresmedlem, etter deg Torunn Lauvdal og Frank Reichert. Suverene tilretteleggere som direktørene Oddvar Haugland, Tor A. Aagedal og Seunn Smith-Tønnessen skal heller ikke glemmes. Som dine rektor- og direktørkolleger har du, på utmerket vis, som universitetsbygger og som akademibygger, vist at team i tospann er best. Derfor har samarbeidet med meg som akademisekretær alltid vært så godt.

Det ble Sørlandets lykke at Hauge og du kom til Agder, så og vant. Det kan jeg si selv om jeg selv mente og fortsatt mener at vi greit kunne ha håndtert en universitetsfusjon med Telemark først og Rogaland etterpå, skapt et Sørnorsk Universitet a la Det sydsvenske og Det syddanske, med hovedkampus her, og fått Universitetssykehuset som sykehusdirektør Jan Roger Olsen arbeidet for, men falt på. Kort sagt fulgt NTNUs dristige og fremsynte eksempel. Et NTNU som med sin store portefølje nå ser ut til å trekke de fleste av mine og Kirstens barnebarn til seg. Den bragden ville

ikke vært mer utopisk enn den bragden Hauge og du klarte på langt skrinere akademijord. Når jeg sier at det var et lykketreff for akademiet at først Hauge kom, mot alle odds, og siden du Ernst Håkon, er det først og fremst fordi jeg ikke tror noen andre kunne ha båret fram en så kraftfull akademivisjon, kombinert med mange andre gode visjoner. Visjoner som det fører for langt å komme inn på her i Lilletunstova 9. mai 2019 innenfor fi e minutters taletid.

Om lag tre uker før Hauge gikk bort, spaserte han på Lundsbroen «Stiftamtman Thygesons Minde» her i Kristiansand, og jeg hoppet av sykkel og gikk med han som før. Da gav han uttrykk for at Universitetet nok ville komme, men hvordan skulle det gå med hans andre hjertebarn, Akademiet? Jeg gjentok mitt løfte fra tidligere, da jeg var Agder Akademis akademisekretær, om å gjøre hva jeg kunne for å revitalisere det, nå som jeg igjen var kommet tilbake til Sørlandet etter åtte år i Oslo og Bergen, i posisjon som regional høyskoledirektør her. Da han gikk bort, skrev jeg minneord om han og sørget for å få tak i fle e av hans etterlatte papirer, også fra hans etterlatte. Lykketreffet var ene og alene du, Ernst Håkon, som tok opp akademiarven etter Hauge. Ja, økte den ved å skape et Vitenskapsakademi som nå nyter respekt i og utenfor landets grenser. Nå er det så flott at AVA og vi, dine akademikolleger, har fått en så inspirerende og dyktig vitenskapskvinne, som du er May-Brith, som vår nye Preses. Ingen er bedre egnet enn du til å føre akademiarven videre. Nå om dagen møter vi deg på TVAgder i historiske serier som gleder oss sørlendinger langt inn til margin. Stor takk til deg, Ernst Håkon, for en unik innsats og godt vennskap og et varmt velkommen til deg, May-Brith, ved denne sjeldne milepelen i akademiets historie. Måtte stafettspinnen bli lettere å bære videre ut i dagens pluralistiske samfunn. Samfunn som ikke alltid verdsetter traderte verdier og organer høyt nok!

Marit Aamodt Nielsen, styremedlem AVA, viserektor UiA 2007–2015

Agder Akademi var blitt etablert som et folkeakademi i 1962, med rektor Halvor Vegard Hauge som den fremste drivende kraft. Universitetskomiteen for Sørlandet var et av akademiets viktigste anliggender. Det skulle ta 45 år før landsdelen fikk sitt eget universitet, rett etter at du hadde gått av som rektor.

Vi vil her i dag takke deg for den store arbeidsinnsatsen du la ned for å reetablere Agder Vitenskapsakademi – og deretter ved å styre det entusias-

tisk, men med fast hånd i 17 år. Det må stor grad av selvtilit i tillegg til arbeidskraft og pågangsmot til for å møte de store på hjemmebane. Det virker som du er født på denne hjemmebanen.

Du har et eksepsjonelt stort internasjonalt nettverk og har ved etableringen av akademiet bidratt til å sette Agder og vårt universitet på kartet nasjonalt og internasjonalt.

Fra dine år som preses kunne jeg har trukket fram mange viktige programinnslag. Her vil jeg spesielt nevne foredragene om vitenskapskvinner og -menn fra Agder. Denne programposten har bidratt til å heve bevisstheten om at vi ikke er det mørke fastland i skyggen av de mer etablerte akademiske sentra i vårt land, men faktisk har fostret størrelser av internasjonal kaliber.

Så tusen takk, Ernst Håkon, for 17 år med fremragende ledelse av Agder Vitenskapsakademi.

Marit Aamodt Nielsen holder tale. Rundt bordet fra venstre: Ordfører Harald Furre, styremedlem Margrethe Wold, tidligere visepreses Leiv Storesletten og leder av NTVA's Agder-avdeling Tor Inge Waag.

Jose Julio Gonzalez, professor emeritus

Et akademi (gresk akademeia) er en forening til støtte for vitenskap eller kunst.

Navnet stammer fra Platons skole for filosofi og læring i Athen. Skolen lå i nærheten av et tempel som etter tradisjonen var oppkalt etter helten Akademos. Navnet på tempelet kom også til å betegne Platons skole.

Dioskurene (Cator og Pollux) ville straffe Athen. Akademos reddet Athen fra ødeleggelse.

Athen ble visstnok nevnt etter gudinnen Athene, som var beskytter av vevkunsten og andre håndverk samt av visdom. Athen var berømt for alt dette, ikke minst for visdom, noe de mange ugler i Athen vitnet om. (Ugler var symboler for visdom og klokhet.)

Da finner vi en parallell mellom helten Akademos og paret Ernst Håkon Jahr/Thor Einar Hanisch. De reddet Agder Akademi fra, om ikke ødeleggelse, så å forbli i en tilstand av letargi. Ved å etablere Agder Vitenskapsakademi revitaliserte de Agder Akademi den 27. oktober 2002. Det var et lite mirakel.

Å møtes for å høre på foredrag er dagligkost for professorer. Hva er det som gjør et vitenskapsakademi spesielt?

Et vitenskapsakademi har røtter i idealet fra Antikken: det dyrket filosofer og filosofen. Filosofi står for «kjærlighet til visdom» og en filosof søkte visdom om alt. Det ble ikke skilt mellom matematikk, språk og teknikk – alt som krevde tanker og innsikt var like verdt, og en filosof måtte streve etter å ha kunnskap om alt.

Kunnskap om alt er ikke lenger mulig, men interesse om alt er det. Og det er det som er spesielt med akademiets medlemmer. Hør her på eksempler på AVAs foredrag som indikasjoner hva alt de er interessert i:

Samuel Pufendorf – Den moderne økonomiens bestefar?

Navigating neural landscapes

General Oscar Wergeland og hans hus på Gimlemoen

Fra rock til barock – som visstnok viser at barokk oppsto fra rock ved å
snu tidens strøm

«Jesus helbreder en syk ved Bethesda dam»

Tarmfloraens fysiologiske betydning

Når det gjelder foredrag, nå som May-Britt Ohman Nielsen leder akademiet: Jeg foreslår et foredrag om Rafaels vidunderlige fresko om Platons

akademi, kjent som «Scuola di Atene», som befinner seg i Stanza della Segnatura i Vatikanpalasset.

Jeg konkluderer med dette bidraget til allmennvisdom: «Akademiets medlemmer er interesserte mennesker. Interesserte mennesker er interessante mennesker.»

Et festmåltid – typisk ved konferanser – er en belønning for at man har hørt på masse foredrag av professorer som ikke kan holde et interessant foredrag (med få unntagelser).

Måltidene etter Agder Vitenskapsakademiets møter er ikke en belønning, men en kulminasjon av å være sammen om noe interessant med interessante mennesker.

Det er i stor grad Ernst Håkons fortjeneste å ha revitalisert Agder Akademi og ha ledet Agder Vitenskapsakademi med klokskap og engasjement. I mange år ble han støttet av forhenværende akademisekretær Thor Einar Hanisch med stort engasjement og kloke løsninger.

Jeg er og forblir evig takknemlig til Agder Vitenskapsakademi for at jeg har kunnet bli med på ferden, noe jeg gjør kjent for all verden, med dette innlegget.

Jan Kløvstad, sekretær i Nemnda for markering av Andreas Faye

Takk for at du både som rektor ved universitetet vårt og som preses i vitenskapsakademiet har løfta fram Holt seminar. På Universitetet i Agders aller første dag, 1. september 2007, heiste du flagget til topps på Holt, der universitetets vogge stod. Saman med Øyvind Bjorvatn trekte du linjene frå 2. september 1839 – Holt seminars første dag – til Universitetets første dag. I fjor stod du i spissen for 200-årsjubileet for «Skolemesternes konge», Andreas M. Feragen – og gav ut ein stor biografi om han. Nå leiar du arbeidet fram mot 180-årsjubileet for Holt seminar til hausten og skriv biografi om Andreas Faye, som grunnla Holt seminar. På vegner av ordførar Jan Dukene i Tvedestrand og mange aust i det som heldigvis snart blir eit samla Agder, vil eg takke varmt for alt det gode arbeidet du gjer, – også for oss.

Hilsener fra andre vitenskapsakademier

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

Ida Bull, Preses (videohilsen)

Kjære Ernst Håkon!

Jeg vil gjerne komme med en hilsen til deg nå når du går av som preses etter mange år.

Jeg har hatt gleden av å besøke Agder Vitenskapsakademi et par ganger mens jeg har vært preses, og ser at akademiet trives under Ernst Håkons ledelse. Det er også imponerende hvor godt forbindelsene med andre akademier ivaretas i Agder.

DKNVS har lenge hatt et godt forhold til Agder Vitenskapsakademi og ikke minst til Ernst Håkon, som også er et trofast medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Vi setter stor pris på de jevnlige besøkene i Trondheim, spesielt under den årlige høytidsdagen, der Ernst Håkon alltid er på plass. Han er også et aktivt medlem, som kommer med gode forslag til program, priser og foredrag – også egne foredrag. Vi ser fram til fortsatt god kontakt med Ernst Håkon, og fortsatt godt samarbeid med Agder Vitenskapsakademi under ny ledelse.

Det Norske Videnskaps-Akademi

Hans Petter Graver, Preses (videohilsen)

Kjære Ernst Håkon Jahr,

Agder Vitenskapsakademi står i en rik akademitradisjon med røtter tilbake til antikken, videre gjennom etableringen av moderne akademier som Leopoldina i Halle, Royal Society i London, og våre norske akademier.

Agder Vitenskapsakademi ble reetablert i 2002 takket være din sterke og viktige innsats. Vi i det Norske Videnskaps-Akademi er glad for det samarbeid vi har hatt med dere og med deg i disse årene, særlig knyttet til Abelprisen. Dette har gitt oss en anledning til å bringe Abel til de deler av landet hvor han hadde sine røtter.

Du har vært svært viktig i etableringen av et moderne vitalt akademi. Din internasjonale innsats, arbeid med forskningspriser, forskningsformidling og satsingen på populærvitenskap har satt spor etter seg.

Vi trenger vitenskapsakademier som frie og uavhengige institusjoner ved siden av universitetene. Vi skal arbeide for å fremme vitenskapen og for forståelsen av det vitenskapelige samfunn. Det har du gitt viktige og sterke bidrag til.

Jeg vil gratulere deg med alt du har fått til med Agder Vitenskapsakademi og ønske deg lykke til videre fra Det Norske Videnskaps-Akademi.

Norges Tekniske Vitenskapsakademi

Tor Inge Waag, leder av Agder-avdelingen av NTVA

Kjære Ernst Håkon,

når du nå trer tilbake som preses i Agder Vitenskapsakademi vil jeg fremføre en hilsen til deg fra Norges Tekniske Vitenskapsakademi.

Ernst Håkon Jahr er en svært veltalende og kunnskapsrik kapasitet på mange områder. Han har arbeidet systematisk og langvarig for internasjonalisering, og for at akademiene skal fungere som et supplement og en kvalitetssikrer til den akademiske virksomheten ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene.

Ernst Håkon holdt i 2002 en tale i forbindelse med revitaliseringen av Agder Akademi – nå Agder Vitenskapsakademi, der han understreket at fremveksten av et stort antall nye vitenskaper og disipliner gjør det stadig viktigere for akademiene å fremholde helhetens perspektiv og å understreke at det tross alt er én verden vi ønsker å beskrive og forstå, selv om vi – for å greie det, må dele opp virkeligheten i mange små og store biter.

Jo større spesialisering, desto større fare for isolasjon fra andre forskere. For å få kvalitet og fruktbar vekst innen forskning står nettverksbygging og felles møteplasser sentralt i utviklingen av alle faglige miljøer. Et vitenskapsakademi kan være et svært godt redskap i denne nettverksbyggingen. Ernst Håkon har gått foran med sitt gode eksempel.

Vi ønsker deg alt godt i årene fremover!

Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund

Per Alm, ständigt sekreterare (videohilsen)

Kära Ernst Håkon!

Jag vill framföra ett varmt tack för de goda kontakterna under gångna år mellan våra sällskap. Det har varit en stor glädje att varje år den sista fredagen i oktober få resa till Kristiansand och delta i Agder Vitenskapsakademis årshögtid.

Jag har då mycket väl insett Dina insatser och Din betydelse för verksamheten inom Agder Vitenskapsakademi. Din strävan att försöka samla Nordens akademier är också väl värd erkänsla.

Agder Vitenskapsakademi ingår i en lång och viktig tradition. Från mitten av medeltiden uppstod i Europa olika lärda sällskap, akademier, till en början för att diskutera vetenskapliga problem, men senare för mer aktivt stödja olika områden av vetenskap. Dagens vetenskapliga akademier är som regel självständiga institutioner, fria från styrning från statliga myndigheter. Akademierna har därför en viktig roll att värna om begreppet akademisk frihet. Detta innebär att slå valt om fri och obunden forskning som stimulerar skilda inriktningar och utvecklingar och som inte är politiskt styrda från statliga forskningspropositioner eller bundna av ekonomiska villkor från privatpersoner och näringsliv. Akademisk frihet är också åsiktsfrihet, att för akademiker värna om rätten att fritt kunna framföra kritiska och avvikande åsikter. Genom trångsynthet och grav okunnighet kan idag allmänhet, sociala medier och massmedia skapa opinion som kan påverka institutions- och universitetsledningars inställning till akademisk frihet, och till och med universitetslärares möjligheter att fritt kunna undervisa.

För akademierna framstår det i dag därför än mer angeläget att hävda den första delen av den svenske tänkaren Thomas Thorilds ord ”Att tänka fritt är stort, men att tänka rätt är större”, där tankens djärvhet och frihet står över okunnighet och ”fake news” som skulle kunna uppfattas som att tänka rätt.

Från Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund: en hälsning och tack till Ernst Håkon för den goda gemenskapen genom åren, och med hopp om fortsatt återseende!

Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg

Elisabet Ahlberg, ordförande (videohilsen)

Bästa Ernst Håkon Jahr!

Jag heter Elisabet Ahlberg, och jag vill gärna framföra en hälsning som ordförande för Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Jag beklagar att jag inte kan delta på avtackningen av Dig som preses, en post som Du har haft i imponerande 17 år.

När man läser den vision som Du skrev fram 2002, ser man en klar koppling till Kungliga Vetenskaps och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Det viktiga med akademierna i dag är att ge tillfället till vetenskaplig diskussion med ingång från olika vetenskapsområde, och att stödja vetenskaplig forskning och unga forskare. Jag har inte själv haft möjlighet att delta på några sammankomster i Agder Vitenskapsakademi, men jag har hört mycket gott om verksamheten, och jag ser fram emot möjligheten att delta i framtiden.

Nu vill jag lämna över ordet till vår ständiga sekreterare Gunhild Vidén.

Gunhild Vidén, ständiga sekreterare (videohilsen)

Kjære Ernst Håkon!

Jeg har deltatt noen ganger i Agder Vitenskapsakademis høytidsmøter og årsfester, og det har alltid vært en stor glede å se de aktiviteter som har utviklet seg der, og få erfare hvor mye dette akademiet har avstedkommet på ganske få år. Det er helt tydelig at dette har å gjøre med en særdeles driftig ledelse av akademiet, og at det finnes en ildsjel som kommer med ideer og kreative innspill.

Den ildsjelen er du, Ernst Håkon! Det er nok ikke tvil om at arbeidet i akademiet vil gå videre på den samme kreative måten, selv om *du* nå slipper tøylen. Jeg tror ikke helt at du kommer til å lene deg tilbake og bli pensjonist på heltid. Jeg gjetter på at du kommer til å bidra til aktivitetene, men på en litt annen måte enn inntil nå. Jeg gleder meg til å møtes i Kungliga Vetenskaps- og Vitterhets-Samhället når du har anledning til å komme til oss i Göteborg.

Jeg vil ønske deg alt godt i de kommende årene!

Leiv Storesletten holder tale. Fra venstre: Arild Sæther, Harald Furre, Margrethe Wold, Leiv Storesletten, Tor Inge Waag, Anne Ryen, Kari T. Vigemostad Hanisch, Tor A. Aagedal (bak) og Thor Einar Hanisch.

Takketale

Agder Vitenskapsakademi (AVA) de første 17 åra: 2002–2019

Ernst Håkon Jahr

Kjære preses, ordfører, vise-reaktor og alle sammen!

Hjertelig takk til AVA og dere alle sammen for denne flotte festen i kveld, som markering av at jeg i forrige måned gav stafettpinnen videre til May-Brith Ohman Nielsen som preses i Agder Vitenskapsakademi. Jeg er takknemlig for og overvelda av alt det hyggelige som er sagt her i kveld, også via videohilsener fra nær og fjern, og jeg vil huske denne festen som en flot

Fra stiftelsesmøtet i Arendal gamle rådhus 27. oktober 2002. Preses Ernst Håkon Jahr gir sin visjon for Agder Vitenskapsakademi (se årboka for 2002, s. 39–43), som det ble henvist til i flere av talene og hilsenene. Til høyre akademisekretær Thor Einar Hanisch.

avslutning på tida mi som preses i Akademiet. Hjertelig takk også for blomster og gaver!

Tillat meg å bruke denne anledninga til å rekapitulere og oppsummere noe av det vi har fått til i Agder Vitenskapsakademi i de noe over 17 åra som er gått etter at ideen om å lage et vitenskapsakademi på Agder blei skapt tidlig i 2002.

Som mange av dere allerede vil vite, begynte det med at Thor Einar Hanisch den 30. januar 2002 kom på rektorkontoret i 6. etasje i Henrik Wergelands hus her på Gimlemoen og spurte hva vi skulle gjøre med Agder Akademi? Jeg hadde inntil da aldri hørt om noen forening med det navnet. Det hadde nok Thor Einar forutsett, for han hadde lagt ei mappe til meg med de nødvendigste opplysningene, bl.a. historia til Agder Akademi fra starten 27. oktober 1962 og framover til organisasjonen gikk i dvale noe etter 1980. Thor Einar tok da over ansvaret etter at den tredje preses i rekka gikk av, og det ansvaret hadde han helt fram til 2002.

Da jeg studerte papira som Thor Einar hadde med, slo det meg at vi her hadde et mulig rammeverk for et vitenskapsakademi. Kunne vi med dette utgangspunktet grunnlegge et moderne vitenskapsakademi – for alle viten-

skaper – på Agder? Vi måtte da først nedsette et interimstyre for å utrede og eventuelt forberede ei slik etablering. Alle som blei spurt om å være med i et slikt interimstyre, sa straks ja: biskop og tidligere professor Olav Skjevesland, lektor og tidligere kirke- og undervisningsminister Tore Austad (som tidligere også hadde vært sekretær i Agder Akademi), overlege og professor Svein Gunnar Gundersen, tidligere høgskoledirektør Thor Einar Harnisch (også tidligere akademisekretær), som fungerte som sekretær, og jeg, som kom til å lede interimstyret.

Interimstyret vedtok at professorer bosatt på Agder skulle inviteres til å være konstituerende medlemmer av vitenskapsakademiet, sammen med de, ikke så mange, gjenlevende medlemmene fra Agder Akademi. Professorene var ca. 60 i tallet, de fleste ved Høgskolen i Agder, men det var også emeriti fra andre deler av landet, som nå bodde i agderfylka. Alle som blei spurt, sa ja til å være medlemmer. Det blei også utarbeida utkast til statutter. De skulle så legges fram på det konstituerende møtet i Arendal gamle rådhus 27. oktober samme år. Ettersom Agder Akademi blei stifta den samme datoen i 1962, regna vi møtet i Arendal også som et 40-årsjubileum. Til å være 'faddere' til etableringa av vitenskapsakademiet var i alt sju akademier

Fra et møte i Akademiet, i Malerisalen på Gimle Gård, Kristiansand. Preses Ernst Håkon Jahr leder møtet med akademisekretær Rolf Nossum til høyre (begge med ryggen til). Førsteamanuensis Frida Forsgren holder foredrag om et av maleriene i salen.

Preses Ernst Håkon Jahr holder foredrag om Jacob Aalls bibliotek på Nes. Fra et fellesmøte med Norges Tekniske Vitenskapsakademi (NTVA) 29. september 2016.

til stede ved sine presides eller andre representanter: Det Norske Videnskaps-Akademi (DNVA) og Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS), Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Svenska Akademien og Kungliga Gustav Adolfs Akademien (KGAA), British Academy og det nordtyske Jungius Gesellschaft der Wissenschaften.

At vi samtidig markerte 40-årsjubileet for Agder Akademi, var med på å bevisstgjøre historia tilbake til 1962. I tillegg blei den medaljen som Akademiet hadde fått prega (med Halfdan Rui som gravør) etter vedtak på årsmøtet i 1965, og som blei delt ut i gull noen få ganger, nå slått i sølv. Medaljen viser Niels Henrik Abel på aversen og Henrik Wergeland på reversen. Datoen 27.X.02 blei gravert inn på reversen, og medaljen lå ved middagskuverten til alle som var til stede ved etableringa – konstituerende medlemmer og gjester. Sjølve det konstituerende møtet vedtok midlertidige statutter (som igjen blei konfirme t av årsmøtet i 2003) og valgte medlemmene av interimstyret til også å sitte i det første faste styret, supplert med professor Leiv Storesletten. Undertegnede blei valgt til preses. Tidligere kirke- og undervisningsminister Gudmund Hernes holdt hovedtalen på

møtet, jeg drog opp perspektiver for arbeidet framover i en tale som blei nevnt i fle e av hilsenene tildligere i kveld. Thor Einar Hanisch holdt foredrag om arbeidet i Agder Akademi tidligere. Statuttene fastslo at medlems-tallet skulle begrenses til 100 fra Agder, 50 fra resten av Norge og 50 fra utlandet. Noe seinere blei det vedtatt at disse talla gjelder medlemmer under 70 år. I tillegg kan Akademiet ha fem æresmedlemmer. Det første æresmedlemmet kom tidlig: Knut Brautaset, første rektor ved Høgskolen i Agder, i 2003; den andre blei Thor Einar Hanisch – i 2013 etter at han hadde gått av som akademisekretær.

Å bygge et vitenskapsakademi fra bunnen er et svært omfattende arbeid med mye dugnadsinnsats og frivillig arbeid. Men vi fikk god finansiell støtte fra fle e i starten: Sørlandets kompetansefond, Høgskolen i Agder, Kristiansand kommune, Grimstad kommune, Arendal kommune, Vest-Agder fylkeskommune. Sjefsredaktøren i avisa *Fædrelandsvennen*, Finn Holmer Hoven, var i harnisk over at Kristiansand kommune gav 50 000 kr til oppstarten av Akademiet. De mange gale påstander og urimelige angrep Holmer Hoven kom med i avisa, gav meg imidlertid god mulighet til å forklare og vise hva et slikt akademi er og kan bidra med i bygginga av et akademisk miljø rundt et kommende universitet. Leserne av avisa fikk på denne måten kunnskap om det nye vitenskapsakademiet, det var slett ikke så dumt!

Det første året etter etableringa brukte vi møtene til å diskutere oppgaver og arbeidsfelt for et vitenskapsakademi i vår tid. Presides i DNVA i Oslo og i DKNVS i Trondheim kom og gav sine besyv med i denne diskusjonen.

Vi gav oss 10 år til å bygge AVA, og hvert år lovte vi å legge en ny aktivitet til virksomheten i tillegg til dem vi hadde året før. Det greide vi med god margin. Fra 2003 har Akademiet holdt minst fi e møter i året med foredrag og diskusjoner, minnetaler over avdøde medlemmer, og bidrag i serien “Agderforskere før UiA”. Fra og med det første møtet i januar 2003 er møtene i akademiet holdt i malerisalen på Gimle Gård. Hvert år har Akademiet presentert ei årbok, nå er det 17 i tallet, og vi har helt fra starten fått høre mange godord om disse årbøkene. De som vil vite om livet i og aktiviteten til Agder Vitenskapsakademi, kan lese om det aller meste i årbøkene.

Prisutdelingene begynte i 2004, tidlig begynte vi også med Nobelmøtene i overgangen november/desember hvert år, med populærvitenskapelige presentasjoner av årets nobel-, abel- og holbergprisvinnere. Vi blei også tidlig en hovedandelseier i Xristos Research Centre på Lesbos. Det betydde at vi i tillegg til å tilby forskningsopphold til egne medlemmer, også har hatt mulighet til å tilby dette til samarbeidende søsterakademier. Det gjorde vi

Preses Ernst Håkon Jahr holder bordtale ved kveldssetet etter et møte i Akademiet. Fra første møte etter starten i 2002 har det vært tradisjon at preses holder bordtale ved kveldssetet etterpå. Til sammen er det blitt om lag 50 slike taler i den tida Jahr har vært preses.

først til medlemmene av DKNVS i Trondheim, og seinere til medlemmene av Kungliga Gustav Adolfs Akademien (KGAA) i Uppsala.

Vi la sterk vekt på internasjonal kontakt og samarbeid, og det fra dag én. På hver eneste årsfest har vi således hatt gjester fra utenlandske søsterakademier, og fle e av de innvalgte utenlandske medlemmene reiser ens ærend til årsfesten hvert år. I motsetning til i mange andre akademier har våre utenlandske medlemmer fulle rettigheter til å foreslå nye medlemmer, nominere priskandidater etc., og de blir informert på samme måte som agdermedlemmer og norskbaserte medlemmer om alt som skjer i akademiet, og de får tilsendt årboka hvert år.

I januar 2009 tok akademistyret et dristig internasjonalt skritt, nemlig ved å etablere ei utenlandsk avdeling. I februar blei Poznan Chapter of Agder Academy starta på et møte i Poznan. På det tidspunktet hadde AVA ni utenlandske medlemmer i Poznan. Så vidt vi vet, var dette første gang noensinne at et vitenskapsakademi etablerte ei avdeling i et annet land enn sitt eget. Chapteret fikk eget styre med egen preses, egne medlemmer (nå 26 i tallet) og avholder sine egne møter. Det gir også ut en egen skriftserie. AVA har i alle år støtta chapteret økonomisk. Til høsten vil Poznan Chapter feire sitt 10-årsjubileum.

I 2011 tok Akademiet på seg ei stor nasjonal oppgave da det arrangerte den eneste markeringa utafor Oslo av at det da var 200 år sia kongen i København sa ja til et norsk universitet. Det skjedde i 1811, og den 11. desember 1811 blei det feira over hele landet at Norge endelig skulle få et eget universitet. AVAs markering blei holdt i Arendal på akkurat samme dato 200 år etter, 11. desember 2011, i samarbeid med Nes Jernverksmuseum. Statsråd Tora Aasheim, presides i DNVA og DKNVS, rektor ved UiA og representanter for de andre universiteta var blant de mange deltakerne.

Året etter den 26.–27. oktober feira AVA 50 år som akademi og 10 år som vitenskapsakademi. Denne feiringa representerte samtidig den største samling av vitenskapsakademier i Norge noensinne. Hele 22 nordiske akademier var til stede ved jubileet i Kristiansand. Den første dagen drøfta representantene fra alle de 22 akademiene om det skulle stiftes ei nordisk samarbeidsforening av akademier. Initiativ til ei slik forening hadde tidligere kommet fra AVA, noe Per Alm nevnte i sin videohilsen fra Fysiografen i Lund. Det var stor entusiasme for tiltaket hos noen av representantene, mens andre var mer reserverte og en del ganske skeptiske. Det blei likevel vedtatt at en skulle forsøke å få til ei nordisk forening. Et par år etter møtet i Kristiansand blei dette tiltaket likevel skrinlagt, interessen viste seg å være for liten hos en del av akademiene.

Samarbeidet med fle e av de andre akademiene har likevel fortsatt for fullt også i åra etterpå, særlig med de to norske, DNVA og DKNVS, med de svenske KGAA i Uppsala, KVVS i Gøteborg og Kungliga Fysiografisk Sällskapet i Lund. Snart begynte vi også et tett samarbeid med Norges Tekniske Vitenskapsakademi, NTVA, som har hovedkvarter i Trondheim. De siste åra har vi hatt fle e fellesmøter med dette akademiet, som i fjor etablerte ei egen Agder-avdeling med Tor Inge Waag som leder. Jeg håper det gode samarbeidet med NTVA vil fortsette i åra framover. En stor takk for alle varme hilsener i kveld fra samarbeidende søsterakademier i Norge og Sverige.

Etter jubileet i 2012 gikk Thor Einar Hanisch av som akademisekretær, og professor Rolf Nossun tok over som sekretær og daglig leder av virksomheten, som pga. inntakskontoret for helsestudenter til østeuropeiske universiteter etter hvert hadde blitt ganske omfattende med fle e ansatte medarbeidere. Denne virksomheten gav i fle e år solide overskudd, som gjorde at Akademiet hadde en økonomi godt tilpassa den virksomheten vi hadde. De siste åra har imidlertid konkurransen fra andre aktører på studentrekrutteringsmarkedet blitt svært hard, og inntakskontoret har gradvis fått dårligere sluttresultat enn tidligere. Thor Kristian Hanisch har hele tida vært en effektiv leder av inntakskontoret, og han, sammen med Kari T. Vigmostad Hanisch, Åge Daniel Lie og Aase Erdvik Mosland har gjennom åra gjort en stor og viktig innsats for Akademiet.

Det har vært en udelt fornøyelse å samarbeide med de tre akademisekretærene Thor Einar, Rolf og nå Ragnar Thygesen, som tok over etter Rolf i april 2018. Hjertelig takk til alle tre for stor innsats for Akademiet! Det samme gjelder samarbeidet med alle styremedlemmene fra og med de første, som blei valgt i 2002, og de som blei valgt etter hvert i åra etterpå, tusen takk til alle dem også! Medisineren Svein Gunnar Gundersen var første visepreses, etter han kom matematikeren Leiv Storesletten og til slutt Inger Johanne Håland Knutson, også hun matematiker. Med alle tre har jeg har et godt og fruktbart samarbeid, og jeg ser tilbake på det med stor glede.

Fra før starten i 2002 har jeg hatt et tett og flott samarbeid med tidligere akademisekretær (i 1970-åra) Olav Breen. I AVA har han vært såkalt arrangementsansvarlig, og det er utvilsomt hans fortjeneste at årstester, jubileumsarrangement og andre eventer er blitt så gjennomført stilig og velprogrammert. Samtidig har Olav hvert år levert fantastiske fotografier til prisdiplomene og til spesielle diplomer til fratredende styremedlemmer. Nå har jeg også fått mitt flotte diplom med et Olav Breen-bilde – og hvilket bilde er det ikke, utrolig flott! Mange takk til Olav for stor innsats for Akademiet og for godt samarbeid!

Stor takk også til HiA og UiA ved direktørene Tor Aagedal og Seunn Smith Tønnessen, som fra starten i 2002 skjønte betydninga av å ha et vitenskapsakademi i nærheten av høgskolen/universitetet. Fra HiA/UiA har Akademiet mottatt årlig økonomisk støtte og fristasjon fra starten i 2002. Støtten fra HiA/UiA har vært og er uvurderlig for Akademiet.

Fra 2016 har HKH Kronprinsesse Mette-Marit vært Akademiets høye beskytter, noe vi setter stor pris på, og som samtidig vitner om at Akademiet er en veletablert institusjon også nasjonalt.

Det har vært en stor opplevelse å få lov til å være med på å bygge et vitenskapsakademi på Agder, et akademi som samtidig er både lokalt og internasjonalt, og som i tillegg påtar seg nasjonale oppgaver. Det er mange som har gjort en stor innsats for å få det til, og jeg takker alle som på ulikt vis har bidratt til at Agder Vitenskapsakademi i dag, med sin virksomhet, sine over 300 medlemmer og sin avdeling i Poznan er blitt det akademiet vi drømte om å skape i 2002.

Takk for meg! Lykke til videre, jeg er overbevist om at Akademiet er i de beste hender!

Sommermøte

Torsdag 29. august 2019

Fra sommermøtet, æresmedlem og tidligere rektor Knut Brautaset kåserer.

Møtereferat

Sommermøte i Agder Vitenskapsakademi, Gimle Gård, torsdag 29. august 2019 fra kl. 18.00. Møteleder preses May-Brith Ohman Nielsen.
Referent akademisekretær Ragnar Thygese

Bjarne K. Markussen, Institutt for nordisk og mediefag, UiA, holdt minnetale over Jahn Holljen Thon

Knut Brautaset kåserte om *Utbyggingen av Gimlemoen*

Knut Brautaset er første æresmedlem av Agder Vitenskapsakademi (2003), ingeniør og tidligere rektor ved Høgskolen i Agder 1994–2000. Han arbeidet fle e år i USA før han kom tilbake og slo seg ned i Norge. Han underviste ved Sørlandets tekniske høgskole/Agder ingeniør og distriktshøgskole (SØTS/AID) i Grimstad, hvor han også var rektor 1982–89.

Ines Heindl holdt foredraget *Eating as Power and Solidarity*

Ines Heindl er professor ved Europa-Universität Flensburg, Institut für Ernährung, Gesundheit und Sportwissenschaften. Hun har skrevet artikler og bøker om helse og ernæring for allmennheten og deltatt i paneler i radio og fjernsyn. Hun samarbeider med Jose J. Gonzalez, UiA, angående løsning av komplekse problemer i organisasjoner og samfunn.

Etter foredraget stilte følgende medlemmer spørsmål: Jose Julio Gonzalez, Thor inar Hanisch, Reinhard Siegmund-Schultze og Kjell Bjorvatn.

Medlemsmøtet bekreftet innvalget av nye medlemmer i 2019:

Fra gruppen *Agder*: Halvor Knutsen, Martin Carlsen, Bjarne Kristian Markussen, Jorunn Midtsundstad, Ilmi Willbergh, Ida Marie Høeg, Michael Rygaard Hansen, Anna Alon og Sunniva Whittaker.

Fra gruppen *resten av Norge*: Elin Angelo.

Fra gruppen *utlandet*: Rik Vosters og Kenneth Ruthven.

Det var 24 personer til stede.

Etter møtet var det kveldssete på UiA.

Bjarne Markussen

Minnetale over Jahn Holljen Thon

Jahn H. Thon

Jahn Holljen Thon ble født 25. mai 1946 og døde 6. september 2018, 72 år gammel i Oslo, byen hvor han hadde vokst opp, studert og jobbet som skolelærer, og som han nå, som pensjonist og professor emeritus, hadde vendt tilbake til sammen med sin kone Maj-Britt. To år tidligere hadde han bidratt sterkt til å få ferdig siste bind av *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010*, og dagen før han døde fikk han det første eksemplaret av sin siste bok i hendene: *Wergeland for framtiden*. Han rakk akkurat sin siste deadline.

Selv ble jeg kjent med Jahn da jeg kom til HiA som stipendiat i 1995. Han var nylig ansatt som førsteamanuensis og møtte meg på samme måte som han møtte så mange andre: med åpenhet, entusiasme og engasjement. Han hadde alltid masse å prate om og mange ideer som skulle luftes. De siste ti årene fikk vi mye med hverandre å gjøre, etter at han insisterte på at jeg skulle bli med i Wergelandselskapet, som i sin tid ble stiftet på initiativ av Ernst Håkon Jahr, og hvor Jahn var leder og Maj-Britt styremedlem. Dette var ikke bare et selskap for Henrik Wergeland. Nei, de var tydelig på

at *hele* Wergeland-familien var verd å beskjeftige seg med, også Camilla, Oscar og Nicolai. De ville gjøre Kristiansand til Wergeland-byen.

Jahn Thon ble cand.philol. ved Universitetet i Oslo i 1973 med fagene norsk, tysk og historie, og en hovedfagsavhandling om *Samfunnssynet i Espen Haavardsholms forfatterskap*, en litterær analyse innenfor rammene av marxistisk teori. Både under og etter studiene jobbet han som lærer, først på Holtet ungdomsskole, deretter på Forsøksgymnaset i Bærum, Nesodden videregående, Fagerborg videregående og Voksengymnaset. Overalt fikk han gode attester. Styreren for Holtet ungdomsskole skriver for eksempel at han hadde undervist i «en liten spesialklasse med meget svake (tapere) elever. Det har vært morsomt å se i hvilken grad han har maktet å komme i kontakt med disse og maktet å bringe elevene inn i en for disse, ordnet undervisningssituasjon. (...) Han skulle ha rike muligheter til å bli en god mann for skolen når han får avsluttet sine studier.» Jahn begynte altså sin lærergjerning med å undervise elever som ble kalt for «tapere». Og de senere attestene bekrefter at han *ble* en god mann for skolen. De forteller om en lærer som er dyktig, engasjert, initiativrik, samvittighetsfull og med evne til å fengsle elevene.

Ved siden av lærergjerningen på 1970- og 80-tallet drev Jahn Thon en utstrakt virksomhet som litteraturkritiker og tidsskriftsmedarbeider. Han var politisk engasjert i ml-bevegelsen, medarbeider i *Profil* fra 1976–84, og redaktør i perioden 79–82. I 1983 tok han initiativet til tidsskriftet *Nordisk profil*, men det gikk inn etter bare tre nummer. I 1987–89 var han medredaktør i tidsskriftet *News from the top of the world – Norwegian Literature Today*, utgitt av NORLA. Og i 1990 fikk han Oslo bys Kritikerstipend og Fritt Ords Honnør for «innsiktsfull og stimulerende litteraturkritikk». Ikke verst for en norsklærer i full stilling! 80-årene ble også en viktig periode i privatlivet. Da giftet Jahn seg med Maj-Britt Holjen, og de fikk barna Torgeir og Hedvig, som i dag er utdannet innenfor hhv. litteraturvitenskap og klassiske fag.

Men de faglige ambisjonene må ha presset seg på, for på 90-tallet siktet han seg inn mot en akademisk karriere. Han ble i 1991 norsk sendelektor ved Universitetet i Hamburg, med ansvar for undervisning og veiledning på alle nivåer. Der ble familien i tre år. Sjefen hans på den tida, professor Kurt Braunmüller, beskriver han som «en virkelig meget engageret kollega, som sagkyndigt og samvittighedsfuldt har varetaget de opgaver, der blev pålagt ham. (...) Han har engageret sig i sit arbejde i en grad, der ligger langt over det, man normalt kan forvente.» Han syntes det var beklagelig at Jahn søkte seg vekk. Neste stoppested ble Høgskolen i Stavanger, før familien i 1995 kom til Høgskolen i Agder.

Det var Sverre Wiland som på den tida var instituttleder på Nordisk og mediefag, og han har snakket varmt om Jahn som kollega, foreleser og veileder. Han var flink til å inspirere studentene og til å hjelpe dem gjennom masteroppgavene sine. Mange studenter og stipendiater har mottatt sterke inntrykk fra ham – ikke minst i kursene om litteraturkritikk. I en nekrolog i Morgenbladet 14.09.18 skriver Sigurd Tenningen, Bernhard Ellefsen og Olaf Haagensen følgende om Jahn og hans doktoravhandling om det unglitterære tidsskriftet:

Ifølge Thon var det vennskapet og ikke revirmarkeringen som utgjorde litteraturhistoriens drivkraft. For oss som ble kjent med Thon, viste det seg at den litteraturhistoriske avhandlingen også var noe av et intellektuelt selvportrett: Selv om vi møtte ham sent i karrieren, var det aldri noen tvil om at han mer enn noen andre inkarnerte *det unglitterære* (uansett hvor grå den karakteristiske manken ble) og at han satte nettopp vennskapet som den viktigste betingelsen for all litterær aktivitet. Hans begeistring for litteraturhistorie ble bare overgått av hans entusiasme i møte med nye studenter, stipendiater og kolleger.

I årene på UiA var Jahn en samarbeidets mann. Han satt i redaksjonen for tidsskriftet *Edda* sammen med Unni Langås og Andreas Lombnæs; han jobbet med byplanlegging og tidligmodernitet sammen med Roy Tommy Eriksen; og han jobbet i Wergelandselskapet sammen med May-Brith Ohman Nielsen og undertegnede. Han engasjerte seg også i Senter for norskundervisning i utlandet, og satt blant annet i Bragepris-juryen og i Kulturrådets klagenemnd, hvor han tirret på seg et par kjente forfattere.

Hvordan var han så som forsker? Produktiv. Han spredte seg over et stort felt: samtidslitteratur, litteraturkritikkhistorie, lærde illustrerte bøker fra barokken, emblemlitteratur, sanglyrikk, Wergeland, Collett, Mykle, Børneboe, Solstad, Axel Jensen, Lars Amund Vaage, m.m. Den store styrken er engasjementet, formidlingsgleden og idéríkdommen – viljen til å finne nye perspektiver og kontekster. Men det hender at det noen ganger går *vel* fort i svingene. Det er ikke den minutiøse nærlesningen eller den nøyeregnende teoretiske avklaringen som er hans viktigste ærend. Som forsker har han høstet både ros og ris. Mest innflytelsesrik har kanskje doktoravhandlingen fra 2001 vært, med tittelen *Refleksjon – kritikk – protest: forståelsesformer i unglitterære tidsskrifter: Heretica, Rondo og Profil*. Den har fått et etterliv som er få avhandlinger forunt. På Kritikarseminaret i mai i år holdt *Vagants* redaktør Audun Lindholm et foredrag med tittelen «Tidsskriftene ved et tidsskifte? Linjer etter Thon», hvor han utdypet betydningen av Jahns avhandling som inspirasjonskilde for sin egen generasjons beste

kritikere. Han mente at den i sjelden grad kunne brukes kreativt, som et redskap for litteraturkritikere og tidsskriftredaktører (<https://kritikerlaget.no/saker/oppsummering-kritikarseminaret-2019>). Det bekreftes også av Tenningen, Ellefsen og Haagensen, som skriver at møtet med denne teksten var som «å se seg i et speil og få et skudd ginseng rett i den litterære blodåren».

For meg har han betydd mest som Wergeland-formidler. Her kom den historiske interessen og evnen til å sette litteraturen inn i en samfunnsmessig kontekst virkelig til sin rett. Han var *primus motor* for 200-årsjubileet for Henrik i 2008, Camilla-jubileet i 2013, Nicolai-markeringen i 2014 (200 år etter grunnloven) og Oscar-jubileet i 2015. Ideen var at Wergeland-familien måtte forstås i en ny kontekst, nemlig kystkulturens kontekst. Ikke innlandskulturen på Eidsvoll. Det var langs kysten, også på Sørlandet, at moderniseringen av Norge skjøt fart på begynnelsen av 1800-tallet. Her kom trykkeriene, her kom avisene, her kom de dramatiske selskapene. Gode idéer kom ikke dalende ned fra himmelen, de kom med båt. Sammen med May-Brith Ohman Nielsen skrev han boka *Wergelandenes Kristiansand* og tok initiativ til å opprette nettstedet *wergeland 2008*.

Som nevnt innledningsvis ble karrieren avsluttet med *Wergeland for fremtiden* i 2018, ei bok ment for det allmenne publikum. Her prøver han å samle sine viktigste synspunkter, men når *jeg* leser boka, ser jeg også kampen mot klokka. Han satt inne med mye mer, men hadde ikke tid til å skrive det ut. Men det holdt, og på sitt beste er han fremdeles på sitt beste. Så la meg avslutte med et sitat fra boka, og husk at dette er skrevet av mannen som begynte sin lærergjerning med å undervise såkalte «tapere». I en spissformulering – og Jahn var glad i spissformuleringer – kaller han faktisk Wergeland for en taper i norsk historie. Selvsagt ikke fordi han var dårlig, men fordi hans gode idealer og verdier ikke har blitt etterlevd. Slik formulerer han seg i innledningen:

Med denne boka er det ... kanskje *Norgeshistoriens største taper* jeg vil gi ny aktualitet – en looser ingen seiersherre, ettersom hans idealer aldri er blitt virkeliggjort, hverken i hans egen levetid eller senere. Han ønsket å bli en betydningsfull nasjonal strateg, han ble i stedet ensom i sin levetid, så ufarliggjort. Det er ikke uten grunn at et av hans mest interessante religiøst-filosofiske dikt har tittelen '*Min lille kanin*' og begynner slik: '*Eenøret, trebenet, fiolblå og fin / hoppet omkring mig en liden kanin*'. Det er dette utskuddet av en kanin han identifiserer seg med: Med *ett* øre og bare *tre* bein. Wergelands utenforskap skjerpet blikket hans for all urettferdighet. Alle outsiders har en alliert i Henrik.

Takk, Jahn, for alt du bidro med, faglig og sosialt.

Campus Gimlemoen – begynnelsen

Et kåseri

Knut Brautaset

Fra og med 1. august 1994 var Høgskolen i Agder (HiA) formelt opprettet og organisert i åtte avdelinger pluss en seksjon for lærerutdanning. Man hadde valgt en «fakultetsmodell» og ikke en modell hvor de tidligere høyskolene fortsatte som egne avdelinger. Avdelingenes fagområder var: Helse- og idrettsfag, humanistiske fag, kunstfag, miljø og naturforvaltning, realfag, pedagogikk, og teknikk.

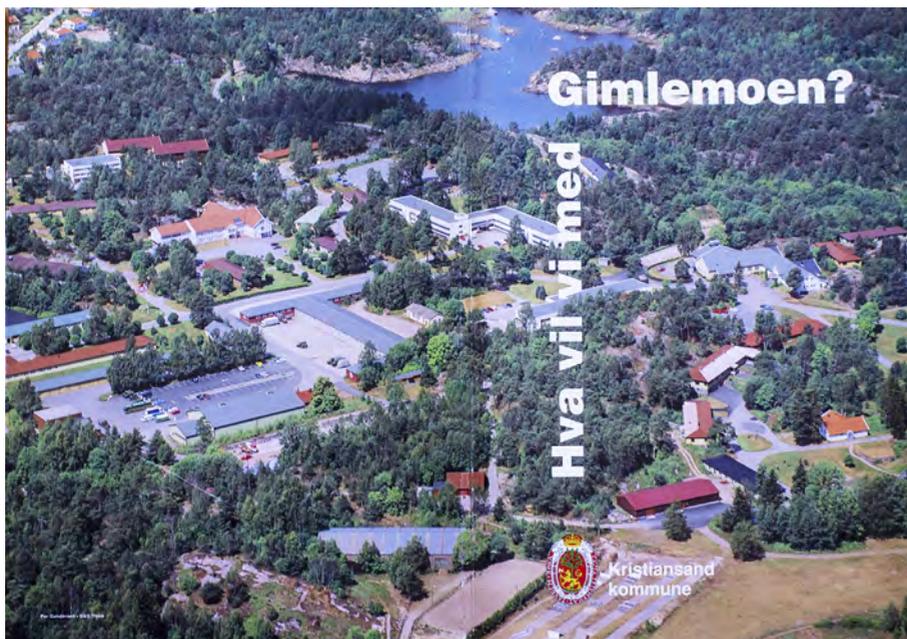
I Kristiansand var virksomheten spredt på fem steder. Den gamle bygningsmassen til Kristiansand sentralsykehus i Tordenskjolds gate 65 var blitt ombygd til et flot anlegg for Agder distriktshøgskole (ADH). HiAs administrasjon og rektorat ble lokalisert der fra høsten 1994. I de øvre etasjer var det fin utsikt over byen. For humanistene på tidligere ADH var det også leide lokaler i Elvegaten 52. Tidligere Kristiansand lærerhøgskole hadde sin virksomhet på Lund, nærmere bestemt i Kongsgård allé 20. Der var det en større murbygning omkranset av ulike trebygninger. De hadde blitt oppført etter hvert som lærerutdanningen ekspanderte. Lærerhøgskolen disponerte også lokaler på Oddernes gamle skole. Sykepleierutdanningen var lokalisert i Solbergveien 14 på Eg, og tidligere Agder musikkonservatorium holdt til i Kongensgate 54.

I 1993 hadde det vært vurderinger om felles utbygging for høyskolene i Kristiansand. Alternativene var utvidelse rundt Tordenskjolds gate, utbygging på Elvebredden øst og på Gimlemoen. På Gimlemoen måtte man forutsette

Knut Brautaset

Rektor ved Høgskolen i Agder 1994–2000, æresmedlem i Agder Viten-skapsakademi.

Omslag på informasjonsmappe sendt ut av Kristiansand kommune i 1994.

at deler av området kunne frigjøres til sivil bruk. På Agder distriktshøgskole var det mange tilhengere av en «by-campus» i sentrum. Imidlertid var en regulering som ville omfatte rivning i Kvadraturen, nesten utenkelig.

Utover høsten 1994 ble det klart at Gimlemoen skulle nedlegges som militærleir. All militær aktivitet skulle avvikles i 1995, og bygningsmassen overføres til Statsbygg. Med en gang dette ble kjent, startet diskusjonen om etterbruk. Det mest aktuelle var å samlokalisere høyskoledriften der. Fædrelandsvennen var tidlig ute med dette forslaget, og det var faktisk støtte for et slikt prosjekt fra hele Agder. Kristiansand kommune var selvsagt særlig aktiv og en sentral pådriver. En ting var planer og ønsker, en annen var beslutning om en slik stor utbygging og investering fra sentrale myndigheter.

Senhøstes 1994 var det oppklaringsmøte i HiAs regi i Grimstad når det gjaldt skoledirektørens rett til å uttale seg i høyskolens styremøter. De ønsket en rolle på styremøtene som vi på høyskolen ikke ønsket. Vi ville være en selvstendig akademisk institusjon. Tilstede var bl. a. fylkesmennene i Agder-fylkene. HiA var representert med høyskoledirektør Oddvar Haugland og meg selv. Møtet endte i en forsonende atmosfære. Haugland og jeg visste at fylkesmann Oluf Skarpnes i Vest-Agder hadde fått statlig byggebevilgning til nybygg i Kristiansand. Litt småfrekt sa jeg til Skarpnes etter møtet at han kunne jo flytte inn i Tordenskjolds gate og legge sin bygge-

bevilgning inn i potten til HiA. Litt overrasket tok han det fint og svarte med en humoristisk replikk. Han hadde nok tenkt tanken selv, så jeg tar absolutt ingen ære for at Skarpnes faktisk la sin byggebevilgning inn til fordel for Gimlemoen. Det jeg vet, er at jeg i en senere samtale med Nils Totland fikk vite at fylkesmannens storsinn og ønske om å støtte høyskolen, var en av de positive faktorene da saken om utbygging på Gimlemoen var oppe i regjeringen. Totland var statsråd i Administrasjonsdepartementet i Gro Harlem Brundtlands tredje regjering. Regjeringen var også påvirket av et betydelig politisk press fra Kristiansand kommune og Agder-benken.

Forsommeren 1995 besluttet regjeringen at samlokalisering av høyskolevirksomheten i Kristiansand skulle skje innen år 2000. Utbyggingen skulle skje på Gimlemoen med oppstart i 1997. Statsråd Gudmund Hernes kom til Kristiansand om kvelden torsdag 1. juni 1995 og holdt pressekonferanse og annonserte glad-nyheten. «Våpnenes stål skulle smis om til kunnskapens plog!» Han lot seg bære inn på gullstol til denne pressekonferansen av sentrale kvinner i Kristiansands arbeiderparti! Det var svært gledelig at regjeringen ville satse så raskt og effektivt på høyere utdanning på Agder.

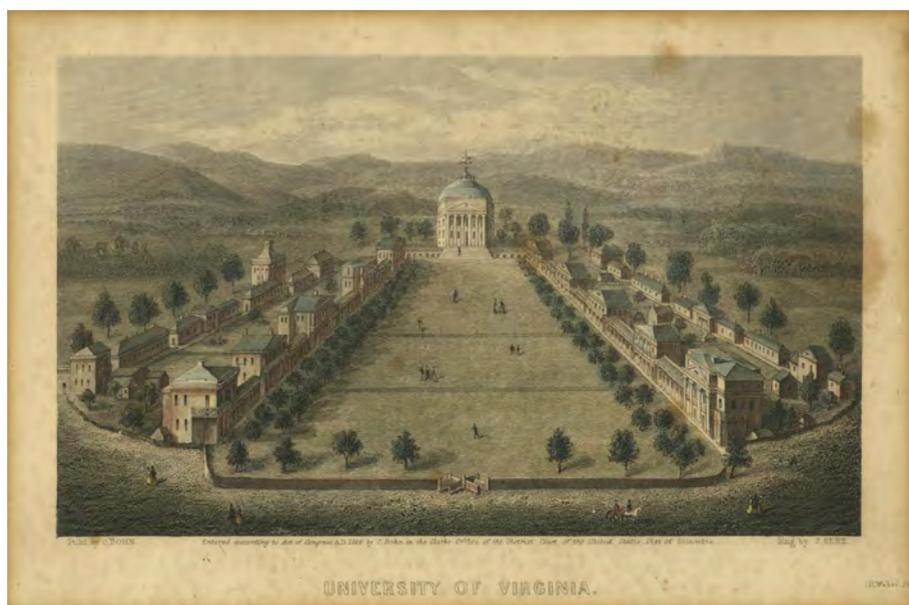
Finansdepartementet hadde en klo inn i saken. Noen der mente at det nye auditoriebygget vis a vis høyskolebygget i Tordenskioldsgate måtte benyttes også i framtiden. Dette bygget – Tordenskioldsgate 68 – var innviet høsten 1994 med flotte undervisningslokaler. Dette måtte komme til fratrekk fra bygningsarealer på Gimlemoen og burde kunne utnyttes ved å opprette en bussforbindelse. Jeg tok opp den saken i møte med departementet og fikk heldigvis medhold i at det ble for upraktisk. Man måtte forsøke å avhende Tordenskioldsgate 68. Alt skulle samles på Gimlemoen.

Høgskoledirektør Haugland og jeg ble invitert opp til Gimlemoen før den militære aktiviteten ble helt avviklet. Kommandanten viste oss rundt, og det var rart å se de delvis forlatte bygningene. Han var oppriktig lei seg for at hæren mistet en slik fin og populær leir. Administrasjonshuset så meget bra ut, likeså krigsskolens auditoriebygning og et større NATO-bygg (som på kort tid kunne klargjøres til et sykehus). Dette NATO-bygget var det meningen å bruke som del av nytt høyskoleanlegg, men på grunn av mye asbest ble hele bygget senere revet. Mange av brakkene på området var relativt godt vedlikeholdt. Da vi var innom forlegning til studentene som fremdeles var på krigsskolen, oppdaget kommandanten noe dameundertøy. Han ble tydelig opprørt og ba om unnskyldning fordi han raskt måtte ta noen telefonsamtaler!

Det ble tidlig bestemt at den militære administrasjonsbygningen på Gimlemoen skulle bygges inn i det framtidige bygningskomplekset. Den

ble derfor innvendig rehabilitert med kontorer, møterom og kantine. Høyskolens sentraladministrasjon og rektorat flyttet fra Tordenskjoldsgate og inn på Gimlemoen 21. mai 1997 sammen med humanistene som tidligere var lokalisert i Elvegaten og Oddernes gamle skole. Humanistene var litt tilbakeholdende med å dra til Gimlemoen. Med erfaring fra utbygging av høyskoleanlegget i Grimstad, kunne jeg berolige med at så store og rommelige kontorer som de fikk i dette ominnredete bygget, vil man ikke få når statens regler slo til i det nye som skulle bygges.

Kirke-, utdannings og forskningsdepartementet ønsket at nybygg for HiA ikke bare skulle dreie seg om bygninger, men være utvikling av et høyskoleområde. Jeg hadde et innspill til departementet om at man burde se på området som en campus. Da jeg tidligere hadde vært syv år i USA, likte jeg begrepet campus som betegnelse på et større parklignende område utenfor bykjernen med universitetsbygninger. Særlig fasinert var jeg av den opprinnelige campus på University of Virginia, som ble etablert i 1819 av Thomas Jefferson. Bygningene dannet en hestesko rundt en større plen - «the lawn». Den sentrale hall lå i sentrum og bygninger for undervisning, lærere og studenter langs de to sidene. Jeg fikk beskjed under hånden at Hernes ikke likte at ordet campus skulle brukes. Men i konkurranseprogrammet tok han det likevel med og skrev bl. a. at: «Området under ett må

Den opprinnelige campus på University of Virginia opprettet i 1819. Charlottesville, Virginia, USA.

være en campus – et studiefelt som gang på gang inviterer til etisk virke og åpner landskapet og landet rundt.»

Det ble utlyst arkitektkonkurranse for «Høgskolesenter Gimlemoen» i november 1995 med innlevering 19. januar 1996. Det var en åpen konkurranse i EU/EØS-området. Bygningsmassen var beregnet til ca. 45 000 m² hvorav man regnet med å kunne utnytte 15000 m² av eksisterende bygninger. For de arkitekter som ønsket det, ble det arrangert en omvisning på Gimlemoen 28. november. Det var også oppnevnt en jury bestående av tre sivilarkitekter fra Statsbygg og to privatpraktiserende sivilarkitekter og en brukerrepresentant i form av den valgte rektor på HiA. Leder ble Kjell Beite, som da var sjefsarkitekt i Statsbygg. For meg som legmann var det svært interessant å få være med i dette jury-arbeidet.

Fire dager - fra 18. til 21. januar 1996 - dro juryen på fag- og sammenveisingstur til Helsinki. Det ble en fantastisk opplevelse hvor vi besøkte mange bygg og fikk arkitektfaglig innføring. Mest inntrykk på meg gjorde en omfattende omvisning med en finsk arkitekt som guide i konserthuset «Finlandiahuset». Bygningen stod ferdig så tidlig som i 1971 og var tegnet av den berømte Alvar Aalto. Aalto betyr «bølge», og innvendig var det tydelig at bølgeformen var noe som hadde inspirert. Vi fikk lære at et av Aaltos prinsipper for god arkitektur var at hvor man enn befant seg i et bygg, skulle man føle seg orientert om hvor man var. Jeg spurte vår guide om hvorfor det var så magert med kunstnerisk utsmykking i dette praktbygget. Svaret var at Alvar Aalto mente at bygget selv var et kunstverk, og at han bare hadde tillatt to kunstverk. Det ene var et bronserelieff av hans venn president Urho Kekkonen og det andre var en byste av ham selv!

Denne turen bød også på et spennende besøk på en meget spesiell kunstnerrestaurant og på restauranten Savoy hvor interiør, stoler og armatur var tegnet av Alvar Aalto og hans kone Aino. Den berømte restauranten åpnet i 1937 og er regnet som et viktig eksempel på funksjonalistisk stil. En av kveldene var vi på en flott symfonikonsert. Der fikk vi oppleve Helsingfors Filharmoniske Orkester i en betagende framførelse av Brahms 3. symfoni med Leif Segerstam som dirigent. Når jeg nå av og til hører den symfonien på radio, bringes tankene til dette juryarbeidet og gleden og forventingen om det flotte anlegget på Gimlemoen som skulle komme.

Selve juryarbeidet fant sted fra 6. til 9. februar 1996. De 21 innleverte forslag og tilhørende modeller var plassert i en brakke på Gimlemoen som også ble juryens arbeidssted. Før juryen kom til Kristiansand, var jeg bedt om å ordne med hotell slik at vi alle kunne bo på ett sted. Høgskolen hadde avtale med Hotell Norge i Dronningensgate, og der fikk jeg rom til hele

juryen. Rett etter at vi var innkvartert, ringte telefonen på mitt rom. Det var en litt oppbragt Kjell Beite – om jeg var klar over at vi var på et avholdshotell! Heldigvis var Kristiansands mest rølpete bar – «Zanzibar» – tvers over gaten. På «Zanzibar» ble det ikke tatt noen beslutninger, men fle e temaer ble i kveldstunder drøftet der i en avslappet atmosfære.

Det ble lange vurderinger av det innsendte materialet. Det var fle e meget gode forslag. Personlig ble min favoritt relativt raskt «In Natura». Det var et vakkert anlegg og hadde et godt «grep» som jeg lærte var et arkitektuttrykk. Det tok også opp i seg campus-ideen, som jeg var svak for. Det andre forslaget som ble mye diskutert, hadde «Kristiansen» som motto. Der lå bygninger fritt i en «kvadratur» - noe mer småbyaktig. Noen syntes det var mer «sørlandsk», men det bandt ikke avdelingene sammen i en helhet, slik som «In Natura». Dessuten var ikke utformingen som en klassisk campus. Heldigvis skjønte jeg at noen andre også, med Beite i spissen, helte mot «In Natura. Jeg ble veldig glad da det fikk fle tall og vant. I slike juryer er det ofte mange meninger, følelser og konflikte . Vi hadde litt av det, men jurylederen taklet det på en god måte. Da juryen hadde kåret vinner og den øvrige rekkefølge, kunne man åpne konvoluttene og se hvem som var vinner. Det var arkitektfirmaet Lunde & Løvseth. Statsbygg inngikk etter noe tid kontrakt med Lunde & Løvseth, og de ble arkitekter for utbyggingen av det som Statsbygg betegnet som Høyskolesenteret på Gimlemoen. Det ble laget et skisseprosjekt og deretter et forprosjekt, som ble godkjent i oktober 1997. Nødvendig infrastruktur ble igangsatt tidlig i 1998, og man begynte grunnarbeidene i desember. I februar 1999 startet selve byggingen, og kranselagsmarkeringen var 2. desember samme år.

Vinnerutkastet «In natura» fra arkitektfirmaet Lunde & Løvseth med det elegante biblioteket til høyre bak høyblokken.

Modell av vinnerutkastet «In natura» vises fram 10. februar 1996 av en stolt rektor.

I prosessen ble det opprinnelige utkastet knadd, og sparekniven kom fram. Noen av bygningskroppene ble endret. Jeg deltok i Hovedbrukerutvalget og Kontaktgruppen overfor Statsbygg. For å spare kvadratmeter ble bredden i korridorene i fle e omganger redusert med noen centimeter. Men den muligheten ble til slutt stoppet av krav til rømningsveier. Det som jeg syns var leit, var at den vakre bibliotekfl ynen bakenfor høyblokken ble erstattet av noen auditoriebygg. Det var det hovedbrukerutvalget ved HiA som bestemte mot min vilje. Flertallet mente at et bibliotek måtte ligge i sentralbygget, og slik ble det. Det andre var at nedgangen fra sentralhallen, som til høyre førte inn til kafeteriaen, skulle til venstre – via en glassvegg – ha ledet inn mot et elegant utendørs amfi. Men der forsvant glassveggen og amfiet med spa ekniven.

Som rektor måtte jeg konsentrere meg om utvikling av høyskolen både internt og ikke minst ved å delta eksternt. Vi ønsket å bli universitet, og det bød på utfordringer ved å prioritere forskning samtidig som vårt om-dømme blant studenter var basert på at det ble gitt god undervisning. Det å delta i ulike fora sentralt, ga innsikt om tendenser og muligheter som man rett og slett måtte være deltager for å fange opp. Ikke minst tok arbeidet i Mjøsutvalget mye tid. Internt var det også viktig at mens man skrøt av hvor fint det ville bli med nytt anlegg på Gimlemoen, var det mange studenter som i hele sin studietid måtte være i de «gamle» lokalene. Entusiasmen for det nye måtte ikke ødelegge for de studentene vi hadde ansvar for.

Det var høyskolens administrasjon som fikk den største tilleggsopp-gaven. Det var å følge opp byggeprosessen med Gimlemoen. Det gjaldt en masse planlegging og utredning samt stadig oppfølging med Statsbygg og arkitektene. Oddvar Haugland valgte å si opp sin stilling som høyskoledi-

Slik den endelige plan for utbyggingen ble etter drøftelser, omarbeidinger og sparetiltak. Arkitektfirmaet Lunde & Løvseth.

rektør for å bli direktør i Norgesnettrådet fra 1. januar 1998. I en krevende periode måtte vi starte en prosess for å finne ny direktør. Det ble litt fram og tilbake i styret, men jeg ville at HiAs økonomisjef Tor Aagedal skulle bli ny høyskoleledelse. Slik ble det heldigvis. I tiden som fulgte, falt mye ekstraarbeid på Aagedal, men han mestret oppgaven både med det daglige administrative og byggeprosessen. Han gjorde en stor innsats. Roy Kvanvig, som fra høyskolens side holdt orden på byggeprosess og tegninger, hadde også en meget travel tid.

Byggeprosessen var godt i gang da grunnsteinen den 14. juli 1999 ble lagt ned. Det var Jon Lilletun som la ned grunnsteinen, og han ønsket å bli flankert av rektor og en studentrepresentant. I byggeperioden var det litt spesielt å følge utviklingen i byggeprosjektet og å se Campus Gimlemoen ta form fra vinduet i rektorkontoret. Anlegget på Gimlemoen ble ferdig til innflytting i august 2001. Det var året etter jeg gikk av som rektor. Da jeg forlot Gimlemoen sensommeren 2000, var man klar til å slå hull i den ene vegg på det som hadde vært mitt kontor. Det tidligere militære admirasjonsbygget ble dermed forenet med nybygget. Gimlemoen ble omdannet til en campus med et flott og meget brukervennlig høyskoleanlegg. Likevel synes jeg at det opprinnelige utkastet, som vant konkurransen, var vel så elegant og, etter min mening, vakrere. Men det vi fikk, var bra. Arkitektfirmaet og entreprenøren gjorde i alle fall sitt beste i forhold til de pålegg og innsparinger som kom i prosessen.

Eating as Power and Solidarity

Ines Heindl

1 Background information

Nutrition and Health as fields of action – Expenditures for Health in Germany

Germany in the 1960s – Big bellies especially were a symbol of wealth for men: “Look, there is enough food again, we are not starving anymore!” Similar to the Falstaff phenomenon the abdominal girth was a sign of *Power and Solidarity*.

Seventy years of nutrition and medical sciences after the second world war have changed the scene completely. Daily lifestyles of food consumption and lack of physical activities caused civilization diseases such as the metabolic syndrome (the deadly quartet): abdominal obesity, high blood pressure, insulin resistance, fat metabolism disorder. Today, the message that abdominal girth sends is either fitness and health (slim and trained body) *or* heart diseases and diabetes (overweight).

The WHO (World Health Organization) has been talking about an obesity epidemic since the beginning of this century. The current cost and challenges for the health system in Germany are explained below.

The most basic human activity, i.e. consuming food, has been thoroughly researched in terms of *nutrition*

Fig. 1: In Shakespeare's Henry IV, Sir John Falstaff, proudly presents his round belly. Different times and cultures represent a different understanding of wealth and body images. The round belly of Verdi's Falstaff is attractive to women and facilitates the understanding of Eating as Power.

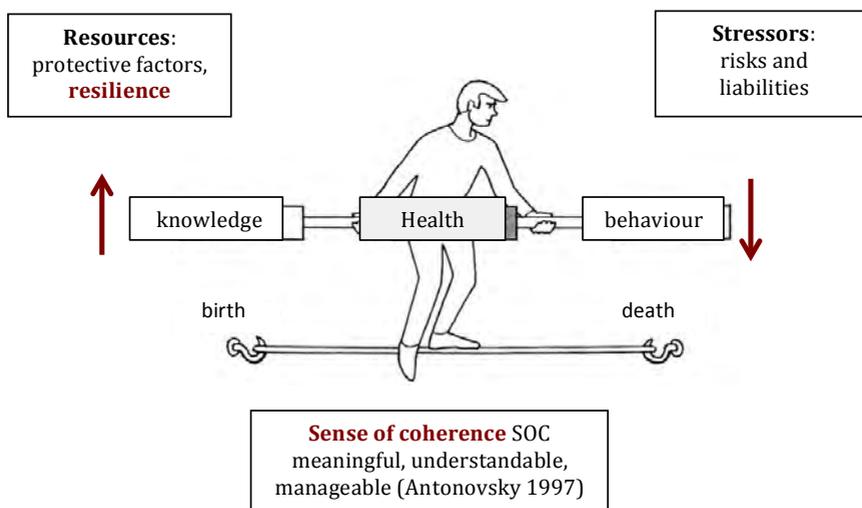

Ines Heindl

*Professor ved
Europa-Universität
Flensburg, Institut für
Ernährung, Gesundheit
und Sportwissenschaften.*

376 bill € 2017 - 11,5% GDP - 4.544 € per person

sciences and medicine. The transfer of these insights to well-being and health of the population is devastatingly disappointing, as current expenditures for health in Germany show.

“Doing the same thing over and over again and expecting different results is a sign of *insanity*“ (Albert Einstein).

Current understanding of a lifetime between birth and death shows clearly that our behavior does not reflect a growing knowledge about health. On the contrary: health expenditure is increasing year by year. Health Resources and health stressors seem to be incompatible. In everyday conversations illnesses are the predominant topic. By comparison, positive health understanding, expressed in terms of a “Sense of Coherence SOC” (cf. Antonovsky 1997), dwindles into insignificance

2 Nutrition and food communication – messages and settings

Looking at eating discourses of *Power and Solidarity*, in terms of *Eating is Communication*, offers a new and more promising approach. Fifteen years of empirical research have opened up new perspectives for public health. After 50 years of working as a Nutrition scientist I am not arguing against Nutrition science, but it shows that messages like healthy eating by counting calories and focussing on body shapes by dieting did not work. I will try to convince the reader of a new approach to eating habits, by lis-

Photo: Stephan Rehberg, Flensburg.

Fig. 2: Three young guys met at lunch time, to sit and eat together. This picture tells us, they are not talking, but sharing time, place and food as an act of communication, in this case an expression of solidarity.

tening to people's *eating narratives* during their life time (Ines Heindl 2016).

3 Eating and communication

We need a different understanding of nutrition and eating narratives: Power is associated with *nonreciprocal* forms of address, solidarity with *reciprocal* forms of address (Brown and Gilman 1960).

Eating, like talking, is patterned activity, and the daily menu may be made to yield an analogy with linguistic form.

Deciphering a Meal (Mary Douglas 1997, p. 37)

When one asks people about their understanding of eating and communication, they invariably start by talking about sitting at a table where the situation and atmosphere of eating promote good discussions, that everybody enjoys sitting, eating and talking at the table. This communicative space is not just a side effect or the place, where eating and talking occurs: here, eating is constitutive for conversation.

3.1 *Anthropological research of eating*

Research on culinary discourses for a better understanding of eating as cultural phenomena is a productive field. “Culinaristics” is not limited to the kitchen as a place for preparing meals and to the dining room as a place for consuming food. The cultural phenomenon of eating and communication deals with a discourse analysis that reveals the social space of a shared meal. Since 2005 the centre of my research has focussed on these anthropological aspects. Through a qualitative study four levels of discourse were discovered.

Methodology: Fifty qualitative interviews (content analysis, acc. to Mayring 2010)

Results: Evaluation of these interviews opened up four levels of discourse (Heindl 2016).

3.1.1 Meal Arrangements as “moderating feature”

Hosts and cooks are masters of communication: You are invited for a private dinner with friends. Entering the dining room you try to find out what kind of dinner can be expected. Discovering how the table is set, bowls and chopsticks tell you that you have been invited to a sushi menu.

3.1.2 Talk about food, cooking and eating

These days private cooking workshops are quite common. Guests come together, the host divides them into groups and a lively evening starts with people talking about the diversity and quality of food and discussing preparation techniques. Finally, the evening ends by the guests enjoying a delicious meal.

3.1.3 Talking atmosphere while eating

Once a week a family gathers at the table for dinner. Parents and children enjoy salads, soup or warm dishes and desert. A positive atmosphere is kind of a framing for discussions: Interesting stories evoke curiosity, but sometimes worrying events take time to ‘come to the surface’.

3.1.4. Eating itself is communication

Deciphering a meal acc. to Mary Douglas (1997) leads to the most important fourth level, where eating like talking appears as patterned activity. The following examples show that linguistic forms are required to understand the process of *Eating Communication*.

Grammar: The formal structure of language as illustrated by the difference between indicative and subjunctive, i.e. “I would recommend this diet “, instead of “I recommend this diet.“

Semiotics is the study of signs and signalling systems. A young man invites a young woman to a two-star restaurant looking forward to a three-course meal. The young woman chooses only a salad.

Semantics is the theory of meaning. Many people go through their lives with this topos: “My parents forced me to eat broad beans. “

Pragmatics considers speaking as an act: The boss and his employees meet for a working lunch. To find out what is appropriate to the situation, a young man looks up from the menu and says, “I think, I’ll have a salad.” He uses “I think” to indicate that everything is negotiable.

“Most of the time in my life I have been eating like a decathlete.” When I interviewed JK, he was 69 years old: “15 years ago I changed my eating habits completely. At a young age I could eat whatever I wanted, the metabolism of a decathlete needed so much more energy. After having finished my high-performance sport career, the appetite remained. I gained weight, did little sport and so my body image slowly changed. I became the darling of women, as I loved to be invited at dinner tables with 3 or 5 course menus. I communicated my appreciation through eating a lot more than I could take. Around the age of 50 my doctor gave clear indications that I would have to change my lifestyle. Signs of a metabolic syndrome caused increasingly dangerous blood values and I knew immediately that the old times of communicating with women at dinner tables through my tremendous appetite were over. From my present perspective I can say that I solved the emerging problems at the dinner table through a change of *Eating Communication*. I accepted the invitations, ate much less and praised significantly more. Supported by physical activities my body image changed remarkably within 2 years’ time...” (Heindl 2016).

Changing processes of eating habits are a big challenge in times of abundance in many places on earth, expressed through power and/or solidarity. JK discovered and described further on during the interview that much later he understood the meaning of nutrition and communication. His changing eating pattern showed up in his strategies of communication and were – eventually – accepted by people in his social environment.

3.2 Conclusions – eating *is* communication

My starting point was the *individual's narrative*. It is through listening to these narratives and by observing how the individual communicates through his or her eating patterns, that we can adopt a radically different approach to the quality of life. Health is not a means in its own end. It is the necessary prerequisite for whatever any of us think of a fulfilled life.

Everybody creates his/her own *eating narrative* through life experience in the social space. It is a matter of a polysystemic approach. This understanding changes professional acting in *Education, Coaching and Consultation*. Optimized standards (i.e. body images) are no longer the normative perspective. We need to understand the messages (Who is talking to whom? What is the goal and what the occasion?) from the perspective of people's eating habits. One gets through to the individual by studying his or her *narratives*.

Literature

- Antonovsky, A. (1997): Salutogenese – zur Entmystifizierung der Gesundheit. Deutsche erweiterte Ausgabe von Alexa Franke. DGVT-Verlag, Tübingen.
- Brown, R. and A. Gilman (1960): The Pronouns of Power and Solidarity. In: T.A. Sebeok (ed.): *Style in Language*. MIT Press, pp. 253–276.
- Douglas, M. (1997): Deciphering a meal. In: C. Counihan and P. van Esterik (ed.): *Food and Culture – A Reader*. Routledge, New York.
- Heindl, I. (2016): *Essen ist Kommunikation – Esskultur und Ernährung für eine Welt mit Zukunft*. Umschau Zeitschriftenverlag, Wiesbaden.
- Mayring, P. (2010): *Qualitative Inhaltsanalyse – Grundlagen und Techniken*. Beltz Verlag, Weinheim.

Professor Ines Heindl.

Høytidsmøte og årsfest

25. oktober 2019, Klubben selskapslokaler, Kristiansand

Preses og prisvinnerne 2019. Fra venstre: Michael Schulte, Vivian Kjelland, Daniel Romero og May-Brith Ohman Nielsen.

Møtereferat

Høytidsmøtet og årsfesten for 2019 ble arrangert i Klubben selskapslokaler fredag 25. oktober fra kl. 17.00. Høytidsmøtet ble ledet av preses May-Brith Ohman Nielsen. Referent: Akademisekretær Ragnar Thygese

Høytidsmøtet

Det ble tatt opp 12 nye medlemmer i akademiet: Sunniva Whittaker, Ilmi Willbergh, Jorunn Midtsundstad, Rik Vosters, Bjarne K. Markussen, Halvor Knutsen, Michael Rygaard Hansen, Martin Carlsen, Anna Alon, Elin Angelo, Ida Marie Høeg og Kenneth Ruthven.

Jorunn Midtsundstad hilste fra de nye medlemmene.

Ernst Håkon Jahr ble tildelt æresmedlemskap i Akademiet.

Et portrett av Ernst Håkon Jahr ble presentert av kunstneren, Włodzimierz Mazanka.

Ernst Håkon Jahr holdt minnetale over professor Jacek Fisiak, leder av Poznan Chapter 2009–2018.

Nils Chr. Stenseth holdt foredrag med tittelen: *Skagerrak – Kattegat – Oslofjorden. Marinbiologisk modellsystem med en stolt hundreårig historie.*

Årsfesten

May-Brith Ohman Nielsen ønsket velkommen til bords, akademisekretær Ragnar Thygesen ledet festmiddagen.

Mariam Kharatyan spilte Edvard Grieg (1843–1907): *Haugelåt / Halling from Fairy Hill, op. 72, No. 4; Myllargutens brudemarsj, op. 72, No. 8; fra Lyriske stykker, op. 65: Fra ungdomsdagene, No. 1; Bryllupsdag på Troidhaugen No. 6.*

Stortingsrepresentant Kari Henriksen hilste fra Stortinget.

Ständig sekreterare Gunhild Vidén, KVVVS, hilste fra de gjestende akademier.

Mariam Kharatyan spilte Claude Debussy (1862–1918): *Valse Romantique*; Frederic Chopin (1810–1849): *Nocturne in C moll, op. 48, No. 1*; Sergei Rachmaninov (1873–1943): *Music Moment in E minor, op. 16, No. 4.*

Rektor Sunniva Whittaker hilste fra Universitetet i Agder.

Preses May-Brith Ohman Nielsen utdelte Sørlandets kompetansefonds forskningspris til Michael Schulte.

Preses May-Brith Ohman Nielsen og ständig sekretterare Per Alm utdelte Fysiografens pris for yngre forskere til Daniel Romero.

Preses May-Brith Ohman Nielsen utdelte Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige formidlingspris til Vivian Kjelland.

Prisvinnerne takket for prisene.

Ernst Håkon Jahr takket for æresmedlemskapet i Akademiet.

Takk-for-maten-talen ble holdt av José Julio Cabeza Gonzalez.

Til avslutning reiste forsamlingen seg og sang «Gaudeamus Igitur» til Joachim Dorfmüllers akkompagnement.

Mariam Kharatyan ved flygelet.

Sju av de tolv nye medlemmene 2019 flankert av preses og akademisekretær. Fra venstre: akademisekretær Ragnar Thygesen, Martin Carlsen, Sunniva Whittaker, Halvor Knutsen, Ilmi Willbergh, Bjarne K. Markussen, Jorunn Midtsundstad, Rik Vosters og preses May-Brith Ohman Nielsen.

Hilsen fra nye medlemmer

Jorunn H. Midtsundstad

Kjære Preses May-Brith Ohman Nielsen, kjære akademimedlemmer, mine damer og herrer!

Takk for denne muligheten til å takke på vegne av nye medlemmer av Agder Vitenskapsakademi!

Jeg er virkelig beæret over å bli deltaker i dette fine selskapet med medlemmer som gjør en ydmyk i forhold til kompetanse og meritter. Akademiet samler virkelig mange felt og disipliner. Jeg er takknemlig for muligheten til å bli kjent med og dele erfaringer og kunnskap med dere – kunnskaper som både er internasjonale, nasjonale og lokale.

Mitt eget lokale utgangspunkt er nok ikke preget av Agderregionen, men av å ha vokst opp og gått på skole i Groruddalen, der det for noen av oss var naturlig å bruke fritiden på rideskolen på Tveita. Mitt lokale utgangspunkt har kanskje ikke så godt rykte, selv om jeg holdt meg unna Tveitaengen. Og utdanningsnivået var kanskje ikke så høyt, men, som min mor

alltid har sagt, god og varm støtte hjemme og en god skole kan utgjøre forskjellen som skal til. Og gode skoler i hele Agderregionen vil vi jobbe for.

Regionen vår er viktig for Akademiet, og akkurat denne høsten er jeg både i Vegårshei, Risør, Tvedestrand og flere andre steder i Østre Agder. Det er fordi Universitetet skal støtte arbeidet med Desentralisert kompetanseheving, slik at skoleeiere, rektorer og lærere kan utvikle skolen lokalt. Vi som har vårt daglige virke innen pedagogikkfaget, er selvsagt opptatt av at skoleresultatene varierer i vår region, og at forskning har vist at regionen har stor betydning. Dette har vi sett nærmere på ved å sammenligne to regioner, Sogn og Fjordane og Agder, i forskningsprosjektet «Lærende regioner». Vi skulle finne ut hvorfor Sogn og Fjordane gjør det så godt på nasjonale prøver på tross av lavt utdanningsnivå i befolkningen. Vi fant at den lokale kulturen har mye å si, og i det senere har vi funnet flere svar som viser at skoler også i vår region i større grad kan dra nytte av gode fellesskap lokalt for å skape gode trygge læringsmiljøer i skolen.

Dette studerer vi videre i forskningsprosjektet «School-In», som jeg leder nå. Det er et innovasjonsprosjekt i offentlig sektor finansiert av Norges forskningsråd. Det betyr at prosjektet eies av Vennesla kommune, og at fem kommunalsjefer sitter i styringsgruppa for prosjektet. De ønsker forskningsbaserte svar på utfordringer de møter, og er blitt oppriktig interessert i forskningens svar på våre felles utfordringer i skolen.

Jeg sier selvsagt alt dette kun som en argumentasjon for å kunne påstå at flere av oss nye medlemmer bidrar til å realisere vitenskapsakademiets mål: å bidra til å styrke den faglig-vitenskapelige aktiviteten i Agder-regionen, og øke forståelsen for hvor viktig vitenskapelig arbeid er for samfunnet. Så selv om jeg nå er et stykke fra mitt eget lokale utgangspunkt fra oppveksten, og vi fortsatt ikke snakker så høyt om at jeg er blitt Professor i min familie, så er det en stor glede å se at skolen fortsatt kan utgjøre en stor forskjell i vår region. Det vil si: hvis vi får tatt knekken på myter om at dårlige skoleresultater skyldes drikkevannet lokalt – eller at barn slipper å bli møtt av holdninger som en lærer ga uttrykk for da hun sa: Da jeg så faren, skjønte jeg at det ikke nytta..., da har skolen og elevene våre en sjans.

Nå vil jeg si hjertelig takk på vegne av oss nye medlemmer i Agder Vitenskapsakademi! Jeg tror jeg snakker for alle når jeg sier at vi er veldig stolte over dette og gleder oss til fortsettelsen som medlemmer av Akademiet. Takk for at vi ble valgt inn!

Æresmedlemskap til tidligere preses Ernst Håkon Jahr

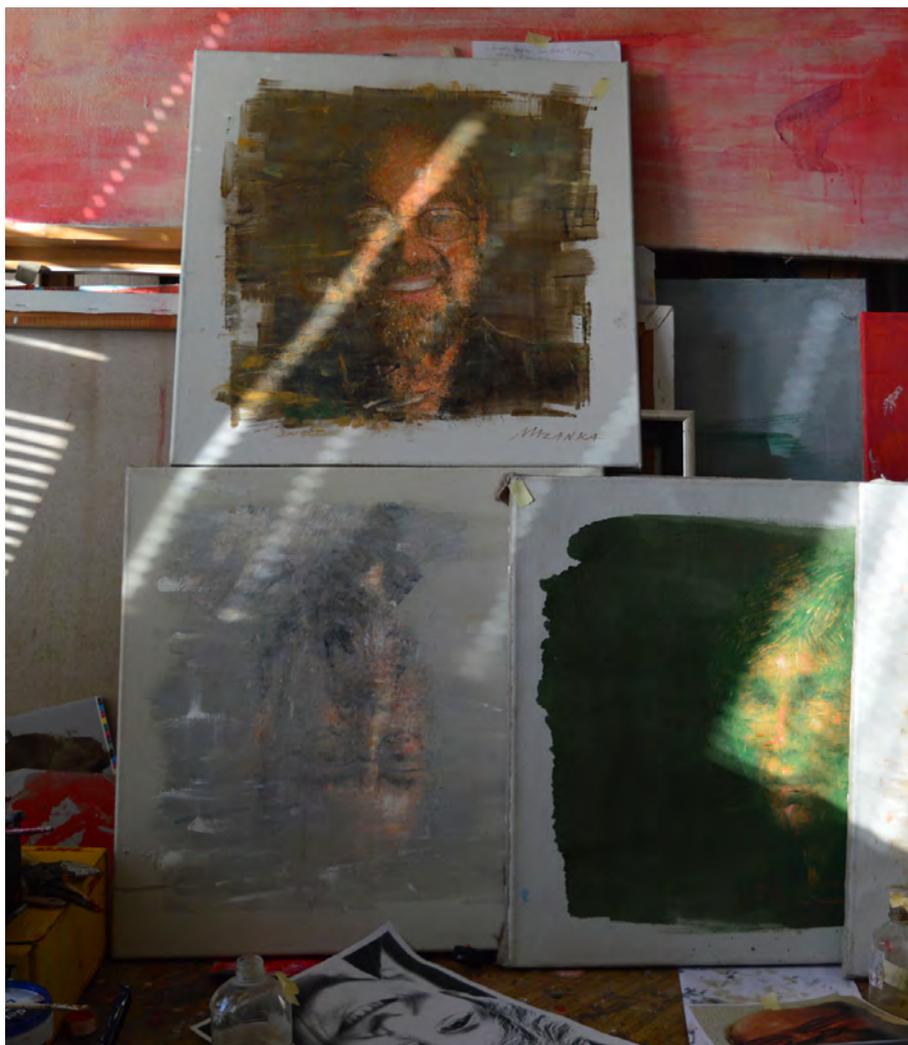
Kunstneren Włodzimierz Mazanka, medlem av Poznan Chapter, sendte etter årsmøtet noen tanker og refleksjoner han hadde gjort seg i forbindelse med oppdraget å male presesportrettet av Ernst Håkon Jahr.

Autumn day – “spring night”

Włodzimierz Mazanka

At the beginning of the Annual Meeting of the Agder Academy of Sciences and Letters in Kristiansand on October 25th, 2019, I feel a bit absent minded. I sit thinking and reflecting on the times I have had the opportunity to ‘write’ the story of Professor Ernst Håkon Jahr with my art – painting his portraits, and also portraits of his wife Inger and family. Though the years I have made numerous sketches, artistic actions, planned several great projects. Not all of them were ever finished

My portrait of former academy President Ernst Håkon Jahr for the Agder Academy of Sciences and Letters, is now standing on an easel covered by a gray drapery, waiting to be unveiled. A few words of mine go as thanks

Mazankas studio.

to the academy President, the academy members and guests gathered this evening, and to Professor Jahr.

I reveal the picture by removing the drapery, I shake hands with Professor Jahr, I hear applause from the audience. The portrait is well received, it seems to me.

After the following dinner, and in a relaxed and pleasant atmosphere, the annual meeting of the Agder Academy ends before midnight.

Inger and I put the portrait of E.H. Jahr in a cardboard box. I suddenly recall the last work of the French painter Jean-Antoine Watteau (1684–1721): *L'Enseigne de Gersaint*, in which some employees put a portrait of

King Louis XIV, the Sun King, in a chest. The course of history goes on, I contemplate, and now the portrait of the Agder Academy President for 17 years disappears in a large package.

The next morning, Ernst Håkon drives me to the airport. I have a long journey ahead of me. From my handbag I take out a small, well-read paperback novel. This autumn day I read *Spring Night* [Vårnatt] by Tarjei Vesaas once more.

PS

It is Sunday, October 27th. Later than usual I go to my studio. Sparse interior, scattered paints and papers on the floor. Unorganized unfinished paintings around: "Portrait of AH in green" (slightly changed after my exhibition at the Haavik Gallery in Kristiansand 2013), next to the profile of AH in ochre tone, a portrait of E.H. Jahr on a gray background upside down (reflected in water), and E.H. Jahr sunk in a brown background. The tilted head and expressive face exude a warm, iridescent light of an autumn afternoon ...

Fra Høytidsmøtet. Professor Nils Chr. Stenseth foredrar.

Ernst Håkon Jahr

Minnetale over professor Jacek Fisiak

J. F.

Da professor Jacek Fisiak døde 3. juni år, 83 år gammel, var det en gigant innen polsk og internasjonal akademia som gikk bort. Professor Fisiak var en framtreddende engelskfilolog med Middle English som faglig spesialfelt, og han var en akademisk entreprenør og visjonær akademisk leder som få andre. En ting er at han publiserte 72 bøker og 100 artikler og anmeldelser, at han etablerte og redigerte fle e vitenskapelige tidsskrift i Polen og internasjonalt, at han som universitetslærer var veileder for 61 doktorgradsstudenter og godt over 300 masterstudenter, men enda mer vil han bli huska for alt han fikk til i etablering og bygging av akademiske institusjoner, at han bygde bruer og skapte viktige kanaler og forbindelser mellom forskere i øst og vest under den kalde krigen, at han gjennom hele sin karriere hjalp

fram polske og utenlandske forskere innen mange vitenskaper, særlig yngre forskere – noe som sterkt bidrog til at Polen på ingen måte lå etter Vesten vitenskapelig da det store politiske skiftet kom rundt 1990. Flere av de andre såkalte østblokklanda sakka beklageligvis akterut vitenskapelig i siste halvdel av 1900-tallet, men med Polen var det annerledes, og Jacek Fisiak hadde mye av æra for det.

Han var født 10. mai 1936, og han levde mesteparten av sitt uvanlig aktive yrkesliv bak det såkalte jernteppet, men lot på ingen måte det sette grense for hva han kunne få til. Han tok en solid filologisk utdanning, først med mastergrad fra Universitetet i Warszawa i 1959. I 1961 studerte han ved University College London og tok doktorgraden i 1962 ved universitetet i Łódź. Studieåret 1963/64 var han ved UCLA som Fulbright-stipendiat, og i 1965 forsvarte han sin habilitasjonsavhandling ved Adam Mickiewicz-universitetet i Poznan. Fra 1965 til han gikk av ved fylte 70 år i 2006, var han ansatt ved Adam Mickiewicz-universitetet i Poznan.

Da han blei instituttstyrer for Engelsk institutt i Poznan i 1965, var det et relativt lite språkinstitutt. I løpet av bare 15 år bygde Fisiak dette instituttet opp til å bli ikke bare Polens største engelskinstitutt, men det som må ha vært verdens største engelskinstitutt. Da jeg som dekan ved Universitetet i Tromsø besøkte Engelsk institutt i Poznan for første gang i 1981, var det 180 vitenskapelig ansatte der, og en tredel av dem var alltid på utveksling i utlandet, fremst med USA, Storbritannia og Tyskland. Etter 1982 blei også Universitetet i Tromsø et viktig universitet i den sammenheng. Det blei da lagd en utvekslingsavtale mellom Engelsk i Poznan og Språk og litteratur-fakultetet i Tromsø. Denne avtalen kom til å bety mye for lingvistene i Tromsø i åra etterpå, og var med på å sette Tromsø på det språkvitenskapelige verdenskartet. Det skjedde gjennom Poznan og ved hjelp av Jacek Fisiak, som sjøl besøkte Tromsø mange ganger, og også hadde lengre forskningsopphold der. I dag er det et Engelsk fakultet i Poznan, og det engelskfaglige miljøet der er visstnok fortsatt det største i verden.

Rundt 1970 begynte Fisiak en serie årlige internasjonale konferanser i språkvitenskap. Serien kom etter hvert til å hete “Poznan Linguistic Meeting”. I 1970- og -80-åra var disse konferansene det viktigste møtepunktet for språkforskere fra Øst og Vest, og det var naturligvis viktig og nødvendig at det nettopp skjedde i et land bak Jernteppet. Mange av de østeuropeiske forskerne fra DDR, Tsjekkoslovakia, Ungarn, Bulgaria, Romania og Sovjet fikk nemlig ofte ikke lov til å reise til Vesten, og dermed blei Fisiaks konferanser et av de få møtepunktene der de kunne delta. Forskerne fra de andre østeuropeiske landa hadde også gjennomgående svært lite penger å

reise for, derfor betalte Fisiak som oftest både reise og opphold for dem, og så tok han heller en større deltakeravgift fra forskerne som kom fra USA og Vest-Europa, og som hadde mulighet til å betale. Neste år i september arrangeres “Poznan Linguistic Meeting” for femtiende gang.

I 1985 blei Fisiak rektor ved universitetet i Poznan. I en del av universitetet, særlig i noen av de naturvitenskapelige faga, blei han i begynnelsen møtt med en viss skepsis. De visste godt hva han hadde fått til med engelskfaget i Poznan, og også ellers i Polen, men naturviterne var nok litt redde for at han som rektor skulle fortsette bygginga av engelsk spesielt, og da på bekostninga av resten av universitetet. Men i hans rektortid skjedde det isteden ei veldig utbygging av hele universitetet. Det kom mange nye stillinger i de fleste fag, og han satte i gang bygging av en stor ny og moderne campus rett utafor bykjernen, der de naturvitenskapelige fakulteta fikk moderne bygninger med store kontorer og laboratorier. Universitetet kjøpte også to hoteller, der de innkvarterte gjester og holdt seminarer og mottakelser. Vi må huske på at Adam Mickiewicz-universitetet er et svært universitet, nå med godt over 50 000 studenter og over 6000 ansatte.

Fisiak satt som rektor i én periode, dvs. tre år, og så blei han like godt forsknings- og utdanningsminister med ansvar for hele Polen. Også her viste han veg ved å åpne for større mulighet for samarbeid over grensene øst- og vestover.

Professor Fisiak var medlem av fle e vitenskapsakademier i Polen og i andre land, og han var æresdoktor i Polen og i Finland. Han fikk mange høytrangerte medaljer i hjemlandet og i fle e andre land. Så tidlig som i 1981 blei han, 45 år gammel, dekorert av dronning Elizabeth II med Order of the British Empire, Officer's Class, eller O.B.E. som det ofte kalles.

I 1996 blei han innvalgt som utenlandsk medlem i Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, og i 2004 i Agder Vitenskapsakademi. Den utvekslingsavtalen med Poznan som hadde vist seg så viktig for Universitetet i Tromsø, blei kopiert for Agders vedkommende og underskrevet i januar 2000 av daværende rektor Knut Brautaset. Fra da av har det vært et omfattende samarbeid på mange faglige områder mellom Agder og Poznan, og i 2009 blei Akademiets Poznan Chapter etablert med professor Fisiak som preses. Sammen med resten av Chapter-styret bygde han opp avdelinga vår i Poznan til det den er i dag, en livskraftig satelitt av vårt akademi med 25 framstående polske forskere som medlemmer. Den 18. oktober i år (2019) blei 10-årsjubileet for Chapteret markert i Poznan. Da blei bind 7 i chapterets “Papers and Studies”-serie presentert. Det er et minnehefte om Jacek Fisiak, og ligger bak i salen her, slik at den som vil, kan ta med seg et ek-

semplar. Fisiak deltok på nesten alle årsfestene i Akademiet etter at Poznan Chapter var etablert, og han gav hvert år rapport om aktiviteten i Chapteret. Bildet på forsida av minneheftet viser Fisiak da han siste gang gav en rapport fra Poznan Chapter her i Akademiet, det var ved årsfesten i oktober 2017. Våren 2018 gikk han av som preses, etter ni år.

Jacek Fisiak var en utrolig karismatisk leder, en sjarmerende og vennlig person. Hans snakke engelsk som en innfødt, og blei ofte spurt om hvor han kom fra i England. Han var også en svært bestemt sjef og leder, og han krevde mye av medarbeiderne sine. Likevel krevde han alltid enda mer av seg sjøl.

På grunnlag av alt professor Fisiak har bidratt til av samarbeid og kontakt mellom norske og polske universiteter og forskere blei han i fjor utnevnt av kongen til Ridder av 1ste klasse av den Kongelige Norske Fortjentsordenen. Ordenen blei overrakt av Norges ambassadør til Polen ved en høytidelig seremoni i Poznan 10. oktober i fjor. Bare kort tid etter, den 22. november, hadde Fisiak en alvorlig fallulykke i hjemmet. Han kom seg aldri helt igjen etter det, og han døde 3. juni i år. Til begravelsen i Poznan 13. juni, der mange hundre deltok fra hele Polen, kom det mange kondolansetelegrammer fra alle verdenshjørner. Før sjølve begravelsen leda rektor ved Adam Mickiewicz-universitetet en egen storslått minnemarkering på universitetet, der hele senatet, alle dekanene og svært mange professorer og andre ansatte deltok. Undertegnede talte ved denne minnemarkeringa på vegne av vårt Akademi og Fisiaks mange utenlandske kolleger og venner.

I Norge og i Agder Vitenskapsakademi har vi mye å takke Jacek Fisiak for, og jeg lyser fred over hans gode minne.

Nils Chr. Stenseth

*Professor og styreleder ved
UiAs toppforskningscenter
Centre for Coastal Re-
search og professor ved
Universitet i Oslo*

Det glemte havområdet: Skagerrak og Oslofjorden

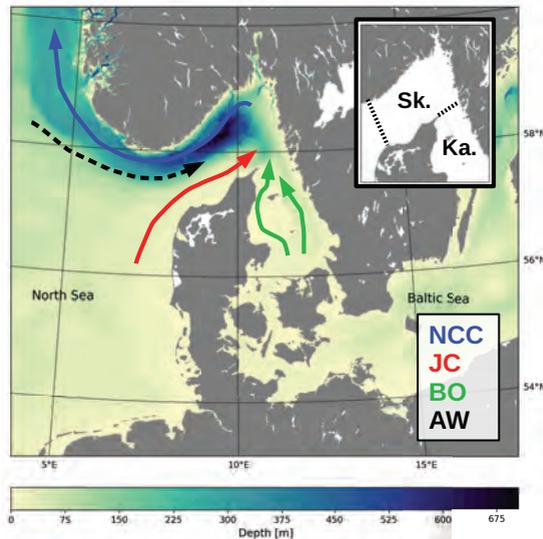
Nils Chr. Stenseth

Svært mange folk påvirker Skagerrak og Oslofjorden, og like mange er avhengige av området. Likevel har dette havområdet altfor lenge vært oversett av myndigheter og forskere.

Når de i Sverige snakker om marin satsning, tenker de som oftest på Østersjøen. I Danmark tenker de på Nord-sjøen, og i Norge tenker vi på Lofoten og Barentshavsområdet. Dette er viktige havområder, men vi må ikke glemme Skagerrak og Oslofjorden! Nesten halvparten av den norske befolkning har dette havområdet som nærmeste nabo. De både påvirker havområdet og er avhengige av det.

Vannet langs kysten av Sørlandet er nå blitt for varmt for mange av de typiske kaldtvannsortene vi har vært vant til å høste på, som torsk, lyr og hvitting. Samtidig kommer nye og fremmede – mer varmekjære – arter inn (f.eks. havabbor, mulle og ansjos). Vi vet lite om hva disse endringene i arts-sammensetningen langs kysten vår vil føre til. De nye artene kan tilpasse seg og berike havområdet, eller forstyrre og fortrenge tidligere etablerte arter. Vi vet heller ikke i hvilken grad de gamle artene vil kunne greie seg i avgrensede områder, som for eksempel i kystnære områder preget av god vannutskifting og mer stabile forhold. Slike områder vil være viktige å kartlegge og bevare for å styrke økosystemet. Her trenger vi mer kunnskap, og dette forsker vi allerede på ved Centre for Coastal Research ved Universitetet i Agder (UiA).

Det er tankevekkende at Norge har forvaltningsplaner for alle våre havområder – men ikke noen forvaltningsplan for den norske kysten. Det må nå på plass – ikke minst for kysten langs Skagerrak og Oslofjo den – slik at dette verdifulle havområdet kan forvaltes på en fremtidsrettet måte. Skal vi få til en slik forvaltningsplan, må eksisterende forskningsresultater sammenstilles og nye frembringes. For å få til en best mulig helhetlig plan, bør kanskje fylkeskommunene langs Skagerrak og Oslofjo den bli bedt om å gå sammen om en felles plan for de kystnære sjøarealene. Det som skjer i Skagerrak og Oslofjo d-området, er viktig, fordi det påvirker norskekysten helt opp til Lofoten og Barentshavet (se Fig. 1). Derfor er det klokt at Havforskningsinstituttet de siste årene har lagt mer vekt på våre sørlige kyster og havområder – men mer kan også gjøres fra sentralt departementshold. Det er like viktig å forstå effekten av klimaendringene for Skagerrak og Oslofjo d-området som for våre andre havområder. Samtidig er Skagerrak og Oslofjo den kanskje de mest påvirkede hav-områdene vi har. Å forstå den samlede effekten av disse ulike påvirkninger er vanskelig, men mulig, og ikke minst *viktig*.

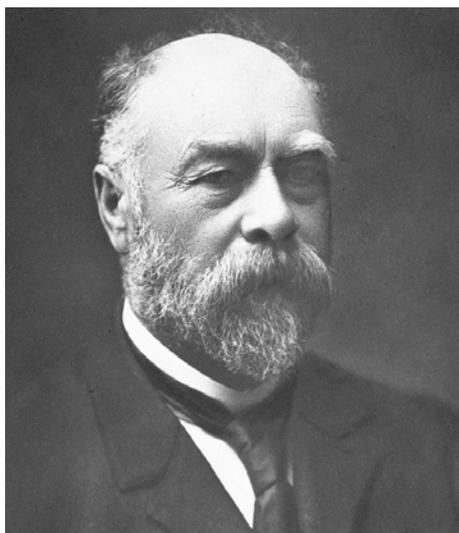

Hovedinnstrømningen av vann til Skagerrak og Kattegat kommer via Jyllandstrømmen (JC), som bringer Nordsjøvann, vann fra Østersjøen (BO) og Dooley-strømmen, som bringer vannmasser fra Atlanteren (AW). Disse vannmassene blander seg i Skagerrak og danner den norske kyststrømmen (NCC) som går nordover langs hele norskekysten mot Arktis. Store elver som Glomma og Göta Älv bidrar med ferskvann. Dette er et meget dynamisk system, og havsirkulasjonen i både Skagerrak og Kattegat kan endre seg raskt som følge av skiftende værforhold. Typiske sirkulasjonsmønstre er indikert i figuren. (Illustrasjon: Christensen et al, J Phys Oceanogr (2018), 48, 723-738). Laget og satt sammen av Kai Christensen (Met.no)

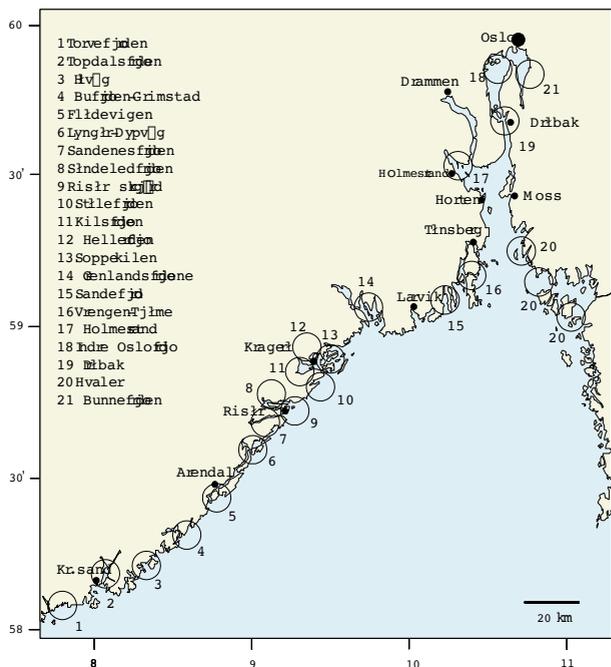
Vi vet at hardt fritidsfiske har hatt – og har – negativ påvirkning på f.eks. torsken. Men vi vet foreløpig for lite om den samlede effekten av alle våre fysiske påvirkninger, som bl.a. brygge-anlegg, mudring og anlegg av kunstige sandstrender, samtidig som klimaendringene også gjør forholdene for torsken vanskeligere. Her spiller våre universitets- og forskningsmiljøer en nøkkelrolle. De marine verneplanene for torsk og hummer er et direkte resultat av den forskningen som er utført ved Havforskningsinstituttet og UiA. Nå går tre universiteter sammen med tre forskningsinstitutter om et nytt forskningsprogram i dette området. Universitet i Oslo, Universitetet i Agder og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet går sammen med Havforsknings-instituttet, Norsk institutt for vannforskning og Meteorologisk institutt for å utføre grunnleggende forskning i Skagerrak og Oslofjo den. Programmet skal også omfatte utdanning av nye marine kandidater. Dette blir en kraftsatsning for det glemte havområdet – Skagerrak og Oslofjo den – og for hele Norge. På denne måten forsterker vi det norske marine forsknings- og utdanningsmiljøet ytterligere.

Centre for Coastal Research (CCR) har nylig fått status som toppforskningsmiljø ved UiA, og med statusen kom også store bevilgninger. Å forstå dynamikken i Skagerrak og Oslofjo den bedre, vil stå i fokus for senterets forskning i årene som kommer. Toppforskningsmiljøet ligger nært dette havområdet, og det er lett for forskere og studenter å reise fra UiAs campuser i Grimstad og Kristiansand til feltområdene. Den gode dialogen mellom CCR og hele landsdelen er viktig. CCR vil bidra med verdifull folkeopplysning om regionens marine ressurser. De som reviderer forvaltningsplanene for våre havområder, trenger kunnskapen fra vårt nye toppforskningscenter, og fra våre marine partnere som nå starter opp samarbeidsprosjektet rundt Skagerrak og Oslofjo den. Dette kunnskapsmiljøet vil kunne gi viktige innspill til myndighetene, slik at den fremtidige forvaltningen i området blir mest mulig kunnskapsbasert.

Toppforskningsmiljøet ved UiA og det større forsknings- og utdanningssamarbeidet som de tre universitetene og de tre forskningsinstitutter nå satser på, bygger på lange og stolte tradisjoner opp mot dette – glemte – havområdet. Spesielt bør nevnes de årlige dataene om strandnot-trekk som Gunder Dannevig (Fig. 2) i sin tid startet – og som har vært standardisert siden 1919 (Fig. 3). Om enn hovedfokuset i stor grad har vært på torsk, er det her også mye verdifulle data om andre arter. Arbeider publisert i noen av våre aller beste fagtidsskrifter er basert på disse dataene – og har bidratt til at Skagerrak og Oslofjo den er meget synlige på den internasjonale forskningsarenaen.

Gunder Mathiesen Dannevig (1841–1911) var en dyktig amatør-fiskeforsker. Han grunnla Flødevigen forskningsstasjon (som ligger under Havforskningsinstituttet). Institusjonen het opprinnelig Flødevigens utlekkingsanstalt (for utsetting langs Sørlandskysten).

Kartet viser de faste stasjonene for strandnot-trekkene som ble startet av Gunder Dannevig, og som nå drives av HI. Bildene til høyre er fra topp til bunn:

Nottrekking på slutten av det nittende århundre – Gunder Dannevig i midten (sammen med assistenter).

Strandnottrekk i det tjuerførste århundre – med forskningsfartøyet G.M. Dannevig i bakgrunnen.

*Nærbilde av strandnottrekk i det tjuende århundret
Halvt år gammel torsk fra et typisk nottrekk.*

For meg personlig er det som nå skjer med forskningen og utdanningen opp mot dette glemte havområde, som en drøm som går i oppfyllelse. Sammen er vi – de seks institusjonene som nå går sammen – langt sterkere enn vi er hver for oss. Institusjonene hver for seg er nemlig sterke på komplementære områder. Det som nå skjer styrker hele regionen, ikke minst Agder. Gjennom denne utviklingen vil vi helt sikkert få enda større internasjonal forskningsoppmerksomhet. Dette glemte havområdet vil kunne bli et forsknings- og utdanningsmessig modellsystem – et sted der internasjonale forskere og studenter vil komme for å jobbe og studere.

Preses May-Brith Ohman Nielsen og utenlandsk medlem professor Wim Vandenbussche klare for festmiddagen.

Hilsen til Agder Vitenskapsakademi fra de gjestende akademier

Gunhild Vidén, Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg

Jeg har fått den store æren å framføre hilsen fra de gjestende akademiene ved denne årsfesten. Vi som gjester dere, representerer Norges Tekniske Vitenskapsakademi ved Tor Inge Waag, Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund ved Per Alm, og Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg ved meg selv. Her er altså en overvekt av svenske, dvs. utenlandske gjester, og kanskje er dette typisk for Agder Vitenskapsakademi. Slik som jeg har

lært Agder Vitenskapsakademi å kjenne, er dette et meget utadvendt akademi, noe som også manifesteres på årsfestene, hvor f.eks. samarbeidet med Poznan alltid blir synliggjort. Jeg vet også at hvis man blar i matrikkelen til akademiet, så finner man mange navn fra forskjellige land, så vel som navn fra andre læresteder i Norge. Åpenhet og utadvendthet er altså veiledende for virksomheten i akademiet. Slik skal det også være. Et akademi er i utgangspunktet en lukket virksomhet: du blir ikke medlem med mindre andre foreslår deg til innvalg, og mange aktiviteter retter seg mot medlemmene. Det gjelder å finne balansen mellom det innadvendte og utadvendte. Det ser for mine øyne ut som om Agder har funnet nettopp denne balansen: akademiet er til for sine medlemmer, men i medlemsrekkene finnes det både dybde og bredde. Som vi har hørt om i dag (og som det går fram av årsmeldingene), retter akademiet seg også mot samfunnet rundt, og det er en godt synlig samarbeidspartner i forskjellige sammenhenger.

Samvirke og samarbeid med andre akademier er grunnleggende for en god virksomhet. I Göteborg har vi nettopp hatt et svært vellykket fellessymposium med den finske Vetenskaps-Societeten, og vi er meget glade for kontaktene vi har også andre akademier enn de svenske. Når det som i dag

er Gøteborgs universitet, ble grunnlagt i 1891, var den opprinnelige tanken å skape et nordisk akademi. Gøteborg lå jo sentralt midt imellom København og Oslo, og de som lanserte tanken, så dette som det ideale møtestedet. Slik ble det ikke den gangen, men tanken om det nordiske samarbeidet føles som en selvfølge for oss som har vår virksomhet på vestsiden av Sverige. Jeg vil tro at det forholder seg på tilsvarende måte for Fysiografen i Lund, en del av Sverige som har både historiske og moderne bånd til Danmark. Den sosiale kontakten er viktig, og vi er svært glade for å ha blitt invitert til festmøtet. Men den sosiale kontakten er bare et første trinn i å bygge mer vidtgående samarbeid akademiene mellom. Jeg vil med dette si varmt takk fra de gjestende akademiene for den gjestfrihet vi har møtt i kveld, og vi ser fram mot fortsatt godt samarbeid og felles utvikling av det som er grunnlaget for våre akademier.

Storingsrepresentant Kari Henriksen i samtale med professor Nils Christian Stenseth. Kari Henriksen hilste fra Stortinget under middagen.

Prisutdelinger

Agder Vitenskapsakademi tildeler Sørlandets Kompetansefonds forskningspris for 2019 til professor Michael Schulte¹⁴

May-Brith Ohman Nielsen

Professor Michael Schulte (født 1963) er en internasjonalt etablert forsker og professor ved UiA. Hovedområdet for forskningen hans er germansk og eldre nordisk språkhistorie, i vid forstand. I sin forskning bygger han både på eldre veletablert filologisk metode og viser hvordan nyere språkvitenskapelige retninger, som f.eks. sosiolingvistik, kan kaste nytt lys over den eldre norske og nordiske språkhistorien. Slik får han fram nye perspektiver på et tradisjonelt forskningsområde og har bidratt til å fornye dette forskningsfeltet innenfor nordisk språkvitenskap.

Schultes publiserer jevnt internasjonalt på fi e språk: engelsk, tysk, norsk og islandsk. Han er medlem av Agder Vitenskapsakademi (fra 2006), Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (fra 2011) og Kungliga Gustav Adolfs Akademien i Uppsala (fra 2011). I 2014 mottok han Nansens belønning for fremragende forskning for sitt arbeid innenfor eldre nordisk språkhistorie og runologi. Schulte har hatt forskningsopphold og vært gjestetprofessor på Island, i Freiburg, München og Uppsala. Han er fast referee for profile te internasjonale tidsskrifter, og har vært leder for fle e større forskningsprosjekter.

Ved siden av magister- og doktoravhandlingen har Schulte publisert rundt 80 artikler og 25 lengre og 31 kortere bokanmeldelser. Det meste av dette er publisert i kanaler på høyt internasjonalt nivå. Han er den forskeren som er representert med flest artikler (6) i det internasjonale to-bandsverket *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages* (Walter de Gruyter, Berlin, red. O. Bandle m.fl 2002–2005). I tillegg til de trykte publikasjonene kan Schulte vise til rundt

¹⁴ Skrevet på grunnlag av juryens begrunnelse

Professor Michael Schulte og preses May-Brith Ohman Nielsen.

100 internasjonale konferanse- og seminarforedrag. Han har dessuten utgitt fle e bøker (temabind til NOWELE), og publiserte boken *Urnordisch* i 2018 i serien *Wiener Studien zur Skandinavistik* 26. Hans publikasjonsvirksomhet innbefatter det nasjonale språkhistorieprosjektet “Ny norsk språkhistorie” (NSH), som ble avsluttet i 2018. Schulte har vært medlem i redaksjonsgruppen (styringsgruppen) fra starten i 2008.

Schulte beskriver selv sin modningsprosess og utvikling som forsker som en bevegelse fra en tidlig fase med en rekke detaljerte nærstudier på ulike områder av hans ulike forskningsfelt, og over til en senere fase, der han som mer erfaren forsker har engasjert og interessert seg for syntetiserende og overgripende analyser av større felt og mer overordnede teoretiske spørsmål innenfor språkvitenskapen. Her har han problematisert tradisjonelle perspektiver og tilnærminger innenfor språkhistorisk forskning.

Innenfor runologien har Schulte utviklet en ‘evolusjonsmodell’ som representerer et nytt syn på utviklingen av runeskriften, futharken. Med det setter han spørsmålsteget ved den ‘klassiske’ reform-forklaringen på denne utviklingen, som mange til nå har holdt seg til. Schulte har vist at det heller er tale om en langvarig, en mer intern prosess, noe som synes å framstå som en bedre og mer overbevisende forklaring på overgangen fra den eldre til den yngre futharken. Dette evolusjonsperspektivet kommer tydelig fram i Schultes bidrag til den nye språkhistorien (*Norsk språkhistorie IV. Tidslinjer*, Novus, Oslo, 2018). Schulte har dessuten, i fle e arbeider, rettet søkelyset

mot en mulig sosiolingvistisk variasjon ved evaluering og tolkning av runeinnskrifter fra vikingtid, blant annet i artikkelen: “Om å skrive språkhistorie ‘nedenfra’: Tanker om en ny norsk språk-historie for tiden 700–1050” (*Maal og Minne* 2008). Det å bruke et “variasjons-perspektiv” og sosiolingvistiske synspunkter i evalueringen av runeinnskriftene viser seg å gi en ny vri på eldre nordisk språkhistorie, noe han diskuterer i en større sammenheng i bidraget: “Runology and Historical Sociolinguistics: On runic writing and its social history in the first millennium” (*Journal of Historical Sociolinguistics* 2015).

Agder Vitenskapsakademi vil gratulere Michael Schulte med en stor og mangesidig forskningsbragd, og er glade for å kunne hedre ham med Sørlandets kompetansefonds forskningspris.

Takketales for Sørlandets Kompetansefonds forskningspris

– How to bond with the past

Michael Schulte

President, Rector, distinguished colleagues, students, friends, family, ladies and gentlemen!

On behalf of all the three prize-winners, I would like to say thank you. I am honoured to be here tonight receiving the Academy’s research prize of 2019. First of all, I wish to thank the Academy and the jury for the award. I am grateful and honoured, and I would like to express my profound gratitude to my colleagues at the Academy, both those from Agder and those from abroad, all of you who supported my nomination.

At a time when long-term, large-scale projects seem to be the driving force in the Academic community, it is comforting for me to see that individual, in-depth research, such as mine, has a solid standing. While the Academic world seems increasingly eager to set premium on technology and digital competence more broadly, I am pleased that this year’s prize supports a linguistic, and at the same time a runological, and hence a cultural, endeavour.

So, I have to ask myself what I as a linguist and a runologist can contribute to our understanding of the world, our *Weltwissen*. Well, by way of

digression, I was once told that mathematics was the art of writing zero in the most possible complex ways – many of you will probably disagree, and rightly so. As a linguist, I subscribe to the view that nothing is more important to human life – to us – than language, or more precisely, languages in their many guises and manifestations, both oral and written, both standard and non-standard, both casual and elevated, both digital and carved in stone, both ancient and modern. And here I include formulaic, mathematical language as a complex semiotic system of equation as well. So, let us be proud of all our languages, formulaic systems and not least varieties, whatever they may be.

I subscribe to the view of the American philosopher Ralph Waldo Emerson who cogently states that “languages are the archive of history”, or as the old German fellow Jacob Grimm would have it, “[u]nsere Sprache ist auch unsere Geschichte.” It is all *there* – in our language and right *here*.

But let me turn to my second point – *taking delight in research*. This summer, I visited several cliff inscriptions and runestones in Agder, in particular the Skutestone at Storhedder in Bykleheia, a good day’s walk from Hovden and Sloaros. The Skutestone features several carvings of reindeer, hunting scenes and not least some eighteen runic inscriptions presumably from the 12th century. The long walk to this runic site in Setesdal was certainly worthwhile. Reading these runic graffiti from the past gave me a deep pleasure, a feeling of sheer delight. I sensed that these runic scribbles from the past were close in a way. In a larger cultural setting they are certainly close to – and connected with – the roughly contemporaneous Maeshowe inscriptions from Orkney and other runic sites in Scandinavia and beyond. That day I sensed that I bonded with the past, both intellectually and emotionally.

This year I was also engaged in reading and interpreting the recently discovered Rakkestad-stone from Østfold (on which there is a special report in the Agder Academy yearbook 2019, see pp. 86–102). New finds such as Rakkestad, however fragmented they may be, tend to be a window into the distant past and they are certainly in need of linguistic comment and interpretation. So, in short: Let us bond with the past to bond with the future!

Thank you for your attention!

Agder Vitenskapsakademi tildeler «Fysiografens pris for yngre forskere» for 2019 til førsteamanuensis dr. Daniel Romero¹⁵

May-Brith Ohman Nielsen

Dr. Daniel Romero, født 1986, ble uteksaminert med sin M.Sc. og tok sin Ph.D.-grad i signalteori og kommunikasjon fra Universitetet i Vigo, Spania, henholdsvis i 2011 og 2015. Fra juli 2015 til november 2016 var han post-doc-forsker ved Digital Technology Center og Department of Electrical and Computer Engineering, University of Minnesota, USA. I desember 2016 ble han ansatt ved WISE NET senter ved Institutt for informasjons- og kommunikasjonsteknologi, Universitetet i Agder, som førsteamanuensis.

Daniel Romero er en internasjonalt aktiv forsker med hovedforskningsinteresse på maskinlæring og prosessoptimalisering ved bruk av kunstig intelligens, signalbehandling og kommunikasjon.

Han har allerede 13 publikasjoner i ledende vitenskapelige tidsskrifter og 31 artikler publisert i forbindelse med vitenskapelige konferanser. Som et eksempel på et utmerket bidrag nevnes:

D. Romero, M. Ma, G.B. Giannakis 2017: “Kernel-based reconstruction of graph signals”, *IEEE Transactions on Signal Processing* 65 (3), 764–778,

som er et bidrag i et nivå-2-tidsskrift, hvor en ny metode er utviklet, som kombinerer kjernemetoder fra maskinlæring med metoder i graf-signalbehandling, for å kunne rekonstruere manglende signaler i en graf, hvor graf-nodene representerer informasjon som har en internodeavhengighet, som er vanlig i praktiske, dagligdagse problemer. Romeros publikasjoner har allerede blitt godt siterte til tross for at de fleste av arbeidene er publisert etter 2015.

Agder Vitenskapsakademi gratulerer Romero med forskningsresultatene som er oppnådd så langt, og ønsker lykke til videre i forskningskarrieren.

¹⁵ Skrevet på grunnlag av juryens begrunnelse

Takketale for Fysiografens pris til yngre forskere innen naturvitenskap og teknologi

Daniel Romero

Good evening!

I would like to start my *takketale* by pronouncing a message of general gratitude. To begin with, I am deeply thankful to this academy. Its 57-year long history as an academy, 17 years as an academy of sciences and letters, showcases the value that the people of this region confer to science. I also appreciate the recognition of my work through this award. For those of you not familiar with it, my research does not deal with maps used conventionally in physiography but with maps of electromagnetic waves. Constructing these maps is what has been named *spectrum cartography*.

I would also like to thank the University of Agder for generating an environment suitable for research and where the human side of its employees is taken so seriously. Although as a University we still need to improve along multiple directions, the progress observed every year fuels our enthusiasm for keeping on improving.

Furthermore, I wish to extend my gratitude to this country, where I have been living for the last 3 years. The amount of resources devoted to research highlights a widespread appreciation for technology. Besides, the egalitarian focus of the Norwegian society and the virtual absence of poverty creates in me a sentiment of ethical comfort that motivates me to contribute to improve the well-being of others.

Extending my thankfulness even further, I would like to share with this audience how grateful I feel every day not only to the research community but also to the entire human kind and mother nature. It is remarkable that countless advances and overwhelming amounts of effort by previous and contemporary humans were necessary for us to be here today and for us to be conducting research in our professional lives. For this reason, it is my

conviction that we must pay back to society by delivering further advances. Indeed, I think we researchers must feel honoured to be somehow in charge of the progress of humanity. In fact, I think there is nothing more exciting than contributing to push the frontiers of human knowledge. And having the opportunity to carry out this task in our daily professional lives is like a dream.

To conclude, I would like to share a major breakthrough I made along these lines, not in my research, but in my personal life. I am sure that this audience knows that all humans on Earth are thought to be descendants of a woman that lived in Africa around 150.000 years ago, the so-called Mitochondrial Eve. My personal breakthrough is not just to know this fact but to be aware of it. If humans were really aware that we all come from the same place the world would be a much better place.

But besides personal aspects, this view also has implications for research. One of them is that we, members of the scientific community, must realize that we are all together in bringing new knowledge to humanity. Among other things, this implies that we should keep opening to the international community. Furthermore, this big picture also supplies us with strong reasons for conducting relevant, useful, and ethically correct research as well as for enjoying our role and our lives.

Thank you very much for your attention!

Sørlandets Kompetansefonds populærvitenskapelige pris for 2019 tildeles førsteamanuensis Vivian Kjelland, UiA/SSHF¹⁶

May-Brith Ohman Nielsen

Vivian Kjelland tildeles prisen for hennes omfattende formidling om flåt og flåttbårne sykdommer de siste 10 årene.

Kjelland er molekylærbiolog og forsker på bakterier i flått. Hun har sin cand. scient.- grad fra Universitetet for miljø- og biovitenskap og ph.d.-grad fra Norges veterinærhøgskole i 2010.

Kjelland er førsteamanuensis ved Institutt for naturvitenskapelige fag ved Universitetet i Agder og forsker ved Sørlandet sykehus HF. Hun har deltatt i mange forskningsprosjekter om flått og bakterier i flått. Prosjektene har vært finansiert av blant annet EU, NFR og det regionale forsknings-

¹⁶ Skrevet på grunnlag av juryens begrunnelse

fond, og de fleste av disse prosjektene er ledet av Kjelland selv. Hun er (med)forfatter på minst 12 vitenskapelige publikasjoner. I tillegg har hun minst 6 populærvitenskapelige bidrag i forskjellige tidsskrifter, derav tre i TEFT (forskningsmagasinet for UiA). Som veileder på bachelor, master og doktorgradsnivå bidrar hun til å engasjere studenter i forskning om flått

Vivian Kjelland er en svært engasjert formidler, noe som kommer fram i *Unikum* (studentavis for UiA) som har kåret henne til en fantastisk foreleser i 2017. Hun har studert pedagogikk (PPU) og har jobbet to år i skolen før hun tok doktorgraden, og formidling av flåttforskning mot skoleelever har vært en stor del av Kjellands formidlingsvirksomhet.

Under kategorien “Konferansebidrag og faglig presentasjon” i Cristin, er Vivian Kjelland oppført med 76 bidrag siden 2009. Her inngår det noen foredrag til helsepersonell og noen bidrag ved vitenskapelige konferanser. Listen domineres imidlertid av populærvitenskapelige foredrag for skoleelever i alle aldre, i form av skolebesøk blant annet i regi av opplegget «Møt en Agderforsker». Men Kjelland har også bidratt aktivt i arrangementer ved UiA, som forskningskonferanse for 5. klassinger, og en natt på campus. Det må ha vært en stor opplevelse for de elevene som fikk delta

I tillegg er Kjelland oppført med 24 bidrag under kategorien «Mediebidrag» i Cristin. Disse omfatter nyheter og informasjon om flått, flåttsydommer og hvordan vi kan forholde oss til flått, og har vært holdt i radio, TV, fle e riksdekkende aviser, internettsider som *Foreldre & Barn* og *barnehage.no* og tidsskrifter om jakt. Sammen med to kolleger ved UiA har Kjelland dessuten skrevet en fin informasjonsbok med det fengende navnet *Fakta om flått* (2014).

Takketales for Sørlandets Kompetansefonds populærvitenskapelige formidlingspris

Vivian Kjelland

Kjære preses og akademimedlemmer!

Tusen hjertelig takk for denne prisen! Jeg er virkelig beæret, særlig når jeg ser på listen over tidligere prisvinnere, er jeg stolt av å være i deres selskap!

Dere som er her i kveld, kjenner nok alle til at hverdagen stort sett består av å jobbe mye, gjøre så godt man kan, og at takken vanligvis består i å gi seg selv en klapp på skulderen etter endt arbeidsdag – hvis man husker det

Vivian Kjelland

før neste oppgave fanger oppmerksomheten. Da gjør det veldig godt å få en slik anerkjennelse for innsatsen, og det er veldig hyggelig at noen legger merke til det man gjør!

Hovedgrunnen til at jeg har valgt å bruke så mye tid på å drive med populærvitenskapelig formidling fremfor å fokusere kun på vitenskapelig publisering, er at jeg ønsker å bidra til å forebygge flåttbå en sykdom.

Mange er redde for flåtten og har sterke meninger om den, og det flo erer av myter. Det finnes mye feilinformasjon i medier og på internett om både flått og om flåttbårn sykdommer, særlig om den vanligste sykdommen, borreliose, og jeg ønsker å bidra til å rette opp i dette.

Flåtten kan være bærer av mange forskjellige bakterier og virus, og foreløpig finnes det kun vaksine mot det ene av disse virusene. På folkemunne omtales den ofte som «flått aksine», men den gir ingen beskyttelse mot selve flåtten eller noen av de andre bakteriene eller virusene den kan ha. Det er fremdeles forebygging av flåttbitt som er den viktigste beskyttelsen, og da må folk vite hvordan de best mulig kan gjøre dette.

Etttersom prisen tildeles for omfattende populærvitenskapelig formidling, så tenkte jeg at da kan jeg benytte muligheten til å gjøre litt av det her i kveld også. Sammen med to kollegaer har jeg skrevet en bok som heter «Fakta om flått», og jeg vil gjerne få lov til å gi en utgave til hver av medlemmene i komiteen og til alle gjestene.

Igjen tusen takk for prisen! Den er jeg veldig stolt av, og den er en stor inspirasjon til å jobbe videre med den populærvitenskapelige formen for forskningsformidling.

Takk for æresmedlemskapet

Ernst Håkon Jahr

Kjære preses, stortingsrepresentant, akademimedlemmer og gjester!

Hjertelig takk til Akademiet for den store ære som er vist meg her på årsfesten 2019! Jeg setter veldig stor pris på denne æresbevisninga, og skal i framtida prøve å være den verdig. Et æresmedlemskap henger høyt i enhver forening og organisasjon, og det er da også første gang noe slikt vederfares meg. Når en er kommet i min alder, skjer det ikke hver dag at en opplever noe nytt. Tvert om er nye ting i livet noe en nå verdsetter stadig høyere, så tusen takk til Akademiet for å ha gjort meg så glad i dag!

Når vi ser tilbake på de åra vi har lagt bak oss fra 2002, står Agder Vitenskapsakademi fram som litt av et eventyr og ikke så lite av et mirakel. Det var nok ingen som tenkte i 2002 at AVA før det var gått 20 år, skulle bli anerkjent som et av de tre større allmennakademiene i landet, at vi skulle ha over 300 innvalgte medlemmer fra inn- og utland, at vi skulle ha en egen avdeling i Polen, og at Akademiet skulle få HKH Kronprinsesse Mette-Marit som kongelig beskytter.

Noe som har vært svært viktig, som jeg har sett det, har vært å lære av praksis i andre akademier, å hente inn til AVA det vi har ment er “best practice” hos våre søsterakademier. Det å holde nær og god kontakt med andre akademier har derfor i tillegg til å være særdeles hyggelig, også vært ledd i en plan for å lære, tilføre og etter hvert bygge AVA etter de beste mønstrene vi kunne finne. Jeg tror vi har lyktes ganske godt med det, for nå ser vi at fle e akademier i sin tur kopierer og tar etter praksis hos oss. Det betyr at det vi gjør, oppfattes av fle e av våre søsterakademier som gode måter å gjøre ting på. Når vi nå i all beskjedenhets og på enkelte områder kan framstå som et mønster for andre, kan vi være litt stolte av det, syns jeg. Samtidig er det svært på sin plass å takke fle e av våre søsterakademier, som trofast har støtta oss gjennom mange år og på forskjellig vis: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, Norges Tekniske Vitenskapsakademi i Trondheim, Kungliga Gustav Adolfs

Akademien i Uppsala, Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund og Kungliga Vetenskaps- og Vitterhets-Samhället i Gøteborg. Med disse akademiene har vi hatt det tetteste samarbeidet, stor takk til dem alle sammen!

Det er i det hele tatt mange å takke ved en anledning som dette. Først en stor takk til de tre akademisekretærene som AVA har hatt i min preses-tid: Thor Einar Hanisch, Rolf Tomas Nossun og Ragnar Thygesen. Enhver leder vet – eller bør vite – at det aller viktigste hun eller han har med seg, er en effektiv og god sekretær. Jeg har i så måte vært veldig heldig i AVA. Det har vært en udelt glede og fornøyelse i disse åra å samarbeide med alle tre, tusen takk Thor Einar, Rolf og Ragnar! Sammen med dem må Olav Breen få en stor takk. Alt i 1970-åra var han akademisekretær, i daværende Agder Akademi, og etter 2002 har han i alle år virka som arrangements-ansvarlig og som fotokunstneren bak bildene til alle diplomene vi har delt ut helt fram til dem som er delt ut her i dag. Det er for det meste Olav som har tatt de største tak med planlegging og kjøreplan for års- og jubileums-fester, for medlemsmøter og spesialarrangementer. Det har alltid vært trygt og godt å ha Olav i den funksjonen. Det er også mye hans fortjeneste at AVAs årbøker har fått så godt ry. Olav har i alle år sørget for at bilder og illustrasjoner i årbøkene har holdt et svært høyt nivå. Tusen takk, Olav, for at du har stått sånn på for Akademiet!

Takk også til de etter hvert ganske mange styremedlemmene som har vært med å bygge og utvikle AVA. Jeg takker alle under ett, men vil gjerne trekke fram de tre som har fungert som vise-presides i perioden fra 2002 til i dag: Svein Gunnar Gundersen, Leiv Storesletten og Inger Johanne Håland Knutson – stor takk for innsatsen til dere tre og til alle de andre styre-medlemmene!

Så vil jeg takke alle de over 300 medlemmene i Akademiet, fra Agder, fra resten av landet og fra utlandet, som har slutta opp om AVAs møter og aktiviteter i forholdsvis større grad enn det vi finner i fle e av våre søster-akademier. Mange av våre utenlandske medlemmer kommer trofast hvert år og deltar på årsfestene sist i oktober, og det gjelder også en del av våre innenlandske medlemmer fra andre steder enn Agder. Det er viktig at medlemmene er aktive, at de deltar i Akademiets liv og virke. Uten aktive medlemmer kan ikke et akademi få til noe. Mange takk til medlemmene for interesse, støtte og deltakelse!

AVA har i over ti år hatt et inntakskontor for helsestudier i Polen og, etter hvert, i andre østeuropeiske land. Denne virksomheten har vært avgjørende for akademiets økonomi i mange år, og de som arbeider der fortjener stor takk: Thor Kristian Hanisch, Kari T. Vigmostad Hanisch, Åge

Daniel Lie og Aase Erdvik Mosland. Det er alltid særdeles hyggelig å komme innom hos dere i General Oscar Wergelands hus, der AVAs sekretariat holder til, takk til alle fi e for flott arbeid for Akademiet

Uten støtte fra dag én fra først Høgskolen i Agder, så Universitetet i Agder, hadde det vært svært vanskelig å utvikle og drive fram akademiet. Takk til UiA ved universitetsdirektørene Tor Agedal og Seunn Smith Tønnessen både for konkret økonomisk årlig støtte og for at AVA kan benytte lokaler og fasiliteter på Campus Kristiansand, Gimlemoen!

Mange fle e fortjener takk, og jeg vil nevne Sørlandets Kompetansefond, Rasmussengruppen ved Rannfrid og Dag Rasmussen, Kristiansand, Grimstad og Arendal kommuner, tidligere Vest-Agder fylkeskommune – de har alle bidratt økonomisk, særlig i starten i 2002, og de var således med på å skape et vitenskapsakademi for hele Agder, et akademi som både er lokalt og internasjonalt, og som i tillegg også aksler nasjonale oppgaver og forpliktelser.

Helt til slutt er det ei som absolutt må takkes særskilt. Det er naturligvis Inger. Uten en god og forståelsesfull ektefelle hadde det neppe gått å ofre så mange dugnadstimer på AVA fra den første ideen kom opp i 2002, og år etter år fram til 2019. Det har vært litt av ei reise, men det har hele tida vært en fryd og en glede, og jeg har tatt reisa sammen med Inger. Den æresbevisninga som er blitt meg til del i dag, den deler jeg fullt ut med Inger – hjertelig takk for uslittelig støtte og hjelp gjennom alle år!

Fra årsfestmiddagen 2019.

Takk for maten!

Agder Vitenskapsakademiets årsfest 25. oktober 2019

José Julio Cabeza Gonzalez

President, distinguished members and guests!

For the guests coming from abroad, the Norwegian tradition to round off a feast with a speech thanking for the meal must be a new experience.

The Academy's former president, Ernst Håkon Jahr, tells that the tradition of the thanks-for-the-meal speech originated when William of Sabina, Bishop of Modena, representing the Pope, attended the coronation of King Håkon Håkonsson in Bergen back in the year 1247.

William of Sabina had been forewarned that Norwegian food was awful.

William of Sabina was Italian. Italy is famous for its gastronomy. William of Sabina received the admonition against Norwegian food when he visited England, presumably while he was tasting English food. England is not famous for its food quality. William of Sabina must have had had some misgivings about what expected him in Norway.

But the meal at King Håkon Håkonsson's was excellent. William of Sabina delivered an appraisal, which must have been fuelled by his having been relieved from the expected nightmare.

So eloquent was William of Sabina's appraisal, that the practice caught on. Feasts in Norway require a thanks-for-the-meal speech, and here I am to comply with the tradition.

You may wonder if – as it was the case for William of Sabina – I came with low expectations to the Academy's feast.

Quite the contrary! Having been frequent attendee at the academy's annual feasts, I was looking forward to a great experience. It is with great pleasure – albeit aware that my abilities to describe food and wine are limited – that I proceed to praise today's experience.

I choose a lateral thinking approach. I let *you* reflect on the quality of the feast's meal by throwing down a gauntlet:

“Suppose that an extra-terrestrial William of Sabina was here this evening, and he begged you: «Please provide me a complete description of how to proceed in order to recreate this feast in my planet.»

Would you be able to fulfil the request – given enough time and effort?

You don't need to elaborate your answer to the extra-terrestrial right now. Take it with you as homework. But I'll give you a hint, again appealing to lateral thinking.

I quote from an essay written in 1958 by Leonard Read entitled “I, pencil”.

The pencil speaks:

“I have a profound lesson to teach. And I can teach this lesson better than an automobile or an airplane or a mechanical dishwasher can because – well, because I am seemingly so simple.

Simple? Yet, not a single person on the face of this earth knows how to make me. This sounds fantastic, doesn't it? Especially when it is realized that there are about one and one-half billion of my kind produced in the USA each year.”

After this introduction the pencil enumerates its antecedents, the many materials that it is composed of – cedar tree, the graphite, the clay that is mixed with the graphite, the ammonium hydroxide, candelilla wax, paraffin wax, the lacquer – which in itself is compounded of lots of things –, the labelling, the resins, the carbon black, the factice, etc, etc. Each of these antecedents has a different origin, some of them from very far. The processing of the materials, the transport, the assembling... all have many antecedents themselves.

The essay has a few pages – and yet, when you finish reading it, you are convinced that making a pencil requires millions of persons, with different skills, most of them doing things that the other contributors do not know about, and, of course, would not be able to do by themselves.

No matter what you contemplate of products or services in modern society, they incur the silent, spontaneous collaboration of innumerable skills. It is much more than division of labour. In fact, modern society rests on the utilization of knowledge that no single mind, no organization, no government, no parliament has in their hands. It is the fragmentation of knowl-

edge and the mysterious processes that align these fragments to achieve marvels like, e.g., the meal that we have enjoyed together. It is the wonder of spontaneous order without a master plan.

Applying the “I, pencil” lesson to this event – that the innumerable persons who contributed to the Academy’s feast are experts of some sort, and that their expertise is indispensable – is worth reflecting and taking home as enhanced thankfulness to human collaboration and human dignity.

A reflection: most of the innumerable contributors to the Academy’s feast are not academics – and yet they are essential. A few weeks ago, I read an interview with Professor Antonio Loprieno, President of the Swiss Academies of Arts and Sciences and former Rector of the University of Basel, who recently became President for the European Federation of Academies of Sciences and Humanities. The topic of the interview was why is such a small country like Switzerland the world leader in global competition, despite having the strongest currency in the world. Loprieno argues that it is the great respect that vocational education has in Switzerland. Switzerland has universities – like the Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, that are ranked among the top ten in the world. But only 30 percent of the professions in Switzerland come from universities. Seventy percent choose Vocational Training, of which there are three hundred specialties in Switzerland, continuously emerging and adapting. The tight contact with their learning and practising the aspiring profession in a workplace ensures – so Loprieno says – high contact between practice and the theory they learn and ensures continuous innovation. Vocational professions enjoy high respect in Switzerland, and you can climb to leading positions without a university degree if you show aptitudes and learn for life.

Still another reflection. The evolutionary anthropologist Mark Pagel, author of the book *Wired for culture*, has studied communities in New Guinea who lived like in the Stone Age and have had virtually no contact with modern civilization. Already in the Stone Age, Pagel reports, human groups are a society characterized by fragmentation of knowledge. Already in the Stone Age, the division of labour was not that each person did something that any other person could do as well. Rather, the different talents choose different tasks in which they act like experts, and the whole social group utilizes the aggregate knowledge that nobody possess in its entirety. This is a crucial difference between human and animals. Even chimpanzees, presumably the most intelligent animal species, don’t have such usage of fragmented knowledge. Observe the behaviour of a group of chimpanzees (or for that matter any other animal species): basically, each member of the

species acts interchangeably with others. Some members of the group are stronger or cleverer than others, but they act and live the same way as the others.

To finish this speech, I would like to quote from the late Kurt Vonnegut's collection of short stories "God bless you, Dr. Kevorkian". He wrote this hilarious collection towards the end of his life, after having had a near-death experience during a bypass operation. Vonnegut pretends to have asked Dr Kevorkian – who was sentenced for assisting people with terminal diseases to die – for help to get more near-death experiences. Vonnegut gets repeated access to hell and heaven and those in it for a limited time. While in the temporary afterlife Vonnegut interviews a range of people including Adolf Hitler in Hell, and William Shakespeare, Isaac Asimov, and Albert Einstein in Heaven.

But the insight that I am aiming at is revealed in the book's preface – which is the testament of a humanist. So says Kurt Vonnegut:

My late uncle Alex Vonnegut, my father's kid brother, a Harvard-educated life insurance agent in Indianapolis who was well read and wise, was a humanist like all the rest of the family. What Uncle Alex found particularly objectionable about human beings in general was that they so seldom noticed it when they were happy. He himself did his best to acknowledge it when times were sweet. We could be drinking lemonade in the shade of an apple tree in the summertime, and Uncle Alex would interrupt the conversation to say, «If this isn't nice, what is? ».

I myself say that out loud at times of easy, natural bliss: «If this isn't nice, what is? » Perhaps others can also make use of that heirloom from Uncle Alex. I find it really cheers me up to keep score out loud that way.

We have enjoyed a great evening together, where the delicious dishes and excellent wines have inspired our conversations. We have met many interesting persons, enjoyed speeches full of wisdom and appreciated great music. Let us recall that the meal, beyond its direct appeal, has many more flavors: emotional, social and intellectual.

I don't dare to ask you to say it loudly with me, but repeat it silently for yourself, when I finish this speech with: "If this evening isn't nice, *what* is?"

Poznań Chapter of
Agder Academy

Report on activities in 2019

Jacek Witkoś

During 2019 the Board of the Poznań Chapter had the following members:

Prof. Jacek Witkoś, Chairman

Prof. Liliana Sikorska, Board Member

Prof. Andrzej Dobek, Board Member

Prof. Maria Kaczmarek, Board Member.

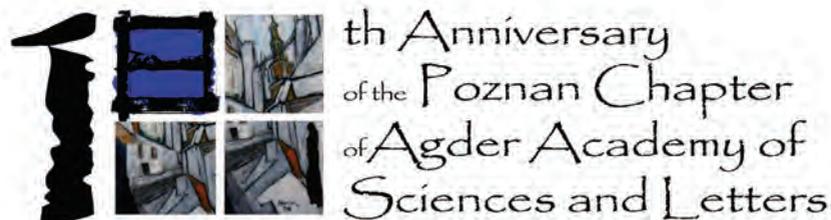
Ms Anna Antkowiak assisted the Chapter in practical matters.

During 2019 the Poznań Chapter Members met twice

The Spring meeting was held on the 7th of June. The occasion was marked by a most sad event. Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters lost its First Member, President and greatest Enthusiast – Prof. Jacek Fisiak. Those who knew him, either professionally, personally or both, shared their precious, sometimes humorous memories, later collected into a booklet of short texts. The booklet was published later this year and was made available to the Members at the 10th Anniversary of the Poznań Chapter of Agder Academy. Also, the meeting was devoted to the details on the anniversary celebrations to follow in October. A presentation by Dr Agata Buchwał on *AMU Polar Station Petuniabukta: Its Current Status and Research Activities* concluded the formal part of the meeting.

The Autumn meeting was held on the 18th of October at the Senate Hall of Adam Mickiewicz University in Poznań. 21 Members and invited Guests attended the event which consisted of a one-day series of talks and lectures commemorating the Chapter's various activities, Polish-Norwegian joined projects as well as established connections with the academic and artistic community of Poznań. A beautiful performance by the Academy of Music's Professor Ewa Murawska added to the celebratory character of

the event. Also, Members and Guests had a chance to familiarise themselves with a mini-exhibition of paintings by the Chapter's Member, Włodzimierz Mazanka. The detailed agenda for the event:

Event The Poznań Chapter of Agder Academy of sciences and Letters is staging a one-day seminar celebrating its 10th anniversary and the 100th anniversary of establishing Poznań University

Time & **V**enue The celebrations will be held on Friday 18th October 2019 in the Senate Hall of Adam Mickiewicz University in Poznań. The event will conclude in a formal dinner at the Winter Garden at NH Hotel, Św. Marcin, Poznań.

Programme The programme will include the following items:

10th Anniversary of the Poznan Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters

- 12:45 Welcome Lunch
Coll. Minus, 2nd floor
- 13:30 **Opening**
Prof. Katarzyna Dziubalska-Kołodziej
Prof. Ernst Håkon Jahr
- 13:50 **Follow up on ADPOLNOR, the Polish-Norwegian project in anthropology**
Prof. Maria Kaczmarek
- 14:20 **AMU/Agder collaboration in the Arctic: The Polar Station Petuniabukta**
Dr Jakub Małecki and Mr. Krzysztof Rymer
with Prof. Andrzej Kostrzewski
- 14:50 **The cooperation between Agder Academy and Poznan University of Medical Sciences**
Ms. Katarzyna Żukowska, Head of PUMS Admissions & Promotion Office
and Student Representatives
- 15:20 Coffee break

- 15:40   **The cooperation between Adam Mickiewicz University and University in Agder in the area of linguistic and literary studies: the past, the present and the future**
Prof. Agnieszka Kielkiewicz-Janowiak
Prof. Liliana Sikorska
- 16:30   **The cooperation and exchanges between University in Agder and the Poznan Music Academy**
Prof. Ewa Murawska
- 17:00   **The cooperation between University in Agder and Poznań community of art**
Włodzimierz Mazanka's paintings
- 18:00   Dinner
NH Hotel

Foto: Ernst Håkon Jahr

From the Jubilee Seminar in Poznan. From left to right: Włodzimierz Mazanka, Jacek Witkoś and Academy Secretary Ragnar Thygesen.

Poznan chapter of Agder Academy of Sciences and Letters: 10 years of activity 2009–2019

Professor Ernst Håkon Jahr

President of Agder Academy of Sciences and Letters 2002–2019

Opening speech – jubilee seminar 18 October 2019, the Senate Hall, Adam Mickiewicz University, Poznan

Distinguished members of Poznan Chapter, ladies and gentlemen!

Congratulations on the 10th anniversary of the Poznan Chapter of Agder Academy!

The Poznan Chapter was formally founded by the Academy Board on February 5th, 2009. The Board also decided on the Chapter Bylaws, and the Chapter itself was subsequently established in Poznan on the 24th of February (2009), at the restaurant “Brovaria” at Stary Rynek.

What led up to the decision by the Academy Board and the founding of the Poznan Chapter – rather amazing events, really – was a speech given at the annual meeting of the Academy in Kristiansand in October 2008 by no other than Vice Rector, professor Katarzyna Dziubalska-Kołaczyk. Towards the end of her speech in Kristiansand in 2008, she said:

Let me finish with a proposal stemming from a well-grounded belief in very good prospects for collaboration within the Agder Academy: let me propose the founding of a formal Poznan Chapter of the Agder Academy of Sciences and Letters, the goal of which would be to enhance and cherish the work initiated here in the Agder region in Poznan and from Poznan.

This idea was quite unique. No academy had ever before – in any country we know of – established a chapter in a foreign country. This was, therefore, new and exciting territory for our Academy and quite a daring proposal by professor Dziubalska-Kołaczyk. When the Academy Board discussed the

possible establishment of a Poznan branch or chapter, we found that the then nine academy members from Poznan represented a solid enough scientific and scholarly ground on which to build an academy chapter in a foreign country.

Let me for the record mention the nine Academy members from Poznan at the time. They were in alphabetical order:

professor Katarzyna Dziubalska-Kołodziej
 professor Jacek Fisiak
 professor Wojciech Golusinski
 professor Julian Malicki
 professor Bronislaw Marciniak
 professor Stanislaw Puppel
 professor Honorata Shaw
 professor Liliana Sikorska

This meant that from the very start, the Poznan Chapter already included members from a wide range of fields: the humanities, natural sciences, and medicine including dentistry.

Poznan as an academic centre was at that time, 2008/2009, well-known to the University of Agder and to many of the Agder members of the Academy. Quite a number of them had already been here in Poznan and had collaboration over time with colleagues here, and the Academy was already at that time the recruitment office for Scandinavian students seeking various health studies in Poznan at the Poznan University of Medical Studies (PUMS). The links and ties between Poznan and Agder were already considerable, and based on all this, the Academy Board made its important decision on February 5th, 2009, to found a Poznan Chapter of Agder Academy.

Thus, only four months after professor Dziubalska-Kołodziej's exciting proposal at the annual meeting of the Academy, the Poznan Chapter was founded in Poznan. Almost all of the Poznan members of the Academy were present, several of them with spouses. Present at the founding meeting was also the President of the Poznan Branch of the Polish Academy of Sciences (PAN), professor Jan Węglarz from the Poznan University of Technology. Professor Węglarz gave a speech in which he strongly supported the establishment of the Chapter. The meeting accepted the Chapter Bylaws which were passed by the Academy Board three weeks earlier. With a few later amendments, these Bylaws have guided the activities of the Chapter ever since. The first paragraph of the Chapter bylaws reads as follows:

§ 1. The Poznan Chapter is a part of the Agder Academy of Sciences and Letters and responsible to the Academy Board. The Poznan Chapter was established at a meeting in Poznan, February 24th, 2009, under the leadership of the Academy President.

In paragraph 3, the mission of the Chapter is defined

§ 3. The purpose of the Poznan Chapter is, as for the Academy itself, to support science, research and scholarship in general, and especially it will work to promote research cooperation between Agder and Poznan.

Paragraph 4 gives suggestions as to how the Chapter may pursue its work:

§ 4, The Poznan Chapter will work for its objectives in the manner found most suitable by its members. The Chapter should hold at least one meeting per year (the annual meeting). The Chapter decides on the agenda of its meetings. If possible, the Academy President should be present at the annual meeting of the Chapter.

Then paragraph 5 describes the Chapter Board and how it should be elected, and paragraph six says:

§ 6. The Chapter's President should if possible be present at the annual meeting of the Academy and give a report from the Chapter's activities.

Professor Jacek Fisiak was elected Chapter President and was the chairman of the board which consisted of three members. Professor Fisiak, together with the two other members of the board, professor Dziubalska-Kořaczyk and professor Wojciech Golusinski, developed and built the Chapter into what it has become today. The Academy Board is very grateful for the work and effort devoted by these three first members of the Chapter board. During his long period as President, professor Fisiak attended all but one annual meeting in Kristiansand, and every year, he reported to the Academy on Chapter activities. All these reports are printed in the Academy's Yearbook, which is sent to all members, domestic and foreign.

Today, as the Chapter enters its second decade, it has 25 members, all outstanding researchers, and together they cover almost all major fields of study: natural and social sciences, medicine and technology, the humanities and fine art. All of these areas are also represented in the booklet series called "Papers and Studies", published by the Chapter and distributed to all

members of the Academy. Each of the volumes 1–6 is based on a particular lecture or talk given at one of the Chapter meetings. No. 7 is a volume dedicated to the memory of professor Jacek Fisiak, who sadly passed away in June this year at the age of 83.

It was indeed a brave and daring experiment when the Academy launched a foreign Chapter in February 2009 – acting on professor Dziubalska-Kołaczyk’s idea four months earlier. And of course, there have been a few blunders made during the first decade of its history; the cost for the formal Polish registration was probably the biggest miscalculation, since it was considerably more than we had estimated. But all in all, I feel that the Poznan Chapter has been a success in promoting science and enhancing the relationship and cooperation between Poznan and Agder. Almost every year there have been two meetings, in the spring and in the fall semester, with lectures, talks and discussions. From these lectures and talks, the Chapter – as mentioned above – has published several volumes of the booklet series. The Chapter, in 2018, also participated in organizing an exhibition of paintings in Inowrocław by our chapter member magister Włodzimierz Mazanka. The exhibition is documented in a special booklet called *Art and the Artist*.

When Agder Academy started its activity in 2002 as an academy of sciences, embracing all subjects and fields of study – natural sciences and technology as well as art and the humanities, law and theology as well as social sciences and medicine – I predicted that we would need a decade, 10 years, to build and develop such an academy. We promised that every year at least one new activity would be added to the ones we had had the year before. We kept that promise, and when we celebrated our first 10 years, in 2012, the Academy was well established locally, nationally and also internationally – the Poznan Chapter being a very important part of our international engagement. The number of members has increased from around 60 founding members in 2002 till over 300 members now. Today, the Poznan Chapter too has developed through its first decade and is ready to embrace its second. The Agder Academy has always been and indeed still is very proud of its Poznan satellite, its foreign branch, and will continue to support its activities as we have done in the past. We look forward to developing the Poznan Chapter further. Together, both the Academy and the Chapter will grow stronger and more vigorous in the years to come. That is my wish, my hope and my aspiration.

The Poznan Chapter: *Vivat, crescat, floreat, ad multos annos!*

Bylaws for the Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters

1. The Poznan Chapter is a part of the Agder Academy of Sciences and Letters and reports to the Academy Board. The Poznan Chapter was established at a meeting in Poznan, February 24 2009, under the leadership of the Academy President.
2. Members of the Poznan Chapter are the elected foreign members of the Academy who have residence in or close to Poznan. The Academy President is ex-offici member of the Chapter. In addition to the Poznan-based foreign members of the Academy, the Chapter Board may suggest additional Poznan scientists and scholars as members of the Chapter. If accepted by the Academy Board, these scientists and scholars become associated members of the Academy. They may, at a later stage, become full, foreign members of the Academy through the normal election process. The total number of members of the Chapter should at all times be at least 15.
3. The purpose of the Poznan Chapter is, as for the Academy itself, to support science, research and scholarship in general, and especially it will work to promote student exchange and research cooperation between Agder and Poznan.
4. The Poznan Chapter will work for its objectives in the manner found most suitable by its members. The Chapter should hold at least one meeting per year (the annual meeting). The Chapter decides on the agenda of its meetings. If possible, the Academy President should be present at the annual meeting of the Chapter.
5. The annual meeting of the Chapter elects a board consisting of a chairperson, a secretary and a member. The members of the Chapter Board are elected by all the members of the Chapter from the group of full, foreign members of the Academy. The election is for three years. The secretary is responsible for the economy. The names of the board members and the Chapter's annual reports will be included in the Academy Yearbook.
6. The Chapter's chairperson should if possible be present at the annual meeting of the Academy and give a report from the Chapter's activities.
7. Financial support from the Academy to the Poznan Chapter is decided on by the Academy Board in its first meeting each year. The support will always be dependent on the economic situation of the Academy.
8. At the end of each calendar year, the Chapter's secretary is responsible for submitting the Chapter's accounts to the Academy secretary.

Members of the Poznań Chapter in 2019

Andrzej Dobek	dobek@amu.edu.pl
Katarzyna Dziubalska-Kończak	dkasia@wa.amu.edu.pl
Jerzy Fedorowski	jerzy@amu.edu.pl
Jacek Fisiak [deceased 3 June 2019]	
Wojciech Golusiński	wgolusinski@ump.edu.pl
Maria Agnieszka Kaczmarek	makac@amu.edu.pl
Hanna Kocka-Krenz	kockkrenz@amu.edu.pl
Henryk Koroniak	koroniak@amu.edu.pl
Andrzej Korzeniowski	a.korzeniowski@ue.poznan.pl andrzej.korzeniowski@wsl.com.pl
Andrzej Kostrzewski	anko@amu.edu.pl
Julian Malicki	julian.malicki@wco.pl
Bronisław Marciniak	marcinia@amu.edu.pl
Bogdan Marcinec	bodgan.marcinec@amu.edu.pl
Andrzej Marszałek	amars@cm.umk.pl amars@ump.edu.pl
Waldemar Marton	martonwaldemar@gmail.com marwod@amu.edu.pl
Włodzimierz Mazanka	wlodek_mazanka@o2.pl
Zbyszko Melosik	zbbymel@wp.pl; zbbymel@amu.edu.pl
Bogumił Nowicki	bogumil.nowicki2304@gmail.com
Grzegorz Oszkinis	goszkinis@gamed.poznan.pl
Stanisław Puppel	spuppel@amu.edu.pl
Honorata Shaw	honorata@ump.edu.pl
Liliana Sikorska	sliliana@ifa.amu.edu.pl
Grzegorz Skommer	skommer@amu.edu.pl
Andrzej Tykarski	tykarski@o2.pl
Jan Węglarz	jan.weglarz@cs.put.poznan.pl
Jacek Witkoś	wjacek@wa.amu.edu.pl

Professor Jacek Fisiaks begravelse i Poznań 13. juni 2019

Foto: Adam Mickiewicz University

Fra minnemøtet ved Adam Mickiewicz-universitetet, formiddagen 13. juni, 2019. Professor Jacek Witkoś foran til høyre.

Professor Jacek Fisiak døde 3. juni 2019, 83 år gammel (se Minnetale, s. 156–9). Begravelsen var 13. juni med deltakelse fra hele Polen. Under stor mediedekning fulgte fle e hundre – pårørende, sentrale og lokale politikere, kolleger og venner – Fisiaks urne til hans siste hvilested på gravlunden i Poznan. Universiteter fra hele Poland var representert. Ved begravelsesseremonien ble det lest kondolansemeldinger fra hele verden. Agder Vitenskapsakademi var invitert til å representere alle professor Fisiaks kontakter, samarbeidspartnere, kolleger og venner i utlandet.

Professor Fisiak innehadde mange verv og posisjoner i academia og i samfunnet ellers. Han hadde vært statsråd for utdanning, rektor ved Adam Mickiewicz-universitetet, direktør i 40 år for engelsk institutt. Fra starten

i 2009 og til 2018 var han preses i Poznan Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters. Han var utenlandsk medlem av Akademiet fra 2004. I 2018 ble han utnevnt av kong Harald til Ridder av 1. klasse av den Kongelige Norske Fortjenstordenen.

Rektor og Senat ved Adam Mickiewicz-universitetet arrangerte på formiddagen 13. juni, før begravelsen, en stor minnesamling for sin tidligere rektor i inngangspartiet til den store universitetsaulaen i Poznan. Studenter og ansatte stod æresvakt rundt Fisiaks urne under hele møtet. Det var taler ved rektor, ved dekan for engelsk, ved en fagkollega i engelsk språkhistorie (som var professor Fisiaks spesialområde), ved en tidligere rektor, og, til slutt, ved professor Ernst Håkon Jahr fra Agder Vitenskapsakademi:

Eulogy for Professor Jacek Fisiak (1936–2019)

The Agder Academy of Sciences and Letters has with deep sorrow and sadness received the news of the death of Professor Jacek Fisiak, a member of our Academy since 2004 and President of the Poznan Chapter of the Academy from its foundation in 2009 until 2018, and subsequently Honorary President.

For almost four decades, Professor Fisiak was a driving force behind the exceptionally fruitful cooperation between Norwegian institutions of research and higher education, and Adam Mickiewicz University and other

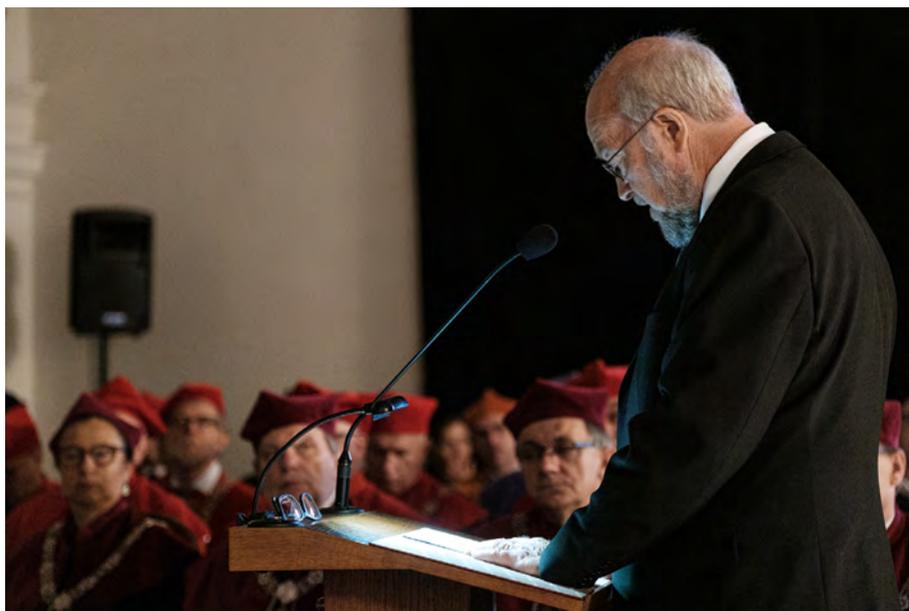

Foto: Adam Mickiewicz University

higher education institutions in Poznan. Out of gratitude for what he accomplished and contributed to the building and strengthening of academic relationships between Norway and Poland, Professor Fisiak was in 2018 awarded a knighthood by HM King Harald of Norway, who conferred on him the Royal Norwegian Order of Merit, Knight of the First Class. From 1996, professor Fisiak was also a member of the Norwegian Academy of Science and Letters.

Professor Jacek Fisiak's cooperation with Norway and Norwegian universities went back to the spring of 1981 when he and I met for the first time at a conference in Ireland. I was then Dean of my faculty at the northernmost university in the world – the University of Tromsø. The two of us, both linguists, immediately saw the potential for fruitful cooperation between the English Institute in Poznan, probably the largest English institute in the world, and the young and enthusiastic linguistic research group in Tromsø.

In the spring of 1982, Professor Fisiak visited Norway for the first time to act as an opponent at Leiv Egil Breivik's doctoral defense in Tromsø. During that visit, Professor Fisiak and I agreed on an exchange agreement between Poznan and Tromsø: the exchange of scholars and students; of books and papers; and participation by both parties in each others conferences.

From that time on, there has been extremely fruitful cooperation between Adam Mickiewicz University and, first, the University of Tromsø, and then the University of Agder in the city of Kristiansand, the southernmost university in Norway. In January 2000, an exchange agreement similar

Photo: Ernst Håkon Jahr.

Professor Jacek Witkoś med blomster fra Poznan Chapter og Agder Vitenskapsakademi.

to the one between Tromsø and UAM was signed between UAM and the University of Agder.

In 2002, the Agder Academy of Sciences and Letters was founded, and Professor Fisiak became a member in 2004. The close connection that developed between Poznan and Agder during the first decade after the turn of the millennium led to the election of a significant number of scholars from Poznan as members of our Academy. At the annual meeting in Kristiansand in 2008, Professor Katarzyna Dziubalska-Kołacyk suggested the possibility of founding a Poznan Chapter of the Academy. The Chapter was subsequently established at an inaugural meeting in Poznan in February 2009. Professor Fisiak was elected chairman of the board and President of the Chapter. He served as President until the spring of 2018, and subsequently as Honorary President.

During his years as President, Professor Fisiak was at the forefront of the development of the Chapter into what it has become today. At the Agder Academy, we are proud of our Poznan branch and what it has accomplished under Professor Fisiak's leadership during its first decade, and it is our wish that the Poznan Chapter should continue to flourish and develop further. We will forever be grateful to Professor Fisiak for his seminal contribution to the cooperation between Poznan and Agder, and indeed between Poznan and Norway; and we are very keen to continue to build on his fundamental legacy in the further development of our relationship.

In addition to all that he did for education and academic development in Poland and abroad, and for international academic cooperation, Jacek Fisiak was a good colleague and a trusted friend. We miss him very much.

Now he belongs to the ages.

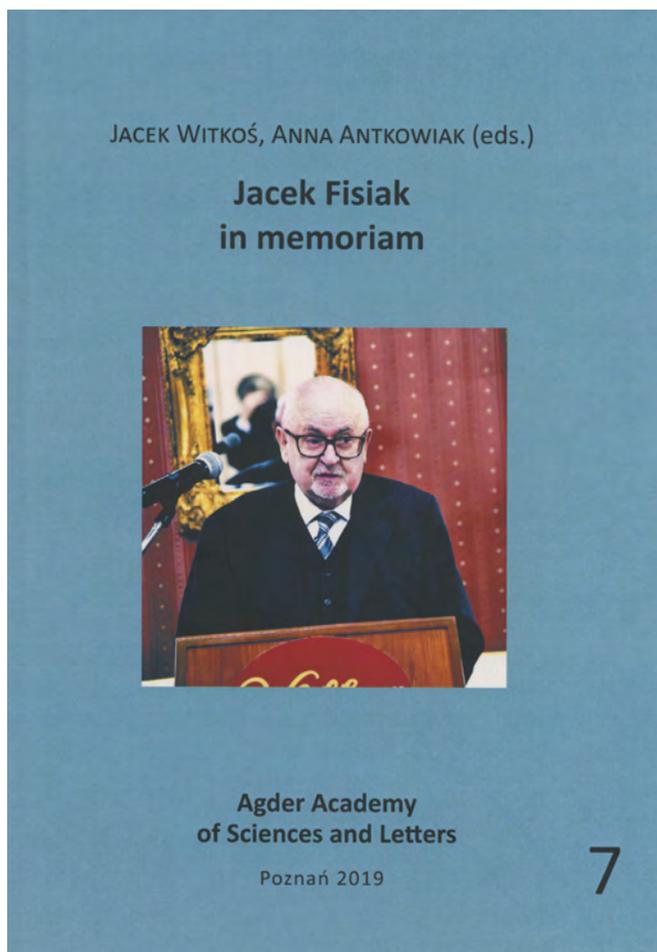
Minneskrift for Jacek Fisiak

På høsten 2019 gav Akademiets avdeling i Poznan ut nummer 7 i avdelingas egen skriftserie:

Jacek Witkos & Anna Antkowiak (eds.): *Jacek Fisiak in memoriam* (= Agder Academy of Sciences and Letters, Poznan Chapter, Papers and Studies No 7), Poznan 2019. 36 pp.

I minneskriftet er det bidrag fra tolv medlemmer av Poznan Chapter, kolleger, venner og ektefelle. De gir sine minner og forteller om sitt forhold til professor Fisiak. Slik belyser de og får fram forskjellige sider ved hans lange virke og store betydning.

Skriftet var utlagt til akademimedlemmene ved høytidsmøtet 25. oktober 2019.

Nobelmøte

5. desember 2019
i Rådhuskvartalet i Kristiansand

Akademisekretær Ragnar Thygesen ønsket velkommen til nobelmøtet 2019 i Rådhuskvartalet i Kristiansand og ledet møtet.

Nobelprisen i fysikk 2019

Nye perspektiver på universet: Universets begynnelse og fjerne solsystemer

Margrethe Wold

Nobelprisen i fysikk 2019 ble gitt til vitenskapsmenn innenfor to vidt forskjellige fagfelt: fysisk kosmologi og eksoplaneter. Nobelkomiteen sier i sin begrunnelse at prisvinnerne for 2019 har gitt oss et nytt perspektiv på universet.

Fysisk kosmologi handler om å anvende fysikk i kosmologien for å forstå hvordan universet har utviklet seg siden Big Bang. Fysisk kosmologi tar derfor i bruk mange ulike grener av fysikken: partikkelfysikk, generell relativitetsteori, kvantemekanikk og plasmafysikk. *Phillip James Edwin Peebles*, teoretisk astrofysiker og Albert Einstein professor emeritus ved Princeton University, ble tildelt den ene halvdel av prisen for sitt arbeid med det som kalles den kosmologiske standardmodellen – han regnes som en av dens viktigste opphavspersoner.

Den andre halvdel av prisen deles mellom to forskere som har jobbet eksperimentelt med å oppdage planeter rundt andre stjerner: *Michel Mayor* og *Didier Queloz*. Mayor er professor emeritus ved University of Geneva, Queloz er professor ved University of Geneva og University of Cambridge. De to var henholdsvis veileder og student ved Universitetet i Genève da de i 1995 oppdaget den første planeten rundt en annen stjerne som ligner vår egen sol. De hadde jobbet målrettet med instrumentutvikling med dette for øyet over lengre tid, da man hele tiden var sikker på at andre stjerner også må ha planetsystemer. Med kunngjøringen av denne oppdagelsen åpnet de opp et nytt felt i astronomien – ekstrasolare planeter, eller ekso-planeter som de også kalles.

Peebles: teorier om strålingsresten etter Big Bang

Kosmologi er læren om universet, og vi vet i dag at vi lever i et ekspanderende univers med stjerner og galakser, og at alderen på universet er nesten 14 milliarder år. I tiden like etter Big Bang var universet i en tilstand som var mye varmere og tettere enn i dag, universet var en suppe av stråling og elementærpartikler som hele tiden kolliderte med hverandre. Lyspartikler, også kalt fotoner, rakk ikke å bevege seg særlig langt før de kolliderte med andre partikler. Når lyspartikler hele tiden spres på denne måten, er det som en tåke, sikten blir svært begrenset. Ettersom universet utvidet seg, falt temperaturen, og omtrent 400 000 år etter Big Bang var temperaturen falt til ca. 3000 grader. Dette er lavt nok til at protoner og elektroner kan danne nøytrale atomer (stort sett hydrogen, helium og litt litium). Da dette skjedde, kunne lys passere uhindret over store avstander uten å bli spredt, og lyset fra denne epoken i universet kan vi observere i dag som mikrobølgestråling, den kalles den kosmiske bakgrunnsstrålingen. Denne strålingsresten fra 400 000 år etter Big Bang er det eldste lyset i universet, og den bærer med seg informasjon om hvordan tilstanden var i det tidlige universet.

Bakgrunnsstrålingen ble forutsett i 1940-årene av George Gamov, Ralph Alpher og Robert Herman. Jim Peebles' veileder Robert Dicke jobbet med å forsøke å måle bakgrunnsstrålingen med spesialbygde radioantenner. Han lyktes ikke, det ble derimot Penzias og Wilson som oppdaget strålingen i 1964 ved en tilfeldighet, noe de senere fikk Nobelprisen for.

I tiden som fulgte, jobbet mange med å forstå bakgrunnsstrålingen, og Peebles var med på å foreslå at temperaturen i strålingen måtte ha sammenheng med tettheten av materie i universet. Peebles jobbet med nukleosyntesen, hvordan atomer dannes av elementærpartikler, og hvordan

sammensetningen av grunnstoffer i universet i dag henger sammen med tettheten i det tidlige univers.

I 1990-årene kom resultater fra COBE-satellitten (og senere også Planck-satellitten), som viste at bakgrunnsstrålingen hadde anisotropier: Temperaturen i bakgrunnsstrålingen varierte med noen få 100 000-dels grader. Kaldere og varmere områder tilsvarer områder med varierende tetthet. Disse variasjonene kalles av noen for «galaksefrø», for uten slike fortetninger tidlig i universet ville ikke strukturer kunne dannes (og vi ville heller ikke ha eksistert). Peebles og andre brukte fysikk til å beskrive tilstanden til denne partikkel- og strålingssuppen i det tidlige univers, og hvordan den ville sette sitt preg på temperaturvariasjonene i bakgrunnsstrålingen. Basert på Peebles' teoretiske arbeider kunne man analysere bakgrunnsstrålingen og finne ut hvor mye materie og energi universet inneholder, hvor gammelt det er, hva slags geometri det har og hvordan det vil utvikle seg i fjern framtid

Disse analysene har gitt oss den kosmologiske standardmodellen, som kan oppsummeres som følger: Universet er 13,8 milliarder år gammelt, det er geometrisk flatt (dvs rette linjer vil aldri krysse), og inneholder 5% ordinær materie (baryoner), 27% mørk materie og 68% mørk energi. Et av de mest aktive forskningsfeltene i kosmologi i dag er å forstå hva mørk materie og mørk energi er.

Mayor og Quéloz: eksoplaneter

Solsystemet vårt med åtte planeter, dvergplaneter, asteroider og mange smålegemer er slett ikke unikt: planetdannelse og dannelse av solsystemer er en naturlig prosess i universet. Men det å kunne observere planeter rundt andre stjerner er teknisk utfordrende fordi planetene er små og lyssvake og drukner i lyset fra sine moderstjerner. Tidlig på 50-tallet foreslo man å bruke radielle hastighetsmålinger av stjerner som metode for å finne eksoplaneter.

Radielle hastighetsmålinger er det samme som å måle dopplereffekt av lyset fra stjerner. Dersom en stjerne omgir seg med et planetsystem, vil planetene trekke på stjerna med en gravitasjonskraft som er like stor og motsatt rettet den kraften som stjerna trekker på planetene med. Denne gravitasjonskraften fører til at planetene og stjerna går i baner rundt et felles tyngdepunkt, men fordi stjerna er mye mer massiv enn planetene, ligger det felles tyngdepunktet inni stjerna. Når planetene kretser om stjerna, vil de derfor bevege litt på stjerna slik at den får en ørliten bevegelse mot oss og fra oss. Når man måler spekteret fra en slik stjerne, kan man se denne bevegelsen i form av dopplereffekt av kjente spektrallinjer.

Observasjonskampanjer startet opp i 1980-årene, men problemet var at man forventet ørsmå dopplerforskyvinger fra denne effekten i forhold til instrumentoppløsningen man hadde. Oppløsningen til spektrografene lå gjerne på ca. 1000 m/s, mens man forventet en dopplerforskyvning på 13 m/s fra en Jupiter-lignende planet rundt en stjerne lik vår egen sol. Videre måtte målingene være stabile nok over lange perioder, da planeten jo trenger fle e år på et omløp rundt stjerna (for Jupiter tar det ca 12 år).

Etter at fle e forskningsgrupper hadde lett i lang tid uten resultater, begynte man å spekulere i om det kunne skape problem for teorier om planetdannelse. Men så i 1994 fikk de to prisvinnerne Michel Mayor og hans student Didier Quéloz satt en ny spektrograf med god oppløsning på et teleskop på Haute-Provence observatoriet i Frankrike. Planen var å foreta radiale hastighetsmålinger av 141 stjerner. Tidlig i observasjonskampanjen fant de at stjerna 51 Pegasi hadde hastighetsvariasjoner på nesten 60 m/s (tilsvarer over 200 km/t) over en periode på bare fi e dager. De kunne raskt konstatere at de hadde oppdaget den første planeten rundt en sol-lignende stjerne, og kunngjorde resultatet sitt i 1995.

Planetten kalles «51 Pegasi b» og er en gassplanet. Den er omtrent dobbelt så stor som Jupiter, men med mindre masse. Ett omløp rundt stjerna tar fi e dager, så året på denne planeten er bare fi e jord-døgn langt. Planetten ligger også veldig nær selve stjerna, syv ganger nærmere enn Merkur gjør rundt vår egen sol. Overflatetemperaturen er derfor ganske høy, ca 1000 grader Celcius.

Didier og Quéloz kan sies å ha åpnet opp et nytt felt i astronomien, og gitt oss et nytt perspektiv på universet. Per i dag kjenner vi fle e tusen eksoplaneter, noen av dem er oppdaget ved bruk av Dopplermetoden, andre er oppdaget på andre måter. Den europeiske og den amerikanske romorganisasjonen, ESA og NASA, har hatt hver sine satellitter konstruert for å lete etter eksoplaneter. Neste skritt er å starte leting etter jord-lignende planeter med faste overflater der flytende vann kan eksistere, og som har atmosfærer. Framtidige satellittbårne eksperimenter og jord-baserte observatorier som det 42-m store speilteleskopet E-ELT vil kunne se etter atmosfærer og kanskje finne spor etter liv i and e solsystemer.

Referanser/ Litteraturliste

“The Nobel Prize in Physics 2019 – Popular information” (02.12.2019).

Nobelprize.org. Hentet fra: <http://www.nobelprize.org/>

“The Nobel Prize in Physics 2019 – Advanced information” (02.12.2019).

Nobelprize.org. Hentet fra: <http://www.nobelprize.org/>

Begeistring og skepsis – Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel 2019¹⁷

Arild Sæther

Den 14. oktober dette året annonserte Det Kongelige Svenske Vitenskapsakademi at det hadde besluttet at Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel for året 2019 skulle tildeles de tre samfunnsøkonomene Abhijit Banerjee og Esther Duflo fra Massachusetts Institute of Technology (MIT) og Michael Kremer fra Harvard University, “for deres eksperimentelle tilnærming i å bekjempe global fattigdom”. Prisen ble mottatt med begeistring, men også med skepsis.

Hvem er prisvinnerne?

Abhijit Banerjee ble født i Mumbai, India, i 1961. Han forsvarte i 1988 sin ph.d. ved Harvard University. Han er i dag Ford Foundation International Professor i samfunnsøkonomi ved MIT. Esther Duflo ble født i Paris, Frankrike, i 1972. Hun forsvarte i 1999 sin ph.d. ved MIT og er i dag

¹⁷ Sveriges Riksbanks pris er ikke en «Nobelpris», men blir ofte og av mange omtalt som en. Dette er ved flere anledninger blitt kritisert av medlemmer av Nobel-familien. Allerede da prisen ble innstiftet i 1968 i forbindelse med bankens trehundreårs jubileum, protesterte Alfred Nobels eneste gjenlevende niese, dr. Marta Nobel-Oleinikoff. Hun skrev til Nobelstiftelsen at prisen «under inga omständigheter fick benämnas ett Nobelpris». I 1993 tok flere medlemmer av familien kontakt og forlangte at prisen ikke skulle deles ut samtidig med Nobelprisene. I 2001 skrev fire av Alfred Nobels slektninger at han aldri nevnte noen økonomipris i sitt testamente fra 1895. De skrev også at økonomiprisen ikke gjenspeiler Nobels idealisme eller ånd, og at Nobel sterkt mislikte både forretningslivet og økonomi, og ba om at prisen ble omtalt som *Riksbank-prisen*. Disse protestene har hatt liten virkning. I store deler av media og i andre sammenhenger blir prisen reservasjonsløst omtalt som en Nobelpris. Den blir også delt ut sammen med de andre virkelige Nobelprisene.

Abdul Latif Jameel Professor i fattigdomsbekjempelse og utviklingsøkonomi ved samme universitet. Michael Kremer ble født i New York, U.S.A., i 1964. Han forsvarte i 1992 sin ph.d. ved Harvard University og er i dag Gates Professor i utviklingsstudier ved samme universitet.

Fransk-amerikanske Duflo er med sine 47 år den yngste som noen gang mottar økonomiprisen. I tillegg er hun den andre kvinnen som får prisen. Hun sa selv da hun mottok meldingen: «Jeg trodde ikke man kunne få prisen før man var betydelig eldre enn noen av oss.» Den første kvinnen som noensinne har mottatt økonomiprisen, var nå avdøde Elinor Ostrom fra USA. Hun delte prisen med en mannlig amerikansk kollega, Oliver Williamson, i 2009. Ostrom var primært kjent som statsviter og fikk prisen for sitt arbeid knyttet til spillteori og forvaltning av fellesressurser.

Alle de tre vinnerne foreleser og forsker ved amerikanske prestisjeuniversiteter. Franske Duflo og indisk-amerikanske Banerjee er gift og de har sammen skrevet boken *Poor Economics – A radical rethinking of the way to fight global poverty*.

Amerikanske Professor Kremer arbeider ved Harvard-universitetet, men har tidligere vært professor ved MIT. Hans forskning har i hovedsak handlet om utdanning, helse, vann og landbruk i utviklingsland. Han er utnevnt til en av årets forskere i Scientific American, og har vunnet priser for sitt arbeid med helseøkonomi og landbruksøkonomi i Latin-Amerika.

Hva har prisvinnerne bidratt med?

Hva er problemet?

I løpet av de siste to tiårene har folks levestandard blitt betydelig forbedret nesten overalt i verden. Økonomisk velstand (målt som BNP per innbygger) doblet seg i de fattigste landene mellom 1995 og 2018. Barnedødeligheten er halvert i forhold til 1995, og andelen barn som går på skole, har økt fra 56 til 80 prosent. Til tross for denne fremgangen, står vi fortsatt overfor store utfordringer. Over 700 millioner mennesker lever fortsatt på ekstremt lave inntekter. Hvert år dør fortsatt fem millioner barn før deres femte bursdag, ofte av sykdommer som kunne forhindres eller kureres med relativt billige og enkle behandlinger. Halvparten av verdens barn forlater fortsatt skolen uten grunnleggende lese- og skriveferdigheter. Dette leder til spørsmålet: *Hva er den beste måten å utforme tiltak på som reduserer global fattigdom?*

Hva er deres bidrag?

De tre prisvinnerne har ifølge det svenske vitenskapsakademi dedikert sin innovative forskning basert på vitenskapelige metoder og på-stedet eksperimenter.

menter til å bekjempe global fattigdom. Deres tilnærming har transformert utviklingsøkonomien, som nå er blitt et blomstrende forskningsfelt. Derfor får de Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel for 2019. De hedres for å ha utviklet en ny metode for utviklingsarbeid i fattige land. Denne har økt vår evne til å bekjempe global fattigdom. I løpet av to tiår har deres nye eksperimentelt baserte tilnæringsmetode transformert utviklingsøkonomien, som nå er blitt et blomstrende forskningsfelt.

Hvordan angriper de problemet?

I stedet for bare å bevilge penger til u-landsprosjekter som man tror har en effekt, arbeider de tre prisvinnerne utfra et prinsipp om at man skal ha dokumentasjon for at det man bevilger penger til, virker. I Afrika og India har de lyktes i å revolusjonere utviklingsarbeidet innen blant annet utdanning, helse og landbruk ved å angripe problemene i tre trinn: 1) identifisere problemet, 2) finne dokumentasjon for hva som virker gjennom å lage eksperimenter, og 3) utvide de prosjekter som virker, og å droppe de prosjekter som ikke har noen effekt

Prisvinnerne har vist hvordan problemet med global fattigdom kan håndteres ved å bryte det ned i et antall mindre – men mer presise – spørsmål på individ- eller gruppenivå. De svarer da på hvert enkelt av disse problemene ved hjelp av et særskilt utformet felteksperiment. I løpet av bare tjue år har denne tilnærmingen snudd fullstendig om på forskningen innen området utviklingsøkonomi. Denne nye forskningen leverer nå en jevn fly av konkrete resultater, og bidrar til å lindre problemene med global fattigdom.

Hvilken metode nytter de?

Den metode de tre bruker for å teste om de løsninger de foreslår for ulike utviklingsprosjekter, virker, er inspirert av legevitenskapen. Der bruker man såkalte loddtrekningsforsøk, randomiserte kontrollerte forsøk (RCT), for å teste om medisinsk behandling har den ønskede effekt. I slike randomiserte forsøk inndeler man et antall pasienter helt tilfeldig i to grupper. Én gruppe får den behandling som man vil teste, og den andre gruppen får placebo.

Prisvinnerne har brukt samme metode i deres på-stedet forskning i utviklingsland, for å teste hvilke tiltak som har størst effekt når det handler om å bekjempe fattigdom. Metoden kalles randomiserte kontrollstudier og ansees som 'gullstandarden' for å undersøke effekten av bestemte hand-

linger. Ifølge økonomiprofessor Justin Wolfer ved University of Michigan er prisen en anerkjennelse av en metodisk revolusjon i samfunnsøkonomifaget.

Forenklet forklart har forskerne tatt to like grupper, for eksempel to grupper av skoler, men bare gitt noe, for eksempel lunsj, til den ene gruppen. Ved å sammenlikne utviklingen mellom de to gruppene kan de si noe om effekten av et gitt tiltak, for eksempel lunsj

Produktivitetsforskjeller

Det har lenge vært klart at det er enorme forskjeller i gjennomsnittlig produktivitet mellom rike og fattige land. Imidlertid har prisvinnerne påpekt at produktiviteten også er forskjellig mellom de fattige landene. Noen individer eller selskaper bruker den nyeste teknologien, mens andre (som produserer lignende varer eller tjenester) bruker utdatert teknologi. Den lave gjennomsnittsproduktiviteten skyldes derfor i stor grad at mange individer og selskaper henger etter i utviklingen. Gjenspeiler dette mangel på kreditt, dårlig utformet politikk, eller at folk finner det vanskelig å gjøre helt rasjonelle investeringsbeslutninger? Forskningsmetoden prisvinnerne har utformet, prøver nettopp å svare på slike spørsmål. Mye av forskjellen i produktivitet mellom lav- og høyinntektsland avhenger i stor grad av forskjeller i produktivitet innen land med lav inntekt.

Hvorfor valgte forskerne å bruke på-stedet-eksperimenter?

Vel, hvis en for eksempel vil undersøke effekten på elevenes læringsresultater av å ha fle e lærebøker, så er det ikke en god tilnærming å sammenligne skoler med ulik tilgang til lærebøker. Skolene kan for eksempel være forskjellige på mange måter: rikere familier kjøper vanligvis fle e bøker til barna sine, karakterene er sannsynligvis bedre på skolene der færre barn er virkelig fattige. En måte å omgå disse vanskene på, er å sørge for at skolene som sammenlignes, har samme *gjennomsnittlige egenskaper*. Dette kan oppnås ved la sjansen bestemme hvilke skoler som er plassert i hvilken gruppe av de som sammenliknes. Dette er en metode som ligger til grunn for den lange tradisjonen med eksperimentering i naturvitenskap og medisin. I motsetning til tradisjonelle kliniske studier, har prisvinnerne brukt felteksperimenter der de studerer hvordan individene oppfører seg i hverdagslige omgivelser.

På-stedet-eksperimenter knyttet til teori

Godt utformede eksperimenter er svært pålitelige – de har *intern gyldighet*. Denne metoden har vært mye brukt i tradisjonelle kliniske studier for nye

legemidler. Spørsmålet har ofte vært om en bestemt behandling har en statistisk bevisbar effekt.

Eksperimentene utformet av årets vinnere har to særpreg. For det første tok deltakerne i begge gruppene faktiske avgjørelser i deres hverdagsmiljø. Dette medførte at resultatene av å teste et nytt tiltak ofte kunne brukes på stedet. For det andre stolte prisvinnere på den grunn-leggende innsikten om at mye av det vi ønsker å forbedre (for eksempel utdanningsresultater), gjenspeiler en rekke individuelle beslutninger (for eksempel blant elever, foreldre eller lærere). Bærekraftige forbedringer krever en forståelse av hvorfor folk tar de beslutningene de gjør, og hvilke drivkrefter som finnes bak beslutningene. Prisvinnerne testet ikke bare *om* et bestemt tiltak fungerte (eller ikke), men også *hvorfor*. For å studere insentiver, deres begrensninger og informasjon som motiverte deltakernes beslutninger, brukte de kontraktsteorien og atferdsteorien, som ble belønnet med økonomipriser i henholdsvis 2016 og 2017.

Generalisering av resultatene

Et sentralt spørsmål er om eksperimentelle resultater har *ekstern gyldighet* – med andre ord, om resultatene gjelder i andre sammenhenger. Er det mulig å generalisere resultatene fra eksperimenter på kenyanske skoler til indiske skoler? Gjør det en forskjell om en spesialisert frivillig organisasjon eller en offentlig myndighet administrerer et bestemt inngrep utformet for å forbedre helsen? Hva skjer hvis et eksperimentelt inngrep skaleres opp fra en liten gruppe individer til å omfatte langt fle e? Påvirker tiltaket også individer utenfor behandlingsgruppen, fordi de er blitt forhindret fra tilgang til knappe ressurser eller møtt med høyere priser?

Prisvinnerne har også vært i spissen for forskning på spørsmålet om ekstern gyldighet og har utviklet nye metoder som vurderer fortrenings-effekter og spredningseffekte. Når eksperimentene er tett koblet til økonomisk teori, øker også mulighetene for å generalisere resultatene, ettersom grunnleggende atferdsmønstre ofte har betydning i bredere sammenhenger.

Konkrete resultater

Nedenfor gir vi noen eksempler på konklusjoner trukket fra den typen forskning som er blitt satt i gang av prisvinnerne.

Utdanning: Kjerneproblemene i mange fattige lands skoler er at læreplaner og undervisning ikke samsvarer med elevenes behov, at det er et høyt fra-

værnsnivå blant lærerne og utdanningsinstitusjonene er generelt svake. En studie av Banerjee, Duflo og medforfattere visste at målrettet støtte til svake elever hadde sterke positive effekter, selv på mellomlang sikt. Denne studien var starten på en interaktiv prosess, der nye forskningsresultater gikk hånd i hånd med stadig større program for å støtte elever. Disse programmene har nå nådd mer enn 100 000 indiske skoler.

Andre felteksperimenter undersøkte mangelen på klare insentiver og ansvarlighet blant lærere, noe som gjenspeiles i et høyt fraværsvnivå. En måte å øke lærernes motivasjon var å ansette dem på kortsiktige kontrakter, som kunne utvides hvis de hadde gode resultater. Duflo, Kremer og medarbeidere sammenlignet effekten av å ansette lærere på disse vilkårene med å ha færre elever per fast ansatt lærer. De fant ut at elever som hadde lærere på korttidskontrakter, hadde betydelig bedre testresultater, men det å ha færre elever per fast ansatt lærer, hadde ingen signifikante effekt.

Totalt sett viser denne nye, eksperimentbaserte forskningen på utdanning i lavinntektsland at nasjonale ressurser er generelt av begrenset verdi. Imidlertid er utdanningsreformer som tilpasser undervisningen til elevenes behov, av stor verdi. Forbedring av skolestyring og krav om ansvar fra lærere som ikke gjør jobben sin, er også kostnadseffektive tiltak.

Helse: En viktig sak er om medisin og helsetjenester bør koste noe, og i så fall, hva skal de koste? Et felteksperiment av Kremer og medforfattere undersøkte hvordan etterspørselen etter piller mot parasittinfeksjoner ble påvirket av prisen. De fant ut at 75 prosent av foreldrene ga barna disse pillene når medisinen var gratis, mot 18 prosent når de kostet mindre enn en amerikansk dollar, noe som fortsatt betydde en sterkt subsidiering. Deretter har mange lignende eksperimenter funnet den samme tingen: fattige mennesker er ekstremt prissensitive når det gjelder investeringer i forebyggende helsetjenester.

Lav servicekvalitet er en annen forklaring på at fattige familier investerer så lite i forebyggende tiltak. Et eksempel er at ansatte ved helsestasjonene som er ansvarlige for vaksinasjoner, ofte er fraværende fra arbeid. Banerjee, Duflo og medforfattere undersøkte om mobile vaksinasjonsklinikker – hvor omsorgspersonalet alltid var på stedet – kunne løse dette problemet. Vaksinasjonsgraden tredoblet seg i landsbyene som ble tilfeldig valgt til å ha tilgang til disse klinikkene, med 18 prosent mot 6 prosent. Bedre tilgjengelighet for tjenesten og sterkere insentiver forbedret vaksinasjonsgraden. Den økte ytterligere, til 39 prosent, hvis familiene fikk en pose linsener som en bonus for at de vaksinerte sine barn. Fordi mobilklinikken hadde et høyt nivå av faste kostnader, ble den totale kostnaden per vaksinasjon faktisk halvert, dette til tross for tilleggs-kostnadene til linsene.

Begrenset rasjonalitet: I vaksinasjonsstudien løste ikke insentiver og bedre tilgjengelighet av omsorg problemet helt, da 61 prosent av barna forble uten vaksine. Den lave vaksinasjonsrate i mange fattige land har sannsynligvis andre årsaker, hvorav den ene er at folk ikke alltid er helt rasjonelle. Denne forklaringen kan også være nøkkelen til andre observasjoner, som ikke minst innledningsvis virker vanskelig å forstå.

En slik observasjon er at mange kvier seg for å ta i bruk moderne teknologi. På en smart måte utformet Duflo, Kremer og medarbeidere et felteksperiment. De undersøkte hvorfor småbrukere – spesielt i Sub-Sahara – ikke tok i bruk relativt enkle nyvinninger, for eksempel kunstgjødsel, selv om det ville gi store fordeler. En forklaring er skjevhet mellom nåtid og framtid. Nåtiden tar opp mye av folks bevissthet, slik at de har en tendens til å utsette investeringsbeslutninger. Når morgendagen kommer, og de enda en gang står overfor den samme avgjørelsen, så velger de igjen å utsette investeringen. Resultatet kan være en ond sirkel der enkeltpersoner ikke investerer i fremtiden, selv om det er i deres langsiktige interesse at de gjør det.

Begrenset rasjonalitet har viktige implikasjoner for utforming av politikk. Hvis individer er partiske, er midlertidige subsidier bedre enn permanente: et tilbud som bare gjelder her og nå, reduserer insentiver til å utsette investeringer. Dette er nøyaktig hva Duflo, Kremer og medarbeidere oppdaget i deres eksperiment: midlertidige subsidier hadde betydelig større effekt på bruken av gjødsel enn permanent subsidier.

Mikrokreditt: Forskere i utviklingsøkonomi har også brukt felteksperimenter for å evaluere programmer som allerede er gjennomført i stor skala. Et eksempel er den massive introduksjonen av mikrolån i forskjellige land, noe som har vært kilden til stor optimisme.

Banerjee, Duflo og medarbeidere utførte en innledende studie av et mikrokredittprogram, som fokuserte på fattige husholdninger i den indiske metropolen Hyderabad. Felteksperimentene deres viste ganske små positive effekter på investeringer i eksisterende småbedrifter, men de fant ingen effekter på forbruket, eller andre utviklingsindikatorer, hverken etter 18 eller etter 36 måneder. Lignende felteksperimenter i land som Bosnia-Herzegovina, Etiopia, Marokko, Mexico og Mongolia, har gitt lignende resultater.

Innflytelse på politikken: Prisivinnernes arbeid har hatt klare effekter på politikken, både direkte og indirekte. Naturligvis er det umulig å måle nøyaktig hvor viktig deres forskning har vært for utforming av politikk i forskjellige land. Noen ganger er det imidlertid mulig å trekke en rett linje fra forskning til politikk.

Noen av studiene vi allerede har nevnt, har hatt en direkte innvirkning på politikken. Studien av korrigerende veiledning av barn gav etter hvert argumenter for store støtteprogrammer, som nå har nådd mer enn fem millioner indiske barn. Studien viste ikke bare at parasittvaksine gir klare helsegevinster for skolebarn, men også at foreldre er veldig prissensitive. I samsvar med disse resultatene anbefaler WHO at medisin distribueres gratis til de over 800 millioner skolebarn som bor i områder der mer enn 20 prosent av dem har en spesifikk type parasittisk orminfeksjon.

Det er også grove estimater for hvor mange som er blitt berørt av disse forskningsresultatene. Et slikt anslag kommer fra det globale forskningsnettverket (J-PAL), som to av vinnerne var med å grunnlegge. Det viser seg at de program som er blitt oppskalert etter evaluering av nett-verkets forskere, har nådd mer enn 400 millioner mennesker. Dette undervurderer imidlertid klart innvirkningen av den totale forskningen, fordi langt fra alle utviklingsøkonomer er tilknyttet J-PAL. Å arbeide for å bekjempe fattigdom, innebærer heller ikke å investere penger i ineffektive tiltak. Regjeringer og organisasjoner har bevilget betydelige ressurser for mer effektive tiltak ved å utvikle mange programmer, som har blitt evaluert, ved bruk av pålitelige metoder, og funnet å være ineffektive.

Prisvinnernes forskning har også hatt en indirekte innflytelse ved å endre hvordan offentlige instanser og private organisasjoner arbeider. For å kunne ta bedre beslutninger, har et økende antall organisasjoner, som bekjemper global fattigdom, systematisk begynt å evaluere nye tiltak, ofte ved hjelp av felteksperimenter.

Årets vinnere har spilt en avgjørende rolle i omformingen av forskning innen utviklingsøkonomi. I løpet av bare 20 år har emnet blitt et blomstrende, hovedsakelig eksperimentelt område av 'mainstream' samfunnsøkonomi. Denne nye eksperimentbaserte forskningen har allerede bidratt til å lindre global fattigdom og har et stort potensial for ytterligere å forbedre livene til de mest fattige menneskene på planeten.

Hvordan er prisen blitt mottatt?

Med begeistring

De aller fleste avisene og kommentatorene på sosiale medier er positive til tildelingen av årets pris. Prisen er i overveiende grad blitt godt mottatt både når det gjelder motivene for og seriøsiteten i den forskningen prisvinnerne har utført. Dette gjelder både økonomene i akademia og de økonomiske kommentatorene i aviser, tidsskrifter og andre medier. Forskningen er blitt omtalt som grunnleggende og dens resultater som noe som kan ha avgjø-

rende betydning for millioner av verdens fattige. Noen eksempler skal trekkes fram.

I den engelske avisen *The Guardian* for 14. oktober skriver Philip Inman, som også er økonomisk redaktør av avisen *The Observer*, at prisvinnernes resultater har “forbedret dramatisk vår evne til å bekjempe fattigdom i praksis”. Kenneth Lund og Frode Buanes i *Dagens Næringsliv* for 14. oktober intervjuer Professor Bertil Tungodden ved Norges Handelshøyskole. Tungodden er selv i det internasjonale toppsjiktet innen fattigdomsforskning. Han er svært fornøyd med vinnerne og sier at deres metode er blitt gullstandard innen fattigdomsanalyse. Prisvinnernes store bidrag til utviklingsøkonomi har vært å analysere hvilken politikk som fungerer for å bekjempe fattigdom. De lover ikke en lys fremtid der alle løftes ut av fattigdom med et eller annet vidundertrekk. De svarer bare så godt de kan på spørsmålet om markedssvikt og fattigdomsproblemer, som kan angripes med veldig små intervensjoner. Konkrete nok til at de kan settes ut i livet. Store nok til at de fortjener en Nobelpris.

Ola Magnussen Rydje i *Dagbladet* for 15. oktober skriver: “Dette er årets viktigste pris” og “Vil du kurere fattigdom? Gjør som nobelprisvinner Esther Duflo: Bli økonom”. Tor Aksel Bolle, som er journalist i *Bistandsaktuelle* med området utvikling og bistand, skriver i *Norsk Telegram Byrå* for 15. oktober at dette årets prisvinnere har introdusert en ny tilnærming til å oppnå troverdige svar på hvordan vi kan bekjempe global fattigdom.

Tidsskriftet *The Economist* for 17. oktober gir en rosende omtale av vinnernes arbeid og konkluderer: “Mystikken rundt global fattigdom gjenstår, men vinnerne får prisen for deres bidrag til å forstå denne og for å kunne løse den”. I *Brookings Institution*, som er en ‘non profi’ organisasjon basert i Washington DC, for 23. oktober skriver Senior Fellow Gary Burtless at vinnernes spesielle bidrag var å bruke eksperimentelle metoder til å lære om hvor effektive småskalapolitikkintervensjoner kunne være for å bedre livene til noen av verdens fattigste. Nobelprisen bidrar til å anerkjenne vinnernes bruk av en kraftfull forskningsteknikk på noen av verdens mest påtrengende politikkproblemer. , som er reporter for avisen *New York Times* og *Federal Reserve* økonom. skriver 14. oktober at Nobelprisen i økonomi går til pionerer i å redusere fattigdom. Hun stiller spørsmålet: Hva kommer etter en Nobel? Vinnerne sier at deres neste steg vil være å bruke den oppmerksomheten de har fått, til å spre hvordan deres metode også kan brukes på de store problemene.

Med betydelig skepsis

Men ikke alle er like begeistret for pristildelingen. Flere økonomer og kommentatorer har uttrykt betydelig skepsis. Pristildelingen har i hvert fall reist to debatter. En debatt om hvorvidt den metoden som er brukt, er holdbar og en debatt om hvorvidt denne forskningen er et feilspor, som ikke tjener den overordnede målsettingen om å løfte verdens fattige ut av fattigdommen.

I *The IDS Institute of Development Studies*, som er en tenketank knyttet til University of Sussex, for 17. Oktober 2019 skriver forskerne Philip Mader, Richard Jolly, Maren Duvendack og Solene Morvant-Roux en lengre artikkel kalt “Nobelprisen 2019 avslører økonomifagets fattigdom”. De skriver at de tre prisvinnerne fortjener prisen, men prisen viser hvor fattig den økonomiske vitenskapen er når det gjelder ‘gender-likhet’, forskningsmetoder, selvinnsikt og en genuin innsikt i livene til de fattige.

The FP News, som er en global mediaplattform eid av The Washington Post Company, omtaler pristildelingen i et større oppslag 22. oktober. Under overskriften: «Economists’ Biggest Success Story is a Cautionary Tale» (Økonomenes største suksesshistorie er en forsiktighetsfortelling) skriver Sanjay G. Reddy, som er professor i internasjonal utvikling ved The New School of Social Research i New York, at felteksperimenter nå dominerer utviklingsøkonomi – ofte på bekostning av verdens fattige. Ingrid Harvold Kvangraven, som er universitetslektor i internasjonal utvikling ved University of York, skriver i en større artikkel i *The Open Democracy*, med tittel: “Fattig samfunnsøkonomi? Utpakking av Nobelprisen i samfunnsøkonomi”. Her stiller hun spørsmålet: “Når verden står overfor store systemkriser, hvorfor feirer økonomifaget små tekniske rettelser?” Prisvinnernes tilnærming til fattigdomsforskning kan virke ufarlig, men det er grunn til bekymring. Mange økonomer og samfunnsvitere har kritisert bruken av deres metode innen samfunnsøkonomien på filosofisk kunnskapsteoretisk, politisk og metodisk grunnlag. Tilnærmingen som fremmes av prisvinnerne, handler etter hennes mening kun om fattigdom og ikke om utvikling. Slike små inngrep kan gi positive resultater på mikronivå, men gjør lite for å utfordre systemene som gir problemene. Manglende oppmerksomhet på forholdene som skaper fattigdom, har ført til at kritikerne har stilt spørsmål om deres metode faktisk vil kunne redusere fattigdom.

I *Klassekampen* for 16. oktober skriver Erik S. Reinert, som er professor i utviklingsstrategier ved Estlands tekniske universitet i Tallinn, og kanskje Norges mest kjente økonom utenfor landets grenser, en kommentar; «Palliativ økonomi. Skal vi fjerne eller lindre fattigdom? Årets nobelpris heller

mot sistnevnte.» Reinert hevder at årets vinnere får prisen for sin “eksperimentell tilnærming for å lindre global fattigdom”, og ikke for å kurere den.

I *Frontline Indias National Magazine* for 22. oktober skriver Sri V. Sridhar under overskriften: ”A Nobel-winning prescription for symptoms” (En Nobelvinnende resept på symptomer), en lang og veldokumentert artikkel. Når euforien over Indias siste seier (nobelprisen) avtar, er det på tide å stille spørsmål ved gyldigheten av randomiserte kontrollforsøk, noe prisvinnerne forfekter som gullstandarden i kampen mot fattigdom. Så hvorfor knurre over en indier-nobel? Årsaken er at denne form for utviklingsøkonomi i kampen mot fattigdom betyr fatalisme, dvs. aksept av det uunngåelige. Den beskriver en retning vekk fra å angripe de strukturelle og inngrodde problemene i økonomisk utvikling og videre å forlate den kritiske rollen mennesket har til å skape sosial endring. I stedet utvikler den noen raske løsninger som tar for seg symptomene og lar sykdommen herje.

Konklusjon

Den svenske riksbankens pris til minne om Alfred Nobel har fått en enorm oppmerksomhet. Ingen av de ‘riktige Nobelprisene’, kanskje med unntak av litteraturprisen, kan vise til noe tilsvarende. Selvsagt er det fle e grunner til dette. Men det kan skyldes at selv om hundrevis av millioner mennesker i mange av land de siste 20–30 årene er blitt hjulpet ut av fattigdom, så er fattigdom fortsatt et problem i alle verdens land.

Det er fortsatt mange land som er økonomisk underutviklet, og spørsmålet om hvordan det skal skapes vekst og utvikling i disse landene er ikke løst. I tillegg er det slik at selv i de land som er rike og som har hatt en sterk økonomisk vekst, så er det betydelige grupper av mennesker som er ‘left behind’ og som ikke har fått del i den økonomiske veksten. De siste års hendelser i fle e vestlige land, valget av Trump som president i USA, Brexit i Storbritannia og protestene fra ‘de gule vestene’ i Frankrike, kan være eksempler på at dette er et alvorlig problem.

Et økende antall mennesker mener at ikke bare politikerne, men også økonomene som faggruppe har sviktet når det gjelder å finne løsning på problemet. Det er derfor å håpe at tildelingen av denne ‘Nobelprisen’, for tjenestefullt til de tre prisvinnerne Abhijit Banerjee, Esther Duflo og Michael Kremer, og ikke minst den debatt som nå synes å ha tatt seg opp i kjølvannet av tildelingen, vil føre til en fornyelse av faget samfunnsøkonomi. Økonomene som faggruppe kan ikke la det gamle klengenavnet fra 1800-tallet, «*Den dystre vitenskapen*», bli rådende, om enn ikke på hele den samfunnsøkonomiske vitenskap så i hvert fall på den del av faget som ar-

beider med utviklingsøkonomi og fattigdomsbekjempelse. Vi kan ikke lenger ignorere de bredere makroøkonomiske og politiske drivkreftene som skaper fattigdom og underutvikling.

Abiy Ahmed – ein verdig fredsprisvinnar 2019

Terje Skjerdal

Årets fredspris går til den yngste statsleiaren i Afrika, Abiy Ahmed, berre halvtanna år etter at han tok over som statsminister i Etiopia. Han har fått utretta svært mykje på kort tid. Nobelkomiteen grunngjev prisen først og fremst med fredsavtalen han har fått til mellom Etiopia og erkefienden Eritrea, men òg på grunnlag av at han har arbeidd aktivt for fredsløysingar mellom andre land i regionen og på Afrikas horn. Han har bidrege til normalisering av dei diplomatiske relasjonane mellom Eritrea og Djibouti etter mange år med konflikt. Han har forhandla mellom Kenya og Somalia om eit omstridd havområde. Og han har fått militærregimet og opposisjonen i Sudan tilbake til forhandlingsbordet. Dessutan har han arbeidd for å få til forsoning og sosial rettferd i eige land, ifølgje Nobelkomiteen.

På trass av alt dette har reaksjonane på fredsprisen gått i ulike retningar. På NLA Høgskolen (Norsk Lærerkademi), kampus Gimlekollen, har me

ei gruppe journaliststudentar frå Etiopia på utveksling. Så snart prisen var offentleggjort, vart det jubel på kampusen vår, ifølgje dagspressa. «Vi er svært glade for at prisen går til Abiy Ahmed. Prisen vil helt klart påvirke den positive utviklingen i Etiopia,» sa den eine studenten. Men nokre dagar seinare kunne det verka som den same studenten sa det tvert motsette til ei anna avis. «Etiopiske studenter uenige om fredsprisen,» stod det å lesa. «Greta Thunberg har gjort seg mer fortjent til prisen,» sa studenten no. Kva er det som ligg bak denne tilsynelatande motstridande haldninga? Det skal me koma tilbake til. Men først litt om fredsprisvinnaren sjølv.

Abiy Ahmed voks opp i ein liten landsby i Oromia-regionen i det vestlege Etiopia. Den vesle landsbyen, Beshasha, med 2500 innbyggjarar, litt større enn Høvåg, flettar på mange måtar saman Abiy sin personlege identitet med etiopisk samtidshistorie. Her vart han fødd i 1976, to år etter at det marxistiske Derg-regimet greip makta. Som flei e andre gutebabyar i den tida fekk han namnet Abiyot, *revolusjonen*, i håp om det nye samfunnet som oberst Mengistu Hailemariam skulle innføra. Men militærregimet vart ein brutal skuffelse. Det var nettopp motstandskampen mot Derg-regimet som førte Abiy inn i politikken, etter at eldstebror hans vart fengsla og drept på slutten av 1980-talet.

Abiy Ahmed har muslimsk far og ortodoks, kristen mor. Han vart oppdregen som muslim, og far hans, som døydde i sommar, har fortalt om korleis Abiy studerte ivrig i Koranen som ung gut. Men seinare tok han eit aktivt standpunkt og konverterte til kristendomen, men ikkje til den ortodokse kyrkja som mor hans tilhørde, men til protestantismen og pinserørsla. Der er han framleis aktiv.

For å forstå Abiy Ahmed må ein altså innom både religion, politikk, etnisitet – og militæret.

I det etiopiske forsvaret steig han raskt i gradene. Det byrja som sagt med motstandskampen, som kulminerte med sigeren over Derg-regimet i 1991. Her var Abiy ein av svært få med bakgrunn frå folkegruppa oromo. Dei fleste tilhørde tigrayfolket frå Nord-Etiopia, som gjorde at Abiy lærte seg tigrinya flytande, noko som igjen skulle bli ein nøkkel til at han seinare kunne nå til topps i regjeringspartiet EPRDF.

I militæret støytte han på nokre av dei største utfordringane som ikkje berre Etiopia, men heile Afrika, stod overfor. I 1995, eit år etter det vidgjetne folkemordet, vart han sendt til Rwanda for å vera med i dei fredsbevarande styrkane til FN. Frå 1998 til 2000 befann han seg midt i skotlinja, så å seia, mellom Etiopia og Eritrea, då han leia eit etterretnings-team i den blodige krigen mellom dei to nabostatane.

Ti år seinare var han tilbake på heimstaden sin, Beshasha, der han fekk eit svært spesielt oppdrag. Han skulle skapa ro mellom kristne og muslimar. Foranledninga var at militante muslimar hadde gått til åtak på ei ortodoks kyrkje under ei midnattsgudsteneste og drepe seks personar, inkludert to prestar. I denne svært betente situasjonen greier Abiy det umoglege, nemleg å få forsoning og ny tillit mellom dei to gruppene i den vesle landsbyen.

Ikkje lenge etterpå byrjar han på doktorgradsprosjektet sitt, som handlar nettopp om konfliktl ysing mellom religiøse grupper i Oromia-regionen i Vest-Etiopia. Eit viktig argument for han er at det er eit mistak å sjå på religionen som kimen til konflikt; snarare skal religionen sjåast som sosial kapital som kan bidra til å *løysa* konfliktar mellom folk. Han forsvarer doktorgraden sin i 2017, eit år før han vert statsminister. Og i motsetnad til ein del andre afrikanske leiarar, som har fått stipend utanlands for å ta doktorgraden, tok Abiy Ahmed den i heimlandet, ved Institute for Peace and Security Studies ved Addis Abeba universitet.

Og her må eg få lov til å skyta inn ei lita tilleggsopplysning: Samstundes som Abiy Ahmed var doktorgradsstudent ved Institute for Peace and Security Studies, hadde eg eit kurs i Media and Conflict ved det same instituttet. I ettertid har eg sjølvsagt lurt på om Abiy var mellom deltakarane på kurset. Akkurat det har eg ikkje vore i stand til å finna ut, men det er ikkje fritt for at eg i enkelte augneblinkar fabulerer om at eg kanskje har vore med og forma ein fredsprisvinnar!

Men så, i april 2018, rykkjer altså Abiy opp og vert statsminister i den etiopiske føderale republikken, som den første frå oromofolket, den største folkegruppa i Etiopia. Og han set i gang med reformar i eit voldsomt tempo. Fredsavtalen med Eritrea er alt nemnt. Politiske fangar vert sette frie. Forbodne organisasjonar vert gjorde lovlege. Opposisjonelle etiopiarar frå Europa og Nord-Amerika vender tilbake til heimlandet. Restriktive lover står for fall. Minst 30 forskrifter som avgrensar pressefridomen skal skrivast om, for å ta eit eksempel frå mitt eige fagområde. Korruperte politikarar vert sette i fengsel. Marknadsøkonomi vert innført. Og så bortetter, og så bortetter.

Men det går ikkje lang tid før opposisjonen melder seg. Styret i Etiopia er i dag meir skjørt enn det har vore på lang tid. Og her er det eit paradoks – nemleg at demokratiet som Dr. Abiy har kjempa for, har vorte hans største fiende. Enkelte av dei politiske fangane som vart sleppte frie, har ikkje så mykje til overs for det sitjande styret. I sommar vart Dr. Abiy utsett for attentatforsøk, og forsvarssjefen vart drepen. På universitetet er det demonstrasjonar. Seinast i førre veke, då eg var i Etiopia, var Addis Abeba universitet stengt etter oromo-opptøyar.

Og bøker vert brende. I andre land er det Koranen dei brenn, men i Etiopia er det Dr. Abiy si eiga bok som vert flammanes rov. Symboleffekte er voldsom. Dette spreier seg jo i sosiale medium.

Dr. Abiy si bok, som kom i oktober, skal for øvrig bli interessant å lesa. Den eksisterer førebels berre på amharisk og oromo, visstnok med eit førs-teopplag på ein million. Engelskutgåva er venta om eit par månader. Boka har tittelen *medemer*, som er namnet på Abiy sin politiske filosofi. Det amhariske uttrykket tyder noko i retning av *synergi* eller *samhandling*. Ein får kanskje assosiasjonar til *ujamaa*, den politiske filosofie til tidlegare president Julius Nyerere i Tanzania, eller ubuntu-filosofien som Nelson Mandela snakka varmt om. Men dette gjenstår å sjå, eg har ikkje lese boka enno.

Og då er me tilbake til dei motstridande haldningane til at Abiy Ahmed har fått fredsprisen. Eg spurde min kollega og ven universitetsprofessoren om dette. På amharisk har me eit uttrykk, sa han. «*The dogs unite against the hyena, but they fight over the bones.*» Hundane står saman mot hyena, men om kjøtbeina slåst dei. Utetter kan dei gjerne jubla for at ein etiopiar endeleg har fått fredsprisen, men innerter er det mange som kjenner sine eigne etniske interesser truga av Abiy sin openheitspolitikk.

Somme dreg ein parallell til Barack Obama, og med det meiner dei at Abiy får prisen for tidleg. Eg er ikkje samd i den analysen. Abiy kan visa til reelle resultat. Han har gjennom mange år vist at hans største prosjekt er fred og forsoning. Han har tidlegare lukkast i tilsynelatande umoglege oppgåver. Om han vil lukkast i utfordringane som ligg framfor no, er slett ikkje sikkert. Til neste år kunne det ha vore for seint å gje fredsprisen til Dr. Abiy.

Abelprisen 2019: Karen Uhlenbeck

Leiv Storesletten

Abelprisen er ein internasjonal pris for framifrå vitskapleg arbeid innan matematikk og matematiske fag. Det er Det Norske Videnskaps-Akademi som deler ut prisen, som er på seks million norske kroner.

Prisen vart i år delt ut for 17. gong. I løpet av desse åra har prisen rokke å bli den mest prestisjefylte av alle prisar og utmerkingar innan matematiske fag, og blir stundom kalla «Matematikkens nobelpris».

Prisvinnaren i år var den amerikanske matematikaren *Karen Uhlenbeck*.

Ifølgje priskomiteén er ho «en av grunnleggerne av moderne geometrisk analyse. Hennes perspektiver har gjennomsyret hele dette feltet og har ført til noen av de mest dramatiske fremskrittene i matematikk de siste 40 årene». Og vidare: «Arbeidene hennes har også lagt grunnlaget for moderne geometriske modeller i matematikk og fysikk».

Så langt har 19 menn fått Abelprisen, Karen Uhlenbeck er den første kvinna. Ho er ein særst verdig prisvinnar, som har sett djupe spor etter seg i matematikken, med mange viktige og fundamentale bidrag. Ho er også ein rollemodell for unge kvinnelege matematikarar og ein sterk forkjempar for likestilling mellom kjønna både i forskning og i matematikk.

Først nokre biografiske data: Karen Keskulla Uhlenbeck, den eldste av fi e sysken, er fødd i Cleveland, Ohio, i 1942. Faren, Arnold Keskulla, som ættar frå Estland, var ingeniør, og mora, Carolyn Winderler Keskulla, var kunstnar og skulelærar. Familien flytte til New Jersey då Karen gjekk i tredje klasse. Som ung jente var ho nysgjerrig og kunnskapstørst i mange retningar. Ho sette m.a. stor pris på kunst, musikk og friluftsliv. Men mest av alt elska ho å lesa, ikkje minst avansert populærvitskapleg litteratur. Ho

drøymde om å bli forskar innan naturvitskaplege fag. Den siste ting ho ville, var å gå i moras fotspor og enda opp som lærar – ei haldning som endra seg dramatisk seinare i livet.

Karens sterke interesse for matematikk utvikla seg først etter ho byrja med på universitetet. På high school (vidaregåande) vart ho sterkt inspirert gjennom populærvitskaplege bøker av store fysikarar som Fred Hoyle og George Gamov. Så då ho starta studiet på University of Michigan, var planen å fordjupa seg i fysikk. Men snart oppdaga ho den intellektuelle utfordringa i rein matematikk, noko som verkeleg vekte interessa hennar. Dessutan slapp ho laboratoriarbeid, som ho mislikte.

Ho fullførte den lågare grads utdanninga i 1964, 22 år gammal. Året etter gjekk ho vidare med universitetsstudiar ved Brandeis University, tok først mastergrad i 1966 og deretter ph.d.-graden i matematikk i 1968.

Etter ein kort periode som universitetslærar ved MIT, flytta ho til Berkeley, California, der ho studerte generell relativitetsteori og den 4-dimensjonale rom-tid geometrien, med tre rom-koordinatar og ein tids-koordinat. Dette studiet skulle danna grunnlag for seinare forskingskarriere.

Sjølv om Uhlenbeck i utgangspunktet var ein rein-matematikar, vart ho inspirert av teoretisk fysikk, ein inspirasjon som gav henne idear til fundamentale matematiske bidrag, viktige for ulike greiner av matematisk fysikk.

I 1971 vart ho assistant professor i matematikk ved University of Illinois at Urbana-Champaign. Men der følte ho seg isolert og undervurdert. Så, fem år seinare vart ho tilsett ved University of Illinois at Chicago. Der møtte ho flei e kvinnelege professorar, som gav henne råd og støtte, og eit matematikkmiljø som verdsette arbeida hennar. I 1983 vart ho tilsett som full professor ved University of Chicago. Fire år seinare, i 1987, flytte ho til University of Texas at Austin, der ho overtok eit prestisjefylt professorat, og vart verande der til pensjonsalderen.

Som allereie nemnt, var Uhlenbeck interessert i teoretisk fysikk, til dømes relativitetsteori. Inspirert av eit foredrag av ein annan Abelprisvinnar, Michael Atiyah, vart ho interessert i *gaugeteori*, som kan seiast å vera det matematiske språket til deler av teoretisk fysikk. Gaugeteori som matematisk disiplin vart introdusert av Herman Weyl i 1918. Han hadde studert Einsteins generelle relativitetsteori og tenkte nøye over den matematiske bakgrunnen for teorien. Ein grunnleggjande idé – eit postulat – i Einsteins teori er at alle fysiske lover har same matematiske form uavhengig referansesystem (så lenge vi har eit *inertialsystem* – eit koordinatsystem som ikkje har akselerasjon). Dette er også den grunnleggjande ideen i gaugeteori, å finna og samanlikna målingar gjort i ulike referansesystem og leita etter

storleikar som har den nødvendige universelle utforminga. Den fysiske tolkinga vart ført vidare av C. N. Yang og Robert Mills gjennom det som blir kalla Yang-Mills likningar.

Karen Uhlenbeck såg på denne problemstillinga frå ein rein matematisk ståstad. Det førte til at ho vart ein pioner i studiet av Yang-Mills likningar i eit strengt matematisk perspektiv. Arbeida hennar på dette feltet vart grunnlaget for all seinare forskning innan gaugeteori.

Uhlenbeck blir som sagt omtalt som ein av grunnleggjarane av moderne geometrisk analyse. Prisen vart tildelt for nybrottsarbeid innan det som kallast geometriske partielle diffe ensiallikningar, diffe ensialgeometri, gauge-teori, topologisk kvantefeltteori og integrerbare system, og for den innverknad ho har hatt innan analyse, geometri og matematisk fysikk.

Karen Uhlenbeck er æresdoktor ved ei rekkje framifrå universitet, og medlem av ei rekkje kjende vitskapsakademi. Vidare har ho fått gjeve prisar for sine store bidrag i matematikk. Vi nemner US National Medal of Science i 2000, «for outstanding contribution to knowledge», Leroy P. Steele Prize i 2007, “for a Seminal Contribution to Mathematical Research”, og så Abelprisen i 2019.

Karen Uhlenbeck er utan tvil rekna som ein av vår tids fremste matematikarar.

Kjelder

Abelprisens nettsider: www.abelprisen.no

Infomat, mars 2019

forskning.no

Holbergprisen 2019: Paul Gilroy

Stephen Dougherty

Paul Gilroy's 2019 Holberg Prize is much deserved. Amongst Gilroy's books stretching back to the 1980s are *There Ain't No Black in the Union Jack*; *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*; *Against Race*; *After Empire*; and *Darker Than Blue: On the Moral Economies of Black Atlantic Culture*. Over the last 35 years, Gilroy has been a leading voice in black studies, critical race theory, sociology, and literary and cultural studies. He has helped to reshape our contemporary understanding of race along Foucauldian lines. He has been a prime mover in the development of transnational approaches to literary and his-

torical studies. He has helped to change the way we understand the meaning of the African diaspora, and the significance of migration in the development of modern cultures and societies. There is much to admire in Gilroy's work. For me, his writings on modern black music are tremendously exciting. Figures like Bob Marley, Jimi Hendrix, Nina Simone, and Curtis Mayfield are presented in fresh new ways as a result of their reframing as trans-Atlantic artists and performers, contributing to the development of a trans-Atlantic black vernacular culture, and working through the legacies of slavery and race oppression in innovative and empowering ways. After reading Gilroy, you want to go back and listen to these great analog recording artists with fresh ears, and fresh understanding as to what their artistry meant for both their times and ours. I'll get back to music later in my talk.

Gilroy's influences are diverse, and they speak to the synthesizing practices that have characterized his approach to humanities scholarship over

his career. He is deeply indebted to the New Left historians and founders of the British Cultural Studies movement, such as E. P. Thompson, Raymond Williams, and Richard Hoggart. However, Gilroy balked at what he saw as the exclusion of blacks and black culture from the momentous English histories being written by these figures from the late 1950s to the 1980s. Their vivid celebrations of English working-class culture seemed almost to depend on leaving blacks out of the picture. What Gilroy understood, like his mentor, the Jamaican-born cultural theorist Stuart Hall, under whom he wrote his dissertation, was that any proper understanding of English history required a proper appreciation for the imperial scene: it demanded a recognition of how the aesthetic and theoretical traditions informing the British Cultural Studies movement discriminated against blacks; and it demanded a transnational setting. Though his career Gilroy has taken the Atlantic and its archipelagos and continental seabords for his zoomed-out frame of historical and geographical reference in order to write British history, and other histories too.

This brings us to the other great body of work that shaped Gilroy's thought: the Négritude movement that began in the 1930s in the French Caribbean, and coastal West Africa. This includes the writings of Léopold Senghor, Aimé Césaire, and Frantz Fanon. They convinced Gilroy of the centrality of slavery and racism in the making of the modern world; and as Gilroy saw it, this meant that international waters made up an important scene of action for modernity. And it meant that the continent of Africa did too, even though Africa was traditionally viewed by European philosophers and historians as being utterly outside of modernity. For the German philosopher Hegel, Africa did not even belong to human history. Following in the footsteps of 18th and 19th century black writers and intellectuals like Oludah Equiano, Robert Wedderburn, and Frederick Douglass, the Négritude writers helped to debunk popular attitudes about Africa and diasporic Africa's lack of human agency in history. They helped Gilroy to make the case for the importance of black culture in English and British history, and for the history of the modern trans-Atlantic world.

Gilroy's breakout book was *The Black Atlantic*, published in 1993. His argument is that the African diaspora created a split, or double, perspective on modernity, and that rightly we should read African diasporic history as forging a counterculture of modernity. As such, the African diaspora, in which the slave trade features so centrally, offers us a kind of reverse, or negative, image of modernity. Slavery is at the center of modernity for Gilroy just as much as technological progress or the spread of mass democracy.

Slaves, he argues, were “the first truly modern people” (BA 221) in the way that their lives were totally structured by the flows of global capitalist trade. They were also the first truly modern people in how their conditions of existence prefigured the existential quandaries of 20th century philosophy, as well as the lived nightmares of millions sent to concentration camps.

Looking back to the 17th and 18th centuries, slavery’s influence on Enlightenment philosophy was immense, serving as the negative background against which principles of human identity, liberty, freedom, and private property were articulated. Ever since the Enlightenment, black intellectuals and artists have existed simultaneously inside and outside of modernity. This has allowed them a slant perspective, inherently critical and countercultural, on the legitimacy of Enlightenment promises of liberty and rationality. Here, in this idea of slavery as a counterculture of modernity, Gilroy reveals another important influence – that of the American sociologist W. E. B. DuBois and his powerful concept of the double-consciousness of the African-American, who cannot help but experience the world from both the subjective position of a free-thinking individual, and the objectified position of the damaged, partial citizen of the American State. Gilroy sees the enlightened march of progress as racially grounded, and, like Walter Benjamin, as an ongoing horror show. This diasporic counterculture of modernity has been articulated by black artists and intellectuals mainly through popular genres. Since language has never been up to the task of communicating the horror of slavery, writers have often experimented with genre for the sake of communicating the incommunicable. Experimentalism has thus been a key feature of black writing from at least Frederick Douglass on. The failure of language to express black experiences is also a partial reason for the importance of music in black vernacular culture.

In conclusion I want to focus on two important lessons to be drawn from Gilroy’s work. The first is that black Atlantic identities have historically been shaped by movements of people. Gilroy’s concept of diaspora is not conditioned by the ideal of origins, or the longing for homeland. It is not centered on Africa as the lost, and longed-for beginning and fantasized endpoint of diaspora. In this sense it is future- rather than past-oriented, and it is deeply cosmopolitan. Here is what Gilroy writes about the impact of Bob Marley’s performance at the Zimbabwe independence ceremony in 1980:

This was a new stage in the life of the African diaspora into the Western hemisphere, because it did not anticipate a return to the place of imaginary origin.

With Marley and his peers, diaspora identity seems to have taken on its own life and to have cultivated its own forms of blackness, which were not African, or, more accurately, not *just* African. These complex attachments and transcultural habits have matured and assumed an independent life beyond Africa, which is no longer the receptacle of their worldly history. (DB 115)

Bob Marley and the Wailers' music was a product of the crossbreeding of the American Black Power movement and Caribbean Rastafarianism. This potent blending was enriched and energized by the national liberation movements of African nations through the middle to late 20th century. It addressed itself to "a new Pan-Africanism capable of operating beyond earlier concerns with return and solidarity" (115). This new Pan-Africanism stretched all across the Atlantic world, and it united peoples of all races for whom, and to whom, Marley's vision of truly universal human rights spoke persuasively.

Gilroy's point, aptly illustrated by the example of Marley's amazing career, is that the black peoples of the Atlantic world do share something very significant in common. But it is not their African origins, it is their collective history of oppression. Like the 20th century African American writers Langston Hughes and James Baldwin before him, for Gilroy the idea of the diaspora's return to Africa is not attractive because it denies history. Hughes and Baldwin were descendants of slaves, and they were Americans, and they knew they could not deny this without some serious psychological repression going on. More than perhaps any other person who lived in the 20th century, Marley, Gilroy argues, "made it possible to imagine and to practice other kinds of solidarity and to appreciate the in-between positions and experiences that arose in transit between nodal points on a new, cosmopolitan network" (DB 113). Marley's music-making, in other words, helped to forge new communities across the Black Atlantic based on shared experiences of oppression and shared desires for a better world.

Summing up, the first important lesson of Gilroy's work is about the absolutely central role of migration in modern history. For Gilroy, as well as many other contemporary historians and philosophers and cultural critics, humans are restless creatures, and human history is largely a record of this restlessness. The second important lesson follows from the first: it is that human societies are not autonomous. Cultures are not pure. They are always the product of the blending, borrowing, sharing, giving, and thieving that come with human migration and human-to-human encounter. Such very human responses to confronting the other suggest that a critical ap-

preciation for similarity is just as important as that for difference in teasing out meaning and significance in human practices, rites, and artifacts. Gilroy is a great student of African American literature and culture, but he does not agree with those critics and observers who see African American culture as independent from the wider American society, or from other black cultures of the Atlantic world. The origins of jazz are distributed well beyond the borders of the U.S. The same for hip hop. Again, for Gilroy what makes the black peoples of the Atlantic essentially one people is not their African origins, it is their history of race-based oppression. And they are different in the way that intimate human interactions amongst people in communities always lead to new forms of expression and creativity.

Gilroy has done a great deal in advancing the notion that cultural studies ought not to be compartmentalized, and that wider geographical and historic frames of reference are needed for understanding the diverse, and affiliated, cultures of the modern world. If we are becoming more used to the idea of looking beyond national borders for cultural meaning, it has a lot to do with the writings of Paul Gilroy.

Works Cited

Gilroy, Paul. *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. London: Verso Books, 1993.

—. *Darker than Blue: On the Moral Economies of Black Atlantic Culture*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 2010.

Nobelprisen i litteratur 2018: Olga Tokarczuk

Barbara Gawrońska Pettersson

Olga Tokarczuk, som tilldelades nobelpriset i litteratur 2018, föddes 1962 i den lilla staden Sulechów i västra Polen. Familjen flyttad några gånger under hennes uppväxttid, men de bodde alltid i de västra regionerna av landet. Efter att ha studerat psykologi i Warszawa återvände Olga Tokarczuk till Polens sydvästra trakter. Hon bor numera i Wrocław, huvudstaden i Nedre Schlesien, och äger även ett hus i Krajanów, en by belägen vid gränsen mellan Polen och Tjeckien, i Sudetbergen. Dessa traktens landskap, natur och historia speglas i flera av Tokarczucs litterära verk.

Regionen Nedre Schlesien, som skildras i flera av Tokarczucs böcker, har ett komplicerat och stormigt förflutna. Under de gångna århundradena hamnade delar av detta område växelvis under polskt, tjeckiskt, österrikiskt och tyskt styre. Den senaste gränsförskjutningen ägde rum 1945, då Schlesien inkorporerades i Polen – som en kompensation för polska områden i öst som annekterades av Sovjetunionen och numera utgör den västra delen av Ukraina. Dessa geopolitiska beslut innebar massiva folkmigrationer. Bland dem som fick lämna före detta polska områden i öst och flytta till trakterna nära Polens nya västra gräns fanns Olga Tokarczucs föräldrar. Nobelpristagaren tillhör således en generation med dubbla kulturella rötter, som känner samhörighet både med föräldrarnas östpolska bakgrund och med Schlesiens landskap och historiska arv. Denna sammansatta tillhörighetskänsla kan utläsas i flera av Olga Tokarczucs verk.

Hon debuterade med några berättelser i litterära tidskrifter. 1989 utkom diktsamlingen *Miasto w lustrach* (*En stad i speglar*; ej översatt till svenska

eller norska), men sitt litterära genombrott fick hon med romanerna *Podróż ludzi Księgi* (*Bokfolkets resa*, 1993), *E.E.* (1995) samt *Prawiek i inne czasy* (*Gammeltida och andra tider*, 1996).

Redan hennes tidiga böcker uppvisar tydliga inslag av den litterära genren/stilen/traditionen magisk realism. *Bokfolkets resa* är en historia i gränslandet mellan en saga och en historisk skildring. Huvudpersonerna reser genom världen på jakt efter en magisk bok som innehåller svar på livets viktigaste frågor. Det förefaller att det snarare är resan än boken som är det verkliga målet... Mystiken understrycks av romanens uppbyggnad, som anknyter till en uppsättning av tarotkort.

Resan som motiv återkommer i senare verk av Tokarczuk, mest tydligt i boken *Bieguni* (*Löparna*, 2007), som 2018 belönades med det prestigefyllda priset *The Man Booker International Prize*. Den polska titeln är namnet på en rysk ortodox sekt, som ansåg att vandring, förflyttning är det bästa sättet att undgå synd och uppnå frälsning. Boken kan betraktas som en lätt ironisk anspelning till denna idé och en betraktelse över den nutida människans rotlösa tillvaro.

Handlingen i romanen *E.E.* (1995) utspelar sig i staden Wrocław före första världskriget, dvs under tyskt styre. Boken är en uppväxtroman; i dess centrum står en tonårsflicka som får förmågan att kommunicera med de dödas andar. Det paranormala och det verkliga vävs samman på ett sätt som återfinns i flera av Tokarczuks senare verk.

Tokarczuk vann popularitet i Polen med boken *Prawiek i inne czasy* (*Gammeltida och andra tider*), som publicerades 1996 och blev belönad med NIKE-priset (en av de viktigaste polska litterära utmärkelserna). I denna boken företas en resa inte genom rum, men genom tid. Ramberättelsen omfattar perioden mellan första världskrigets utbrott och kommunismens fall i Polen, men är uppdelad i ett antal ”tider” som avspeglar romanpersonernas upplevelser. Verkligheten ses därmed från ett flertal synvinklar vilka bildar ett komplext och stundom magiskt nätverk. Malte Persson i *Göteborgs-Posten* uttrycker detta på följande sätt:

Berättelsen om den polska byn Gammeltida ”som ligger precis mitt i världsallet” börjar vid första världskriget och slutar nära nutid. Men i bokens lekfulla metafysik är tid inte entydigt. Kapitlen har rubriker som ”Misias tid” eller ”Gamle Boskis tid”. Inte bara människor får egna tider och kapitel, utan även exempelvis skogens svampmycel, madonnabilden i kyrkan, en osalig ande och Gud.

Helheten hålls samman av platsen och personerna och av ett märkligt spel, som en manodepressiv godsägare fått till skänks. Dess instruktionsbok innehåller modifierade bibelberättelser, och dess spelplan är en allegori över byn och berättelsen. I vilken krig, kärlek, fattigdom, karriärer, barndom och ålderdom ryms; koncist men konkret skildrade.

(<https://www.gp.se/kultur/olga-tokarczuk-gammeltida-och-andra-tider-1.1194317>, besökt 2019-12-02)

Gammeltidas mikrokosmos befolkas både av realistiskt skildrade människor och av mytiska väsen med rötter i religion och folktro: ärkeänglar som vaktar byn, näcken, vildmannen...

Det förekommer också personer som lever i gränslandet mellan verklighet och myt: till exempel kvinnan från skogen, Kłoska, som har egenskaper som påminner om en huldra, men samtidigt formar hon och hennes dotter en parallell till Demeter och Persefone; den gamla Florentynka förenar egenskaper av en bydåre, bibelns Job och en godhjärtad häxa. Boken är en mångfacetterad betraktelse över den mänskliga tillvaron med dess arketyper, myter och drömmar. Den lilla polska byn, som genomgår flera historiska kataklysmor blir till en vattendroppe som speglar Polens och Europas öden. Enligt min uppfattning utgör *Gammeltida och andra tider* höjdpunkten i Olga Tokarczucs författarskap (en detaljerad litteraturvetenskaplig analys av valda motiv i boken ges av Packalén 2004 och Żyńis 2019).

Några av Tokarczucs senare böcker har väckt rätt starka kontroverser i hennes hemland. I *Księgi Jakubowe (Jakobsböckerna, 2014)*, som handlar om en judisk sektledare från 1700-talet, berörs komplicerade relationer mellan polacker och etniska samt religiösa minoritetsgrupper.

Prowadź swój pług przez kości umarłych (Styr din plog över de dödas ben, 2009) är en thriller med inslag av svart humor, som utspelar sig i Olga Tokarczucs hemtrakter. Den handlar om en serie av mord, vars offer är jägare. Det förefaller vara vilddjuren som tar hämnd... Boken gav upphov till filmen *Pokot (Jaktsäsongen)* i regi av Agnieszka Holland och Kasia Adamik. Filmen belönades med Alfred Bauers pris på festivalen i Berlin, men den har också lett till att författaren samt filmskaparna kritiserats för ekologisk extremism som likställer djur med människor.

Olga Tokarczuk är en magisk, men ur flera synpunkter kontroversiell författare.

Referenser:

- Olga Tokarczuks valda verk (översättningar anges med indrag); källor:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Olga_Tokarczuk
https://pl.wikipedia.org/wiki/Olga_Tokarczuk
 1989 – „Miasto w lustrach”. *Okolice* 10/1989
 1993 – *Podróż ludzi Księgi*. Przedświt, Warszawa
 1995 – *E.E.* Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
 1996 – *Prawiek i inne czasy*. W.A.B., Warszawa
 2006 – *Gammeltida och andra tider* (översättning Lennart Ilke, Ariel)
 2007 – *Bieguni*. Wydawnictwo Literackie, Kraków
 2009 – *Löparna* (översättning Jan Henrik Swahn, Ariel)
 2009 – *Prowadź swój pług przez kości umarłych*. Wydawnictwo Literackie, Kraków
 2010 – *Stry din plog över de dödas ben* (översättning Jan Henrik Swahn, Ariel)
 2014 – *Księgi Jakubowe*. Wydawnictwo Literackie, Kraków
 2015 – *Jakobsböckerna* (översättning Jan Henrik Swahn, Ariel)

Recensioner och vetenskapliga artiklar:

- Packalén, M. A. (2004). “The Polish Mother Figure on Trial: Some Preliminary Thoughts on Selected Works by Natasza Goerke and Olga Tokarczuk”. I: *The New Woman and the Aesthetic Opening: unlocking Gender in Twentieth-Century Texts*, ed. E. Witt-Brattström, Huddinge: Södertörns högskola, 2004, s. 205–214.
- Persson, M. (2007). ”Olga Tokarczuk: *Gammeltida och andra tider*”. *Göteborgs-Posten*, elektronisk version: <https://www.gp.se/kultur/olga-tokarczuk-gammeltida-och-andra-tider-1.1194317>, besökt 2019-12-02.
- Żyńis, B. (2019). ”Nowe religie? Kilka przykładów religijnej ekspresji bohatererek Olgi Tokarczuk”. I: *Sacrum w doświadczeniu kobiet. Kulturowe perspektywy. Polska i światowa*, ed. E. Juchniewicz, D. Kalinowski, s. 227–248.

Et forholdsvis kortfattet foredrag om litteraturprisvinneren 2019, Peter Handke

Thorsten Pöplow

Mina damer och herrar!

I mittent av oktober i år fikk jag følgende mejl, vars innehåll man nog, på gott norsk, kan se som 'litt av en utfordring':

Kjære Thorsten   anfred Pöplow

Det er tradisjon i Agder Vitenskapsakademi å "presentere" årets Nobelprisvinnere. [...] Kunne du tenke deg å holde et forholdsvis kortfattet foredrag om litteraturprisvinneren Peter Handke?

Beste hilsen [...] Agder Vitenskapsakademi

Att detta inte är en alldeles enkel uppgift framgår av åtminstone två skäl. Det första är förvisso inte exceptionellt i litteraturnobelprissammanhang och kan lätt illustreras: Jag har här¹⁸ tagit med mig Suhrkamp-förlagets verkutgåva (jfr. Handke, 2018) med i stort sett hela Peter Handkes litterära skapande från 1965 till 2016. *Peter Handke Bibliothek* innehåller hans prosaverk, men även lyrik, drama, essäer, hörspel och filmmanus. Saknas gör däremot tidnings- eller tidskriftsartiklar, översättningar av litterära verk till tyska, brevväxlingar med mera. Likväl omfattar verkutgåvan ca 11.500 sidor. Mot bakgrund av detta är det minst sagt 'litt av en utfordring', att försöka sig på ett 'kortfattat föredrag' om ett livsverk, som sträcker sig över mer än 50 år och som förgrenar sig i ett otal litterära eller litteraturnära

¹⁸ Föredragshållaren håller upp *Peter Handke Bibliothek* i 14 band.

genrer. Men med tanke på att jag i årtal livnärt mig på både svenska och norska skattebetalares bekostnad, under den något vaga förevändningen att jag håller på med tyskspråkig litteratur, är det väl inte mer än rimligt att jag antar denna utmaning.

Det andra, betydligt vanskeligare skälet är dock ett annat: Redan som 'arg ung man', dvs. på 1960- och 1970-talen, profilerade sig Handke som en mycket kontroversiell och delvis provocerande författare och debattör. Både genom sina uttalanden och sina litterära verk rörde han om ordentligt i den litterära och kulturella grytan. I en del sammanhang betecknades han som *enfant terrible*, 'kranglefant', hybris-inficerad bråkmakare eller till och med som litterär eller estetisk sektledare. I andra sammanhang lovprisade man honom som en orädd och begåvad nyskapare och ordkonstnär. Vissa ansåg att han som ingen annan hade både kalibern och förmågan att utmana och radikalt kritisera den etablerade tyskspråkiga litteraturen, ja till och med världslitteraturen.

Ett ökänt exempel på hans provokativa förmåga är det som kallats för "Skandal bei der Tagung der Gruppe 47 in Princeton" (Jeßing & Köhnen, s. 118): Den inom den västtyska litteraturen tongivande Gruppe 47, där många kända författare, men även inflytelserika litteraturkritiker ingick, åkte 1966 med cirka 80 deltagare till Princeton University. Även denna gång följde man mötetraditionen att texter lästes upp högt av respektive författare. Efter uppläsningen kritiserades texten av de andra närvarande, medan författaren själv var ålagd att vara tyst och bara lyssna. Peter Handke, 24 år gammal och förstagångsdeltagare, tog vid detta tillfälle till orda med ett uttalande som närmast uppfattades som en brandbomb: I relativt knappa ordalag tillskriver han den samtida tyskspråkiga prosalitteraturen och dess företrädare, som inkluderade de flesta som var närvarande i salen, en total "Beschreibungsimpotenz [beskrivelsesimpotens]" (Wegmann & Reiber, 2012, s. 58).¹⁹ Med detta menar han inte, att denna prosalitteratur är 'impotent' eller oförmögen till litterära beskrivningar – tvärtom: Han menar att den uteslutande kan (re)producera reflektionslösa beskrivningar, som gör texterna till 'det billigaste', man kan tänka sig. Något som inte kan leda till annat än en fullständigt "läppische [egen övers.: triviell, latterlig, substanslös]" och "idiotische" litteratur (Wegmann & Reiber, 2012, s. 58). För att inte löpa någon som helst risk att göra sig eventuella vänner eller allierade, passar Handke dessutom på att summariskt avfärda även litteratur-

¹⁹ Jfr. även Handkes essä "Zur Tagung der Gruppe 47 in USA" (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 36-42), där han, bland andra saker, å ena sidan skriver att han numera (åtminstone delvis) ångrar att ha använt själva ordet 'Beschreibungsimpotens', men å andra sidan närmare går in på och utvecklar den innehållsliga kritiken som 'Beschreibungsimpotens' gav uttryck för.

kritiken: Han beskyller den för att hålla denna 'triviala' och 'impotentia' beskrivningslitteratur vid liv genom konstgjord andning. Detta sker för att den samtida litteraturkritikens "überkommenes Instrumentarium [egen övers.: utdaterte instrumentarium]" (Wegmann & Reiber, 2012, 58) inte klarar av att hantera något annat, något mer substantiellt eller betydelsefullt. I efterhand har det bland annat diskuterats huruvida Handkes urladdning var en oväntad dödsstöt för Gruppe 47 eller om den utgjorde den nära förestående nådastöten för en grupp eller ett format, som – med eller utan Handkes inspel – passerat sitt bästföredatum. Hur det än må vara med den saken, så blev nästkommande års möte i Gruppe 47 det sista. Samtidigt hade Handke inom loppet av cirka en minut lagt fundamentet för sig själv som "Schriftsteller-Star" (Wegmann & Reiber, 2012, s. 59). Eller för att med nestorn i Gruppe 47 – Hans Werner Richter – uttrycka det något mindre smickrande, såsom att Handke är lika mycket "Akrobat der Literatur [egen övers.: litteraturakrobat]" som tafatt effektsöka e och "Akrobat seines eigenen Ruhms [egen övers.: akrobat för egen berømmelse]" (Richter, 2012, s. 160).²⁰

Denna image av *enfant terrible* har Handke aldrig lyckats skaka av sig; man skulle snarare kunna förmoda att han odlat just denna bild av sig själv. I litteraturnobelpris-sammanhanget kan detta nog betraktas som 'intet nytt under solen': Författare, som kommer med kontroversiella texter eller uttalanden, liksom massiv kritik av pristagare, ingår till syvende och sist mer eller mindre i litteratur(pris)-konceptet. Exempelvis behöver man nog inte åka längre än till Nørholm. Lite närmare vår samtid är ändå fallet Günter Grass: I samband med publikationen av *Beim Häuten der Zwiebel* (2006, norsk översättning *Når løken skrelles*) diskuterades hans medlemskap i Waffen-SS hett. Grass uppmanades från flera håll att självmant och i efterhand lämna tillbaka sitt nobelpris (1999); även Svenska Akademien anmodades att fränkänna honom Nobelpriset retroaktivt (jfr. exempelvis Packalén, under utgivning). Vad gäller Peter Handke skulle man måhända kunna kvittera ironin med ett överseende leende när Svenska Akademiens Anders Olsson berättar att Handke i telefon var "mycket mycket berörd" (NobelPrize.org, 2019a) över att höra att han tilldelats Nobelpriset i litteratur – ett pris som, enligt Handke, redan för längesedan borde ha avskaffats (jfr. Handke: *Litteraturnobelpris abschaffen*, 2014). Allt detta är dock inte det andra skälet till varför ett förhållandevis kort föredrag kan vara 'litt av en utfordring'.

²⁰ Jag tackar min kollega Ole Letnes för inspel kring översättningar av Handke-citat till norska.

Den som minns 2014 års tilldelning av Ibsen-priset till Peter Handke, eller snarare den mediala uppståndelsen i samband med denna, kan även utan svårighet föreställa sig, vilken storm av internationella protester, som bröt loss i och med tilldelningen av Nobelpriset till Handke. Det jag talar om är förstås elefanten i rummet, nämligen Handkes talrika litterära och icke-litterära ställningstaganden om kriget och krigsförbrytelseerna – till exempel massakern i Srebrenica, hans tal vid Slobodan Milošević begravning – i det före detta Jugoslavien på 1990-talet.

Både Svenska Akademiens beslut och hållning har kritiserats hårt från olika håll. Under frågestunden efter tillkännagivandet av litteraturnobelpriset 2018 och 2019 svarar Anders Olsson kort och koncist angående Handkes kontroversiella ståndpunkter kring konflikterna i det före detta Jugoslavien:

Det här är ett litterärt pris – det är inget politiskt pris. Och det är för hans litterära förtjänster som vi har gett honom det här priset. Det är en enormt stor författare, Peter Handke, med ett mycket stort författarskap bakom sig ... så att ... det är helt och hållet det som skall belönas. (NobelPrize.org, 2019a)

De senaste veckorna har särskilt en, hittills endast lite känd, intervju med Handke från 2011 (jfr. Keller, 2019) uppmärksammas som skulle kunna kasta ett annorlunda ljus kring Handkes hållning om bland annat massakern i Srebrenica. Intervjun skulle möjligtvis kunna leda till en omvärdering av Handkes tidigare skrifter och uttalanden. Eller så gör den inte det. Efter vad jag, i talande stund, förstår, har Handke själv via sitt förlag låtit meddela att han inte auktoriserat tryckningen av intervjun samt förnekat att han uttryckt sig på detta sätt (jfr. Handke över Srebrenica, 2019). Trots Svenska Akademiens tidigare hållning, om att det enbart rör sig om ett litterärt pris, meddelade akademiledamoten och nytillträdde ständige sekreteraren Mats Malm: ”Detta kände vi inte till”, samt att Akademien ”undersöker saken” (cit. i Farran-Lee, L. & da Silva, 2019).

Läget vad gäller Handkes hållning i frågan är minst sagt komplex, fortfarande oklart och, i alla fall för mig och i nuläget, inte möjligt att avgöra definitivt. Jag hoppas både på förståelse och överseende med att jag inte vill skjuta från höften i en allvarlig och komplicerad fråga som denna. Att Peter Handke tilldelats litteraturnobelpriset väcker en rad viktiga frågor, som bör diskuteras. Bland annat om det är möjligt att belöna ett litterärt verk, utan att ta hänsyn till författarens ställningstaganden till exempel i en fråga som gäller folkmord. Detta ’förhållandevis kortfattade föredrag’ anser jag

dock inte vara rätt format för att diskutera sådana stora frågor – för att inte tala om alla detaljer i den svåröverskådliga materia som ju konflikterna i det före detta Jugoslavien fört med sig. Handkes talrika texter och uttalanden i frågan, liksom andras ställningstaganden illustrerar, hur sammansatt denna fråga är. Det kan man inte minst se i den nästan 700 sidor långa antologin *Handke-debatten* (Schjerven Mollerin & Hagerup, 2015) som gavs ut med anledning av tilldelningen av det Internationella Ibsenpriset.

Mot denna bakgrund skulle jag här vilja fokusera på Svenska Akademiens motivering av tilldelningen av litteraturpriset 2019 till Peter Handke och ta fasta på två texter från Handkes tidiga författarskap, som jag hoppas kan illustrera åtminstone delar av Akademiens motivering. Den ena texten är en essä från 1967 med den medvetet provokativa titeln: ”Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms” (egen övers.: ”Jeg er en beboer av elfenbenstårnet”). Den andra är *Wunschloses Unglück* (norsk övers., *Kravløs ulykke*) från 1972, som utforskar Handkes moders liv och död, med utgångspunkt i hennes självmord 1971, samt skrivandets möjligheter när ”det voldsomste meddelelsesbehov faller sammen med den ytterste *sprogløshet*” (Handke, 1974, s. 42).

Men först Svenska Akademiens motivering: Handke har tilldelats 2019 års Nobelpris ”för ett inflytelserikt författarskap som med stor språkkonst har utforskat periferin och människans konkreta erfarenhet” (NobelPrize.org, 2019b). Principiellt kan man förstås alltid ifrågasätta enskilda pristilldelningar och motiveringar till dessa. Men även några av Handkes skarpaste kritiker, vad de annars än må anse, skulle nog hålla med om att Handkes är ett ’inflytelserikt författarskap’. Även den mycket Handke-kritiska kroatisk-tyska författaren och litteraturvetaren Alida Bremer tillstår att Handke är en ”Sprachkünstler [egen övers.: språkkunstner]” (Bremer, 2019), även om hon huvudsakligen kritiserar Handke för att missbruka språket eller litterärt språk på olika sätt och i olika sammanhang. Utan att ge mig in i principiella eller Handke-specifika diskussioner, ämnar jag i det följande gå lite närmare in på ’människans konkreta erfarenhet’ och försöka ge några exempel på vilken roll denna kan ha i Handkes litterära verk och hur den även sätter sin prägel på Handkes föreställningar om vad litteratur bör vara eller göra.

I essän ”Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms” (1967) slår Handke, 25 år gammal eller ung, inledande fast:

Literatur ist für mich lange Zeit das Mittel gewesen, über mich selber, wenn nicht klar, so doch klarer zu werden. [...] Erst die Literatur erzeugte mein Be-

wußtsein von diesem Selbstbewußtsein, sie klärte mich auf, indem sie zeigte, daß ich kein Einzelfall war, daß es anderen ähnlich erging.

[Egen övers.: For meg har litteraturen lenge vært middelet til å bli, om ikke klar over, så likevel klarere over meg selv. [...] Først litteraturen frambrakte min bevissthet om denne selvbevisstheten, den opplyste meg ved å vise at jeg ikke var et enkelttilfelle – at andre hadde det på noenlunde samme måte.] (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 23)

Både genom läsandet och skrivandet finner författaren kontakt med sig själv, men även med andra och med världen. Det är "[d]ie Wirklichkeit der Literatur [egen övers.: litteraturens virkelighet]" som uppenbarar och möjliggör ett kritiskt förhållningssätt till "die wirkliche Wirklichkeit [egen övers.: den virkelige virkeligheten]" (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 23-24). Men riktig – dvs. icke-"läppische" (Wegmann & Reiber, 2012, s. 58), icke-trivial – litteratur kan inte bara bli en bro till det egna själv, till andra eller till världen:

Und weil ich erkannt habe, daß ich selber mich durch die Literatur ändern konnte, [...] bin ich auch überzeugt, durch meine Literatur andere ändern zu können.

[Egen övers.: Og fordi jeg har erkjent at jeg kan endre meg selv gjennom litteraturen, [...] er jeg også overbevist om å kunne endre andre gjennom min litteratur.] (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 24)

Själv har Handke bara *en* modest förväntan på litterära verk, inklusive sina egna:

Ich erwarte von einem literarischen Werk eine Neuigkeit für mich, etwas, das mich, wenn auch geringfügig, ändert, etwas, das mir eine noch nicht gedachte, noch nicht bewußte *Möglichkeit* der Wirklichkeit bewußt macht, eine neue Möglichkeit zu sehen, zu sprechen, zu denken, zu existieren. [...] Ich erwarte von der Literatur ein Zerschneiden aller endgültig scheinenden Weltbilder.

[Egen övers.: Av et litterært verk forventer jeg at det sier meg noe nytt, noe som endrer meg, om enn bare litt – noe som bevisstgjør meg om en ennå ikke tenkt, ennå ikke bevisst virkelighetens *mulighet*, en ny mulighet til å se, tale, tenke, eksistere. [...] Jeg forventer av litteraturen at den får alle tilsynelatende endelige verdensbilder til å gå i stykker.] (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 24)

Med detta anspråk går han, inte helt olikt sin 'lakoniska urladdning' hos Gruppe 47 i Princeton (1966), till angrepp mot inte bara den tyskspråkiga

efterkrigslitteraturen utan, för säkerhets skull, också stora delar av den samtida världslitteraturen:

Seit einiger Zeit hat die Literatur, die zur Zeit geschrieben wird, mit mir nichts mehr zu tun. Das liegt wohl daran, daß sie mir nur Bekanntes vermittelt, bekannte Gedanken, bekannte Gefühle, bekannte Methoden [...]. So scheint mir die Methode des Realismus, wie sie im Augenblick noch immer im Schwang ist, verbraucht zu sein.

[Egen övers.: I en tid nå har samtidslitteraturen ikke hatt noe mer med meg å gjøre. Det bunner vel i at den sier meg bare det jeg allerede vet, den formidler bare kjente tanker, kjente følelser, kjente metoder [...]. Slik synes realismens metode, slik den ennå er på mote, å være oppbrukt.] (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 28-29)

På 1970-talet var Handke en av de unga författare, som ville finna nya sätt att skriva. Han var även en av dem som bidrog till att prägla det som senare skulle kallas 'Neue Subjektivität', 'Ny subjektivitet', av den tyske litteraturkritikern Marcel Reich-Ranicki. Denna litteraturriktning tar ofta utgångspunkt i det personliga, eller, med Svenska Akademiens ord, i "människans konkreta erfarenhet" (NobelPrize.org, 2019b). Handke-titlar såsom *Die Stunde der wahren Empfindung* (1975, norsk övers.: *Den sanne følelses stund*), dikt(samling)en *Die Innenwelt der Außenwelt der Innenwelt* (1969, egen övers.: *Den indre av den ytre av den indre verden*) eller *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter* (1970, norsk övers.: *Målmannens angst ved straffesparkmerket*) mer än antyder att människans inre värld, till exempel känslor, drömmar, reflektioner över sig själv, (självbiografiska) minnen, men också förhållandet mellan människans inre värld med den yttre världen, spelar en mycket stor roll både för författare och litteraturen i denna, på 70-talet nya eller delvis återupptäckta, litterära riktning. För denna litteratur, som fokuserade på den enskilde människan, på subjektet, var Handke en både framträdande och tongivande författare och förfaktare av en ny litteratursyn.

Jag skulle vilja avsluta detta förhållandevis korta föredrag med ett stycke ur Handkes *Kravløs ulykke*, för att ge åtminstone ett konkret exempel på hur dessa hittills förhållandevis abstrakta tankar kring litteratur kan ta form i litterär praxis. Lite förkortat skulle man kunna säga att *Kravløs ulykke* handlar om Handkes mors liv och hennes självmord, samt att den bland annat beskriver en relation, där mor och son till syvende och sist var och förblev främlingar för varandra. Om man så vill kan man se boken, dvs. skrivandet om modern, som ett försök att ändra på detta i efterhand. Det är få ögonblick i boken, som antyder att mor och son var mer än främlingar för var-

andra, främlingar som bara råkar bo i samma hus. Talande nog – om man tänker på Handkes framhävande av (den ’riktiga’) litteraturen och dess förmåga att kunna skapa broar mellan människor –, utgör den gemensamma läsningen av litteratur, så som den beskrivs i *Kravlös ulycke*, en möjlighet eller en plattform för mor och son att komma varandra närmare. Denna passage ger också ett konkret exempel på hur Handke ser på litteraturens kapacitet att ändra människor till det bättre eller till mer (själv)medvetna medmänniskor, även om detta i moderns fall skedde relativt sent i livet:

Hun leste aviser, enda heller bøker, bøker, hvor hun kunne sammenligne handlingen med sitt eget levnetsløp. Vi leste sammen, først Fallada, Knut Hamsun, Dostojevski, Maxim Gorki, senere Thomas Wolfe og William Faulkner. Hun sa ikke noe som ville ha fortjent trykksverte om det, gjenfortalte bare det hun særlig hadde bitt seg merke i. ”Men sånn er jeg da ikke,” sa hun mangel gang, som om det var *hennes* vedkommende forfatter hadde skildret i høyst egen person. Hun leste hver eneste bok som om den var en beskrivelse av hennes eget liv, hun livnet til under prosessen, mens hun leste, rykket hun for første gang ut med noe av sitt eget, lærte å snakke *om seg selv*, for hver bok kom hun på mere. Slik kom jeg etterhvert til å vite noe om henne.

Hittil hadde det gjort henne nervøs å være alene, hun trivdes ikke i sitt eget selskap, når hun nå leste og snakket, fordypet hun seg i seg selv og dukket frem igjen med en ny selvfølelse. ”Jeg blir ung igjen av dette her.”

[...] Litteraturen lærte henne at hun fra nå av burde tenke på seg selv, men gjorde det også klart for henne at det var blitt for sent for slikt. Hun KUNNE ha spilt en rolle. Nå drev hun det høyst til EN OG ANNEN GANG å tenke på seg selv OGSÅ – følgelig unte hun seg på innkjøpsrunden en og annen gang en kopp kaffe på vertshuset, brydde seg ikke mere SÅ VELDIG om hva folk tenkte om det.

Hun ble hensynsfull mot ektemannen, lot ham snakke ut, stoppet ham ikke lenger alt etter første setning med den overdrevent ivrige nikkingen som øyeblikkelig bragte ham til taushet. Hun syntes synd på ham, var i det hele tatt ofte vergeløs av ren og skjær medlidenhet – selv når den annen slett ikke led, og en kanskje bare tenkte seg ham i nærheten av en gjenstand som var et symbol på ens egen absolutt utstridte elendighet: et vaskefat med sprukken emalje, en knøttliten elektrisk kokeplate, svart av evindelig melkeoverkok. (Handke, 1974, s. 58-60)

Som texten antyder, var det trots allt och på det stora hela ett relativt distanserat förhållande; även i stunder med gemensam läsning fick han bara veta ’noe om henne’. Inte heller en ’riktig’ litteraturs inneboende förmåga att ändra en människa får överskattas i denna passage: Sist och slutligen har det, som sonen uppfattar det, ’blitt for sent’ för en genomgripande person-

lighetsförändring. Det är bara 'en og annan gang' hon tänker på sig själv 'også' och kan unna sig lite vardagslyx. Och så bryr hon sig fortfarande i ganska stor utsträckning om vad andra tänker om henne, bara 'ikke mere så veldig'. Likväl återspeglar denna passage moderns "konkreta erfarenhet" (NobelPrize.org, 2019b) av hur litteraturläsande bidragit både till ett något mindre opersonligt förhållande mellan mor och son och till en delvis ny "Möglichkeit zu sehen, zu sprechen, zu denken, zu existieren [egen övers.: en ny mulighet til å se, tale, tenke, eksistere]" (Handke, 2018, *Aufsätze Band 1*, s. 24).

Litteraturförteckning

- Agder Vitenskapsakademi (personlig kommunikation, 14 oktober 2019).
- Bremer, A. (2019, 25 oktober). Die Spur des Irrläufers. *Perlentaucher - Online Kulturmagazin*. Hämtad från <https://www.perlentaucher.de/essay/peter-handke-und-seine-relativierung-von-srebrenica-in-einer-extremistischen-postille.html>
- Farran-Lee, L., & da Silva, Tali (2019, 28 oktober). Nya uppgifter om Peter Handkes uttalanden om Srebrenica. *SVT Nyheter*. Hämtad från <https://www.svt.se/kultur/nya-uppgifter-om-peter-handkes-uttalanden-om-srebrenica>
- Grass, G. (2006). *Beim Häuten der Zwiebel* (1:a upplaga). Göttingen, Steidl Verlag.
- Handke, P. (1971). *Målmannens angst ved straffesparkmerket*. (Unn Bendeke Kielland, Övers.). Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Handke, P. (1974). *Kravløs ulykke*. (Unn Bendeke, Övers.). Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Handke, P. (1975). *Den sanne følelses stund*. (Unn Bendeke, Övers.). Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Handke, P. (2018). *Peter Handke Bibliothek*. (14 band; R. Fellingner & J. Landgrebe, Red.). Berlin: Suhrkamp.
- Handke: Literaturnobelpreis abschaffen. (2014, 17 oktober). *Süddeutsche Zeitung*. Hämtad från https://www.sueddeutsche.de/kultur/literatur-handke-literaturnobelpreis-abschaffen-dpa.urn-n_wsml-dpa-com-20090101-141017-99-03442
- Handke über Srebrenica. (2019, 25 oktober). *Süddeutsche Zeitung*. Hämtad från <https://www.sueddeutsche.de/kultur/streit-um-nobelpreistraeger-handke-ueber-srebrenica-1.4655747>

- Jeßing, B., & Köhnen, R. (2007). *Einführung in die Neuere deutsche Literaturwissenschaft* (2:a upplaga). Stuttgart: Metzler.
- Keller, R. (Red.). (2019, december). Interview mit Peter Handke. *Basler Liberale Nachrichten, Summarum 8, 9/2019*. Hämtad från https://www.basler-liberale-nachrichten.ch/download/summarum-9_2019.pdf
- NobelPrize.org. (2019a). *Prize announcement* (video). Sverige: Nobel Media AB. Hämtat från <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2019/prize-announcement/>
- NobelPrize.org. (2019b, 10 oktober). Nobelpriset i litteratur år 2019 – Pressmeddelande. Hämtat från <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2019/61825-press-release-swedish/>
- Packalén, S. (under utgivning). *Günter Grass – författare och fridstörare*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Richter, H. W. (2012). *Mittendrin. Die Tagebücher 1966-1972*. (D. Gerpert, Red.). München: C. H. Beck.
- Schjerven Mollerin, K., & Hagerup, H. (Red.). 2015. *Handke-debatten. Dokumentasjon, videreföring, analyse*. Oslo: Kolon forlag.
- Wegmann, N., & Reiber C. (2012). Deutsche Literatur. Die Gruppe 47 in Princeton. *Sprache und Literatur*, 43(2), 50–65.

ANNET

Foto: Jan Kløvstad

Frå markeringa i seminarsalen i Holt Prestegård 5. mai 2019, på dagen 150 år etter at Andreas Faye døydde i Sande 1869. Her blir føredragshaldaren Erik Henning Edvardsen takka av nestleiareren i Andreas Faye-nemnda Arnfrid Aall.

Foto: Sylfest Lomheim

Jan Kløvstad og Ernst Håkon Jahr med boka dei gav ut i samband med 180-årsjubileet for Holt seminar. Det fjerde opplaget av boka kom i januar 2020.

To årsmarkeringar 2019 i Holt

5. mai: 150 år sidan dødsdagen til Andreas Faye i 1869

24. november: Markering av 180-årsjubileet til Holt seminar

Jan Kløvstad

Agder Vitenskapsakademi har leia arbeidet i Andreas Faye-nemnda frå vinteren 2019 og fram til biografien Ernst Håkon Jahr skriv om Andreas Faye etter planen kjem ut i 2020/21. I Andreas Faye-nemnda er desse med:

Leiar Ernst Håkon Jahr – Agder Vitenskapsakademi

nestleiar Arnfrid Aall

kasserer Rolf Siljedal – Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand

Jan Dukene – Tvedestrand kommune

Knut Holt Sandbløst – Holt menighetsråd

Helle Lofstad – Næs Jernverksmuseum

Jørn Varhaug – Universitetet i Agder

sekretær Jan Kløvstad – Bokbyen ved Skagerrak

*Andreas Faye (1802–1869)
malt 1861 av Christiane
Schreiber. Tilhøyrer Univer-
sitetet i Agder.*

Faye-nemnda tok over stafetten etter nemnda for 200-årsjubileet for «skolemesternes konge» Andreas M. Feragen i 2018. Mandatet for nemnda er todelt:

- å løfte fram Andreas Faye, prest, historikar og folkeminnesamlar. Han tok teologisk embetseksamen 1828, og var lærar ved Arendal Middelskole 1829–33, i 1833 blei han utnemnd til sokneprest i Holt. Frå 1839 var han også styrar ved lærarseminaret for Kristiansand stift, som heldt til i Holt prestegard. Faye var også engasjert i lokal- og rikspolitikken. Han blei medlem av det første formannskap (kommunestyre) i Holt frå 1837 og var ord-

fører 1842–44. Han blei innvalt på Stortinget 1842 som 3. representant frå Nedenes og Råbyggelagetets amt. I 1833 gav han ut den første folkeminneboka i landet: *Norske Sagn*.

- å markere 180-årsjubileet for Holt seminar. Holt seminar, eller Christianssand Stifts Seminarium på Holt ved Tvedestrand, starta opp hausten 1839. Sokneprest til Holt, Andreas Faye, blei gitt i oppdrag å organisere og styre institusjonen og vere førstelærer. Seminaret uteksaminerte 445 lærarar fram til 1877, da seminaret blei flytt til Kristiansand. Seminaret utvikla seg der gjennom åra til Kristiansand lærarhøgskole, KLH. KLH var den eldste av dei seks utdanningsinstitusjonane som i 1994 gjekk inn i den da nye Høgskolen i Agder (HiA), som i 2007 blei til Universitetet i Agder, UiA.

Andreas Faye – 150-årsdagen for hans bortgang i 1869

Det første arrangementet var 5. mai, 150 år etter at Andreas Faye døydde i Sande i Vestfold. Asbjørnsenselskapet (til minne om Peter Chr. Asbjørnsen) la dette året vørekskursjonen sin til Arendal og Holt for å kunne delta i markeringa og hadde kontakt med Faye-nemnda om eit felles arrangement. Faye-nemnda, under leiing av Ernst Håkon Jahr på vegner av Agder Vitenskapsakademi, tok på seg å vere vertskap for eit sams arrangement i Holt kirke, dei restaurerte seminarsalane i Holt prestegård og i Holt skolemuseum – også kalt «Feragen skole». Arrangementet var også ein del av litteraturfestivalen «Bokstavelig talt», som Bokbyen ved Skagerrak stod for.

Presten Lars Lauvvik Ørland brukte Fayes arbeid i Holt kirke og ved seminaret som tema i preika. Kantor Hans van der Meijden framførte tidstypisk musikk, som *Kyrie* av W. A. Mozart, *Das ist meine Freude* av G. Ph. Telemann, *Lauda Sion Salvatorem* og *Singet dem Herrn* av D. Buxtehude. Etter kyrkjekaffi med Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand, var det seminar om Andreas Faye og Peter Chr. Asbjørnsen i seminarsalen på Holt prestegard. Foredraga – for fullsette salar – var:

Ernst Håkon Jahr – “Nybrottsmannen Andreas Faye, folkeminneforsker, rektor og prest”

Erik Henning Edvardsen – “Samrøret mellom Andres Faye og Peter Chr. Asbjørnsen”

Etter seminaret var det omvisingar ved historielaget på Holt skolemuseum, og Ernst Håkon Jahr heldt der foredrag for medlemmene av Asbjørnsenselskapet og andre om skolepioneren Andreas M. Feragen.

Jubileumsarrangement for Holt seminar

Søndag 24. november 2019 blei 180-årsjubileet for Holt seminar markert ved gudsteneste i Holt kirke, kyrkjekaffi omvisning i seminarsalane i Holt prestegård og seminar i Holt kirke. Mange menneske møtte fram.

Presten Christopher Woie forretta, og hadde Andreas Faye, Andreas M. Feragen og livet ved Holt seminar som gjennomgåande tema i gudstenesta. Som i mai spelte kantor Hans van der Meijden tidsriktig musikk både under gudstenesta og i seminaret etterpå. Rolf Siljedal og Arnfrid Aall hadde hovudansvaret for kyrkjekaffien Helle Løfstad og Jan Kløvstad stod for omvisningar og orientering i seminarsalane. Knut Holt Sandbløst er, i tillegg til å vere medlem av nemnda, også kyrkjetenar og hadde mange oppgåver i løpet av dagen. Mellom anna las han Arne Garborgs eksamensstil i morsmålet under lansering av boka *Holt seminar 180 år* (Novus forlag), redigert av Ernst Håkon Jahr og Jan Kløvstad. Ernst Håkon Jahr kåserte om Andreas Faye, sokneprest til Holt og første styrar ved Holt seminar. Arnfrid Aall leia jubileumsseminaret i Holt kirke, der det var helsingar ved UiA-reaktor Sunniva Whitaker og påtroppande dekan for lærarutdanningane ved UiA Hilde Inntjore, fylkesmann i Agder Stein A. Ytterdahl, stortingsrepresentant Svein Harberg, fylkesvaraordførar i Aust-Agder Jon-Olav Strand og Tvedestrand-ordførar Marianne Landaas. Ordførar Marianne Landaas overrakte Tvedestrand kommunes *Kulturbloemst* til Ernst Håkon Jahr, som takk og heider for godt arbeid for Tvedestrand gjennom mange år.

Bokutgjevingar

Til jubileumsseminaret 24. november kom boka *Holt seminar 180 år. Lærarutdanninga i Holt 1839–1877*, redigert av Ernst Håkon Jahr og Jan Kløvstad.

Boka gir eit riss av dei viktige åra på Holt 1839–1877, om den første styraren, presten og folkeminnepioneren Andreas Faye, den legendariske praksislæraren Andreas M. Feragen, og Jørgen Moes motsetningsfylte forhold til Faye. Boka inneheld omtalar av dei mest kjente seminaristane Aasulv Bryggesaa, Andreas M. Feragen, Arne Garborg og Jørgen Løvland, og fullstendig liste over både lærarar og elevar i desse viktige og heilt grunnleggjande åra for høgare utdanning i Agder.

Holt seminar 180 år kom i to opplag på til saman 350 eksemplar i 2019, eit tredje og fje de opplag kvart på nye 150 eksemplar i 2020.

Finansiering av arbeidet

Arbeidet med å løfte fram Andreas Faye og Holt seminar har fått økonomisk støtte av Universitetet i Agder, Aust-Agder og Vest-Agder fylkeskom-

munar, kommunane Tvedestrand, Arendal og Kristiansand, Østre Agder Sparebank og Institusjonen Fritt Ord, i tillegg til at Agder Vitenskapsakademi, Holt menighet, Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand, Næs Jernverksmuseum og Bokbyen ved Skagerrak har bidratt ved å dekke drifts- og arrangementsutgifter.

Foto: Knut Holt Sandbløst.

Storingsrepresentant Svein Harberg talte i Holt kirke på 180-årsmarkeringa for Holt seminar, 24. november 2019.

Under 180-årsmarkeringa for Holt seminar i Holt kirke overrakte ordførar Marianne Landaas Tvedestrand kommunes "Kulturblostm" til ein overraska, men glad Ernst Håkon Jahr – som takk og beider for godt arbeid for Holt og Tvedestrand gjennom mange år.

Foto: Knut Holt Sandbløst.

Om Andreas Fayes europeiske dannelsesreise 1831, audiensen hos Goethe i Weimar og møtene med H.C. Andersen hos J.C. Dahl i Dresden

Jan Faye Braadland

Foto: Essi Fydenlund.

Artikkelforfatteren foran Goethes hus i Weimar på dagen 175 år etter Fayes besøk 15. mai 1831.

I 1831 foretok den teologiske kandidaten og læreren ved middelskolen i Arendal Andreas Faye (1802–1869) en åtte måneders dannelsesreise gjennom store deler av Europa. På denne reisen møtte han en rekke berømte personligheter, blant dem var dikteren Johann Wolfgang von Goethe i Weimar, landskapsmaler Johan Christian Dahl i Dresden og den senere så berømte eventyrdikteren Hans Christian Andersen, som Faye traff i begynnelsen av juni 1831. Vi får også kjennskap til mineralet «Kolophonit aus Arendal» i Goethes egen mineralsamling, og historien om et mulig litterært tjuvlån av det fascinerende sagnet om raven i Merseburg som Faye nedtegnert på veien til Dresden.

Torsdag 6. januar 1831 forlot Andreas Faye hjembyen og reiste først til Christiania. Han hadde fått innvilget permisjon som lærer ved middelskolen i Arendal,

hadde fått sagt farvel til alle sine venner og bekjente, pakket reisekoffe ten og rustet seg for sitt livs eventyr. Etter noen dager i hovedstaden reiste han til sin barndoms by Drammen, hvor han renskrev manuskriptet til *Norges Historie til Ungdommens Underviisning* (1831). Tilbake i Christiania leverte han et ferdig manus til trykking hos boktrykker Johan Jørgen Krohn

(1804–1859), og den 7. februar signerte Jonas Collett²¹ på vegne av «Kongeriget Norges Statholderskab» Fayes reisepass, der det blant annet het at «eftersom Adjunct ved Arendahls Middel skole, Candidatus theologiæ A. Faye agter at foretage en Reise gjennem Sverige, Danmark og Tydskland, og hertilbage igjen, saa er det jeg herved udstæder det dertil fornødne Reisepas, samt derhos tjenstligen anmoder alle Vedkommende, hvem Opsynet over de Reisende er betroet og som haver med det offentlige Befordringsvæsen at gjøre, at de lade bemeldte Hr Faye, der reiser i privat Ærinde, frit og ubehindret passere».²² Allerede samme dag la han i vei med hest og vogn fra Christiania mot København sammen med vennen Axel Christian Pharo (1809–1884).

Reisen gjennom Europa skal ifølge Fayes egne regnskapsbøker ha kostet ham i overkant av 800 speciedaler,²³ alt finansie t av egne oppsparte midler og delvis arv etter faren, Christopher Faye (1772–1825), et skifte som etter nærmere seks år fortsatt ikke var avsluttet ved avreisen fra Norge. Mens han var i Dresden, ble det 24. mai 1831 «efter Forlangende af Procurator Christensen, paa Kjøbmand Johan P. Thas Vegne, Auction afholdt paa dette Steds Raadstue over den afgangne Christopher Faye forhen tilhørende Gaard Matr. = No. 152, beliggende i Bragerenæs Storgade»,²⁴ eiendommen som var identisk med Faye-gården og seilduksfabrikken, hvor Andreas Faye bodde de første par årene av sitt liv.²⁵

Fayes reiserute gjennom Europa skulle i grove trekk følge dette reise-mønsteret:

07.02.1831–14.04.1831	Christiania – Halden – Gøteborg – Helsingborg – Helsingør – København
15.02.1831–14.04.1831	København
14.04.1831–19.05.1831	København – Lübeck – Hamburg – Berlin – Wittenberg – Halle – Merseburg – Leipzig – Weimar – Leipzig – Meissen – Dresden
20.05.1831–10.06.1831	Dresden

²¹ Jonas Collett (1772–1851), politiker og embedsmann, på aktuelle tidspunkt ledet han Finansdepartementet.

²² Kuben, Faye IX 1.

²³ OAM, Faye 00225 L2194 (Regnskapsbok for Andreas Faye 1829-1833) og Kuben, Faye III 13 (Notiser fra A. Fayes utenlandsreise 1831).

²⁴ *Den norske Rigestidende*, søndag 15. mai 1831, s. 7.

²⁵ Andreas Fayes svoger, grosserer Andreas Martinus Tandberg (1804–1864), gift 2. gang 1833 med Antoinette (Netta) Mathilde Faye (1806–1859), skal senere ha overtatt eiendommen og anlagt et brenneri på tomten i Storgaten på Bragernes.

10.06.1831–30.06.1831	Dresden – Toplitz – Praha – Wien – Trieste – Venezia
01.07.1831–28.07.1831	Venezia – Bologna – Firenze – Pisa – Genova – Milano
28.07.1831–29.08.1831	Milano – Lucerne – Aarau – Basel – Strasbourg – Heidelberg – Frankfurt am Main – Mainz – Bonn – Aachen – Brüssel
29.08.1831–11.10.1831	Brüssel – Mons – Paris – Rouen – Honfleur – Halden ²⁶
12.10.1831	Til Christiania og noen dager senere tilbake i Arendal.

Hos biskop Müller og dikteren Oehlenschläger i København

De første to månedene av reisen oppholdt han seg for det meste i København, og under oppholdet besøkte han ofte biskop Peter Erasmus Müller (1776–1834) i Bispegaarden, den kjente forfatter av *Sagabibliothek* i 3 bind (1817–1820), det første verket som gir et overblikk over og en kritisk vurdering av den nordiske sagalitteraturen. Biskopen var en nær venn og tidligere studiekamerat av jernverkseier Jacob Aall på Nes.²⁷ Andreas Faye besøkte daglig biblioteker, museer og gallerier, overvar fle e teaterforestillinger og fikk dessuten anledning til å pleie både tidligere og nye bekjentskaper, Ørsted, Sibbern, Eric Werlauff, Münster, Finn Magnusen, Engelstoft, Severin Nicolai Grundtvig og mange andre av datidens kjente intellektuelle personligheter i København.

Faye ble også, som sist han var i København tre år før, en hyppig gjest hos ekteparet Adam og Christiane Oehlenschläger. I dagbøkene beskriver Faye hvordan «Danmarks første Digter» tok imot ham for aller første gang i 1828: «Han modtog mig med udmærket Forekommenhed, talte med Interesse om Norge og forskaffede mig en av de interessanteste Timer, jeg nød paa min hele Tour» (Braadland 1995b:13).²⁸ Blant dagbokopptegnelsene i 1831 nevnes fle e søndagsbesøk, både 20. og 27. februar og 20. mars. Tema for kveldene hos Oehlenschlägers var gjerne Norges historie, atskillelsen fra Danmark, og emner knyttet til dikterkunst, politikk og samfunnsliv.

Torsdag 14. april forlot Faye København og reiste videre med dampskipet «Frederik 6» til Tyskland. I Berlin skulle han overvære forelesninger på

²⁶ Etter mange forsinkelser i Honfleur fikk endelig Faye skyss sjøveien til Halden med sin fetter, skipper og grosserer Andreas Borgen Faye (1799–1856).

²⁷ Jacob Aall (1773–1844), eidsvollsmann, forfatter, jernverkseier på Nes.

²⁸ Se også Kuben, Faye III 7 (Dagbog paa en Reise til Kjøbenhavn for Andreas Faye 1828. [No. 19]).

universitetet av de kjente teologiske professorene Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834) og Johann August Wilhelm Neander (1789–1850), og i Leipzig oppsøkte han 10. mai Oehlschlägers datter, Charlotte, som siden september året før hadde tjent som barnepike for forlagsbokhandleren Heinrich Brockhaus og hans hustru.²⁹ Noen uker senere tok også Adam Oehlschläger den samme reiseruten gjennom Tyskland som Faye for å få hentet datteren hjem til Danmark (Braadland 1995b:13).

Ravnen i Merseburg

På sin ferd gjennom Europa i 1831 skrev Faye ned historier og sagn, samlet en mengde portretter av kjente personligheter og prospekter fra steder han passerte. Rester av denne samlingen finnes etter avlevering av «Fayes familiearkiv» omkring 1970 i Aust-Agder-Arkivet (nå: Aust-Agder museum og arkiv, Kuben), og i Maihaugens bibliotek på Lillehammer. Sistnevnte samling stammer fra Anders Sandvigs innkjøp av en del møbler, bilder og prospekter på en auksjon hos Fayes enke på Biri i 1897. Deler av dette bildematerialet hang på veggene i «Fayes værelse» på Myttingstuen, Kapteinsgården på Maihaugen, inntil både bilder og møbler ble demontert i forbindelse med Lillehammer-OL i 1994 og satt i magasin, hvor gjenstandene fortsatt står den dag i dag 26 år etter.

Ifølge Sandvig var i tillegg til disse gjenstandene blitt innlemmet rundt «2000 blader» i museets samlinger. Om dette bildematerialet heter det:

Flere av billedene både på veggen og de magasinerte er forsynt med små notater av prosten. På det ene av 'Torvslagene', det kolorerte, står endog de mere fremtredende personers navn tilføiet under hver figur med hans sirlige håndskrift. Og hvert blad har han samvittighetsfullt ført inn i katalogen, som samtidig fantes. Men ved gjennomgåelsen av denne viste fle e av billedene sig å være bortkommet – når vites ikke. Likedan fantes mellem alt det øvrige et lite billedalbum på ca. 100 sider fra hans utenlandsreise i 1831 med en hel del interessante anmerkninger. Det er en ren fornøielse å lese disse spredte notater. Nøiaktig har han skrevet ned sine inntrykk bak hvert blad under hele reisen. Slik var den mann i hele sin ferd: nøiaktig, samvittighetsfull og trofast. Derfor rakk han også så meget ved siden av sin øvrige gjerning.³⁰

Fayes påskrifter bak på prospektene gir ofte utdypende opplysninger til hans dagbokinnførsler og reisebrev. Et eksempel på en slik detaljert innførsel er

²⁹ Heinrich Brockhaus (1804–1874) var en tysk bokhandler, forlegger og liberal politiker som i 1827 ble gift med Therese Pauline Campe (1808–1886).

³⁰ Sandvig 1934:180–181.

fra besøket i Merseburg den 5. mai 1831, hvor han på baksiden av prospektet over byens berømte slott og domkirke skriver:

Omtrent midt imellem Halle og Waisenfeldt ligger den gamle Stad Merseburg, bekjendt for sit Øl, hvoraf aarlig brygges 26,000 Tønder til en Værdi af omt 60,000 Rd og sin Domkirke rig paa Mærkværdigheder fra fordums Dage. Her findes Otto den 1stes Billede malet paa Væggen³¹ samt den røde Silkemantel med et hvidt Kors i, som han bar ved Kirkens Indvielse; her findes ogsaa Kuningundas³² Mantel af grovt Tøi med gule Bræmmer, nu fast opstilt; thi efter Sagnet gjorde den Mandfolk lykkelige og Fruentimmer frugtbare; hvorfor Ludvig 15 Gemalinde ogsaa lod sig udskjære et Stykke af den. Mærket deraf sees endnu i Mantelen; Kuningunda blev af sin Mand Henrik II, Keiser i Tydskland beskyldt for utilbørlig Forbindelse med Erk: Adelberg von Bamberg, beviste dog ved her paa Slottet at bære et gloende Plovjern paa Brystet sin Uskyld. Hendes og Adelberts Billeder udhugne i Steen sees end i Kirken; her finde ogsaa Modkeiser Rudolfs Grav [Rudolf av Rheinfelden], hvorpaa hans Billede i Erts med Sværd og Æble, samt hans Haand, den Godfred af Boullion³³ hug af ham i Slaget ved Elster (Hohemilgen) [Schlacht bei Hohemölsen]. Han døde her kort efter Slaget og bød at opbevare Haanden, som Minde om, at han brød den Eed, han med den svor sin Keiser; og endelig findes et berømt Stykke af Lucas Kranak,³⁴ der indeholder Portraiter af de Mænd som i Begyndelsen ved Ref: spilte en Rolle. Den ene Røver har Luthers, den anden Melan[ch]thons Ansigt.

Merseburg 5 Mai [1831]³⁵

Fra sitt opphold i byen nedtegnet Faye også, i et dagboksblad skrevet på tysk,³⁶ et sagn om raven i Merseburg som hadde stjålet ringen til biskop Thilo von Trotha (1443–1514), og som førte til at hans tjener ble uskyldig dømt og henrettet for tyveriet. I reisedagboken en «Mindekrands fra svundne Dage» har Faye laget en fin, liten skisse av raven (se neste side) i buret utenfor slottet som sier «Jakob, Jakob!».³⁷ Ravneburet er i dag som den gang en populær turistattraksjon i byen Merseburg i det østlige Tyskland.

³¹ Otto I av Det tysk-romerske rike (912–973).

³² Ordet har tysk opprinnelse og er avledet av «kuni» (= klan, familie) og «gund» (= krig). Kuningunde av Luxemburg (ca. 980 – ca. 1033), tysk-romersk keiserinne, gift med keiser Henrik II (973–1024). Både hun og ektemannen tilhører den katolske kirkes helgener, og æres særlig i Bamberg.

³³ Godfred av Bouillon (ca. 1060–1100), hertug fra Lorraine som deltok i det første store korstoget til Det hellige land år 1096–1099.

³⁴ Lucas Cranach den eldre (1472–1553), tysk renessansemaler, kobberstikker og tresnittegrer. Det er en altertavle malt 1536–1537 Faye viser til.

³⁵ Notat på baksiden av et prospekt i: Kuben, Faye IX 15.

³⁶ De sandvigske samlinger (DSS), Biblioteket, Maihaugen: Fayes arkiv, boks 4, mappe 4, legg 3 (s. 13–14).

³⁷ Privat eie, digital avfotografering i: Kuben, Faye II 4, skisse datert «Merseburg 5 mai».

Fayes skisse av raven i buret utenfor slottet i Merseburg fra reisedagboken «En Mindekrands fra svundne Dage». Original: Privat eie! Foto: Aust-Agder museum og arkiv, avd. Kuben.

Audiens hos Goethe i Weimar

Under hele dannelsesreisen gjennom Europa skrev Faye detaljerte dagbøker både på norsk og på tysk, og mesteparten av dette materialet befinner seg i dag i Fayes familiearkiv, Aust-Agder museum og arkiv, Kuben. Fayes dagbøker i perioden 1818–1832 er transkribert av Kuben og skal de nærmeste årene utgis i bokform, redigert av professor emeritus Ernst Håkon Jahr og forfatter Jan Faye Braadland. Andreas Faye sendte også lange reisebrev hjem til utvalgte personer og noterte flittig bak på prospekter og portretter han samlet.

Han hadde ellers et sterkt, inderlig ønske om å få møte den berømte romantiske dikteren og naturvitenskapsmannen Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), som svært få, hvis noen andre nordmenn, har møtt i levende live. «At jeg var begjerlig efter at see denne berømte Mand, der saalænge har straalet paa det tydske Parnass og med hvem den tydske høiere Poesie synes at have naaet sit Culminationspunkt [,] kan Du nok begribe[,] og at dette Haab havde nogen Indfl delse paa min Bestemmelse at besøge Weimar vil jeg ikke benægte,» skriver Faye i et brevkonsept til sin nære venn

fra Arendal, juristen og dikteren Conrad Nicolai Schwach (1793–1860), datert Dresden 31. mai 1831. Med ungdommelig overmot og etter råd fra en omtalt «Mentor» stilte han seg rett og slett opp foran inngangsdøren til Goethes hus lørdag 14. mai, og ringte på tjeneren:

... i det jeg uden videre lod mig melde som en Nordmand, der ønskede at gjøre ham min Opvartning; thi jo sjeldnere Folk det er, desto snarere faae de Adgang til Göthe sagde min omtalte Mentor.³⁸ Jeg stod i spendt Forventning indtil Tjeneren kom tilbage og meldte at hvis jeg blev til i Morgen og da vilde komme Klokken 1 vilde det være ham kjært at modtage mit Besøg. At jeg næste Dag indfandt mig paa Minuttet og jeg kun sjelden har følt mig saa underlig, ængstelig tilmode, som da Tjeneren slog Fløiddørene op og jeg stod for en temmelig høi, smuk og vakker Olding, som Ingen skulde troe at være over 80 Aar. Han nærmede sig mig nogle Skridt, bad' mig at tage Sæde i hans Sopha medens han selv satte sig paa en Stol og spurgte mig, i hvilket Sprog jeg ønskede at vi skulde tale. Da jeg svarede, at jeg næst mit Fødelands Sprog heelst talte Tydsk, svarede han meget desbedre og gjorde mig nu adskillige Spørgsmaal om min Stilling, Reise osv, der igjen førte os til en lang Samtale om det norske Undervisningsvæsen, hvorom han gjorde mig fle e Spørgsmaal. Da han hørte, at jeg var fra Arendal, fortalte han at han nylig havde faaet en smuk Samling Mineralier derfra og spurgte om Kongsberg Sølvværks nuværende Skjebne, som syntes at interessere ham meget, da han spurgte mig om der ei fandtes nogle Mænd, til hvem man kunde henvende sig for at faae en udførlig Efterretning om det norske Bjergvæsen i Almindelighed og om Kongsberg i Særdeleshed. Jeg navngav ham Baumann, Keilhau og J: Aall, hvilke Navn han bad mig at skrive op, da han ei længer turde stole paa sin Hukommelse. Jeg som over at skrive ved Göthes Bord forglemte at jeg var i Weimar, hvor hver Mand maa have en Tittel og hvor Kozebu³⁹ blandt sin Fødebys Honoratiores har fundet Originalerne til sin Borgermester Familie, skrev blot Navnene paa de omtalte Herrer, hvorfor han bad mig at tilføie dens Titler! Da dette var bragt i Orden bad han, om jeg ogsaa vilde være saa god at give ham min egen Adresse, altfor megen Ære for min ringe Person. Han talte nu om min forestaaende Reise, roste mit Forsæt, meente at jeg ikke vilde blive skuffet i mine Forventninger og bad mig, at jeg vilde skrive ham til, naar jeg kom tilbage til mit Fødeland, en Anmodning, som overraskede mig saaledes, at jeg forundret spurgte[:] Ønsker De maaskee nogle Efterretninger om det norske Undervisnings eller Bjergværksvæsen, som jeg skal sende Dem (Ordet Excellants kunde jeg ei faae over mine Læber). Nei skriv mig til om Deres Reise og hvorledes Folk og Andet er forekommet Dem. Nei, svarede jeg, til en Mand som Dem drister jeg mig ei

³⁸ Mentoren det vises til, var et bekjentskap Faye gjorde på veien til Weimar, nemlig Heinrich Luden (1778–1847), professor i historie ved Universitetet i Jena.

³⁹ August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (1761–1819), tysk dramatiker og forfatter, født i og bodde deler av livet i Weimar på samme tid som Goethe og Schiller.

at skrive. Hvorfor ikke, vedblev han smilende, det vil more mig, at høre fra Dem, naar De lykkelig er kommet hjem. Da De er saa god, tør jeg maaske være saa fri at udbede mig Deres Navn, som en Erindring om denne Stund. Med Fornøielse svarede han og skrev i Min Lommebog. «J: W: Goethe zu freundliche Erindrung der 15te Maj 1831». ⁴⁰ Jeg reiste mig derpaa og gjorde et Par Undskyldninger forat have foruleiliget ham med mit Besøg. Derfor svarede han meget venlig behøver De ikke gjøre Undskyldninger; thi De seer jo selv, at jeg har Dem at takke for adskillige Oplysninger, som jeg ønskede og som morede mig. Her har Du da Hovedmomenterne af min Sammenkomst med den Mand, som det morer mig meest af alle nu levende Mennesker, at have seet og talt med, og at jeg var særdeles vel fornøiet med at dette Møde var løbet saaledes af kan Du nok begribe, da jeg istedet for den fornemme, stive Statsmand havde truffet paa en forekommende og høflig gammel Mand, der tiltrods for sine 83 Aar talte med en Livlighed, som overraskede mig og ligesaa lidt som hans Udseende og Holdning lod ahne, at han var saa gammel. For nærværende Tid studerer han Mineralogie!⁴¹

Om Fayes besøk skriver Goethe selv i sin dagbok søndag 15. mai 1831:

Herr A. Feye, Adjunct bey der lateinischen Schule zu Arendal, gab mir erfreuliche Notizen über die Norwegischen Bergbeamten, Freunde der Mineralogie und Geognosie.⁴²

Det var slett ikke vanlig at en ung, ukjent reisende lærer fra Arendal i Norge uten videre skulle få audiens hos den berømte Goethe, stort sett var det nok unge menn av adelstanden eller allerede berømte forfattere, kunstnere, vitenskapsmenn og rikfolk som fikk innpass der. Andreas Faye lot seg imidlertid ikke stoppe så lett, og i forannevnte brev til Schwach skriver han med greske bokstaver οὐδὲν τοῖς θαρροῦσιν ἀνάλωτον som betyr noe i retning av «intet er uoppnåelig for de modige».⁴³

Det er nærliggende å tro at Goethe ga Faye innpass i sitt hus på grunn av sin store interesse for mineralogi på slutten av sitt liv, og det kan meget

⁴⁰ Innførselen står som følger i «En Mindekrands fra svundne dage», Kuben, Faye II 4:
J W Goethe (sign.)
zu freundliche
Erinnerung der
15te May 1831

⁴¹ Kuben, Faye II 10 (Brevkonsept, Andreas Faye til Conrad Nicolai Schwach, 31.05.1831).

⁴² Norsk oversettelse: «Herr A. Feye, adjunkt ved latinskolen i Arendal ga meg gledelige etterretninger om norske bergembetsmenn, venner av mineralogien og geognosien.» Goethes originale dagbokinnførsel i: Stiftung Weimarer Klassik, Weimar: Goethe Tagebücher 048; gjengitt som faksimile i: Braadland 1995a:12; trykt i: Goethe 1903:78.

⁴³ Tolket og oversatt av professor emeritus Egil Kraggerud, gjengitt etter Upublisert manus: «Sagnutgiveren og eventyrfortelleren» av Jan Faye Braadland og Erik Henning Edvardsen pr. 24.02.2019, s. 73.

godt være at Arendal er et mulig stikkord i denne sammenhengen. Han fortalte Faye at han nylig hadde «faet en smuk Samling Mineralier derfra», og i dagbokinnførselen vektlegger han også Fayes etterretninger om norske bergembetsmenn og venner av mineralogien.

«Allerede på slutten av det 18. århundre var mineraler fra jerngruvene i Arendal kjent for mineraloger og samlere i Europa. Gruvedrift og aktive mineralhandlere gjorde mineralstuffer tilgjengelige for mineraloger og samlere akkurat i en tid da moderne mineralogi som fag var i sin begynnelse. Gode, krystalliserte prøver fra Arendal som epidot, skapolitt, granat, klinopyrok-sener, apatitt, datolitt, zeolitter og senere babingtonitt, var den gang, som nå, ettertraktede samlingsobjekter. Disse såkalte *Arendalske Mineralier* kom derfor til å spille en viktig rolle i fremveksten av den moderne mineralogi på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet (Larsen 2011:57).»

Det var gjevt for europeiske samlere å ha mineraler fra det geologiske Arendalsfeltet, spesielt kjent for sine forekomster av jernmalm og skarn-mineraler.⁴⁴ Ved nærmere undersøkelser har det vist seg at Goethe i 1828 hadde ervervet seg en samling med norske mineraler, blant dem en «Kolo-phonit aus Arendal»,⁴⁵ noe også Fayes brevkonsept til Schwach bekrefter.

Denne samlingen var trolig levert av den danske mineralhandleren Johan Christian Emanuel Nepperschmidt (født 1758), som blir nevnt i et brev fra Karl Reinhard til Goethe 13. mars 1828. I brevet skriver Reinhard til Goethe og gir råd om hvordan han skal få oppfylt sitt ønske om å få tak i norske mineraler. Han siterer fra et brev han har mottatt fra broren i Kristiansand, hvor det blir opplyst at mineralhandleren Nepperschmidt fra Hamburg regelmessig besøker Norge for å samle mineraler og anbefaler Goethe å kontakte ham eller hans samarbeidspartnere. Det er imidlertid ikke dokumentert at det var slik Goethe fikk oppfylt ønsket sitt, men i et brev til Reinhard 21. desember 1828, forteller Goethe opprømt at han nylig har mottatt en kasse med omkring hundre mineraler fra «Norden», som han ordner og studerer, samtidig som han er opptatt av at mineralene skal komme til nytte for besøkende, vitenskapsfolk og andre.⁴⁶

⁴⁴ Skarn, uregelmessig masse av kalsiumsilikatrike mineraler i kontaktsonen mellom en dybdebergart og en tilgrensende karbonatrik bergart (Store norske leksikon).

⁴⁵ Innført som mineral nr. 118 i Schuchardt 1849:14, se også foto av mineralet i blogginnlegg, Grau 2019. Ifølge Knut Edvard Larsen tilhører «Kolophonit» granat-gruppen: «Drøye masser av en rødbrun til gulbrun granat forekommer vanlig i forekomstene, ofte sammen med klinopyroksen. Denne typen ble tidlig kjent under navnet colophonite, grunnet likheten med kolofonium, en type harpiks. [...] Dette navnet falt etter hvert bort da det også feilaktig ble brukt synonymt for brunlig vesuvianitt. Kolophonitt regnes som en variant av andraditt. (Larsen 2011:70)»

⁴⁶ Etter Larsen 2011:63 og Molden 2019. Brevene som omtales, se Goethe/Reinhard 1850:298, 302.

I et dagboknotat 17. juni 1829 bekrefter Goethe at han har fått ordnet de norske mineralene: «Ich hatte in diesen Tagen die norwegischen Mineralien in Ordnung bebracht.»⁴⁷

Fayes medstifter av Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum i 1832, distriktslegen og eidsvollsmannen Alexander Christian Møller (1762–1847), skal også ha hatt «en ikke ubetydelig Mineralsamling».

Foto: André Kühn/Klassik Stiftung Weimar.

«Kolophonit aus Arendal» i Goethes mineralsamling.

Professor Joh. Dahl. an d. Elbe. No. 33

Fra Weimar og det svært minnerike møtet med Goethe reiste Faye tilbake

... over Leipzig til Dresden, hvor jeg havde lovet at vente paa Aall,⁴⁸ der kom nogle Dage efter mig. I Dresden leve vi ret hyggelige Dage, spadsere paa den bruhske Terrasse, hører paa den delige Musik, hvormed man opvartes i den katholske Kirke, sværmer for Rafaels himmelske Madonna og glæde os med vor vakre Landsmand Dahls daglige Omgang. Han er ret vor Mentor her, fører os omkring og inddeler vor Tid for os. For et Par Dage siden vare vi hos Tieck, en skjev, men livlig Mand, der for os og Flere, blandt hvilke den langbenede, smale unge Danadigter Andersen, læste Shakespeares Henrik den [I]V; en Læsning, der oversteg vor Forventning. Ich empfele mich Ihnen.⁴⁹

⁴⁷ Goethe 1901:84.

⁴⁸ Hans Jørgen Christian Aall (1806–1894), sønn av jernverkseier Jacob Aall på Nes, jurist, embetsmann og politiker.

⁴⁹ Kuben, Faye II 10 (brevkonsept til Schwach over).

Under besøket hos landskapsmaler Johan Christian Dahl (1788–1857) i slutten av mai og begynnelsen av juni 1831 møtte Andreas Faye og Jørgen Aall ved fle e anledninger på den unge, danske forfatteren Hans Christian Andersen (1805–1875), senere kjent som den mer berømte eventyrdikteren H.C. Andersen. Nesten daglig var de to nordmennene og den langbente Andersen på besøk hos den vennlige og kloke «Professor Joh. Dahl. An d. Elbe. No:33». Han viste de unge mennene rundt på Dresdens mange severdigheter, slik Andersen beskriver byen ved ankomsten til «det tyske Florents: Dresden, ligge foran med sine høie Taarne og Kupler» (Andersen 1986:88). Andersen gir ellers detaljerte beskrivelser av besøkene både i dagbøkene og i sin reisedagbok *Skyggebilleder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweitz etc. etc., i Sommeren 1831* som utkom senere samme år. Om besøket i Billedgalleriet (Gemälderie Alter Meister, Zwinger) og møtet med ett av verdenskunstens mesterverker skriver han:

Med *Dahl*, vor danske Gesandt og de to unge Nordmænd, gik jeg nu op paa Billedgalleriet. I nogle Værelser laae Malerier langs ud af Gulvet, men i de flest vare de alt ordnede og ophængte. Hvilken Masse af Kunstværker! det ene Billede fortrængte det andet, kun det enkelte, blev tilbage i Erindringen. Det er virkelig formeget Godt paa eengang, og efterlader derfor, ligesom et Slags aandelig Slaphed; omtrent, som naar man læser for mange Aphorismer paa eengang af *Seneca*, *Jean Paul* eller *Rochefoucauld*.

Hvad skal jeg omtale først af de store Enkeltheder, der gjorde det dybeste Indtryk paa mig? Dog, kan der være Spørgsmaal? *Raphaels Madonna*.⁵⁰ Jeg gjen-nemfløi Værelserne for at finde dette Billede, og da jeg stod foran det – – frapperede det mig slet ikke. Det var mig et venligt Qvinde-Ansigt, men ikke skjønnere, end jeg ofte havde seet lignende. Er dette det Verdens berømte Billede, tænkte jeg, og vilde overraskes ved at see det, men det blev mig dog det samme. Det forekom mig endogsaa, at fle e Madonnabilleder, fle e qvindelige Ansigter her paa Galleriet, vare mig langt smukkere; jeg gik nu tilbage til disse, – men da faldt Sløret mig fra Øinene, de vare mig nu malede Menneskeansigter, thi jeg havde seet det Guddommelige selv. Jeg traadte atter hen for hende, og nu først følte jeg det uendelige Sande og Herlige i dette Billede. Der er Intet der frapperer, Intet der blænder, men jo opmærksommere man betrakter hende og Jesubarnet, jo guddommeligere blive de. Et saa overjordisk, barnligt Ansigt, eier ingen Qvinde, og dog er det den rene Natur. Det forekom mig som ethvert fromt, uskyldigt Pigeansigt, havde nogen Lighed med dette, men at dette var Idealet, hvorefter de andre stræbte. Ikke Kjærlighed, men Tilbedelse vakte dette Blik, Nu blev det mig klart, hvorledes den fornuftige Catholik kan knæle for et Billede. Det er ikke Farverne paa Lærredet han tilbeder, det er Aanden, Gud-

⁵⁰ Rafaels berømte maleri *Madonna Sixtina*, Gemälderie Alter Meister, Dresden (1512–1513).

domsaanden, der aabenbarer sig legemlig her, for det legemlige Øie, medens de mægtige Orgeltoner bruse over ham og løse Sjælens Dissonanser, saa at der vorder Harmonie imellem det Jordiske og det Evige.

Tiden har bleget Farverne paa Billedet, men dog synes Alt at leve; den store Glorie af Englehoveder bag ved, udvikler sig meer og meer, og i Jesubarnets Blik samler sig det hele store Udtryk; et saadant Blik, saa klogt et Øie, har intet Barn, og dog er det den naturlige Barnlighed her, der saa mægtigt griber os! Og nu de elskelige Englebørn nedenfor! De staae som et smukt Billede paa den jordiske Uskyldighed; i barnlig Ro seer den Yngre frem for sig, medens den Ældre hæver Blikket til det Himmelske over sig. Dette ene Billede vilde gjøre Galleriet berømt, ligesom dette ene, var nok til at gjøre sin Mester udødelig.⁵¹

Boken *Skyggebilleder* bygger på de ordinære dagbøkene fra reisen, følger disse nokså tett og bærer ikke preg av å være rent fikti e reisebeskrivelser. Tittelen hentet han fra en deilig aften: «Jeg tog mig en Gondol, for at seile ned ad Elben hjem. Augustusbroen speilede sig i Vandet, og Dresden selv reiste sine høie Taarne og Kupler op i Luften; det var Skyggebilleder paa en gylden Grund. Alt som Baaden gled længere fra den lille skov, hendøde Musiken i Vinden; et Ildblus brændte nedenfor de brühlske Terrasser, hvor jeg snart steg i Land. Her oppe var en Vrimmel af Spadserende; Jasminerne duftede stærkt, og nede i Baadene sang nogle lystige Matroser Bacarolen af *den stumme*» (Andersen 1996:94).⁵²

Tieck leser Shakespeare for Faye, Aall og Andersen

H.C. Andersen var på dette tidspunktet i sin dikterkarriere en stor beundrer av den romantiske dikteren Ludwig Tieck,⁵³ og en kveld fikk Dahl arrangert en sammenkomst hjemme hos Tieck for både Andersen og de to unge landsmennene Faye og Aall. Andersens store forbilde leste høyt fra andre del av William Shakespeares skuespill *Henrik IV* under sammenkomsten, og om dette besøket forteller Andersen:

Kl. var 7 om Aftenen, da jeg med Dahl og de to unge Nordmænd begav mig til *Tieck*; jeg skulde nu see og kjende den Digter, hvis aandelige Jeg, saa tidt og

⁵¹ Andersen 1986:92–93. De to unge nordmennene er Faye og Aall, men oppgis ikke med navn som i H. C. Andersens dagbøker som først kom på trykk i 1971.

⁵² *Barcarole* = gondolsang. – *den stumme: La muette de Portici* (1828), opera av Daniel-François-Esprit Auber (1782–1871) med tekst av Augustin Eugène Scribe (1791–1861) og Jean-François Casimir Delavigne (1793–1843), oppført på Det kgl. Teater i København første gang 1830, oversatt av Johan Ludvig Heiberg (1791–1860).

⁵³ Ludwig Tieck (1773–1853), tysk romantisk dikter, kanskje best kjent for *Phantásus*, en samling av sagn, fortellinger og skuespill som utkom i tre bind fra 1812–1816.

mægtigt havde besjæftiget mig; jeg tænkte ikke paa hans *gestiefelte Kater* og Prinds *Zerbinus*, hans deilige Alfeverden og de herlige Noveller, nei, Alt smeltede mig hen i Manden selv, i Tydsklands *Tieck*, den Mand, der staaer som Mester for en heel Skole, den romantiske Poesie, den Digter der staaer *Gothe* nærmest i Alder, Værd og Beundring hos sine Landsmænd.

Det var intet stort Værelse vi kom ind i. Her sad Familien om Thebo det med en Deel Fremmede, meest Udlændinge. Jeg havde Ingemanns «*Ole Navnløse*» med fra Digteren selv, samt mine «*Phantasier og Skizzer*». *Dahl* forestillede de to Nordmænd og mig, som sine Landsmænd, og Digteren hilste os venligt og bød os velkommen; da jeg derpaa gav ham Bøgerne og *Ingemanns* Brev, tog han mig venlig i Haanden, spurgte om det var mig, der havde skrevet «*Fodreisen*»? og da jeg bejaede det, sagde han mig noget forbindtligt, bød mig ret velkommen i Tydskland og spurgte til *Ingemann*, som han holdt meget af. Hvilket Udtryk laae der ikke i hans Blik! Aldrig har jeg seet et mere aabent Ansigt; hans Tone var saa godhjertig, og saae man ham ind i de store, klare Øine, maatte man ganske betroe seg til ham; det var ikke blot Digteren jeg elskede, manden blev mig nu kjær! Ja saaledes havde jeg tænkt mig ham, naar jeg læste *Alferne*; – men saa ofte har mine Drømme slaet feil, at jeg undertiden atter tænkte: i Virkeligheden er det maaskee, en stiv fornem «*Hofrath*», og dette vilde ganske have stødt mig bort. Saaledes er ogsaa min Forestilling om *Gothe*, og dette overvandt min Lyst til, at see den store Digter; hvem jeg tænker mig hæver sig herligst naar man seer ham, ligesom Kirketaarnene, i Aftstand. Saaledes er det ikke med *Tieck*; har man været hos ham en halv Time, da glemmer man Digteren for Mennesket.

Selskabet bestod ellers af Folk fra forskjellige Steder paa Kloden, her var een fra Amerika, en anden, der havde reist Verden rundt, her vare norske, tydske o.s.v., jeg var den eneste fra Danmark.

Tieck elsker *Holberg*, som han har i en gammel tydsk Oversættelse, hvoraf han undertiden oplæser og det ganske fortræffeligt! Jeg hørte ham denne Aften læse anden Deel af Shakespeares *Henrik den Fjerde*.⁵⁴

H.C. Andersen fikk ikke møte Goethe ansikt til ansikt, slik Faye gjorde på sin dannelsesreise, men i etterordet til boken skriver Johan de Mylius at «Mødet med Tieck i Dresden er det punkt, som alle bogens linier stræber hen mod». Her får han ridderslaget, han anerkjennes som dikter. Tieck kjenner hans *Fodreise*: «Andersen har nået frem, han er svane blant svaner» (Andersen 1996:140). I dagboken skriver Andersen: «Kl 3 var jeg hos Tieck, han skrev et Par Ord til Afsked, trykkede mig til sit Hjerte og kyssede mig paa Kinden, jeg kunde ikke lade være at græde, endnu ved Døren trykkede han mig til sit Bryst og bad mig modig gaae den Vei, jeg var født til (Andersen 1931:105).»

⁵⁴ Andersen 1996:90–91. Andre del av det historiske skuespillet er antatt skrevet mellom 1596 og 1599 og inngår som det andre stykket i Shakespeares tetralogi som omhandler de etterfølgende regjeringene til kongene Richard II, Henry IV og Henry V.

H. C. Andersen – selvportrett 1830. Wikipedia Commons.

Avskjeden med Dahl

Om avskjeden med Dahl torsdag 9. juni 1831 skriver Andersen:

– Om Eftermiddagen saae jeg det ødelagte Raadhuus, spadserede paa Brühls-Terasser og var i Selskab hos Dahl med to unge Tydskere, Aal og Faye. Vi fi ordentlig Aftensmad, ikke poetisk, som hos Tieck, med The and og Poesie. – Dahl bad mig at skrive i sin Stambog, hvor Tieck, Tho valdsen og Göthe havde skrevet. Han forærede os hver 2 Skizzer, og tegnede i Hast den ene en Gran, den anden en Bøg med en Bautasteen, mig derimod «en Pige».⁵⁵

I Fayes «En Mindekrands fra svundne Dage» ser vi ett av motivene Andersen beskriver, og på siden foran har han også selv formet et vers til Faye som en påminnelse om samværet de hadde hatt sammen i Dresden:

Lystig, hen ad Livets Ström.
Glæden er en deilig Dröm!
til venlig Erindring om
H. C. Andersen
Dresden den 9 Juni 1831.⁵⁶

Grytidlig neste morgen satte Aall og Faye av gårde med kurs for Praha, men kan hende ikke med samme tristhet som den H.C. Andersen uttrykte ved avreisen fra byen: «..., da jeg med «Schnelposten» kjørte fra *Dresden*; jeg saae nu for sidste Gang den catholske Kirke og de brühlske Terasser, idet vi foer forbi. Fra Augustusbroen søgte mit Øie henover Elben til *Dahls* Huus, jeg troede at see ham i det aabne Vindue» (Andersen 1986:119).

Dahls avskjedsgave til Faye

Høsten 2018 dukket det opp en radering av J.C. Dahls maleri «Skipbrudd ved klippekyst» (1819) i Norli Antikvariats katalog. Det viste seg å være

⁵⁵ Andersen 1971:104.

⁵⁶ Kuben, Faye II 4 («En Mindekrands fra svundne Dage», digitalisert utgave av original bok i privat eie).

Dahls avskjedsgave til Faye med teksten: «Til Hr. Faję som Venskabsminde om Opholdet i Dresden d. 9 Juny 1831 / fra Deres Landsmand / Dahl.» Artikkelforfatteren fattet naturlig nok interesse for objektet, men raderingen var allerede solgt. Den heldige kjøper var ingen ringere enn Pål Sagen, eieren av Stor-Elvdal Hotel i Østerdalen, hvor bildet har fått et flott hjem i Sagens storslagne, lille museum med trykk, malerier og bøker fra Norge i perioden 1814–1864, de første femti årene etter landets grunnlov ble undertegnet på Eidsvoll. Det er verdt å merke seg i den forbindelse at Andreas Faye fikk oppdraget med å skrive den første jubileumsboken om *Norge i 1814* som ble utgitt 1863–1864 som tilleggshefte til *Folkevennen*.

Bidrag til fortidsminnevernets tidligste historie

Det nære vennskapet Faye utviklet med Dahl førte til en omfattende korrespondanse, som senere også skulle vise seg å gi et viktig bidrag til fortidsminnevernets tidligste historie i Norge. Begge var opptatt av å bevare stavkirkene, og gjorde seg bemerket på hver sine måter. Andreas Faye skrev en artikkel om Gaara stavkirke i *Skilling-Magazin* så tidlig som i 1836. Det er også bevart en håndskrevet avhandling av Faye med tittelen «De norske Kirker» som var ment som innledning til Dahls store stavkirkeverk i 1837: *Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens*. Fayes avhandling ble for øvrig trykt i *Skilling-Magasin* to år senere.⁵⁷

I et brev fra Dahl til Faye datert 16. august 1847 fulgte et dedikert eksemplar av boken *Kurze Geschichte der Bergkirche unsers Erlösers zu Wang bei Brückenberg im schlesischen Riesengebirge*, trolig utgitt anonymt samme år i Kirchberg. Boken beskriver den fantastiske historien om Dahls prosjekt med å flytte den nedrivningstruede stavkirken fra Vang i Valdres gjennom daler, hav og elver til den slesiske fjellands yen Brückenberg i begynnelsen av 1840-årene (nå Karpacz i det sørvestlige Polen). Dedikasjonsseksemplaret befinner seg nå i Aust-Agder Museum og Arkiv, avdeling Kuben i Arendal.⁵⁸

Litterært tjuvlån eller alminnelig praksis?

En måned etter Fayes besøk i Merseburg skulle han fortelle ravneseget videre til Hans Christian Andersen. Fayes opplysninger og avtegninger av rav-

⁵⁷ Av Fayes brev til Dahl er tre brev i NBO, Håndskriftsavdelingen, brevs. nr. 205, og to brev i UBB, Håndskriftssamlingen, Ms 539.1, herunder Andreas Fayes håndskrevne avhandling «De norske Kirker», trykt i *Skilling-Magazin*, nr. 42, 1839:342–346; artikkelen om Gaara kirke i *Skilling-Magazin*, nr. 23, 1836:177–180.

⁵⁸ Kuben. PA-1039, AA-samlingen, AA 896 (tidligere Fayes autografsamling), Eske 1 Norske A–F.

nen får litt ekstra tyngde når Andersen gjengir en temmelig likelydende beretning om sagnet fra Merseburg i reiseboken *Skyggebilleder* som utkom senere samme år i København:

Veien til *Merseburg* var beplantet med Kirsebærtrær, Byen selv mørk og snever som *Halle*; men dog et Besøg værd, for sin gamle gothiske Domkirke.

Man fortalte mig ellers der, et Folkesagn, ganske en Historie *a la Gaza ladra*. En Biskop her, havde ladet sin Tjener uskyldig henrette, men da han siden opdagede, at hans Yndlingsravn var Tyven, henfaldt han i Melancholie, lod Fuglen indespærre i et Jernbuer, og sætte ud til Spot og Skjændsel, ja, bestemte endogsaa en Capital, hvorfor Raadet i *Merseburg*, til evig Tid skulde underholde en Ravn, der maatte lære at raabe Tjenerens Navn: Jacob. Saasnart en Ravn nu dør, gaaer det med den, som med *Dalai Lama*, og Paven, der bliver strax holdt Raad og valgt en anden.

Der sad endnu, sagde man, thi jeg kunde ikke finde det, saadant et uskyldigt sort Dyr og raabte «Jacob» uden at drømme om hvorfor han havde fri Bolig og Kost, og maaskee uden at være i Familie med den biskoppelige Tyveknægt, for hvis Skyld dette *Ravne-Legat* var stiftet.

Solen brændte hedt da vi rullede ud af Byen, for at naae den tydske Boglade: Leipzig.⁵⁹

På grunnlag av Andersens innførsel i den ordinære dagboken tyder mye på at han kun hastet gjennom Merseburg med postvognen mandag 30. mai: «Vi maatte med Posten kjøre gjennom Merseburg, her var mange gamle Taarne. Veien var beplantet med Kirsebærtrær, vi kom over en smuk Broe; ...» (Andersen 1971:87f.). Han besøkte trolig ikke slottet i det hele tatt, alt han rakk var nok å rable ned en skisse av domkirkens tårn i sin dagbok idet han dro videre mot Leipzig. I brev til sin venn Edvard Collin skriver han fra Dresden lørdag 4. juni: «I Halle og Merseburg var jeg meget kort, der var intet at see, derimod blev jeg næsten 3 Dag[e] i Leipsig, hvor jeg hos Brockhaus nød en meget gjæstfrie Modtagelse, og var 2 Middager. Han har lovet at publicere mine Digte i Tydskland, naar jeg sender ham nogle Exemplarer. – De kan ellers ikke tro, hvor Lotte Øehlenschlæger skabede sig, da jeg kom ind af døren, hun blev saa overrasket, at jeg frygtede for, hun vilde slaae Kolbbøtter!» Til Dresden kom han torsdag 2. juni og skriver videre til Collin: «Aal og Faye fra Norge ere her. Vi vare sammen hos Tiecks den første Dag jeg kom, og Tieck læste anden Deel af Schaecspears Hendrik

⁵⁹ Andersen 1986:77–78.

4. Iaften skal vi igjen derhen.»⁶⁰ Det er først i dagboken 10. juni han opplyser å ha fått meddelt sagnet om biskopen og raven nettopp av Faye:

Fredag den 10 Juni: I Aftes fortalte Faye mig et Sagn fra Merseburg, hvor jeg har været. Udenfor Slottet staaer et Jernbuur med en levende Ravn, der siger «Jakop! Jakop!» – Sagnet er, at en Biskop fra hvem der tidt var stjaalet, tilsidst lagde sin Brilliant-Ring, for at finde Tyven, hans Tjener blev da halshukket, men siden opdagedes at det var hans Yndlings Ravn, hvilket han tog sig saa nær, at han tæredes hen, og lod dette Buur opreise, hvor, for en bestemt Kapital, indtil nu, en levende Ravn underholdes, der siger Tjenerens Navn: Jakob!⁶¹

Sammenstiller vi Andersens beskrivelser og gjenfortelling av Fayes sagn om biskopen og raven, får vi en mer helhetlig bakgrunn for fremstillingen i *Skyggebilleder* og kan vel fastslå at H.C. Andersen her fremstår både som dikter og litterær tjuvlåner.

Kreditering av andres verker eller muntlige beretninger var nok ikke vanlig praksis blant forfattere i første halvdel av 1800-tallet. Da artikkelforfatteren i sin tid konfronterte professor Johan de Mylius ved H. C. Andersen-Centret ved Syddansk Universitet i Odense med Andersens fremstillingsmåte, repliserte han med å forklare hvor alminnelig denne praksis var: «Men generelt er der jo ikke noget usædvanligt i, at en forfatter «låner» fra en anden forfatter. Det ville være mere opsigtsvækkende, hvis en stor forfatter, in casu HCA, kunne sige sig helt fri for litterær strandhugst hos andre. Bortsett fra, hvis du ligefrem taler om at skrive af efter andre.»⁶²

Fayes innflytelse på dikterne og kunstnerne

Selv om H.C. Andersens handlemåte i dag kan minne om litterært tjuveri, tok kanskje ikke Faye det like alvorlig. Handlemåten var på sett og vis i tråd med Fayes eget program, når han to år etter møtet med Andersen i Dresden skriver i punkt 3 av fortalen til *Norske Sagn*, Norges første folkeminnebok utgitt i Arendal 1833:

3. For Digteren og Yndere af Digtekunsten maa en Samling af Folkesagn, saavel af mythiske som af historiske, være velkommen. Med større Frihed og med mere Held kan han benytte sig af mythiske Væsener, naar han veed, at disse leve i Folkets Minde og ere saa bekjendte, at selv det mindste Barn

⁶⁰ Andersen 1933:77–78 (Brev fra H.C. Andersen til Edvard Collin, 04.06.1831), original i Kongelige Bibliotek, København, Coll.Brevs. XV 3.

⁶¹ Andersen 1971:104. Se også Braadland 1995:13.

⁶² Jan Faye Braadlands private Faye-arkiv, brev fra Johan de Mylius til Jan Faye Braadland 29.01.2004.

forstaaer en saadan Hentydning, og, hvad de historiske og tilsvarende Sagn som Stof for poetiske Frembringelser angaaer, saa er det en almindelig Mening, at et Digt, der grunder sig paa et Sagn eller Factum, næsten stedse lykkes bedre, end hvor Stoffet ogsaa er opdigtet. Mig vilde det meget glæde, om denne Samling af Sagn kunde tjene vore unge Skjalde til en Slags Haandbog, og opmuntre dem til heller at dyrke og opelske de vel ei saa glimrende, men dog friske, levende Blomster, der voxer frodige blandt Norges Fjelde, end at søge baade Stof og Billeder fra fjerne og for Mængden ubekjendte Gjenstande, kort at blive mere Folkedigtere, end tilforn har været Tilfælde.⁶³

Den første kjente annonsen for Fayes sagnsamling stod på trykk i *Den vestlandske Tidende* 19. juli 1833. Selv om boken skulle få en hard medfart av den unge Peter Andreas Munch i tidsskriftet *Vidar*, og ettertidens folkloristiske tradisjon stemplet samlingen som både tørr, kjedelig og uvitenskapelig, har boken hatt en formidabel innflytelse nettopp på dikterne og kunstnerne.⁶⁴ Det er nok å nevne diktere som Welhaven og Ibsen, og kunstnere som Arbo med sine versjoner av «Aasgaardsreien» og Kittelsen med sine nøkker, troll og pesta. Fayes sagn ble inkludert i de tidligste lesebøkene for skolen, og helt opp til våre dager har noen av sagnene overlevd, for eksempel «Nissen» og «Jostedalsrypa». Til sistnevnte skrev Anja Breien manus til filmen *Trollsyn* i 1994, der en av hovedkildene til dramaet var Fayes versjon av det fascinerende sagnet om jenta som var den eneste overlevende i Jostedalen etter svartedauen. Sagnene om svartedauen var også hovedinspirasjonen til både tekst og tegninger i Theodor Kittelsens bok *Svartedauen* (1900), men også avdelingen om de underjordiske inspirerte Kittelsen sterkt i *Troldskab* (1892). Kanskje mer ukjent er det at Fayes sagn hadde stort nedslag i Jacob Grimms vitenskapelige verk *Deutsche Sagen* allerede i 1835, og at et betydelig antall sagn ble oversatt til engelsk av den kjente filologe Benjamin Thorpe (1782–1870) så tidlig som 1851

Listen over Fayes innflytelse på litteraturen og kunsten er lang. Det er verdt å merke seg at ettertiden mer har kanonisert Fayes verk som tørt og kjedelig enn å analysere alle de forfattere, kunstnere og intellektuelle som har øst fritt av hans rike sagnunivers både i Norge og i utlandet uten å kreditere ham tilstrekkelig. Mye forskning gjenstår for å løfte Faye opp som en av de mest betydningsfulle bidragsyterne til det nasjonale gjennombruddet i Norge. Et viktig bidrag i så måte vil være utgivelsen av professor Ernst Håkon Jahrs store biografi om Andreas Faye høsten 2020.

⁶³ Faye 1833:IV–V.

⁶⁴ For nærmere detaljer, se Braadland 2003:69–77.

Kontakten mellom Faye og Andersen forstummet

Selv om boken kom i salg så tidlig som i juli 1833, var det først i september Faye for alvor begynte å sende bøkene ut til sentrale kulturpersonligheter både i Norge og i utlandet. Det hadde nok sin naturlige forklaring med alle gjøremål i forkant av innsettingen til sogneprestembedet i Holt. Han tok «Afsked for Arendals Skole, hvor jeg holdt en lille Tale» 20. juli, ble ordinert av biskop i Kristiansand domkirke 2. august, var til stede i Arendal sammen med «Grev Wedel» da kronprins Oscar kom med dampskipet «Prins Carl» på vei til Bergen 4. august, tok «Afsked fra Arendal, syg paa Næs» 8. august, ble så innsatt en måned senere som sogneprest i Holt 8. september, men «tiltraadte paa Holt» først 4. oktober, «men blev paa Næs til 25 Oct.» og flytter først inn i p estegården 26. desember 1833.⁶⁵

Blant de utlendinger han sendte boken til, var også H.C. Andersen, og i et følgebrev datert 6. september 1833 skriver Faye:

Høistærede Hr Andersen!

Holt <per> Arendal den
6 Sept 1833

I det Haab, at De endnu mindes Deres norske Staldbrødre fra Dresden tilskriver jeg Dem disse Linier i det jeg oversender Dem et Exemplar af mine norske Sagn, der for Dem som Digter maaskee kunne have nogen Interesse og som jeg haaber at De modtager som et Minde om Forfatteren. Naar De nu lykkeligen er hjemkommen af Deres sydlandske Reise, besøger De jo Norge. Hvis De da kommer paa denne Kant, vil de finde en god Seng, tarvelig Beværtning; men en venskabelig og hjertelig Modtagelse paa Holt Præstegaard, 2 Miil fra Arendal, der nu er Residents for den Lange; men nu velærværdige dog magre Pastor A Faye, som det vilde glæde fremdeles at leve i Hr Andersens Erindring og snart at see ham Ansigt til Ansigt venskabeligst A Faye⁶⁶

Det er et stort spørsmål om Hans Christian Andersen noen gang fikk brevet og boken Faye sendte via sine venner i København, brødrene Otto Frederik og Carl Ludvig Müller, som i et brev til Andersen datert 19./20. januar 1834 skriver: «Fra Andreas Faye i Norge, din gamle Classecompagnon, som du maskee har hørt er blevet Præst ved Næs Jernværk hos Aals, en særdeles behaglig Post for ham, har jeg modtaget til dig et Exemplar af en bog han nyligt har udgivet: 'Samling af norske Folksagn', hvilken jeg skal bevare til

⁶⁵ Kuben, Faye III 1.

⁶⁶ Kongelige Bibliotek, København. NKS 2315 4o. Andreas Faye til Hans Christian Andersen, 06.09.1833.

din Hiemkomst, det er en velskrevet og fortienstfuld bog.»⁶⁷ Dikteren hadde den 13. april 1833 ved kongelig resolusjon fått bevilget 600 danske rigsdaler årlig i to år og økt med ytterligere 200 rigsdaler etter anbefaling fra Jonas Collin to dager senere. Tre dager etter meddelelsen om stipendet løste Andersen pass, og allerede 22. april forlot han København med dampskipet «Frederik den Sjette» til Travemünde på en ny dannelsesreise til Europa som skulle vare helt til 3. august 1834. På det tidspunktet brødrene Müller sendte brevet, bodde Andersen i Via Sistina like ved spansketrappen i Roma og hadde nettopp påbegynt arbeidet med romanen «Improvisatøren» (1835).

Faye hadde nok et klart ønske om å videreføre kontakten med dikteren Andersen fra møtet mellom dem to år før. Det vites ikke om det har vært noen som helst videre kontakt mellom Andersen og Faye etter møtet i Dresden juni 1831. Forfatter og Andersen-kjenner Ivy Möller-Christensen skrev følgende i brev til artikkelforfatteren 11. februar 1992: «Faye skrev til Andersen i 1833 – og Andersen har formentlig kun hørt om brevet via Ludwig Müller. H. C. Andersen var som bekendt på en stor utlandsreise (primært til Italien) fra april 1833 og kom først hjem igjen i august 1834. Så vidt H. C. Andersen-museet ved, svarede Andersen ikke på brevet fra Faye fra 6.9.1833 – der eksisterer ingen breve fra H. C. Andersen til Andreas Faye. / Vi har på museet undersøgt auktionskataloget etter Andersens død, og vi har set i dr.phil. Erik Dals bog: H. C. Andersens boghylde, og ingen af stederne er bøger af Andreas Faye nævnt. I museet samlinger findes der heller ikke dedikationseksemplarer fra Faye.»⁶⁸

Det er fortsatt litt underlig at sagnsamleren Faye og eventyrdikteren Andersen ikke videreførte kontakten, men kanskje bunner det simpelthen i at Andersen aldri mottok verken brev eller bok fra Faye. Uansett hvordan det forholder seg, både Fayes og Andersens bidrag til sagn- og eventyrverdenens magiske univers lever videre i beste velgående den dag i dag.

⁶⁷ Brev fra Carl Ludvig Müller (1809–1891) til H.C. Andersen, 20.01.1834, i: H. C. Andersen Centrets brevbase, Odense, se <http://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=734>. Vedlagt finnes også et brev fra broren Otto Frederik Müller (1807–1882). Andreas Faye hadde møtt brødrene på sin første utenlandsreise til København i 1828 under et besøk hos faren, tidligere nevnte biskop Peter Erasmus Müller. Faye møtte også brødrene og biskopen på reisen i 1831.

⁶⁸ Jan Faye Braadlands private Faye-arkiv, brev fra Ivy Möller-Christensen til Jan Faye Braadland 11.02.1992, som på aktuelle tidspunkt var konstituert senterleder ved H. C. Andersen-Centret, Odense Universitet. Samme år utga hun boken *Den gyldne trekant. H. C. Andersens gjennombrud i Tyskland 1831–1850 med tilhørende bibliografi*, Odense Universitetsforlag, Odense 1992.

Trykte kilder:

- Andersen, Hans Christian 1971: *Dagbøger 1825–1875*. Utg. af Det danske sprog- og litteraturselskab under ledelse af Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen. Bind I. 1825-1834. Udg. af Helga Vang Lauridsen. København: Gad.
- Andersen, Hans Christian 1986: *Skyggebilleder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweitz etc. etc., i Sommeren 1831*. Tekstutvidelse, efterskrift og noter af Johan de Mylius. [Utgitt første gang 1831.] Danske klassikere. Utg. av Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København: DSL/Borgen.
- [Andersen, Hans Christian 1933]: *H. C. Andersens brevveksling med Edvard og Henriette Collin*. Udgivet af C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, Bind I 1828–43, København: Levin & Munksgaards Forlag.
- Braadland, Jan Faye 1995a: «Echoes of the Brothers Grimm from Thule. A short introduction to Andres Faye (1802–1869) and his Norske Sagn (1833)» (s. 7–32). *Jahrbuch der Brüder Grimm-Gesellschaft*, Band V, Kassel: Brühlsche Universitätsdruckerei Gießen.
- Braadland, Jan Faye 1995b: *Andreas Fayes brevveksling med Adam og Christiane Oehlenschläger*. Skrift nr. 2. Forarbeider til biografi om Andreas Faye (1802–69). Oslo: Tekstforlaget.
- Braadland, Jan Faye 2003: «Andreas Faye og det nasjonale gjennombrudd» (s. 60–88). *Aust-Agder-Arv 2003. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter*. Arendal: Aust-Agder-Arkivet.
- Faye, Andreas 1833: *Norske Sagn*, samlede og udgivne af [...], Lærer ved Arendals Real- og Middel-Skole, og Medlem af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Th ondhjem. Arendal: N. C. Halds Bogtrykkerie af L. A. Krohn.
- Goethe, J.W. og Reinhard, K. 1850: *Briefwechsel zwischen Goethe und Reinhard in den Jahren 1807 bis 1832*. Stuttgart und Tübingen: Gotta'scher-Verlag.
- Goethe, J.W. 1901: *Goethes Werke*. Herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen. III. Abteilung. 12. Band. *Tagebücher 1829 – 1830*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- Goethe, J.W. 1903: *Goethes Werke*. Herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen. III. Abteilung. 13. Band. *Tagebücher 1831 – 1832*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- Goethe, J.W. 1909–1925: *Goethes Sämtliche Werke*, Band 40, Herausgeben von Curt Noch, Berlin: Propyläen Verlag.
- Grau, Benjamin 2019: «Was «Nebendinge» über Goethe sagen». Bloginn-

- legg 05.02.2019, Klassik Stiftung Weimar. <https://blog.klassik-stiftung.de/was-uns-uebendige-ueber-goethe-sagen-koennen/> Hentet 24.10.2019, Website der Klassik Stiftung Weimar.
- Larsen, Knut Edvard 2011: «Mineralene i Arendals skarn–jernmalmforekomster; mer enn 200 års mineralogihistorie», i: Fred Steinar Nordrum og Alf Olav Larsen (red.): *Kongsberg mineralsymposium 2011*, Norsk Bergverksmuseum Skrift 46, Kongsberg 2011, s. 57–82.
- Låg, Torbjørn 1979: *Katalog over Fayes familiearkiv*. Arendal: Aust-Agder-Arkivet.
- Molden, Gunnar 2019: «Arendalsmineraler i Goethes steinsamling». Facebookinnlegg, 26.02.2019 («Historiesaker&ting»). Hentet fra Facebook 20.02.2020, <https://www.facebook.com/gmhistorie/photos/a.938068026243688/2299042280146249/?type=1&theater>
- Sandvig, Anders 1934: *De sandvigske samlinger i tekst og bilder. Et bidrag til Gudbrandsdalens kulturhistorie*. 2. utgave [1. utgave 1907]. Lillehammer: D. Stribolts Eftf.s forlag.
- Schuchardt, Chr. 1849: *Goethe's [Kunst]Sammlungen*, Dritter Teil, Jena: Friedrich Frommann.

Utrykte kilder:

- Aust-Agder museum og arkiv, avd. Kuben, Arendal, PA-1936b – Faye, Andreas (tidligere Fayes familiearkiv). Forkortes som Kuben, Faye i fotnoter.
- De sandvigske samlinger (DSS), Biblioteket, Maihaugen, Lillehammer.
- H. C. Andersen Centret, Odense (brev til og fra H.C. Andersen)
- Jan Faye Braadlands private Faye-arkiv, Sandefjo d.
- Kongelige Bibliotek, København, håndskriftsamlingen.
- Nasjonalbiblioteket, Oslo, håndskriftsavdelingen.
- Opplandsarkivet (OAM), Faye 00225
- Riksarkivet, Oslo, Privatarkiv nr. 15, Andreas Faye.
- Universitetsbiblioteket, Bergen, håndskriftsavdelingen.
- Upublisert manus: «Sagnutgiveren og eventyrfortelleren» av Jan Faye Braadland og Erik Henning Edvardsen pr. 24.02.2019.

Eilert Sundt-prisen 2019

Eilert Sundt-prisen er en forskningspris for ungdom i videregående skoler i Agder. Elevprosjektene skal ta for seg samfunnsfaglige problemstillinger i regionen.

Gjennom et tettere samarbeid mellom Universitetet i Agder og de videregående skolene på Agder ønsker universitetet å oppnå følgende:

- Økt fokus på samfunnsfaglige problemstillinger i regionen
- Økt kompetanseoverføring og økt utviklings- og forskningsarbeid mellom Universitetet i Agder og de fylkeskommunale og private videregående skolene, i tråd med målsettingene i Regionplan Agder.
- Økt samfunnsengasjement blant ungdom
- Økt fokus på forskning og høyere utdanning

På høsten arrangeres *elevdag* der Eilert Sundt og samfunnsvitenskapelig forskning står i fokus. Formålet er å inspirere og motivere for deltakelse i konkurransen om Eilert Sundt-prisen. Prosjektet skal skrives i grupper. Oppstart for elevprosjektet er i høstterminen med innlevering i mars. De innsendte prosjektene må være knyttet til et samfunnsfaglig område. Prosjektene må videre ta utgangspunkt i læreplanmål knyttet til faget/-ene, og skal være knyttet til regionen. Den enkelte faglærer tilpasser deltagelse i konkurransen til planen i faget.

Juryen som skal vurdere oppgavene, er sammensatt av representanter fra de videregående skolene på Agder og Universitetet i Agder. Det deles ut 1., 2. og 3. premie på henholdsvis 15 000, 10 000 og 5000 kroner.

Forskning og vitenskap i lys av dagens 'fake news' og antivitenskap

Tale ved utdeling av Eilert Sundt-prisen 2019, i Clara Holsts auditorium, UiA, 25. april 2019

Ernst Håkon Jahr

Kjære viserektor for utdanning ved UiA; rektor, elever og lærere ved Kristiansand Katedralskole Gimle (KKG), arrangører fra Samarbeidsutvalget for Eilert Sundt-prisen ved UiA, ærede forsamling!

Gratulerer alle sammen fra KKG med at alle prisenominerte prosjekter dette året er fra deres skole! Gratulerer særlig til de nominerte og deres veiledere, og til rektor, som må være veldig stolt av dere i dag!

Jeg har tenkt å stille et veldig spesielt spørsmål til alle som er til stede her i Clara Holsts auditorium på Gimlemoen nå.

Men la meg likevel først – før jeg stiller det spørsmålet – si at det ikke er et hvilket som helst auditorium vi er i her i dag. Det er nemlig oppkalt etter forsknings- og kvinnepioneren Clara Holst (1868–1935). Hun var den første kvinne som forsvarte ei doktorgradsavhandling i Norge. Det gjorde hun i 1903 ved det som da var det eneste universitetet i Norge, Det Kongelige Frederiks Universitet i Kristiania, som Universitetet i Oslo het da. Med avhandlinga si åpna hun et helt nytt og spennende felt innen språkforskninga, et felt som mange har forska på seinere, også fle e her ved UiA. Clara Holst burde ha fått ei stilling ved Det Kongelige Frederiks Universitet, men dengang hadde ikke kvinner adgang til stillinger ved universitetet. Det var ei lov som sa at kvinner ikke hadde adgang til å arbeide i vitenskapelige stillinger ved universitetet i Norge. Istedet reiste Clara Holst til USA, der fantes ikke den typen av kjønnsdiskriminering ved universiteta, og Holst arbeida der i to år og ved to ulike universiteter. Det siste året hadde hun tittelen 'assistant professor'. Da hun kom hjem i 1908, var norske kvinner veldig stolte av henne. Hun var nemlig da den første kvinne i Norge som hadde en tittel med ordet 'professor' i. Og vi kan være stolte over at vi har

Foto: Anne Falch Skaran

Preses Ernst Håkon Jahr deler ut 1.-prisen til Sophia A. Wellmann, Clara E. Müller og Helen Leraand. Helt til venstre Atle Oanes, medlem av Samarbeidsutvalget.

et auditorium her på Gimlemoen som er oppkalt etter henne. Det var i 2003 at denne forelesningssalen, denne aulaen, ble gitt navnet Clara Holsts auditorium. Det skjedde akkurat på dagen 100 år etter at hun forsvarte doktoravhandlinga si. Dette var også første gang noe som helst i Norge blei oppkalt etter pioneren Clara Holst. Siden, i 2015, fikk vi en Clara Holsts vei i Trondheim, og i 2018 blei en bygning ved OsloMet kalt opp etter henne. Vi synes det er viktig å minnes slike gode forbilder som henne. Det gjør vi når vi bruker navnet til Clara Holst på denne flotte aulaen

Nå til spørsmålet jeg ville stille dere, og her kommer det: Hvor mange av dere tror eller mener at Jorda er flat og ikke und?

Ingen?

Er det ingen av dere som mener det? Vel, det blei jeg litt letta av, faktisk, for vet dere at det er mange tusen som i dag tror at Jorda er flat? Mange av dem som gjør det, tilhører noe som heter “The Flat Earth Society”. De har ei egen hjemmeside med fle e hundre tusen følgere. I mesteparten av mi levetid, nemlig fram til midt på 1990-tallet, var det neppe noen i det hele tatt i det vi kaller den siviliserte del av verden, som mente eller trodde at

Jorda var flat. Men i dag er det altså en betydelig gruppe mennesker som tror det. Hvordan kan det ha seg? Hva har skjedd fra 1990-tallet til i dag, som har fått mange til å tvile på at Jorda er rund?

Forskjellen, på da og nå, er internettet! Med internett har vi ikke bare fått et utrolig verktøy og hjelpemiddel på mange områder, hvis vi bruker det riktig. Vi har også fått en ubegrensa tumleplass for folk med merkelige og forskrudde meninger og oppfatninger, som f.eks. at jorda er flat, og folk som hevder at verdensrommet ikke fins, at gravitasjonskrafta ikke er en naturlov, og at alle bildene vi har sett av den runde Jorda fra verdensrommet, bare er forfalskninger lagd av NASA for å lure oss. Vi kjenner alle til at det fins internett-troll, men det fins også noe som heter 'troll science', på norsk: troll-vitenskap eller antivitenskap.

Sannelig er det godt at ingen av dere tror at jorda er flat, at ingen av dere er en 'flat earther'. Men det er dessverre ikke alt som er like lett som dette å gjennomskue av alt det useriøse som i dag presenteres for oss på internett, og også andre steder. Dere har kanskje hørt om 'intelligent design'? Det er merkelappen mange, særlig i USA, men også hos oss, setter på det de oppfatter som et troverdig vitenskapelig alternativ til utviklingslæra. Utviklingslæra, som med utgangspunkt i Charles Darwins arbeid rundt midten av 1800-tallet, forklarer hvordan livet på Jorda med organismer, planter, dyr og mennesker – og gjennom millioner av år med miljøtilpasning – har utvikla seg fra de mest primitive organismer til det mylderet av livsformer vi kan observere i dag. Utviklingslæra er kunnskap som menneskeheten har vunnet inn gjennom generasjon på generasjon med systematisk forskning og stadig økt innsikt. Men her støter vitenskapen an mot mektige krefters mer religiøse synspunkter og meninger. Det står i Bibelen at Gud skapte Jorda med alt liv på seks dager, og at Jorda bare er noen tusen år gammel. For noen er det som står i Bibelen, sant, og da kan ikke utviklingslæra være riktig. Når det gjelder tilblivelsesfortellinga, er Bibelen felles for jødedommen og kristendommen, men også andre religioner har tilsvarende fortellinger om hvordan Jorda og livet oppstod. "Utviklingslæra er bare en teori," sier de da, og mot den vil da mange av dem sette en annen "teori", f.eks. den om 'intelligent design'. Men det er ikke riktig å si at utviklingslæra 'bare' er en teori. Den representerer et stort og omfattende system av faktisk kunnskap, fordi den bygger på langvarig solid og kontrollerbar forskning og vitenskap, bygd opp av forskere over hele verden i åpen og kritisk dialog med hverandre.

Sammen med disse to, 'flat-ord'-tullet og 'intelligent design'-påfunnet, finner vi mye annet og mange slags rare teorier og meninger, også farlige konspirasjonsteorier.

Mye av dette er med på å undergrave den tilliten vi bør ha til at forskning og vitenskapelig virksomhet blir gjort systematisk, metodisk og skikkelig kontrollert. For samfunnet er det at denne tilliten nå undergraves i økende grad, svært foruroligende. For med alle merkverdige påstander og teorier som flo erer på verdens-veven, kommer det lett en farlig holdning kryptende: “Det er ikke så farlig, det er så mye som er usikkert, og vi vet ikke riktig hva vi skal stole på og forholde oss til. Der vitenskapen ikke strekker til, må vi bruke sunn fornuft.” Tenker vi slik, er det fritt fram for ‘fake news’ blant politikere og i media, vankunne blir effektivt spedt i sosiale medier, og vi får bl.a. slike vrangforestillinger som vi ser hos vaksineskeptikere og miljø- og klimafornektere.

En undersøkelse ved MIT i USA viste at falske nyheter spes langt raskere enn fakta og ekte nyheter, og at de ofte når fram til mange fle e mennesker. Vi har etter hvert fått massive ekkokamre i ulike sosiale medier. I digitale ekkokamre møter altfor mange nesten bare innlegg og meninger fra folk de allerede er enige med, det kan gjelde politikk eller hva som helst annet, f.eks. om ‘intelligent design’ eller at jorda er flat, eller at vaksiner egentlig er del av en konspirasjon som myndighetene står bak, osv. osv.

Alle bør innse at dette kan bære fullstendig galt av sted, ting gjentas og gjentas og de bankes inn i folk i slike digitale meningsbobler. Den amerikanske jus-professoren Cass Sunstein, som fikk Holbergprisen i Bergen i 2018, er en framstående ekkokammer-forsker. Han har formulert ei “lov om gruppe-polarisering”. Den sier at til og med diskusjoner av høy kvalitet kan lett lede til ensretta og polariserte meninger hvis diskusjonene hele tida foregår i udiffe ensierte og homogene grupper der vi bare møter meningsfeller, og ikke diskuterer med folk som har andre oppfatninger eller egen forskningskunnskap.

Derfor er det absolutt nødvendig at vi er kritiske og ikke godtar påstander og meninger uten å sjekke og kontrollere på alle de måter vi har adgang og mulighet til. Hvis noen sier til oss, og det hører vi jo ofte: “Jeg har lest det på nettet”, da er det særlig grunn til å være på vakt. Det *kan* jo naturligvis av og til være ok, men veldig ofte er det ikke det, og det er ikke noe egentlig kan vite sikkert der og da. Derfor er det avgjørende viktig hele tida å ha en høy kritisk beredskap og lærer seg grunnleggende kildekritikk og å forstå hva kunnskap bygger på og kommer fra.

Forsvar for og støtte til systematisk forskning og vitenskap er helt nødvendig i dagens samfunn, nå da vitenskap er i konkurranse med ‘fake news’ og antivitenskap av ulikt slag. Det er bl.a. det Agder Vitenskapsakademi er til for, et vitenskapsakademi skal støtte og fremme seriøs forskning og vi-

Vinnerne av Eilert Sundt-prisen 2019 på plenen utafor Sigrid Undsets hus på Gimlemoen, UiA. Fra venstre: 1.-prisvinnerne Sophia A. Wellmann, Clara E. Müller, Helen Leraand; 3.-prisvinnerne Maha Kahin og Sophie Weisshaar; 2.-prisvinnerne Jonathan Stokke Furrebøe og Tønnes Eieland Dalene. Bak: Preses Ernst Håkon Jahr (til venstre) og rektor ved KKG Knut Aasen.

tenskap. Vårt akademi har også som viktig oppgave å fremme bevisstheten blant folk flest for vitenskapens avgjørende betydning i og for samfunnet vårt.

Vi trenger god, systematisk og, ikke minst, etisk og ærlig utført forskning. Med den kan vi vinne inn avgjørende ny kunnskap, som kan bringe oss og samfunnet vårt trygt videre. Det hjelper ikke da med 'fake news' og antivitenskap, heller ikke med dårlig utført forskning. Derfor er det viktig å belønne den gode forskinga, vise fram en standard for hva som er særlig god forskning. Det er det Agder Vitenskapsakademi gjør hvert år når det deler ut sine forskningspriser, og det er det som skjer her i dag når tre gode samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter fra videregående skoler blir tildelt 1., 2. og 3. pris i årets Eilert Sundt-konkurranse.

Gratulerer med dagen til dere alle som har deltatt, og spesielt til de forskerne blant dere som nå skal komme opp og motta sine velfortjente priser for vel utført forskning. Gratulerer så mye, fortsett slik, og takk for oppmerksomheten!

Bidragstyttere

De enkelte bidragenes forfattere er, i alfabetisk rekkefølge:

Per Alm	per.alm@med.lu.se
Knut Brautaset	knut.brautaset@uia.no
Jan Faye Braadland	post@tekstforlaget.no
Ida Bull	ida.bull@ntnu.no
Stephen Dougherty	stephen.d.dougherty@uia.no
José Julio Cabeza Gonzalez	jose.j.gonzalez@uia.no
Hans Petter Graver	h.p.graver@jus.uio.no
Thor Einar Hanisch	thor.e.hanisch@gmail.com
Ines Heindl	iheindl@uni-flensburg.d
Ernst Håkon Jahr	ernsthakon.jahr@uia.no
Vivian Kjelland	vivian.kjelland@uia.no
Jan Kløvstad	jan.klovstad@venstre.no
Inger Johanne Håland Knutson	inger.j.knutson@uia.no
Bjarne Markussen	bjarne.markussen@uia.no
Jorunn Midtsundstad	jorunn.midtsundstad@uia.no
Marit Aamodt Nielsen	marit.a.nielsen@uia.no
May-Brith Ohman Nielsen	may-brith.o.nielsen@uia.no
Kristian Overskaug	kristian.overskaug@dknvs.no
Thorsten Paplow	thorsten.paplow@uia.no
Barbara Gawrońska Pettersson	barbara.gawronska@uia.no
Frank Reichert	frank.reichert@uia.no
Daniel Romero	daniel.romero@uia.no
Anne Ryen	anne.ryen@uia.no
Michael Schulte	michael.schulte@uia.no
Terje Skjerdal	terje.skjerdal@nla.no
Nils Chr. Stenseth	n.c.stenseth@mn.uio.no
Leiv Storesletten	leiv.storesletten@uia.no
Arild Sæther	arild@saether.no
Gunhild Vidén	gunhild.viden@sprak.gu.se
Margrethe Wold	margrethe.wold@uia.no

Tor Inge Waag
Tor A. Agedal

towa@norceresearch.no
tor.a.agedal@uia.no

Fotografer

Olav Breen (hvis ikke annet er oppgitt)

Essi Frydenlund

Jørgen Gommæs

Ernst Håkon Jahr

Jan Kløvstad

Sylfest Lomheim

Knut Holt Sandblost

Anne Falch Skaran

Agder Vitenskapsakademi takker Universitetet i Agder og Rasmussengruppen AS for økonomisk støtte til akademiets arbeid med å fremme vitenskapelig virksomhet på Agder og forståelse for vitenskapens betydning i landsdelen.

